

17. ÉVFOLYAM

2005

3-4. SZÁM

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI
VÁZLATOK
REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1989



A MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
FOLYÓIRATA

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

Megjelenik 1993-tól évente négy számmal, két kötetben. A második Vatikáni Zsinat szellemében értett Egyház Magyarországon és egyéb magyar nyelvű közösségekben megélt hit történetével kapcsolatos tudományos tanulmányokat, forrásokat és módszertani kérdéseket közöl magyarul, angolul és más, a magyar történelemmel kapcsolatos nyelven.

Essays in Church history in Hungary, a scholarly review, appears beginning with 1993 twice a year with four issues. It publishes studies in Hungarian, English, French and German languages dealing with events, parishes, persons, institutions, monuments, Church activities and writings, as well as photocopies of unpublished documents and sources related to the Church's history in Hungary and to Hungarian linguistic communities.

Megrendelhető: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok

6701 Szeged, Pf. 245

Tel.: +36+62+426+043.

Honlapunk: www.c3.hu/~mev

E-mail: heh@axelero.hu

Előfizetés: 700 Ft.

Subscriptions and membership:

In Hungary: 700 Ft.

Outside of Hungary:

Individual: Can\$ 20.00 or 18 DM; Institutions: Can\$ 30.00.

Subscriptions and remittances should be sent to

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

REGNUM

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2005/3-4



MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma-Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY
Szeged

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alapprogram



Főszerkesztő – General Editor
CSÓKA GÁSPÁR

Tiszteletbeli elnök – Honorary President

GABRIEL L. ASZTRIK

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár, Dóka Klára, Érszegi Géza,
Galambos Ferenc Iréneusz, Kiss Ulrich, Mészáros István, Rosdy Pál, Sill Ferenc,
Solymosi László, Szabó Ferenc,*

Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;

AUSTRIA: Valentiny Géza; CANADA: Bonkáló Ervin, Horváth Tibor (alapító);

GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Somorjai Ádám, Szilas László, Németh László;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor
ZOMBORI ISTVÁN

A szerkesztő munkatársa
ZVARA EDINA

Felelős kiadó – Publisher
VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865-5227

Nyomdai előkészítés:
SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:
Juhász Nyomda Kft.

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

Zoltán J. KOSZTOLNYIK	The attitude of the papal curia, Pope Boniface VIII, and the question of succession to the Árpád throne <i>A pápai udvar és VIII. Bonifác pápa állásfoglalása, és az Árpád-trón utódlásának a kérdése</i>	5
ADRIÁNYI Gábor	Szelepcshényi prímás és XI. Ince pápa: az 1682-es meg nem tartott nagyszombati nemzeti zsinat. <i>Primate Szelepcshényi and Pope Innocent XI: the Council of Nagyszombat in 1682 Never Taken Place</i>	25
SZILAS László S.J.	Jezsuiták plébániai munkában Magyarországon a 16–18. században <i>Jesuits in Parish Work in Hungary during 16-18th century</i>	35
KLESTENITZ Tibor	A Mária kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában <i>Congregations of the Blessed Virgin and the Press in the Dualistic Period</i>	83
PONGRÁCZ Attila	Egy magyar alapítású bencés iskola Brazíliában. A Szent Imre Iskola múltja és jelene A Benedictine School in Brazil. Present and Past of Szent Imre Secondary School	101
NAGY Márta	Ortodox templomépítészet a 18. századi Magyarországon. Hagyományörzés idegen környezetben. <i>Orthodox Church-Building in 18th Century Hungary</i>	121
KLAMÁR Sára	„Énnekem mindegy, hogy mondjam, magyar vagyok, il' ja da kažem ja sam hrvat” Relations of Religious and National Identity in Maradék (Szerémség/Srijem/ region)	135

FORRÁSOK – SOURCES

SZENDE Ákos	Dr. Fekete Antal piarista jelentése a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség nyári táborában 1943-ban tartott előadásáról <i>Antal Fekete's Report on his Lecture at Summer Camp of Hungarian Fellowship of Evangelical Students (1943)</i>	153
-------------	---	-----

MIKLÓS Péter	Mindszenty József hercegprímás levele Gyöngyösi János külügyminiszterhez (1946. június 22.) <i>Prince Primate József Mindszenty's Letter to Foreign Minister János Gyöngyösi (22 June 1946)</i>	157
--------------	--	-----

MÉSZÁROS István	Kanadai Mindszenty-vonatkozású irathagyaték <i>Documents from Canada Related to Cardinal Mindszenty</i>	163
-----------------	--	-----

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

FEDELES Tamás	Egyháztörténeti kutatások Pécsen	181
---------------	----------------------------------	-----

VARGA Szabolcs	Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet	185
----------------	--	-----

ZOMBORI István	Glück Jenő (1927–2004)	189
----------------	------------------------	-----

SARBAK Gábor	In memoriam Gábor Asztrik László OPraem (1907–2005)	193
--------------	---	-----

MOLNÁR Antal	Vanyó Tihamér OSB (1905–2005)	197
--------------	-------------------------------	-----

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

<i>Tanulmányok Petrovich Ede tiszteletére</i> (Ism.: Györi Éva)	201
---	-----

GOMBÁS István: <i>A mezőtúri református gimnázium főgimnáziummá szervezése. 1850–1915</i> (Ism.: Mucsi András)	206
--	-----

KÓNYA Sándor: <i>Harmatozzatok, egek! Népünk vallásos énekei Észak-Bánságban</i> (Ism.: Miklós Péter)	211
---	-----

<i>A Nagyváradi szemináriumi nyomda. 1745–1802.</i> (Ism.: Miklós Péter)	212
--	-----

GERGELY Jenő: <i>Főpapok, főpásztorok, főabbik. Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből</i> (Ism.: Pál József)	214
--	-----

<i>A pécsi egyházmegye a 17–18. században</i> (Ism.: Sümei József)	220
--	-----



ZOLTÁN J. KOSZTOLNYIK

THE ATTITUDE OF THE PAPAL CURIA, POPE BONIFACE VIII,
AND THE QUESTION OF SUCCESSION TO THE ÁRPÁD THRONE

“Eo maxime, quod sicut scripti canonis series aperiet,
regnum ipsum Ungarie successionis iure provenit.”

*Pope Boniface VIII, on May 31, 1303**

It is evident from the correspondence the Holy See conducted with the Hungarian, Czech and Polish courts, especially from the letters of popes Gregory VII, Urban II, and, in this particular instance, Boniface VIII, that the papal curia paid particular attention to political developments at the east-central European courts. Although the vast majority of letters were destroyed in war – Robert Guiscard invading Rome in 1084, or, in fire damaging the Lateran basilica and papal palace in 1307 – the fact remains that the curia sought active participation, though in many instances uninvitedly, in political developments in the region, thereby to prove that Rome looked upon the medieval east-central European kingdoms as the integral part of the European *Christian* body politic.

In 1265, Pope Clement IV invited Charles, count of Provence, the younger brother of King Louis IX of France, to aid him against the intrigues of German expansionist politics on the Italian peninsula. Charles occupied Naples, captured Conrad IV – the son of Emperor Frederick II – and had him executed. The death of Conrad IV meant the end of Hohenstaufen imperialist dreams in Italy.¹ Charles I, now king of Naples and of Sicily, had daring imperialistic dreams of his own. He visualized uniting all of Italy, and, for his own selfish reasons, reviving the eastern Byzantine empire that had fallen apart in 1204, bearing clearly in mind that the Greek emperor, Michael VIII, who ascended to the throne in 1259, had in the meanwhile been successful to a limited extent in reconstructing the Byzantine empire.²

* Quote from papal bull of May 31, 1303; cf. AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia ... nondum edita*, 2 vols. (Rome, 1859-60), cited hereafter as VMH, I, n. 635; for background, see “Continuatio Zwetlensis III,” anno 1301, in *Monumenta Germaniae historica, Scriptores*, ed. G. H. PERTZ, 30 vols in 32. (Hannover, 1854etc.), cited hereafter as MGHSS, IX, 659; and, STEPHANUS KATONA, *Historia pragmatica Hungariae*, 3 vols. (Budaë, 1782etc.), I, 897ff.

1 Ibid I, 829f.; *Chronicon pictum*, cc. 177-78, in *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. EMERICUS SZENTPÉTERY, 2 vols. (Budapest, 1937-38; expanded repr., ed. CORNELIUS SZOVÁK - LADISLAV VESZPRÉMY, Budapest, 1999), cited thereafter as SSH, I, 467ff.

2 Most probably on grounds of the reports of the papal legate, Cardinal Gentile, pieces of papal correspondence, and pertinent segments of the *Chronicon pictum*. See BÁLINT HÓMAN - GYULA

Charles I in realizing his goal thought it advantageous to enter into a dynastic relationship with the Hungarian court. In the fall of 1269, relying upon the personal services of the Abbot of Monte Cassino, he arranged for a dynastic marriage with the House of Árpád, in which Maria, daughter of Stephen V of Hungary (1270-72), married the son of Charles I – the son known as Charles II (the lame), king of Naples after 1285 – while the son of Stephen V, who succeeded him as Ladislas IV (the Cuman) of Hungary (1272-90), became the fiancé of Isabella, daughter of Charles I (and a sister of Charles II).³ In 1290, when Ladislas IV had been murdered in Hungary,⁴ Maria, Queen of Naples, had through her husband, then both in their names, laid claim to the Árpád throne; she referred to herself as Queen of Hungary, and, in order to realize that claim, requested the active support of Pope Martin IV, who had been elevated to the papal throne in 1288.⁵ In the spring of 1292, Maria transferred her claim to her (and Charles II's) son, Charles Martel; indeed, Charles Martel signed a document issued in June, 1292, as King of Hungary.⁶ The Pope now asked the Archbishop of Esztergom for a

-
- SZEKFÜ, *Magyar történet* [Hungarian history], 5 vols., 6th ed. (Budapest, 1939), II, 41f., and II, 49ff. In a college text, Emma Lederer discussed – without any reference to primary sources – the diplomatic confrontation between Pope Boniface VIII and the French royal court, reasoning that in order to compensate himself for the diplomatic defeat he suffered in France, the Roman Pontiff sought world predominance. Cf. *Magyarország története az őskortól 1526-ig* [History of Hungary from ancient times to 1526] (Budapest, 1961), 177. For a more objective view, see PÁL ENGEL, *The realm of King Stephen. A history of medieval Hungary, 895-1526* (London–New York, 2001), 107ff., and 128ff.
- 3 BRUNO GEBHARDT, *Handbuch der deutschen Geschichte*, 4 vols., 8th ed, 6th repr. (Stuttgart, 1962), I, 382ff.; JOHANN LOSERTH, *Geschichte des späteren Mittelalters* (Munich – Berlin, 1903), 140ff.; DANIEL WALEY, *The papal state in the thirteenth century* (London, 1961), 212ff.; JOHANN HALLER, *Das Papsttum: Idee und Wirklichkeit*, rev. ed., 5 vols. (Esslingen am Neckar, 1962), V, 21ff.; further, PETER PARTNER, *The Lands of St. Peter: the papal state in the middle ages and the early renaissance* (Berkeley – Los Angeles, 1972), 277ff. GEORG OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates*, 2nd ed. (Munich, 1952), 361ff.; and, A. A. VASILIEV, *History of the Byzantine Empire* (Madison, WI, 1952), 536ff., present the Byzantine point of view, and so does WARREN TREADGOLD, *A history of the Byzantine State and Society* (Stanford, 1997), 735ff.
- 4 *Chronicon pictum*, henceforth, *Chronicle*, c.184, SSH, I, 470f. Letter of Charles I to the Abbot of Monte Cassino, dated September 13/15, 1269, in *Anjoukori diplomáciai emlékek* [Diplomatic documents of the age of the Anjous], ed. GUSZTÁV WENZEL, 3 vols. (Budapest, 1874-76), I, 21ff.; KATONA, I, 854ff.; further, VASILIEV, 592ff.; EUGEN DARKÓ, *Byzantinisch-ungarische Beziehungen in der zweiten Hälfte des XIII Jahrhunderts* (Weimar, 1933). HÓMAN – SZEKFÜ, I, 588f. For a detailed family tree of the female line of the Árpád dynasty, see *ibid.*, I, 592. Also, essay by V. HONEMANN, “A medieval queen and her stepdaughter: Agnes and Elizabeth of Hungary,” in *Queens and queenship in medieval Europe*, ed. A. J. DUGGAN (Woodbridge, 1997), 109ff. Z. J. KOSZTOLNYIK, *Hungary in the thirteenth century* (New York, 1996), 246f., and 253, nn. 71-72.
- 5 *Chronicle*, c. 187, SSH, I, 478f; IMRE NAGY *et al* (eds.), *Hazai Okmánytár* [Collection of domestic writs and documents], 8 vols. (Győr – Budapest, 1865-91), cited hereafter as HO, VII, 225f.; KÁROLY SZABÓ, *Kun László* [Ladislas IV the Cuman] (Budapest, 1886; repr., 1988), 179f.
- 6 For the letters of April 21, 1291, and of September 21, 1291, see *Árpádok új Okmánytár* [New document collection of the Árpád age], ed. GUSZTÁV WENZEL, 12 vols. (Pest, 1860-74), cited hereafter as AUO, I, 76f., and 78f. Pope Nicholas IV sent Benevenuto, bishop of Gubbio (ep. Eugubinum), as his legate to the Hungarian court – cf. letters of September 9, 1290, in AUGUSTUS POTTHAST (ed.), *Regesta pontificum Romanorum*, 2 vols. (Berlin, 1875; repr. Graz, 1957), cited hereafter as POTTHAST, nn. 23386, 23387, 23388, and, n. 23398; for text, see VMH, nn.589, 590, 591, and 592; also, WENZEL, *Anjoukori dipl. emlékek*, I, 366f. For sources recording the election of Nicholas, see POTTHAST, II, 1826.

report about public affairs in the kingdom, but the archbishop failed to respond, sent no evaluations of conditions in the realm to Rome, as if to emphasize the view held by members of the Hungarian nobility that the Roman See had no right to intervene in the domestic dynastic issues involving the country.⁷

Rome, however, would not take no for an answer. The pontiff dispatched the bishop of Gubbio, Benevenuto, *ep. Eugubinus*, to Hungary. The letter of commission handed to the bishop provides fascinating reading, as it is a provocative summons for an intellectual duel challenging the Hungarian nobles' point of view. Rome insisted that the realm of Hungary belonged to, came under the jurisdiction of, the Holy See, therefore Rome had to provide for, take special care of, it. From the tone of the papal letter one may further conclude that the Pope reserved the right for himself to interfere at his pleasure in the affairs of the kingdom.⁸

Nicholas IV (1288-92) was the first Franciscan (Minorite) friar, former General of his order, to occupy the papal throne,⁹ of whom it has been recorded that during his pontificate the Church was able to expand its missionary activities as far as China.¹⁰ During his pontificate, in the dynastic feud between the Colonna and Orsini families vying for political influence in Rome, Nicholas IV established working relations with the Colonna family, and maintained friendly ties with the ruling house in Naples. On the other hand, as Roman pontiff, Nicholas IV displayed an unsure disposition, his policies were insecure, lacking clearly conceived goals and vision.¹¹

A word of explanation will be in order here. In order to understand the political backdrop of the age, one ought to realize that Emperor Michael VIII of Byzantium was definitely interested in maintaining good working relations with Rome. However, in 1281, Charles I of Naples and Sicily was able to secure the election of his protégée, who ascended the papal throne as Martin IV. As Roman pontiff, Martin IV immediately excommunicated the Byzantine emperor, and pronounced as a Crusade the military action Charles I had planned to undertake against Byzantium.¹² The Greek court, however, had been aware of the threat, and when the fleet prepared by Charles I for the

7 Cf. STEPHANUS KATONA, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, 7 vols. (Pest - Buda, 1779-81), VI, 1087f., and 1089f.

8 As it is evident from the papal writs addressed to Benevenuto, Sept. 7, and 8, 1290, see POTTHAST, n. 23384, and 23385; text (of both writs), in VMH, n. 588.

9 POTTHAST n. 23342, and nn. 23384 and 23385; VMH, nn. 386, and 388; KATONA, *Historia critica*, VI, 1036f.

10 POTTHAST, II, 1756; further, F. X. VON FUNK - KARL BIHLMEYER, *Kirchengeschichte*, 8th rev. ed. (Paderborn, 1926-30), II, 197; Haller, V, 77; HORACE K. MANN, *Lives of the Popes in the Middle Ages*, 18 vols. (St. Louis, MO, 1932; repr. Nendeln, Lichtenstein, 1966), XVII, 6ff.

11 HALLER, V, 77ff., and 345; MANN, XVII, 179ff.; "Unter seinem Pontifikat erfolgten die Schläge, welche der Herrschaft der Abendländer im hl Lande ein Ende bereiteten" - cf. FUNK - BIHLMEYER, II, 197.

12 On April 10, 1281, Potthast, II, 1757f., following n. 21741; *and*, n. 21815; see further, "Continuatio Altabensis," MGHSS, XVII, 409; or, "Iacobi Aure Annales," a. 1281, *ibid.*, XVIII, 293. OSTROGORSKY, 370; VASILIEV, 597f. On the name Martin IV: "... es vor ihm nur einen Papst Martin (649-55) gegeben hat," HALLER, V, 58, note 1, or "eigentlich Martin II, doch werden herkömmlich auch die beiden Päpste Marinus I (882-84), und Marinus II (942-46) als Namensbrüder gerechnet," FUNK-BIHLMEYER, II, 196, note 2.

invasion of Byzantine territory stood ready by the end of March, 1282, an anti-Charles (anti-French, anti-foreign) insurrection had broken out in Palermo, an insurrection also supported by Peter III of Aragon, and this event known as the „Sicilian Vespers” had not only ended the threat of the invasion of Byzantine Balkan territory, but ended for ever the rule of the Anjous in Sicily.¹³ On the other hand, Byzantium might have become the real loser in this affair, because, in order to achieve his goal, Michael VIII had to spend large amounts of money lavishly on his anti-Angevin diplomacy in order to save his shrinking empire, thereby he completely ruined the empire’s economy.¹⁴

Was it, could it have been, the firm intention of Pope Nicholas IV to compensate the Anjou dynasty of Charles I – who, on account of the 1282 “Sicilian Vespers,” had been dispossessed of Sicily – by obtaining for them the Hungarian Crown?¹⁵ The Pope’s intentions would have been firmly challenged by Andronikos II Paleologus of Byzantium (who ought to have been a professor of classics rather than a scheming Greek emperor), successor of the grandiose Michael VIII, on the grounds that – what piquancy of fate – Anna, the first wife of Andronikos II, was the daughter of Stephen V, king of Hungary, thus the sister of Charles I of Naples.¹⁶

The bishop of Gubbio did not go to Hungary, so noted Stephen Katona, an eighteenth century Hungarian historian.¹⁷ Bishop John Ugoccione of Iesi became the papal legate to visit the realm.¹⁸ During all this time, though, the Hungarian nobles acknowledged the last Árpád male scion, the heir born to Stephen – the youngest son of Béla IV (1235-70) – and Stephen’s second wife, Tomasina Marosini, as their king, known as Andrew III (1290-1301).¹⁹ Simultaneously, Rudolf I of the House of Habsburg (German monarch, 1273-90) declared the Hungarian realm to be an imperial fief he had transferred upon his son, Albert, duke of Austria,²⁰ on the grounds, Rudolf argued, that, as the godson of Emperor Frederick II (1210-50), he had

13 Cf. “Historia Sicula a morte Friderici II, 1250-1294,” anno 1282, in *Rerum Italicarum Scriptores*, ed. L. A. MURATORI, 28 vols. (Milan, 1723-51, and recent reprint), cited hereafter as RISS, XII, 1013ff.; also, Niccolo Speciale on prevalent social conditions, “... que omnia ... patienti animo Sicul tolerassent, nisi ... alienas foeminas invasissent” – see his “Historia Sicula, 1282-1337,” i:2, *ibid.*, X, 924; LOSERTH, 204ff.; HALLER, V, 61ff.

14 OSTROGORSKY, 369ff.; VASILIEV, 597ff.; TREADGOLD, 736ff.

15 As implied in the papal writ of July 30, 1290, POTTHAST, n. 23342, VMH, n.586; HÓMAN – SZEKFŰ, I, 611ff.

16 W. MILLER, *The Latins in the Levant, 1204-1566* (London, 1908), 176; she was Anna, the daughter of King Stephen V (1270-72), thus a sister of Maria, the wife of Charles II the Lambe of Naples(-Sicily), and of Ladislav IV (the Cuman) of Hungary (1272-90); see also VASILIEV, 583. The second wife of Andronicos II, Violanta - Irene, died in 1317; cf. F. COGNASSO, “Una crisobolla di Michele IX Paleologo per Teodoro I di Montferrato,” *Studi byzantini*, 2 (1927), 43ff.

17 On this, see KATONA, *Historia critica*, VI, 1040ff. On Ugoccini’s original assignment, see the papal letters of September 13, 1290, Potthast, n. 23398; VMH, n. 592.

18 See his instructions from Pope Nicolas IV of Jan. 2, 1291, in POTTHAST, nn. 23513, 23515-23516, VMH, n. 594; KATONA, *Historia critica*, VI, 1046, and compare with the papal letters, dated Jan. 31, 1291, and addressed to both the archbishops of Esztergom and of Kalocsa, POTTHAST, n. 23542, VMH, n. 548, and nn. 601, 598, 599, 603, 604, 600, 602 – in that order.

19 Chronicle, c. 186, SSH, I, 475f.

20 As evidenced by the papal writ addressed to Benevenuto, POTTHAST, n. 23384, VMH, n. 588; KATONA, *Historia critica*, VI, 1046f.

witnessed when the envoy of King Béla IV had, in his king's name, submitted the kingdom as a fief to the German emperor.²¹

Rome refused to acknowledge the German claim over Hungary. Following the guidelines of Pope Gregory VII, the curia argued that were Hungary a fief, it would only be the fief of the Apostolic See because it was Rome (Pope Sylvester II) who sent the crown with which the first Magyar monarch (Stephen I) had been crowned (in 1001).²² On those various grounds, Hungary belonged to the Roman Church, Pope Nicholas IV had informed Rudolf; therefore, the curia could not support his expansionist plans involving Hungary. As a matter of fact, the pontiff called upon the German court not to entertain further claims to the Hungarian realm that, really, belonged to the Roman Church, reminding Rudolf that, as the protector of the Church, he had to respect and protect the rights of the Church.²³ The pontiff addressed a similar letter to Albert of Austria. He also instructed Bishop Ugoccone, the papal legate, that were he to meet with the German monarch and/or his son during his visitations, he will have to instruct them that they must not dare occupy, or take possession of, Hungarian land.²⁴

Although the nature of the juridical claim of the curia concerning the Hungarian realm remained obscure, it becomes evident from the text of the papal writ that the pontiff reserved for himself the right to judge the case on threefold grounds.²⁵ It is evident that Rome disregarded the fact that the realm's nobility had already elected and even crowned Andrew III.²⁶ That members of the hierarchy had participated in the coronation, is evident from the attitude displayed by the Archbishop of Esztergom, when he tacitly refused to comply with the request of the Roman See to provide a report about conditions in Hungary.²⁷ In his letter of December 20, 1290, Pope Nicholas IV ordered the Legate, the bishop of Iesi, to render a full scale account of political conditions in the realm, and to extend protection to the widowed Queen Isabella, wife of Ladislas IV the Cuman (she was, after all, the daughter of Charles I of Naples), and to make certain that her income, chattel and other goods were secured.

21 See papal writs addressed to Rudolf, in Potthast, 23386 and 23385 (in that order); VMH, nn.589 and 588; KOSZTOLNYIK, *Thirteenth century*, 350f. The argument concerning Rudolf's claim may be based upon an entry in Albericus Trium Fontium, "Chronicon," MGHSS, XXIII, 939,15-16; KOSZTOLNYIK, 122.

22 "Cum autem prefatum regnum ad Romanam ecclesiam ab antiquo etiam noscatur" - of Jan. 31, 1291, POTTHAST. n. 23542; VMH, n. 601; Pope Gregory VII claimed suzerainty over Hungary - cf. ERICH CASPAR (ed.), *Das Register Gregors VII.* MGH Epp. selectae, 2 vols. (Berlin, 1920-23; repr. 1990), ii:13.

23 Pope Nicholas IV to Rudolf, December 28, 1290, POTTHAST, n. 23510, VMH, n. 593; MGHLL, Const. III-1, 439; KATONA, *Historia critica*, VI, 1050ff. Albert attempting to make good his claim, suffered a bloody defeat, as it is evident from the Austrian Annals - "Continuatio Vindobonensis," anno 1291, see MGHSS, IX, 716, and from the diplomas issued by King Andrew III on August 26-28, 1291, in EMERICUS SZENTPÉTERY - IVAN BORSA (eds.), *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, 2 vols. (Budapest, 1923-87), cited hereafter as Regesta, nn. 3801 - 3804.

24 POTTHAST, nn. 23543 and 23544; VMH, nn. 598 and 599.

25 As of Jan. 31, 1291, see Potthast, n. 23547; VMH, n. 600.

26 "... a baronibus regni dux Andreas feliciter coronatur" - Chronicle, c. 186, SSH, I, 476f.

27 As it is evident from the Pope's letter of Dec. 20, 1290, and especially from the letter of Jan. 31, 1291, see POTTHAST, nn. 23502, and 23542; VMH, nn.596, and 601.

Likewise, in his writ of January 2, 1291, the pontiff directed the Legate to find out whether Ladislas IV had died as a Roman Catholic Christian?²⁸

The papal legate might have arrived in Hungary during the latter half of 1291, at a time when, Andrew III had already, with the cooperation of the barons of the realm, solidified his hold over the country, in fact, successfully ended a warring effort against his rival, Albert, duke of Austria.²⁹ The wording by the chronicler may be a little too strong, but referred to reality. Andrew III concluded an advantageous peace treaty with the Austrian duke, in that he had, upon the death of his first wife, the Polish-born Fenana in 1296, married Agnes, the daughter of the Austrian duke – who, by 1298, became Emperor Albert.³⁰

Following papal directives, the Legate was not allowed to acknowledge the kingship of Andrew III, nor did he challenge it. Instead, he attempted to persuade the monarch and the headmen: the spiritual and temporal lords, of the realm to submit the claim for royal succession to the judgement of the Holy See. His efforts met with no great success.³¹ His activities only aided the cause of the king's opposition. The chronicler spoke, "among others," *de quampures*, of various individuals who, it is said (*ut dicitur*, italics mine, as the chronicler implied that his information rested on hearsay), out of sheer spitefulness toward King Andrew requested that Pope Boniface VIII give them a king.³²

In this regard, the letter of Pope Boniface VIII of March 13, 1299, is of interest, where he recorded that one of the Hungarian nobles of the king's opposition, named Ivan Némétújvári, took an oath into the hands of the papal legate to the effect that he will only accept, submit to, and obey the person as the lawful monarch of the realm, whom Rome will designate and confirm in his kingship.³³ On the other hand, the high nobles loyal to the king, mainly members of the higher clergy, were far less willing to settle for a compromise. They maintained that Andrew III had been elected to the throne as the scion of the Árpád dynasty, and his right of inheritance was beyond any doubt. There was no need for papal approval, just as his predecessors had no need of it. Members of the hierarchy and nobles loyal to the monarch not only refused to obey the Legate, but, in fact, accused of treason all those who wanted to dethrone the king, and – as it is evident from the papal letter – had excommunicated Ivan Némétújvári, who had previously refused to acknowledge the rightful kingship of Andrew III.³⁴

28 Cf. POTTHAST, n. 23514; VMH, n. 595.

29 "... cum exercitu maximo Ausriam debellavit;" – cf. SSH, I, 477,4-5; and, Andrew III's diploma of July 3, 1291, RA, n. 3735; AUO, X, 23f. On documents related to Hungary, and preserved in Italian archives, see *ibid.*, III, 297ff.

30 SSH, I, 477,22-25; GEBHARDT, I, 408ff..

31 Again, the papal writ of Jan. 31, 1291; further, papal directives of Jan. 2, 1291, POTTHAST, nn. 23513, 23547-23548; VMH, nn. 594, 600, and 602. John of Iesi's report has not come down to us; see MANN, XVII, 171f.

32 "... in praeiudicium regis Andree a papa Bonifatio VIII-o regem, ut dicitur, petierunt." Cf. SSH, I, 477,4-13.

33 See letter (by Pope Boniface VIII) of March 13, 1299, POTTHAST, n. 24791; VMH, n. 618.

34 As it is evident from the text, (Prince) Andrew had entered Hungary already during the reign of Ladislas IV, "eo quod esset dux qui deberet portionem in regno regis Andree titulos [*sic*; titulo] avi sui;" SSH, I, 476,17-19. The term *avi sui*: because of his grandfather, Andrew II of Hungary (1205-35).

In spite of the negative tone members of the Hungarian hierarchy had taken toward the Legate in defense of what they had considered as their country's interests, in their own personal attitude they showed respect and full obedience toward Rome, and toward the Legate, as it is evident from the letter the Legate has addressed to the bishop of Transylvania. (In that letter, the Legate authorized the bishop to handle and judge the case of an excommunicated priest in accordance with his personal judgement.)³⁵ Upon the death of Pope Nicholas IV, his Legate had left the territory of the kingdom.³⁶

The papal throne remained vacant for the next two years. The twelve Cardinal-electors were divided by the rivalry between the Orsini and the Colonna families in Rome. During the pontificate of Nicholas IV, the Colonna clan gained political clout over the Orsinis, and now the Orsini clan feared that after the death of the pontiff their rivals would still hold on to their advantageous position at the curia. The "middle party" among the cardinals – if such a group ever existed – was unable to assert itself.³⁷ After two years of fruitless negotiations, the king of Naples and his son, Charles Martel – upon whom his Hungarian-born mother, Queen Maria, had transferred her claim to the Hungarian throne³⁸ – made an appearance among the Cardinals, officially, to urge them to speed up the election process, but in real, to put pressure on, to influence the outcome of the election, though Cardinal Gaetani had let them now that, quite frankly, their presence and stay in Rome was unnecessary.³⁹ The results of the papal election now in progress would have had no impact on the realization of Charles Martel's claim to the Árpád throne.⁴⁰

One ought to bear in mind in the background of the papal election process in Rome the Anjou – Aragon hostile controversy over Sicily. Would the House of Anjou lose, and the Aragon dynasty gain, control of the island?⁴¹ After months of long delay, Peter Morrone, the hermit of Sulmonese, was elected pope on July 5, 1293.⁴² Cardinal Latino, who held a high personal regard for the hermit of saintly reputation, and whose attempts at church and religious renewal were strongly influenced by the reform ideology of

35 Cf. *Fontes rerum Austriacarum*, Abteilung II: *Diplomataria et acta*, 47 vols. (Vienna, 1849-92), XV, 179ff.

36 Nicholas IV was buried near the tomb of Saint Jerome in St. Mary's Major in Rome – cf. PTOLEMY OF LUCCA, *Historia ecclesiastica*, cited hereafter as HE, xxiv:27, in RISS, XI, 752ff., esp. 1198.

37 Ibid.; Iacobi Auriei "Annales Ianuenses," MGHSS, XVIII, 288ff., esp. 340ff. On "Sedisvakanz," see Haller, V, 91ff.; Giulia Barone, "Niccolò IV e i Colonna," *Niccolò IV: pontificato tra oriente ed occidente*, ed. Enrico Manestà (Spoleto, 1991), 73ff., esp. 82ff.

38 AUO, I, 76ff., but esp. 84f., n.101; also, MANN, XVII, 169f.

39 LUCCA, HE, xxiv:28; RISS, XI, 1198f.; MANN, XVII, 263.

40 FUNK – BIHLMEYER, II, 197f.; HALLER, V, 92.

41 PETER HERDE, *Cölestin V, 1294*, vol. 16 of *Päpste und Papstum* (Stuttgart, 1981), 31ff.; the pontiff's life, "Vita et obitus beati Petri Celestine papae quinti," ii:21, *ibid.*, 223ff. The essay by H. SCHULZ, "Peter von Murrhone (Papst Cölestin V)," *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 17 (1897), 363ff., and 477ff., still valuable an article. Celestine V resigned on December 13, 1293, – POTTHAST, II, 1921; LUCCA, HE, xxiv:30; RISS, XI, 1201; Siegfried von Balhausen's report, a German priest who lived in Rome at this time, "Compendium historiarum," MGHSS, XXV, 684ff., esp. 712; further HALLER, V, 94ff.; and, HERDE, 144ff.

42 Although Celestine V had made an approach – POTTHAST, n. 23984; LUCCA, HE, xiv:29. C. J. HEFELE, *Conziliengeschichte*, vol. VI, 2nd ed. (Freiburg, 1890), 269ff.

Joachim of Fiore, cast the first favorable vote in the conclave.⁴³ And yet, the new pontiff, Celestine V, elected almost out of sheer necessity, was not able to govern the Church, and within a period of five months resigned his high office on December 13, 1294.⁴⁴ During the five months of his pontificate, the pontiff remained completely under the tutelage of the court of Naples, fulfilled any request the king had made, and, on those grounds, the first act of his successor was to cancel all grants Celestine V (and even Nicholas IV) had made, to void any appointments Celestine V had approved of.⁴⁵ It is to be noted that, although Celestine V had spent several weeks at the court of Naples, he did not intervene in the controversy concerning the Hungarian throne – at least there is no available written evidence to argue this point of view to the contrary.⁴⁶

Upon the resignation of Celestine V, Benedict Gaetani had unanimously, and yet, by scrutiny (on election by *scrutiny*, see *Ordo Romanus XIV*) been elected to the consternation of Charles II of Naples; he assumed the name of Boniface VIII.⁴⁷ Now, both Charles II and his son, Charles Martel, did everything conceivable to assure the new pontiff's support for the realization of their own interests. For example, the chronicler in the *Monumenta Erphesfurtensia*, anno 1294, recorded that at the first public dinner given by the pope, it was the monarchs of Naples and of Hungary who had served up the dishes,⁴⁸ a remark ignored by the eminent church historian Johann Haller who had ignored, or played down the significance of this incident by arguing instead that Pope Boniface VIII had carried out great political and personal purges right at the beginning of his pontificate.⁴⁹

The new Pope – a highly intelligent, and well educated man of extraordinary physical appearance – intended to end wars in war-torn Europe, to bring peace among rulers vying for power with each other, and to establish a commonwealth based upon Christian principles among peoples. At the beginning of his reign, he at once negotiated and brought forth peace between the Anjou and Aragon dynasties,⁵⁰ and sent a legate to the French and English courts to persuade both the French and English monarchs to bury their hostilities with each other.⁵¹

43 LUCCA, *HE*, xxiv:34, RISS, XI, 1201f. "Der Nachfolger war schnell gewählt," noted HERDE, 143f.; Celestine V's "Vita," ii:21, *ibid.*, 223ff.

44 HEFELE, VI, 284; LUDWIG MOHLER, *Die Kardinäle Jakob und Peter Colonna. Ein Beitrag zur Geschichte des Zeitalters Bonifaz' VIII* (Paderborn, 1914), 30ff., esp. the "Memorandum of the Cardinals," and Card. Stephaneshi's *Opus metricum*, on the "electione et coronatione Bonifacii VIII," *ibid.*, 33ff.

45 "Primum quod fecit, fuit, quod revocavit omnes gratias factas per Nicolaum IV et Celestinum V," and from Naples transferred the curia to Rome, see LUCCA, *HE*, xxiv:36. "... die unwürdige Abhängigkeit von König Karl hörte sofort auf," remarked HALLER, V, 100. In his letter of October 28, 1295, the pontiff acknowledged Nicholas as bishop of Veszprém – see POTTHAST, n. 24203; VMH, n. 613.

46 See GEORGIUS FEJÉR (ed.), *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 44 vols. (Budae, 1829-44), cited hereafter as CD, VI-2, 150ff.; it is to be noted, though, that the document lacks an entry in the papal Register.

47 FUNK - BIHLMEYER, II, 248f..

48 See *Monumenta Erphurtensia*, saec. xii, xiii, xiv, ed. O. Holder - Egger, SSrG (Hanover, 1890), anno 1294.

49 Cf. PTOLEMY DE LUCCA, *HE*, xxvi:36; compare with VMH, n. 613.

50 HEFELE, VI, 284.

51 BOAS, 203ff.

Although the curia had already acknowledged Mary of Naples as Queen of Hungary in 1293, Boniface VIII assumed a neutral attitude in the controversy surrounding the succession to the Hungarian throne.⁵² Although in August, 1295, he had, upon the death of Charles Martel, recognized Martel's seven year old son, Charles Roberto (Caroberto) as king of Hungary,⁵³ some eighteen months later, he decided that the crowns of Naples and of Hungary must not be worn by one and the same person.⁵⁴ And yet, he did not directly intervene in the question of Hungarian succession, nor did he attempt to persuade members of the Hungarian hierarchy to assume an

anti – Andrew III attitude. When, for example, he called upon the Némétújvár family – who were blind supporters of Anjou interests – to return some goods that had been taken from the Church, the pontiff entrusted Archbishop Ladomer of Esztergom – supporter of Andrew III of the House of Árpád – to direct legal proceedings that involved the Némétújvár family.⁵⁵

When, in early 1298, Archbishop Ladomer had died, the Esztergom cathedral chapter elected Gregory Bododi, archdean of the Székesfehérvár cathedral chapter, and the vice-chancellor of King Andrew III, to replace him. Indeed, Gregory signed as the Archbishop-elect of Esztergom on the royal writs that had been issued on February 17 and February 24, 1298.⁵⁶ However, after the king had confirmed the election, Bododi unexpectedly crossed the party line, became disloyal toward his royal master, and joined the group of Anjou-sympathizers. Indeed, it must have been no surprise that it was Antony, a Franciscan (Minorite) friar, and bishop of Csanád, who signed as the King's vice-chancellor the royal diploma issued on March 29, 1298;⁵⁷ it is further clear from papal documents that members of the Esztergom cathedral chapter appealed to Rome, lest Gregory Bododi gain papal confirmation as the new archbishop.⁵⁸

The pontiff, being a lawyer and a diplomat, assumed a neutral attitude in the question of election by the Esztergom chapter, as to the identity of the new archbishop, just as he remained neutral in asserting approval or disapproval of Árpád, or of Anjou eligibility for the Hungarian Crown. He delayed reaching a decision in the Esztergom case for about a year; then in a bull, dated January 28, 1299, he further postponed his decision in the case to a later date, but, he named Gregory as ecclesiastical *Procurator* in both temporal and spiritual matters at the see of Esztergom.⁵⁹ Strangely, and contrary to the custom at the curia chancery, Pope Boniface VIII failed to notify either the king (Andrew III), nor the Anjou pretender (Caroberto) of his decision.

Simultaneously, in one of the several bulls dated January 28, 1299, the pontiff sent a detailed, richly worded substantial message to the inhabitants of the Hungarian realm. He referred to the country as a land of wide expansion, and spoke of its inhabitants as people of noble disposition, depicted the realm that had, under divine

52 BOAS, 262ff.

53 On basis of the papal letter of May 31, 1303 – POTTHAST, n. 25252; VMH, I, n. 635.

54 POTTHAST, n. 24473; CD, VI-2, 59ff.

55 CD, VI-2, 62ff., though, there is no record in the papal Register.

56 Cf. RA, n 4173, text in KATONA, *Historia critica*, VII, 1184ff.; and, RA, n. 4174, text in AUO, V, 186.

57 RA, n. 4176; CD, VI-2, 124f.

58 As it may be evident from the papal correspondence, POTTHAST, n. 24773; VMH, I, 382ff.

59 *Ibid.*, I, 383f.; AUO, X, 209ff.; KATONA, *Historia pragmatica*, I, 898f.

inspiration, submitted to the Christian faith, whose royal dynasty has given numerous saints to the Church; a land, where the priests were well educated men, and members of the nobility excelled as heroes in battle, and its population remained loyal to the Christian faith and to the Church. In sum, Pope Boniface VIII regarded the Hungarian realm as an example among other Christian kingdoms.⁶⁰

His Holiness complained, however, that conditions in the country had deteriorated so much. It was threatened with a decline from which there will be no recovery. Due to almost constant warfare, he wrote, the number of the population sank so low that it gave cause to worry. The kingdom had also been surrounded by non-conformist heretics and pagans, who were attacking Christian beliefs. Therefore, he regarded it as imperative that the realm possess a strong man who was well acquainted with the country's conditions, and found a solution for problems when needed. And now the pontiff let the other shoe drop: this strong man was Gregory Bododi, the *Procurator* he had named for Esztergom, to whom he now granted special authority to deal with all heretics and pagans, and apply ecclesiastical punishment to all troublemakers in the kingdom.⁶¹

In a very similar manner, the pontiff authorized Gregory to investigate the case of Ivan Németújvári who failed to acknowledge the kingship of Andrew III because (he claimed) he did not know that the Roman See had previously recognized Andrew III as king, and whom, for that reason, Archbishop Ladomer had excommunicated. In taking this step, Pope Boniface VIII openly took sides with the Anjous in the controversy surrounding succession to the throne, and prepared the way on which Caroberto may realize his ambition for inheriting the Hungarian Crown – if not during the lifetime of Andrew III, but immediately upon his death.⁶²

The Hungarian chronicler recorded the situation from a different angle by saying that after Andrew had been crowned by the barons of the realm, *a baronibus regni coronatus*, and after Andrew III had, most certainly with help from the barons, conducted a successful campaign on his western border, and brought his relations in order with the German pretender to the throne, thereby consolidating his position on the domestic front, the king's most ferocious domestic opponents had been gathering strength and made a fateful decision by appealing to the Roman pontiff himself, that he send them a king.⁶³ It was under these circumstances that at the diet held at Rákos meadow (some record has, at the church of the Dominicans), in early May, 1299, Gregory, the ecclesiastical *procurator* of Esztergom, failed to appear in person, but through his personal delegate lodged a complaint to the effect that the monarch had constantly questioned the role held by Esztergom, *recte*: his ecclesiastical status at the archiepiscopal see of Esztergom.⁶⁴

60 VMH, I, 383; Mann, XVIII, 106ff.

61 Dated Jan. 28, 1299, VMH, 382ff.: the pontiff granted Gregory, now *administrator* of the see of Esztergom, inquisitorial powers to maintain law and order the realm, though " ... he had never been consecrated, and had no real authority in his diocese, while ... the Archbishop of Kalocsa ... was a strong supporter of Andreas." Boase, 262.

62 See POTTHAST, n. 24791, dated March 12, 1299], VMH, n. 618; CD, vi-2, 225f.; KATONA, *Historia critica*, VI, 1217ff.

63 SSH, I, 477, 9-13.

64 "In generali congregatio nostra in Pest, in ecclesia praedicatorum habita," - i.e., at, or, in the Dominican church - see HO, VIII, 445ff.; CD, VI-2, 210ff. The royal writ, dated July 28, 1299, see RA,

Indeed, on a royal writ, dated July 7, 1299 – as far as the writ is authentic; there is no record of it in the royal register; the Hungarian bishops' letter to Rome cited below is the sole source evidence for this episode – Andrew III appealed to Rome to protest the continued stubborn misbehavior of the administrator at the archiepiscopal see at Esztergom. Gregory, however, the *procurator*, to re-emphasize his complaint, referred to himself as a papal legate, and in that capacity he called for a meeting to be held at Veszprém for members of the Hungarian hierarchy. The bishops turned down the invitation on grounds that they knew nothing about the appointment of a new papal legate. In their response to Rome, members of the hierarchy made their position clear that by turning down Gregory's invitation they had shown no disrespect toward the Holy See.⁶⁵

The curia identified itself with, or purposefully misinterpreted, the attitude shown by members of the Hungarian hierarchy, because in the already cited letter of January 28, 1299, Pope Boniface VIII confirmed Gregory, Archbishop-elect of Esztergom in his office, that is, in the government of Esztergom and of the other, especially of the Székesfehérvár, churches (dioceses), so that he promote the interests of the Church in the whole realm.⁶⁶

In this manner, the attempt by the loyal members of the Hungarian hierarchy to confirm the constitutional position of their monarch has not been very successful, though, according to a writ dated March 30, 1300, the plan by Gregory, the Administrator, or Archbishop-elect, of Esztergom, for arranging for the arrival of Caroberto in Hungary – to be supported by armed Italian contingents and under papal tutelage – likewise turned into a failure.⁶⁷

King Andrew III has held a diet at Pest, the record has it, "datum pro memoria ... in Generali Congregatione domini Regis, quam in Pest cum Baronibus, Cumanis et aliis nobilibus Regni celebravit," on *festo Barnabe Apostoli*, that is, June 11, presumably 1300 (as the document referred only the feast of the Apostle, without a year),⁶⁸ while the Anjou pretender to the Árpád throne received no encouragement whatsoever from the papal curia, where they regarded Caroberto's attempt at entering Hungary under his father's auspices as too hurried and premature.⁶⁹

These developments notwithstanding, the Hungarian chronicler (who, to cite C. A. Macartney, literally ignored the reign of Andrew III), took note that the Roman pontiff

n. 4258, also referred to the diet – text in AUO, X, 329ff., esp. 330. KATONA, *Historia pragmatica*, I, 904f.

65 Royal diploma, dated Jan. 29, 1300, RA, n. 4293; text in HO, VI, 452ff. See the letter drafted by the bishop of Veszprém – CD, VI-2, 201ff.

66 As it may be concluded from the papal writ, cited above, n. 58 – Potthast, n. 24773, VMH, I, 382; AUO, V, 209ff., and compare with Loserth's remarks on "die Überspannung der päpstlichen Machtansprüche," in his *Späteres Mittelalter*, 207. There are two writs, dated Febr. 17, and Febr. 24, 1298, logged in the Royal Register – RA, nn. 4173, 4174 – that were issued and signed by vice chancellor Gregory, "Strigoniensis eccl. electi, au. n. vicencanc.," see KATONA, *Historia critica*, VII, 1184f., and AUO, V, 186, respectively, though the published text of the latter simply concludes with "Nosse desidero....," and with the date of issue.

67 Cf. *Anjoukori diplomácia*, I, 143f.

68 The document referred only to the feast, without rendering the year – see AUO, V, 262.

69 Judged by its date, "datum in Pest in festo Barnabe Apostoli," that is, June 11, the royal writ referred to the diet held in Pest, in 1300: "in Generali Congregatione domini Regis, quam in Pest cum Baronibus, Cumanis et aliis nobilibus regni celebravit;" cf. AUO, X, 458.

had in 1299 responded to the request made by the monarch's domestic opponents – they were scions of Kőszeg clan, such as John and Henry, and others – in that, during the reign of King Andrew, *adhuc Andrea rege vivente*, he has sent the eleven year old Charles to Hungary.⁷⁰ As a matter of fact, the chronicler noted that in supporting the cause of Charles, the pontiff dispatched several envoys to Hungary, but the envoys accomplished nothing, and returned to their home base. The quote from the Chronicle clearly indicates that the chronicler, so resentful of King Andrew III, clearly recorded events with a biased, strongly subjective, and awkward tendency.⁷¹

The monarch – and one has to visualize the young king in poor physical health, but of clear mind, a man born to rule, and ask, what went on in his mind while being almost constantly harassed by vicious jealous opponents during his reign – now made a countermove. He sent Bishop Antal (Anthony) of Csanád, his vice-chancellor, and Bishop Benedict of Veszprém, as his personal envoys to Rome to represent the realm during the Year of Jubilee, 1300, and establish personal contact with His Holiness, the Pope. Boniface VIII gave the two bishops a friendly reception (so they reported upon their return from Rome);⁷² thereupon, Andrew III dispatched Peter Bonzano of Treviso to the curia to inquire and to make certain that, first, the Roman See would not support the claims of his rival(s) for his Crown; last, to persuade the curia to relieve Gregory of his administrative (that of a *procurator*) role in Esztergom. As for replacement, the king requested that the curia appoint Bishop Antal of Csanád as the Archbishop of Esztergom.⁷³ From the three letters here cited, one dated from Venice on September 18, 1300, another sent from Rome and dated September 25, 1300, and the last, probably still dated from Rome in 1300, by Peter Bonzano it becomes quite clear that in Rome, at first in a most friendly atmosphere, he conducted negotiations to enhance the promotion of Bishop Antal to the archepiscopal see of Esztergom.⁷⁴ During his talks Bonzano soon realized that the curia viewed with skepticism the dynastic efforts of the court of Naples at acquiring the throne of the Árpáds.⁷⁵

It is very likely, though, that Bonzano not being too familiar with the labyrinths of Roman diplomacy easily misunderstood the seemingly friendly attitude shown by the curia and the cardinals toward the Hungarian question, a friendliness that gradually

70 The chronicler literally ignored the reign of Andrew III – SSH, I, 477f.; and, compare with Peter of Bonzano's letter of September 18, 1300, see AUO, V, 260f.

71 SSH, I, 478,14-28. "Andrew's reign is passed over almost in silence," noted C. A. MACARTNEY, *The medieval Hungarian historians* (Cambridge, 1953), 132.

72 See *A veszprémi püspökség római levéltára* [The Roman archives of the Veszprém bishopric], 2 vols. (Budapest, 1896-99), II, xliii. On the Year of Jubilee, see Giovanni Villani, *Chronicon*, viii:36, and Haller's comments on "das Jubeljahr," V, 134, though, as he saw it, "das Jubeljahr kann Bonifaz nicht nach vorbedachten Plan eingeführt haben, da er es erst am 22 Februar (Cathedra Petri), also mit Verlust von sieben und halb Wochen verkündigte," *ibid.*, V, 368, in ref. to Potthast, n. 24917; on indulgences, actually the pontiff confirming an existing one, "que tunc fuit," see the "Annales S. Blasii," MGHSS, XXIV, 825.

73 Reports by Peter of Bonzano, dated in Venice, Sept. 18, 1300, AUO, V, 260f., and one, dated from Rome, in 1300, *ibid.*, V, 263f.

74 As it may be evident from a report by Bonzano, dated Oct. 25, 1300 – cf. AUO, V, 260f.

75 Bonzano's report to the king; "sciatís pro certo, quod nepos Regis Caruli [sic] contra consilium et voluntatem domini Pape et Cardinalium amicorum suorum missus fuit per dominum regem ad partes illas ..." – cf. AUO, V, 262.

evaporated. Proof for this declining interest in the Hungarian issue – decline, that may have begun earlier – may be found in the curia directive, dated January 28, 1301, that authorized Gregory, the Administrator of Esztergom, to exercise inquisitorial powers over those who had caused domestic turmoil in the realm.⁷⁶

The summary by Potthast of the papal directive: “Gregorium, qui in Albensem praepositum primo, et postmodum in Strigoniensem archiepiscopum electus erit, ex *diversis considerationibus* [italics mine] procuratorem Strigoniensis ecclesiae ordinarique concedit” – that the pontiff had, after serious consideration, appointed Gregory, previously archpriest at Fehérvár, later archbishop-elect of Esztergom, executive procurator of the church (diocese) of Esztergom – speaks for itself. This lukewarm attitude displayed by the papal curia toward King Andrew III was further supported by – as mentioned above – the pontiff’s publicly taking a stand against the monarch, in that he dispatched several envoys to Hungary (who, though, soon returned to Rome without having accomplished anything). The latter instance is further proof that the Hungarian hierarchy in no uncertain terms resented any attempt made by the Roman curia at interfering in the issue of succession to the Árpád throne.⁷⁷

King Andrew further attempted to improve his domestic situation and relations with his neighbors by dynastic means, when, in 1298, he engaged his seven year old daughter, Elizabeth, to the nine year old son of King Vencel of Bohemia,⁷⁸ while he himself, upon the death of his wife, Fennena,⁷⁹ married Agnes, the daughter of Albert of Austria.⁸⁰ Incidentally, the writ issued by Queen Agnes, where she referred to her father as King of the Romans, must have been written in 1299.⁸¹

Upon the death of King Andrew III that had occurred on January 14, 1301,⁸² the high nobility of the realm grew divided into two sections. The nobles loyal to the

76 Ibid., V, 263f.; POTTHAST, n. 24775, dated Jan. 28, 1299; text in VMH, I, 384f., n. 617.

77 Chronicle, c. 187, SSH, I, 478,13-22.

78 Cf. “Continuatio Vindobonensis,” anno 1298, MGHSS, IX, 720.

79 Queen Fenenna had issued a document on Sept. 8, 1295 – cf. HO, VII, 242f., though date and authenticity of the writ could be contradicted by a diploma presumably issued by Queen Agnes on May 1, 1295 (!); see AUO, X, 180ff. Should, instead of Agnes, the name of Feneann appear on the latter document?

80 See “Annales Florianenses,” anno 1296, MGHSS, IX, 750,24-25, though, for the accuracy of dates rendered, one may consider that, in the next sentence, the chronicler referred to Pope Nicholas IV (who had died in 1292); also, Heinrich Heimburgensis “Annales,” anno 1295 (!), *ibid.*, XVII, 718,32-33, and Iohannis Victoriensis “Chronicon, libri VI,” iii:1, *Fontes rerum Germanicarum*, ed. JOH. FRIEDRICH BOEHMER, 4 vols. (Stuttgart, 1843-68), I, 271ff., esp. 332; or the fifteenth century source, Vitus Arnpeckius, “Chronicon Austriacum,” in *Scriptores rerum Austriacarum*, ed. Hieronymus Pez, 3 vols. (Leipzig – Ratisbon, 1721-45), I, 1174ff., esp. 1237.

81 A diploma by Queen Agnes, dated 1290 in HO, VI, 353f., where she referred to her father, Albert, as King of the Romans, must have been issued later, perhaps in 1299. Queen Agnes had also referred to her husband’s death, in her writ, dated Jan. 15, 1301 – see CD, VI-2, 326; or, GYULA KRISTÓ (ed.), *Anjoukori Oklevéltár* [Documents of the Anjou age (in Hungary)] (Budapest – Szeged, 1990), n. 7.

82 He died on Jan. 14, 1301, cf. SSH, I, 478,22-26; “Continuatio Vindobonensis,” MGHSS, IX, 721,40-48. Andrew III had issued a writ on Jan. 13, 1301 – see RA, n. 4342; text in AUO, V, 267. Queen Agnes had referred to the day of his death in a document of 1314 – see KOSZTOLNYIK, *Thirteenth century*, 401, n. 42. The king’s mother had died in November, 1300. Earlier that month, she had issued two writs – see AUO, X, 375 (dated Nov. 8), and, *ibid.*, X, 400f., dated Nov. 13, “in festo sancti Briccii [episcopi et] confessoris.” On this, see the Calendar of the late twelfth century Pray Codex, fol. 1’-7, in Dom POLYCARP RADÓ [ed.], *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum*

deceased king led by Archbishop John of Kalocsa and by the bishops, turned to King Vencel of Bohemia with the request to take over the government of the realm; were the Czech prince not to comply with their request, they argued the case before King Vencel, their country would lose its freedom under a monarch who had been imposed upon them by the curia in Rome.⁸³ The Czech monarch in responding recommended that his son, also called Vencel, become the *natural* king of the realm, “in regem Hungaris tradidit naturalem,” instead.⁸⁴ Archbishop John of Kalocsa and the other bishops crowned Vencel (the Hungarians called him Ladislas) at once in Székesfehérvár,⁸⁵ and the chronicler immediately observed that it was the archbishop of Kalocsa who had performed the coronation, because the archepiscopal see of Esztergom was at that time vacant, bearing clearly in mind that it was the Archbishop of Esztergom who had the right to crown the kings of Hungary.⁸⁶

During this time, however, the supporters of Caroberto had taken him to Esztergom, where Gregory, administrator of the archepiscopal see, crowned him – though, the question remains, in what capacity (Gregory was only the administrator, not the archbishop of Esztergom!), and with which crown, since the royal Hungarian crown had been kept at Székesfehérvár. After he had crowned Caroberto, Gregory immediately dispatched an experienced representative, Benedict Geszthi, to Rome with the request that Pope Boniface VIII hand down a final decision in this case, the question of the succession to the Hungarian throne.

An additional remark will be in order here. It is evident from the papal appointment of Gregory Bicskei as the Administrator (*procurator*) to the see of Esztergom, that he was still archdean, not an ordained bishop, and although he had been recognized as the Archbishop-*elect* of Esztergom, he did not have the right to perform the royal coronation. It was Pope Boniface VIII himself who in his *Liber Sextus* (issued in 1298), had defined anew the role of the Apostolic Administrator of a diocese. Gregory knew this; that was why he sent Benedict Geszthi (the diplomat) so hurriedly to Rome.⁸⁷

The first step the pontiff had undertaken was to write a rather angry and firm letter to Vencel of Bohemia arguing that the Hungarian kingship was not elective; simultaneously, he inquired from Archbishop John of Kalocsa, on what grounds did he and the bishops crown Vencel (Ladislas)?⁸⁸ By this time, Archbishop John had died, whereupon Pope Boniface VIII dispatched Nicholas Boccasini to Hungary to conduct an official investigation.⁸⁹

Hungariae [Budapest, 1947], 39. On the Pray codex, see *ibid.*, 31ff. The death of his mother deeply depressed the monarch, who had to be in ill health himself. “Dominus rex sanus erat,” noted Bonzano in one of his reports – AUO, V, 260f.

83 Chronicle, c. 188, SSH, I, 479f.

84 *Ibid.*, I, 480,13-14.

85 *Ibid.*, I, 480,15-21.

86 *Ibid.*, I, 480,21-22. The Holy See had previously confirmed the right of the Archbishop of Esztergom to anoint and crown the kings of Hungary – cf. letters of Pope Innocent III, in POTTHAST, nn.3725, 1896, 2196, 2328.

87 See *Anjoukori levéltár*, I, 80f. “... sacramentalia exercere non potest, nisi episcopatus fuerit;” cf. Pope Boniface VIII, *Liber sextus*, lib. I, tit. vi, c. 42, in AEMILIUS FRIEDBERG (ed.), *Corpus Iuris Canonici*, 2 vols. (Leipzig, 1879; repr. Graz, 1959), II, 967..

88 Cf. POTTHAST, n. 25080, dated Oct. 17, 1301; VMH, n. 622.

89 Chronicle, c.190, SSH, I, 481f.; on the death of Archbishop John, see *ibid.*, I, 480,22-23.

It is clear from the angry letter Boniface VIII sent to Vencel of Bohemia that papal prestige, the very issue of papal secular leadership was at stake at a time, when Rome's claim to intervene in temporal matters was being questioned by both the English and French royal courts. Boniface VIII must have felt that he simply could not yield on the seemingly less significant, and yet serious, issue at an east-central European court, in this instance, the question of royal succession to the throne of the Árpáds in Hungary.⁹⁰

Boccasini had to move carefully. At first, he visited Austria,⁹¹ and it was only from there that he entered Hungary, as it is recorded in the reports he had sent to the curia from Győr and from Buda, the receipt of those reports the pontiff had acknowledged in his answer of November 8, 1301.⁹² It is evident from the papal writ dated June 10, 1302, and addressed to Vencel of Bohemia, that the legate attempted to persuade the Czech and Anjou throne pretenders to withdraw their claim to the Hungarian Crown.⁹³ From another papal letter, however, it also becomes clear that the Czech monarch, polite, but stubborn, was unwilling to leave his son in the lurch – he had already been crowned Hungarian king!⁹⁴ – and when Boccasini saw that he had accomplished nothing, he withdrew and assumed a neutral position.⁹⁵ When the Legate further realized that Gregory, Administrator of the see of Esztergom, was held in utter public contempt in the realm, he had the courage to recommend that Rome suspend him, and fill the vacant archepiscopal sees of Esztergom and of Kalocsa with highly qualified men.⁹⁶

Therefore, Boccasini summoned a church synod to gather at Buda, at which the bishops of Győr, Csanád, Zagreb, Várad, and of Bosnia made their appearance, together with delegates sent by the Abbot of Pannonhalma, the Archdean of Kalocsa, and the envoys of the Canonical Chapter of Szepes. (The Legate actually recorded the names of the attending bishops in his report.)⁹⁷ Pope Boniface VIII preserved for

90 POTTHAST, n. 25045; VMH, n. 619. See the excellent survey in FUNK - BIHLMAYER, *Kirchengeschichte*, II, 248ff.; also, ELIZABETH M. HALLAM, *Capetian France, 987-1328* (London-New York, 1980), 313ff. Philip IV regarded the papal action of Febr. 24, 1294 (forbidding the clergy to consent to taxation), as an intolerable interference in the affairs of the kingdom; cf. ROBERT FAWTIER, *The Capetian Kings of France*, tr. L. BUTLER - R. J. ADAM (New York, 1966), 37f., and 90ff. J. R. STRAYER, *The reign of Philip the Fair* (Princeton, 1980), 142ff.; J. R. STRAYER - C. H. TAYLOR, *Studies in early French taxation* (Cambridge, MA, 1939), 23ff. The papacy had a checkered history in this period – see V. H. H. Green, *The Later Plantagenets*, repr. (London, 1966), 43ff., especially when the king demanded one-half of all clerical incomes – cf. K. H. Vickers, *England in the Later Middle Ages*, 7th ed. (London, 1950), 66ff.; Powicke, 674ff.

91 "Continuatio Vindobonensis III," anno 1302, MGHSS, IX, 721.

92 See the Pope's letter of Nov. 8, 1301, in POTTHAST, n. 25085; VMH, n. 626, 3rd entry, "Ad ea que ..."

93 POTTHAST, n. 25086; VMH, n. 626, 2nd entry, "Ut ea que..." Pope Boniface VIII himself remarked in his letter of June 10, 1302, that all efforts of the legate "non, ut sperabamus, quietis et pacis effectum, per viam compositionis vel concordie amicabile habuerunt." Cf. POTTHAST, n. 25159; VMH, n. 628.

94 See Chronicle, c. 188.

95 The Czech monarch remained polite, but stubborn in his refusal; see, again, the papal writ of Nov. 8, 1301 - POTTHAST, n. 25085; VMH, n. 626, initial entry, "Misse nobis ..."

96 See the legate's report as of Febr. 20, 1302 - in FERDINANDUS KNAUZ (ed.), *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, 2 vols. (Strigonii, 1874-82), II, 503; and, compare with VMH, I, 395, n. 630, though not in Potthast.

97 The legate actually recorded in his report the names of attending bishops. Judged by the Chronicle text, the synod summoned by the legate may not have been very successful, however. "Qui Bude

himself the right to name the archbishop of Esztergom, though he asked Boccasini to identify worthy ecclesiastics for the two vacant archepiscopal sees.⁹⁸ The curia further instructed Boccasini to convince the Czech king that the Pope held supreme authority in deciding the succession issue involving the Hungarian throne.⁹⁹

Boccasini's personal attitude and public behavior displayed in Buda must not have been very successful, though, because it clear from the remark of an Austrian source – if that source is reliable – commenting on his activities that Boccasini being pro-Anjou party feared for his personal safety in Buda, so he had to move his activities to Pozsony.¹⁰⁰ A Croat source reports that the bishop of Zagreb had to interfere to save the life of Boccasini in a threatening situation.¹⁰¹ The Chronicle reported, c. 190, that before he departed from Buda, Boccasini placed the burghers of Buda, “cives civitatis Budensis,” under the *interdict*, whereupon the burghers led by false and faithless clerics, *surrexerunt pseudosacerdotes et perfidi*, had excommunicated the Pope, together with members of the Hungarian episcopate.¹⁰² Macartney noted that the entry in the Chronicle was authentic,¹⁰³ but to this writer, for one, the chronological detail of the text is suspect even if the passage said that the event occurred during the tenure in office of the City Judge who had been appointed to the post by King Vencel.¹⁰⁴ The name of the judge appeared on a church document, but the question remains, how long could he remain at his post during that turbulent period in Buda?¹⁰⁵

The Legate has later held a synod in Pozsony, evidently, with positive results.¹⁰⁶ He further recommended that King Andrew III's last vice-chancellor, Archdean Stephen of Gyulaféhérvár in Transylvania, fill the vacant archiepiscopal see of Kalo-

residendo diebus aliquot, videns se nichil posse proficere, reversus est in curiam ...” - SSH, I, 482,4-8. (Though, in all fairness, the Hungarian chronicler noted that “... et ibi multuo Bonifacio VIII-o in summum pontificem eligitur, et creatur, et Benedictus appellatur.” Ibid., 482,8-10.) On Pope Benedict XI, and his election, see T. S. R. BOASE, *Boniface VIII* (London, 1933), 50f.; MANN, XVIII, 423ff. The names of the bishops were recorded in the reports of the legate dated Oct. 31, Nov. 3 and 14, 1301 - KNAUZ, II, 499ff.; CD, VIII-7, 25ff.; POTTHAST, n. 25085; VMH, I, 390f., n. 626, the entry “Misse nobis ...”

98 See the papal writ of Nov. 8, 1301, POTTHAST, n. 25085; text, VMH, I, 390f., n. 630. The attitude Boccasio had shown toward the citizenry of Buda - for instance, he had placed the citizenry under an interdict! - brought forth bitter fruit in that the angry citizenry revolted, and led by cursed false clerics, “pseudosacerdotes et perfidi,” had excommunicated (!) the Pope and all members of the Hungarian clergy; cf. the Chronicle, c. 190, SSH, I, 482,10-22.

99 Pope Boniface VIII's letter of Nov.8, 1301, Potthast, n. 25084; VMH, n. 623. Boase, 328. On June 10, 1302, Pope Boniface VIII had cited Wenzel, and his son, to appear in Rome, POTTHAST, n. 25159; VMH, n. 628. KOSZTOLNYIK, *Thirteenth century*, 397.

100 “Continuatio Sancrucensis III,” anno 1302, MGHSS, IX, 732.

101 See Balthasar Kerchelich (ed.), *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagradiensis* (Zagreb, n.d.), I, 99.

102 SSH, I, 481f. Indirectly, cf. Peter Herde, “Zur päpstlichen Delegationsgerichtbarkeit im Mittelalter und in der frühen Neuzeit,” *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, kan. Abtl., 88 (2002), 20ff.

103 See MACARTNEY, 132. The contributor of this segment of the Chronicle - most probably a Franciscan [Minorite] friar - offered limited information on the reign of Andrew III (c. 186); cf. GYÖRGY GYÖRFFY, “Az Árpád-kori magyar krónikák” [Hungarian chronicles, in Latin, of the Árpád age], *Századok*, 127 (1993), 391ff., esp. 406.

104 The event had taken place during the administration of Judge Peterman (the text reads: Preturman), an appointee of King Venceslas, the chronicler wrote. See SSH, I, 482,22-24.

105 KNAUZ, II, 573, and compare with VMH, n. 626.

106 KNAUZ, II, 503, and 522.

csa, as Rome had, indeed, confirmed Stephen in his office.¹⁰⁷ On the other hand, Pope Boniface VIII only recognized Gregory as the Administrator of Esztergom (and not its archbishop).¹⁰⁸ Boccasini, not overly pleased with the results of his activities in Hungary, returned to Rome, where, upon the death of Boniface VIII, he had been elected as his successor, and ascended the papal throne as Benedict XI.¹⁰⁹

During this time, still under the pontificate of Boniface VIII, Vencel of Bohemia became aware of the rather disturbing circumstances that surrounded his sons' Hungarian kingship, and recommended his son's cause to the gracious good will of the Roman pontiff. But a papal writ addressed to the Czech court recorded that the pontiff had summoned both, the Anjou and Czech parties to appear before him, in order to make a personal decision in their case.¹¹⁰

On the contemporary political scene, this was the time when the Roman See had to struggle heavily with the French royal court,¹¹¹ as in his bulls, *Asculta fili*, and *Unam sanctam*, Pope Boniface VIII had claimed the fullness of spiritual authority and temporal power for himself, as for his office.¹¹²

A word of explanation will be in order here concerning the mainly political (and to a lesser extent, financial) struggle between the Roman See and the French royal court in this time period. The point of view held by the pontiff – a viewpoint that may be traced back to the age of Gelasius I and Gregory the Great, to views popes Gregory VII and Innocent III had identified with – were, as argued by Friedrich Heer, hardly on a common denominator with secular public opinion in the late thirteenth century, because by then popular public opinion regarded the anointed monarch to be on the same public level with the ordained bishop, where the bishop looked upon the monarch as his equal – *participes ministri nostri* – in office, the king who, according to reasoning held in the French royal court of Philip IV the Fair, was also a “secular bishop,” *episcopus extra ecclesiam*, a frame of mind that would be hardly in step with the guidelines laid down and enforced by Pope Boniface VIII; as a matter of fact, it would be vehemently opposed to the latter.¹¹³

107 Only on Febr. 20, 1303, VMH, n. 630. Stephen, as royal Chancellor and Archdean of Gyulafehérvár (“archidiconus Albensis eccl. Transilvanie”), issued royal documents between March 31, and Nov. 7, 1300 – see RA, nn. 4295 - 4296, 4298, 4300, 4302 - 4307, 4316 - 4319, 4321 - 4322, 4327 - 4328, 4330 - 4331, and 4339.

108 POTTHAST, n. 25085; VMH, I, 391f., n. 626.

109 “Continuatio Sancrucensis III,” anno 1303, MGHSS, IX, 733,8-10. POTTHAST, II, 2025; SSH, I, 482,7-10; SEPPELT, V, 217ff., and 390f.; MANN, XVIII, 432f.

110 POTTHAST, n. 25159; VMH, n. 628.

111 As, e.g., POTTHAST, n. 25184, and *ibid.*, II, 2013f. “Der Papst ist zu dem geworden, was der Kaiser hätte werden müssen, wenn nicht mit Friedrich II das Sacrum Imperium zerbrochen wäre!” Cf. FRIEDRICH HEER, *Die Tragödie des Heiligen Reiches* (Stuttgart, 1952), 212. HALLER, V, 110ff., esp. 151ff.; LOSERTH, 222ff., esp. 227.

112 Based on the “Two Swords” argument in Pope Gelasius I’s letter, anno 494, addressed to the Emperor Anastasius I; see PH. JAFFÉ (ed.), *Regesta pontificum Romanorum*, 2 vols. (Leipzig, 1885; repr. 1957), n. 632. For the bull *Unam sanctam*, issued by Pope Boniface VIII on Nov. 18, 1302, see POTTHAST, n. 25189; text in AEMILIUS FRIEDBERG (ed.), *Corpus Iuris Canonici*, 2 vols. (Leipzig, 1879; repr. Graz, 1959), II, 1245f.; HEFELE, *Conziliengeschichte*, VI, 316f. HALLER, V, 180ff.; MANN, XVIII, 347ff.; BOASE, 315ff. For the bull *Ausculta fidei*, issued previously, on Dec. 6, 1301, see POTTHAST, n. 25103. HALLER, V, 164ff.; MANN, XVIII, 321ff.; STRAYER, 300ff.; BOASE, 301ff.

113 “Der Herrscher als geistliche Person” – HEER, 226ff. CHARLES HOWARD MCILWAIN, *The growth of political thought in the west* (New York, 1932), 241, argued for the availability of Roman law as a

No, Boniface VIII judged the situation differently. In order to assume a firm attitude toward the French monarch, the pontiff reestablished contact, in fact, concluded peace, with Albrecht of Habsburg, whom he recognized as the German monarch.¹¹⁴ To hand down judgement in the cause of the two pretenders – one of them had already been crowned – Boniface VIII ordered members of the Hungarian episcopate to appear at the curia, and the bishops, headed by the Archbishop of Kalocsa (who had arrived in Rome earlier), actually traveled to Rome.¹¹⁵ During the court proceedings at the curia, it became quite apparent that the Czech court had no intention to discuss the issue of royal succession. On the contrary, King Vencel regarded the papal interference as unnecessary. Instead, he entered Hungary to take his son with him, together with the Hungarian crown, and numerous nobles as hostages.¹¹⁶

Pope Boniface VIII, himself a feared canon lawyer and advocate of papal privileges,¹¹⁷ in following in the footsteps of his great predecessors, Gregory VII,¹¹⁸ and Innocent III,¹¹⁹ and partly on grounds of Gregory VII's *Dictatus papae*,¹²⁰ partly in accordance with his own *Unam sanctam*, reserved the right for the Holy See, and to himself as the Vicar of Christ and visible head of the Church, to intervene and to hand down decisions in the affairs of any kingdom, or in any of those of the empire.¹²¹

In his bull of May 31, 1303, Pope Boniface VIII had, on grounds of consultation with the Cardinals, resolved that Queen Maria, the wife of Charles II the Lambe of the House of Anjou, a daughter of Stephen V of Hungary (1270-72), and thus a sister of Ladislas IV the Cuman of Hungary (1272-90), was the rightful heir of the Hungarian Crown. The opponents of the Queen, who were reluctant to accept this assertion had to bring forth evidence to the contrary. In a similar manner, he judged that the election of the son of Vencel of Bohemia was not valid on the grounds that, in accordance with written laws (customs), the Hungarian Crown could only be inherited, as it could not be handed down, through a process of free election, by one ruler to another.

On those grounds, the Magyars have to regard Charles Robert (Caroberto), the grandson of Queen Maria, as the king of Hungary. Everyone in the Hungarian realm, and in the external parts of the kingdom, was ordered to obedient and submissive. On

weapon of the temporal prince against the Pope – the *ius sacrum*, as part of the *ius publicum* subject to the Emperor's exclusive control; however, if Roman law exempted the king from papal authority in temporal matters, why did it not make the king subject to the Emperor who, in theory, succeeded to the laws of Justinian? See also the rather impressive interpretation by ULRICH SCHULDI, "Der Weg nach Anagni – Versuch einer Rekonstruktion," *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung*, 110 (2002), 281ff.

114 GEBHARDT, I, 410f.

115 Papal bull of May 11, 1303, POTTHAST, n. 25247; VMH, n. 632, and, compare with POTTHAST, n. 25088, VMH, n. 627. By that time, the [new] archbishop of Kalocsa had already arrived in Rome – POTTHAST, n. 25248; VMH, I, 395, n. 631.

116 See Chronicle, c. 189, SSH, I, 481.

117 HALLER, V, 99f., and 349ff.; BOASE, 91ff.; MANN, XVIII, 12ff.

118 FUNK – BIHLMAYER, II, 102ff.

119 FRIEDBERG, II, 714f.

120 Cf. CASPAR, *Register*, ii:55a; FUNK – BIHLMAYER, I, 136ff.

121 *Unam sanctam*, POTTHAST, n. 25189; FRIEDBERG, II, 1245f. MCILWAIN, 245, referred to it as one of the most important document of the middle ages. PIERRE DUPUY (ed.), *Histoire du différend d'entre le pape Boniface VIII et Philippe le Bel roy de France* (Paris, 1655; repr. Tucson, 1963), 182ff.

same grounds, nobody must acknowledge as king the son of the Czech monarch. In all fairness, though, the pontiff gave King Vencel and his son a reprieve of four months, during which they could claim any proprietary rights in the Hungarian realm.¹²²

In an official letter, dated June 3, 1303, the pontiff notified all clerical and secular inhabitants of the Hungarian realm about his decision, and called upon Albrecht of Germany and Rudolf of Austria to withdraw any support from Vencel of Bohemia, but assist assiduously (the kingship of) Charles Robert in Hungary.¹²³ The archbishop of Kalocsa and the bishop of Zagreb, who had been authorized to proclaim the papal decision in Hungary, visited Naples at first to discuss the issue with Queen Maria and her husband, Charles II of Naples.¹²⁴ It was only after their visit to the Italian south that they returned to Hungary to have the papal decision announced, either in person, or through their representatives in every bishopric of the country.¹²⁵ Pope Boniface VIII, however, remained unsatisfied with this arrangement. He sent a special envoy to Hungary to assure that his decision be publicly announced before all bishops and temporal lords of the kingdom.¹²⁶

It may be the irony of history that Gregory, Administrator of Esztergom, hurried to Rome to make a report and to make inquiries, but his timing was very bad.¹²⁷ In early September, 1303, a French armed contingent had taken captive the aged pontiff at Anagni,¹²⁸ though the armed citizens of Anagni hurried to the aid of the pontiff, in the ensuing conflict Gregory had lost his life.¹²⁹ The physical assault and humiliation were hard on the Boniface VIII who was by then over 80 years old, and he died on the morning of October 12, 1303.¹³⁰ When they opened his tomb in the early seventeenth century, they found the body well preserved, with no sign of violence, with expression of calm resignation, with hands still complete and notably beautiful.¹³¹

An additional remark will be in order here. After the departure of the Czech court from the scene one more royal scion appeared to claim the throne, Otto of Bavaria, the son of Elizabeth, daughter of Béla IV of Hungary (1235-70), whom bishops Benedict of Veszprém and Antal of Csanád had actually anointed and crowned in 1305 ("et dicta corona regia legitime in regem coronarunt"),¹³² but whom the Head Reeve of

122 POTTHAST, n. 25085 and n. 25086; VMH, n. 626; "Continuatio Sancrucensis," MGHSS, IX, 733.

123 POTTHAST, n. 25256; VMH, n. 636, and, n. 635.

124 Cf. *Anjoukori diplomáciai emlékek*, I, 170.

125 POTTHAST, n. 25263, dated June 11, 1303; VMH, n. 638.

126 POTTHAST, n. 25264; VMH, n. 640. The Cardinal's name was not mentioned, nor was he referred to as a papal legate.

127 As it may be evident from a directive addressed to the nobles of Transylvania - cf. FEJÉR, CD, VIII-1, 133ff. On the confrontation between the Pope and the French monarch, see MGHSS, XXVIII, 621ff.; DUPUY, 182ff. JOHN LARNER, *Italy in the age of Dante and Petrarch, 1216-1380*, 2nd repr. (London-New York, 1985), 50ff.

128 On events leading up to it, see POTTHAST, n. 25283; for background, see *ibid.*, II, 2022f. Nogaret justified Anagni, cf. DUPUY, 239ff., esp. 246ff.; PTOLEMY OF LUCCA, *HE*, xxiv:36, RISS, XI, 1203. HALLER, V, 208ff.; for details, see LOSERTH, 228ff., and MANN, XVIII, 374ff.; also, BOASE, 346.

129 KNAUZ, II, 527; PTOLEMY OF LUCCA, *HE*, xxiv:36; HALLER, V, 215f., and 388ff. MANN, XVIII, 386f.

130 JOHN A. WATT, *The theory of papal monarchy in the thirteenth century. The contribution of the canonists* (London, 1965), 92ff., and 97ff.

131 BOAS, 351.

132 "... cum laetitia Carulum coronarunt cum sancta corona;" cf. Chronicle, c. 194, SSH, I, 486,14-20. Also, JÓZSEF GERICS, "Über das Rechtsleben Ungarns um die Wende des 13-14 Jahrhunderts," *An-*

Transylvania had imprisoned and forced to resign.¹³³ Thereafter, under the influence of Cardinal Gentilis, the legate sent by Pope Clement V, the Hungarian nobles accepted Charles Robert (Caroberto) by common consensus, on the field of Rákos in 1310, and joyfully crowned him, in Székesfehérvár on August 27 of that year.¹³⁴

It is evident from the correspondence and bulls issued by, the named medieval popes, especially by Boniface VIII, that Hungary has been, and remained, an integral part of the medieval European body politic. The papal documents discussed and analyzed in this study, support the correctness of this point of view.

KOSZTOLNYIK ZOLTÁN J.

A PÁPAI UDVAR ÉS VIII. BONIFÁC PÁPA ÁLLÁSFOGLALÁSA, ÉS AZ ÁRPÁD- TRÓN UTÓDLÁSÁNAK A KÉRDÉSE

A pápai udvar mindig különös figyelmet fordított a közép-európai királyi udvarok politikai történéseire, változásaira, s természetesen ide tartozott a magyar is. A tanulmány a 13-14. század fordulójának, s a 14. század első felének eseményeit tekinti át. III. András halálával kihalt az Árpád-ház (1301). Örökösödés címén a nápolyi Anjou-király, Károly Róbert volt a legnagyobb esélyes a magyar trónra. Jelentős támogatói közé tartozott a pápa, VIII. Bonifác, aki az Anjouk magyar trónra kerülésétől saját befolyásának növekedését is remélhette. Vetélytársaihoz tartozott II. Vencel cseh király azonos nevű fia, akinek dédanyja IV. Béla leánya volt, s jegyben járt III. András leányával, Erzsébettel. Wittelsbach Ottó bajor hercegnek szintén vérségi joga volt a koronára, mert IV. Béla unokája volt. Idővel Károly „egyedül maradt a porondon”. V. Kelemen pápa legitímálta az új király hatalmát, s 1310-ben harmadszorra is megkoronázták az új magyar királyt. A levelezések és a pápai bullák világosan mutatják, hogy a magyar királyság az európai politikai élet szerves része volt.

nales Universitatis Scientiarum Budapestiensis, sectio historica, 17 (1976), 45ff.; GYULA KRISTÓ, "I Károly király főúri elitje (1301-09)" [The aristocratic elite in support of Caroberto - i.e., of Charles I of Hungary], *Századok*, 133 (1999), 41ff.

133 SSH, I, 484,2-5.

134 Chronicle, c.194, SSH, I, 486,14-20.



ADRIÁNYI GÁBOR

SZELEPCHÉNYI PRÍMÁS ÉS XI. INCE PÁPA:
AZ 1682-ES MEG NEM TARTOTT NAGYSZOMBATI NEMZETI ZSINAT

A jeles jezsuita történész, Péterffy Károly¹ 1741-ben és 1742-ben két hatalmas, rézkarcokkal illusztrált nagyszerű kötetben 361, illetve 478 főlíó lapon adta elő a magyarországi zsinatok történetét². A második kötet 438-tól 441 oldalig tartó lapjain közölte Szelepchényi György³ prímás 1682. október 24-én kelt körlevelét, amelyet az év március 19-én a francia papság által kibocsátott ún. négy gallikán tétel⁴ ellen hozott a magyar papság tudomására. Péterffy felirata így hangzik: „Conventus episcoporum Hungariae adversus declarationes cleri Gallicani de potestate ecclesiastica habitus Tyrnaviae XXIII. Octobris MDCLXXXII”.

Jóllehet Péterffy nem állította, hogy ez a körlevél egy nemzeti zsinat határozata volna – ellenkezőleg, rámutatott, hogy semmiféle egyéb iratot nem talált a témával kapcsolatban⁵ – az őt követő szerzők, akik a magyarországi zsinatok történetével foglalkoztak, Batthyány Ignác⁶ Szvorányi Mihályon⁷ át egészen a legújabb írókig⁸ mind azt állították, hogy Szelepchényi körlevele egy nemzeti zsinaton született. A nagy nem-

- 1 Péterffy Károly (1700–1746) 1716-ban lépett be a jezsuita rendbe, mint teológiai tanár Bécsben és Nagyszombatban működött. Vö. *Magyar Életrajzi Lexikon* (továbbiakban MÉL), 2. Bp. 1969, 398–399.
- 2 *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCV. Accedunt Regum Hungariae et Sedis Apostolicae Legatorum constitutiones ecclesiasticae.* 2 kötet. Pozsony, 1741–1742.
- 3 Szelepchényi György (1595–1685) 1666-ban lett esztergomi érsek, Magyarország primása, vö. MÉL 2. Bp. 1969. 740 és KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok.* Esztergom 1900, 345–348. TUSOR PÉTER: Sz. Gy. in: BEKE MARGIT (kiadó): *Esztergomi érsekek 1001–2003.* Bp. 2003, 303–310.
- 4 Vö. A LATREILLE – E. DELARUELLE – J. H. PALANQUE: *Histoire du Catholicisme en France.* 2. kötet. Paris 1969, 426–428.
- 5 Vö. PRAEMONITIO: „*Hinc Georgius Szelepchényi. Archiepiscopus Strigoniensis novam in Hungaria errorum propaginem metuens periculum praevenit, conventisque episcopus adversus declarationem Gallicanam, sequens edictum publicavit. Non dubito singula ad trutinam excussa fuisse antequam praedictas sententias ferret. Sed acta non impetravi. An supersint, ignoro*”, uo. 439.
- 6 Batthyány Ignác (1741–1798) 1780 óta erdélyi püspök, főműve, „*Leges ecclesiasticae Regni Hungariae et provinciarum edjacentium*”, 3 kötet, Kolozsvár 1785–1825, vö. MÉL. 1. Bp. 1967. 145.
- 7 Szvorányi Mihály (1750–1814), teológiai tanár Zágrábban és Pesten, ide vonatkozó műve: „*Synopsis Critico-Historica Decretorum Synodaliurum pro Ecclesia Hungariae Catholica editorum*”, Veszprém 1807, vö. MÉL 2. Bp. 1969. 809.
- 8 A számtalan mű közül pl. *Katolikus Lexikon*, 2. Bp. 1931. 181–182; MESZLÉNYI ANTAL: *Szelepchényi prímás és Észak-Magyarország rekatolizálása*, in: *Theologia*, 1935, 2. 3–4 füzet, 3–30, itt: 26.

zetközi irodalom, mint a *Collectio Lacensis*⁹ és Ludwig von Pastor¹⁰ természetesen a magyar szakirodalom állítását vette át.

Az első kutató, akinek kételyei támadtak egy 1682-es nemzeti zsinattal szemben a nagy 19. századi történész és egyháztörténész, az esztergomi egyházmegye Fraknói Vilmos¹¹ volt. A „Magyarország egyházi összeköttetései a Szentszékkal” című művének harmadik kötetében beszámolt arról a levelezésről, amely az 1682-es és az 1683-as évben Szelepchényi primás és XI. Ince pápa között Vatikáni Levéltárban fennmaradt.¹² Megemlítette ezzel kapcsolatban azt is, hogy 1682 őszén a magyar püspökök, apátok, prépostok, káptalanok és teológiai tanárok Pozsonyban összegyűltek – amire a primás a körlevélben hivatkozik¹³ – de egy szóval sem erősíti meg azt a vélelmet, hogy ez egy nemzeti zsinat lett volna. Természetesen nem is cáfolja. Így aztán a régi hiedelem tovább élt és csak 1973-ban látott napvilágot Hermann Egyed egyháztörténetének állítása, hogy az említett körlevél valószínű nem egy nemzeti zsinat döntése, hanem csak egy püspöki – teológiai konzultáció eredménye volt.¹⁴

Egy nemzeti zsinat ellen 1682-ben a következő érvek szólnak:

1. Jóllehet a Primási Levéltár anyaga a 17. század óta szinte teljesen sértetlenül fennmaradt és az összes zsinatokról feljegyzések vannak, az Archivum Primatiali Vetus egyetlen egy dokumentumot sem hoz egy 1682-es nemzeti zsinatról. A Batthyány József primás hivatalvezetése alatt – 1776–1799 – elkészített igen részletes levéltári katalógus sem ad hírt valamiféle 1682-es nemzeti zsinati okmányról, mint ahogy Péterffy sem talált már 1741 előtt ott anyagot.

2. Az akkori Magyarországon nem lehetett zsinatot, még kevésbé nemzeti zsinatot tartani az illetékes állami szervek bekapcsolása nélkül. Az Országos levéltárban őrzött Magyar Kancelláriai Levéltár azonban szintén nem ismer semmiféle iratot, amely egy 1682-es nemzeti zsinatra utalna. Ezek a dokumentum gyűjtemények, mint a „Litterae Roma exaratae” 1642–1768, a „Litterae Archeepiscoporum” 1527–1790, „Conceptus expeditionum” 1527–1790, „Litterae Capitulorum” 1590–1765, „Libri Regii” 1524–1867, „Acta miscellanea”,¹⁵ jóllehet egyéb nemzeti és tartományi zsinatokról bőven hírt adnak, egy 1682-es nemzeti zsinatról hallgatnak.

3. A Bécsi Haus-Hof-und Stratsarchiv. Ungarische Akten, Specialia a magyar egyházi ügyeket illetően 1550 és 1755 között, szintén semmiféle aktát nem tartalmaznak egy 1682-es nemzeti zsinatra vonatkozólag.

4. Az Országos Levéltárban őrzött Szelepchényi primás naplója sem ad hírt egy nemzeti zsinatról.

9 *Collectio Lacensis*, 1. Freiburg i. Br. 1870. 835–837.

10 PASTOR, LUDWIG VON: *Geschichte der Päpste*, 14, 2. Freiburg i. Br. Reprint 1960. 889.

11 Fraknói Vilmos (1843–1924), mind a profán, mind az egyháztörténetírás terén rendkívül sikeres kutató, író és dokumentum-kiadó. Vo. MÉL 1. Bp. 1967. 535.

12 *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a szentszékkal*. 3. kötet (1526–1689). Bp. 1903. 405–406.

13 Lásd alább Szelepchényi körlevelét.

14 *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae, 1) München 1973. 287.

15 Országos Levéltár Budapest, Kancelláriai Levéltár. A felsorolt sorrendben a szignatúrák: A 29, A 30, A 35, A 31, A 57, A 120.

5. Azok a szerzők, akik egy nemzeti zsinat mellett törtek lándzsát, mint dátumot 1682. október 23-át vagy 24-ét jelölik meg. Tény, hogy Szelephényi a körlevelet október 24-i dátummal látta el. Azonban az is tény, hogy egy zsinat, még kevésbé egy nemzeti, nem zajlóhatott le egyetlen egy nap alatt, főként ha az előkészület, meghívók, programpontok stb. nélkül – mint a jelen esetben – történt.

6. A korabeli viszonyok nem is tették lehetővé egy nemzeti zsinat lebonyolítását. Magyarországon 1672 óta gyakorlatilag polgárháború volt. Thököly Imre felkelése, Apafi Mihály erdélyi fejedelem hadjáratai és politikai szereplése, valamint a török magyarországi felfegyverkezése a készülő 1683-as bécsi ostrommal kapcsolatban kizárták annak lehetőségét, hogy a magyar klérus egy nemzeti zsinatra Pozsonyba menjen. Különben maga a primás mondja körlevelében, hogy eddig nem sikerült neki egy nemzeti zsinatot tartani.

Mi volt azonban Szelephényi primás célkitűzése? A Vatikáni Levéltárban fennmaradt levelezés alapján, amely az 1682-es és 1683-as években a primás és XI. Ince pápa között folyt, az indító okot és az eseményeket elég részletesen rekonstruálni lehet.

1682. augusztus 8-án Szelephényi pozsonyi rezidenciájából egy elég részletes levél intézett az egyház fejéhez.¹⁶ Ebben kifejtette, hogy a magyar katolikus egyház a magyar kereszténység kezdete óta mindmáig, de a jelenlegi nehéz körülmények között is a reformátorok támadásai ellenére kitartott az Apostoli Szentszékhez fűződő szoros kapcsolatban. Hogy a magyar hívek ez irányú őszinteségét kifejezze, mellékelten elküldi azt a nyilatkozatot, amelyet a magyar papság a Szentszékkel szemben legutóbb fogalmazott deklaráció ellen kiadott.

A levélben említett melléklet nem található sem a Vatikáni Levéltárban, sem a Primási Levéltárban. Viszont hihető, hogy ugyanarról a szövegről van szó, amelyet Szelephényi 1682. október 24-én a nagyszombati Akadémia nyomdájában kinyomtattott és mint az egész magyar papsághoz szóló körlevelet nyilvánosságra hozott.¹⁷

A körlevélben a primás kifejtette, hogy hivatalba lépése, 1666 óta, szünet nélkül szándékában állt a katolikus hit erősítésére és az Apostoli Szentszék tekintélyének öregbítésére egy nemzeti zsinatot összehívni. A belpolitikai helyzet azonban a tervet nem engedte megvalósítani. Ennek ellenére reméli – írta- hogy egyszer egy nemzeti zsinatra mégis sor kerülhet. Ettől eltekintve a hit tisztaságának megőrzése és a hamis tanok kiirtása főpásztori kötelessége. Ez utóbbiak közé tartozik az a francia papság által fogalmazott négy tétel is, amely legutóbb Párizsban lett kihirdetve.

Ezután Szelephényi idézi a négy gallikán tételt szó szerint. Majd következik állásfoglalása. Ebben a tételeket mint teljesen abszurd állításokat elveti, mivel azok mind az apostoli tradíciónak, mind az egyetemes zsinatoknak, mind pedig a magyar hagyományoknak és egyházi törvényeknek homlokegyenest ellentmondanak. A sátán szolgálói ezeket a tanokat egészen Magyarországig elhozták és terjesztették azzal a szándékkal, hogy az ország belső problémáit még súlyosbítsák és a szakadás mérgét a gyanútlan hívek lelkébe csepegtessék. Alapos megfontolás után a többi püspökkel, apáttal, préposttal, káptalannal, teológiai tanárral és kanon jogással egyetemben elveti tehát ezeket a tanokat és olvasásukat, terjesztésüket megtiltja, míg ezekről az Apostoli Szentszék tévedhetetlen ítéletét ki nem nyilvánítja. Ugyanis Isten megváltozhatatlan döntése alap-

16 Archivio Segreto Vaticano. Vescovi. Vol. 68. pag. 180. Új: pag. 294. Függelék 1.

17 PÉTERFFY, uo., 2. kötet 438–441.

ján kizárólag a Szentszék hatáskörébe tartozik a hitbéli dolgokról ítélni: „donec super eis prodierit infallibile Apostolicae Sedis oraculum, ad quam solam Divino immutabili privilegio spectat de controversiis fidei iudicare”.

Ezután Szelepchényi a magyar zsinatokon használatos trienti hitvallás szövegét iktatta be a körlevélbe, majd biztosította az Apostoli Szentszékét a magyar egyház minden nevezett tagjának és a magyar rendeknek az engedelmességéről és tiszteletadásáról és ígérte, hogy az alulírottak a Szentszékét minden támadás ellen meg fogják védeni. A körlevél azzal zárul, hogy az Kéry János¹⁸ váci püspök és esztergomi általános helynök kézjegyét viseli.

Az iratnak azzal a kitételével kapcsolatban, hogy az a többi püspökkel, apáttal, préposttal, káptalannal, teológusokkal és kanon jogászokkal egyetértésben született, meg kell állapítani, hogy a legkisebb érv sem szól amellett, hogy a magyar főpásztorok, rendfőnökök és teológusok egy megbeszélésre és állásfoglalásra Pozsonyba utaztak volna. Ami fent egy nemzeti zsinat ellen fel lett hozva, vonatkozik egy nagyobb főpapi, papi gyűlésre is. Minden valószínűség szerint Szelepchényi konzultálta káptalanját, a nagyszombatban és az elérhető közelségben székelő püspököket, jezsuita teológusokat és azután az egész magyar papság nevében „ex auctoritate Primatis” nyilatkozott.

XI. Ince pápa 1682. szeptember 5-én válaszolt Szelepchényinek.¹⁹ Dicsérte a primás buzgalmát és fáradozását, majd közölte, hogy az eseménnyel kapcsolatban pápai felfogásáról őt a bécsi apostoli nuncius, Francesco Buonvisi bíboros²⁰ bizalmasan informálhatja.

Minden jel arra mutat, hogy Szelepchényi ezt a levelet még nem vette kézhez, amikor ő az említett körlevelét Bécsből egy 1682. november 8-án kelt levél kíséretében római ágensén, Jány Jánoson²¹ keresztül a pápának továbbította.²² Ebben a levélben – amelynek latin stílusa sokkal egyszerűbb, mint az augusztus 8-án kelt iraté – csaknem ugyanazokat a gondolatokat fejtette ki, mint az első levélben. Előbb utalt arra a szoros kapcsolatra, amely az Apostoli Szentszék és Magyarország között Szent István óta fennállt és századokon keresztül meg is maradt. Magyarország viszonyai a mohácsi vész után azonban megváltoztak. Különbőféle eretnekek, mint a husziták, lutheránusok, karstadtiak, kálvinisták, puritánok, újrakeresztelők, sőt ariánusok úgy elterjesztették tanait, hogy az egyszerű nép már alig nevezhető vallásosnak. A bajok napról – napra súlyosbodnak. Ezért kötelességének tartja, hogy püspöktársaival együtt – „cum reliquis coepiscopis meis” – minden tévtant elvessen. Így jónak látta nyilatkozatát a magyar klérus és az utókor számára kinyomtatni és azt római ágensén keresztül a

18 Kéry János (ca. 1638–1685), előbb pálos szerzetes, 1675 óta esztergomi kanonok, szerémi majd csanádi püspök, 1679 óta esztergomi általános helynök, 1681 óta váci püspök. Vö. KOLLÁNYI, uo. 290–291.

19 Archivio Segreto Vaticano. Vescovi. Vol. 68. pag. 78, új: pag. 89. Függelék 2.

20 Francesco Bounvisi (1626–1700) 1670 óta címzetes érsek, 1670–1672 között kölni, 1672–1675 között lengyel, 1675–1689 között bécsi nuncius volt, 1681 óta bíboros, vö. TRIVELLINI ANNA MARIA: *Il cardinali Francesco Bounvisi, nunzio à Vienna*. Firenze 1958.

21 Jány Jánost a primás levélben bítai címzetes apátnak nevezi. Valószínűleg Jány (Jani) Ferenc esztergomi kanonok, később szerémi, illetve csanádi püspök testvéréről van szó. Ez a Jani Ferenc, született olasz, Szelepchényi bécsi agenseként is működött, vö. KOLLÁNYI, uo. 286.

22 Archivio Segreto Vaticano. Vescovi. Vol. 88. pag. 257. új. Pag. 410. Függelék 3.

Szentatyának eljuttatni. Végül kérte a pápa áldását, hogy egykor Magyarországon is egy akol és egy pásztor lehessen.

XI. Ince pápa Szelephényinek 1683. január 16-án válaszolt.²³

Fájdalmának adott kifejezést Magyarország szomorú állapota miatt, de egyben örömeinek is hangot adott, hogy a primás és püspöktársai a legutóbb elterjesztett tévedésekkel szemben az Apostoli Szentszék tekintélye mellett kitartanak és híveiket a tévedésektől óvják, mint a neki eljuttatott iratokból is kiderül.

A primás 1683. április 4-én Bécsből egy részletes jelentést küldött Rómába a magyarországi egyházi állapotokról. Ehhez ügynöke, Jány számára egy levelet mellékelte és ebben a következőket írta: „Hallom, hogy Franciaországban elítélték az én nyilvánosságra jutott rosszállásomat. Azonban írásomat kész vagyok vérem ontásával megerősíteni és cseppet sem bánt másoknak az ítélete, nem tehetvén azt, hogy érvénytelenítsem vagy elítéljem a mi országunk törvényeit, főképpen a szent királyokét, Istvánét és Lászlót”²⁴.

Honnét szereztek tudomást a franciák Szelephényi körleveléről? Onnét, hogy Szelephényi maga küldött egy példányt Versailles-ba.²⁵ Jaques-Bénigne Bossuet hamarosan egy ellenirattal válaszolt: „Defensio declarationis celeberrimae, quam de potestate ecclesiastica sanxit Clerus Gallicanus die 19. Martii 1682” (Csak 1730-ban ki nyomtatva). A párizsi parlament 1683. január 23-án a tiltott könyvek indexére tette a primás iratát. A Sorbonne Egyetem azonban csak 45 viharos ülés után volt hajlandó a körirat egyetlen mondatát – „donec super eis prodierit infallibile Apostolicae Sedis oraculum” – azzal a feltétellel bírálni, hogy ha az Apostoli Szentszék döntése a püspökök és a zsinatok hozzájárulása nélkül jönne létre.²⁶

Az ügy ezzel nyugvópontra került, volt azonban még 1870. január 22-én egy kései utójátéka. Az I. Vatikáni Zsinaton Sorrento érseke, Francesco Apuzzo a magyar püspököket, akik a pápai tévedhetetlenség tanának dogmatizálása ellen foglaltak állást, gorombán megtámadta.²⁷ Személyeskedő hangon szemükre vetette, hogy a magyar egyház évszázados tanát, így korábbi püspöktársaik 1682-es nyilatkozatát is megtagadták. Hogy a régi magyar nyilatkozat kifejezése a „tévedhetetlen apostoli tanítóhivatallal” kapcsolatban nem azonos a Vatikáni Zsinat által fogalmazott személyes pápai tévedhetetlenséggel, képtelen volt a zsinati többség eme harcias bajnoka belátni.

23 Archivio Segreto Vaticano. Vescovi. Vol. 75. pag. 118–119. Függelék 4.

24 MESZLÉNYI, i. m. 27. Forrása: Archivio Segreto Vaticano. Archivio della S. Congregazione dei Concilii. Relationes Dioecessanae. Relationes Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis. 28. Martii 1676.

25 MESZLÉNYI, ebd. 27 valamint: ZOLNAI BÉLA: *A gallikanizmus magyarországi visszhangja*. Budapest 1935.

26 „Quatenus excludit ab episcopis et conciliis, etiam generalibus, iudicandi de fidei controversiis auctoritatem, quam habent immediate a Christo” PASTOR uo. 890. 2. fejezet.

27 ADRIÁNYI GABRIEL: *Ungarn und das I. Vaticanum*. Köln–Wien 1975. 255–257.

FÜGGELÉK

Nr. 1.

Szelepchényi György XI. Ince pápához, 1682. augusztus 8. Pozsony.
Archivio Segreto Vaticano. Vescovi, vol. 68. pag. 180 (új pag. 294).

Kézírásos levél sajátkezű aláírással.

Beatissime Pater!

Ecclesiarum Hungaricarum sollicitudo quantis corarum impediis quantis nos constet lacrymis et geminibus, sentire magis quam edicere licet. Sed necesse est ordinationis Sapientiae Divinae morem gerere, et adversis Potestates tenebrarum harum vigilantes stare, pugnare, majorumque nostrorum vestigiis insistendo. Aut mori pro Dei et Justitiae causa. Perspecta jam dudum est Beatitudinae Vestrae atrox illa procella, quae naviculam hanc Ecclesiae Hungaricae a primordiis suis Sacratissimae Sedis Apostolicae constanti ac singulari devotione adstrictam furore tum Barbarorum tum Haeticorum saevissime divexare et usque modo lacerare non cessat. Attamen nos malis hisce tolerandis assueti, volnera nostra quodammodo non sentimus, quamdiu immobile Petrae Apostolicae alligati credimus et confitemur, vitam et salutem nostram in salute Capitis esse repositam. Quamvis enim violentus Armorum turba eam hoc in Regno stragem fecerit, quam totius saeculi lacrymis deplorare non cessamus, cleri tamen universi fides et constancia tot inter fremitus insultusque Satanae integra atque injuncta Deo miserante hactenus permansit. — Verum quod acerbius nos pupugit, illa fuit Satanae temeritas execrabilis, quae caput quoque impetere Apostolici Principatus non est vetita. Licet autem Arci illi supra Petram fundatae, adversus quam non praevalent Portae inferorum, et quae in adjutorio Altissimi semper tuta est, metuere non licet, nostri tamen filialis affectus ac devotionis esse duximus, ut in unitate fidei et chritatis, capiti, Patrique nostro uniti arctissime illuc festinaremur ultronea pietate, motuque proprio nec alio quam promissimi affectus et reverentiae in Sacratissiman Sedem Apostolicam stimulo acti, quo Sanctitatis Vestrae pastoralis vigilantia ptidem praecurrerat. — Atque idcirco ut infini Beatitudinis Vestrae clientes clerus Ungariae synceritatem nostram et fidem contestaremur super illis propositionibus adversus primam Sedem temere nuper emanatis mature sensus nostros exponere satagentes debitam obsequiam, hoc annexo scripto Sacratissimis Beatitudinis Vestrae pedibus venerabundi substernimur. Beatitudinae Vestrae hummilimus capellanus Georgius Szelepchényi, Archiepiscopus Strigoniensis manu propria. Posenii, 8. Augusti 1682.

Nr. 2.

XI. Ince pápa Szelepchényi Györgyhöz. Róma 1682. szeptember 5.
Archivio Segreto Vaticano. Vescovi, vol. 75. pag. 78 (új. Pag. 89). Kézirat

Venerabili Fratri Georgio Archiepiscopo Strigoniensi. Innocentius PP. XI.
Venerabilis Frater!

Ex fraterternitatis tuae litteris et uberius ex adjuncto litteris documentis magna cum animi voluptate perspeximus, quod de tua et aliorum Hungariae Regni vene-

rabilium fratrum episcoporum perpetua in hanc Sanctam Sedem observantia fidesque persuasum iampridem habebamus, quantum vos et quam concordia spiritu a novatorum erroribus ejusdem Sedis Auctoritati detrahere sacrilega praesumptione tentantibus abhorreatis et quam pastoralis vigilantia pro muneris vestri debito satagatis ne inter laeta dioecesium vestrarum pascua ejusmodi zizania succrescant. Debita propterea fraternitati tuae auctoritate confecta res est, intimo Pontificiae charitatis affectu tribuimur, Divinam bonitatem enixe precantes, ut quamplurimos similes tuae pastores Ecclesiae in hac temporum iniquitate, praeesse velit, teque Apostolici istius Regni securitati ac saluti, Catholicaeque Ecclesiae bono indolumen diu servet. Caeterum quae siti n praesenti negotio mens nostra et quam paterno erga te animo affecti simus, a dilecto filio nostro Francisco Cardinali bonvisio cognoscat fraternitas tua, cui Apostolicam Benedictionem permanentem impertimur. Datum Romae apud Sanctam Mariam majorem sub annulo piscatoris die quinta septembris 1682.

Nr. 3.

Szelephényi György XI. Ince pápához. Bécs 1682. november 8.
Archivio Segreto Vaticano. Vercovi. Vol. 68. pag. 257. (Új: pag. 410).
Kézírásos levél sajátkezű aláírással.

Beatissime Pater!

Regnum Hungariae, quod olim ante sexcentos et quinquaginta annos ex tenebris gentilitatis ad veram fidei christianae lucem opera Protoregis et Apostoli nostri Sancti Stephani apertum fuit, ea constantia et devotione semper Sanctae Matri Ecclesiae et Sedi Apostolicae adhaesisse palam est, ut vel ne inimicam pravaram novitatum umbram sibi inferri unquam passum fuerit: extant, passim Leges patriae nostrae, quanta cura et diligentia usque ad tempora Ludovici Regis illibate ad ipsum servatum fuerit. Jam vero, pro dolor, post cladem Mohacianam Turcarum Christiani nominis hostium potentia, quasi ad incitas redactum, Lethaeas Haeresum larvas induit, dum non solum Hussitarum, sed post etiam Lutheranorum, Carolostadianorum, Calvinistarum, Puritanorum, Anabaptistarum immo et ipsorum Arianorum pernicioosa. Dogmata adeo in dies per novitatum cupidos et nonnullos curiosos invaluerunt, ut jam rudi Plebecula vis exigua vestigia pristinae pietatis appareant. Cum autem malum hoc non minui, se diu dies gliscere videre sit, ego quoque Sanctitatis Vestrae minimus capellanus pro debita ovicularum mihi subditarum cura et vigilantea, ociosis oculis praeterire nequaquam potui, quin una cum reliquis Coepiscopis meis pro modulo et tenuitate virum mearum his malis occurram, simulque haec omnia nunquam insolita et periculosa ac pro condemnatis (quousque Sanctae Sedis Apostolicae secus forsitan visum fuerit) detester et condemnem. Experiens proinde duxi, ut haec omnia ad Cleri mei et posteriorum memoriam praelo etiam commendem, hac ipsa in forma, qua Sanctitati Vestrae medio agentis mei Hungarici Juhannis Jany, Abbatis de Batta, viri mihi admodum approbati, humillime praesento. Precor Divinam Majestatem supplicibus votis et sacrificiis continuis, ut cum speciali Dei beneficio habeamus Pontificem, qui tantis zelo satagit compari et subvenie infirmitatibus nostris infirmum hunc Hungariae gregem ad famitatem pristinam et mentem reducere dignetur, quod

possimus oculis nostris videre salutare Dei et tandem experiri, ut Apostolicae Sanctitatis Vestrae opera sit in Hungaria pastor unus et ovile unum. Viennae, die 8. mensis novembris anni Domini 1682, Ejusdem Sandtitatis Vestrae humillimus capellanus Georgius Szelepchényi, Archiepiscopus Strigoniensis.

Nr. 4.

XI. Ince pápa Szelepchényi Györgyhöz. Róma 1683. január 16.
Archivio Segreto Vaticano. Vescovi, vol. 75. pag. 118-119. Kézirat.

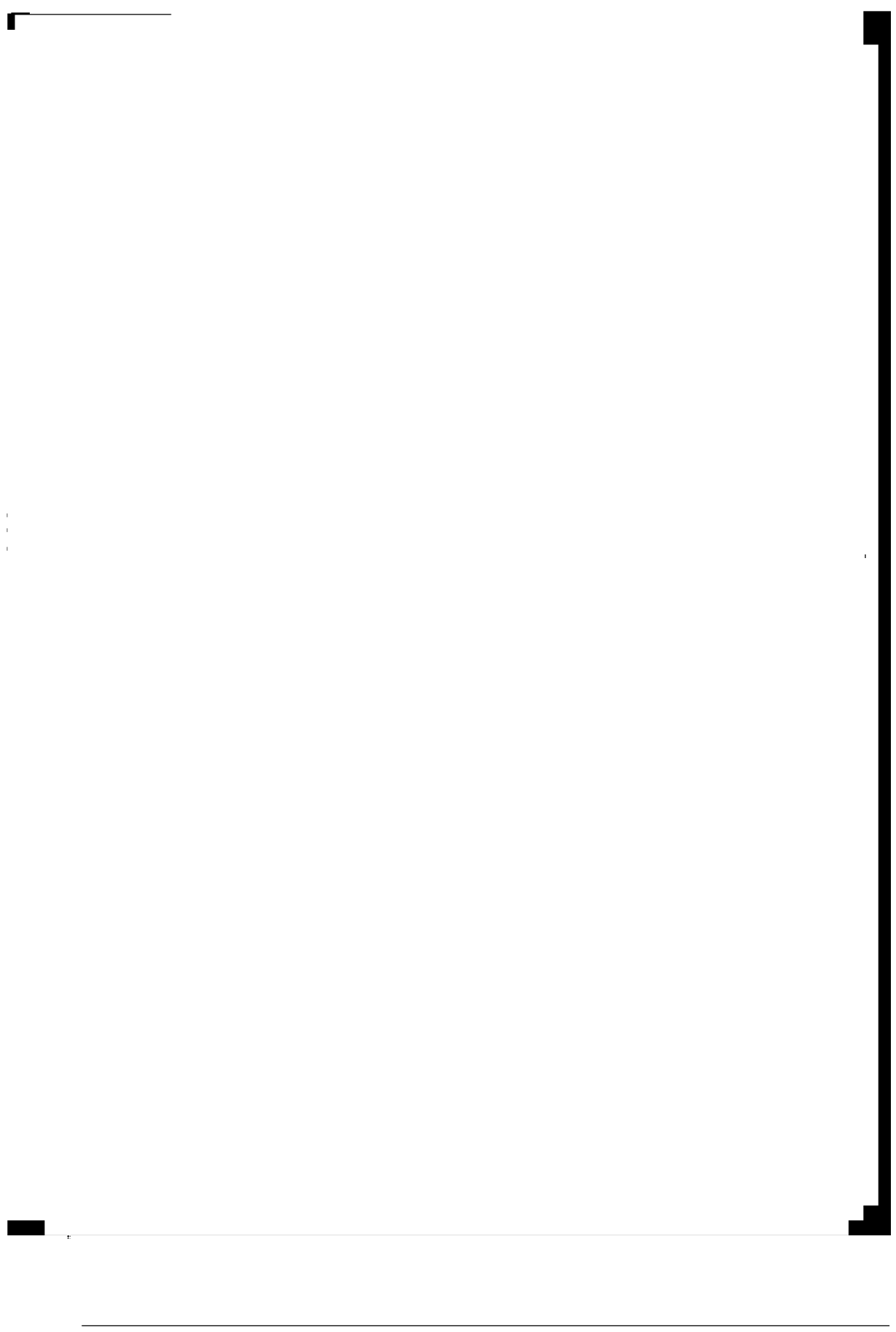
Venerabili Fratri Georgio Archiepiscopo Strigoniensi. Innocentius PP. XI.

Venerabilis Frater! Dum e stationis Apostolicae specula, in qua supremus omnium Pastor humilitatem nostram ad sui gregis custodiam collocare dignatus est, creditos nobis late populos vigili mente lustramus, spectaculum oculis nostris exhibet plane luctuorum Hungariae Regnum, ubi tot excessum monstra stabulari, incredibili cum intimi doloris sensu animadvertimus, eoque vehementius paternae charitatis nostrae viscera cruciantur, quo magis aliena in praesens est ejusdem Regni conditio, ab insigni vereque pietatis ac religionis laude, qua prae caeteris Regnis olim adeo excelluit, ut ab hac Sancta Sede Apostolici Regni titulo decorare meruerit. Levat tamen non parum dolorem nostrum et pastorem, quam Hungariae debemus sollicitudinem, eximius zelus, quo fraternitas tua una cum reliquis Episcopis egregiis sane et singulari pietate ad virtute praestandibus viris, impense curat, ne temerariae et erroneae assertiones hujus Sanctae Sedis auctoritatem graviter laedentes, istic inveniantur et venenatas in pusilli qui superest, gregis animis, radices agant. Quemquidem zelum pergratum nobis accidit, luculenter expressum in praeclaris documentis, quae ad nos misisti, intueri. Id autem sicuti propensam jampridem erga te voluntatem nostram, magis etiam tibi conciliavit, ita faciet ut alacriter quaecumque se offerent, occasiones amplexuri simus, eandem seipsa declarandi. Reliquum est, ut pro existimationis loco, quam apud amne spraeipuum obtines, non minori studio adversus immanissimum hostem, istius Regni jugulo jamjam imminentem, miseramque imponere parantem, nationem universam istam inflammare satagas, dum nos humillimas ad misericordiadum Patrem preces effundentes, ut in tanto discrimine causae suae addesse velit, nobisque viam aperiat ad idem praestandum, fraternitati tuae Apostolicam benedictionem peramanter impertimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo piscatoris die XVI. Januarii 1683. Pontificatus nostri anno septimo.

GÁBOR ADRIÁNYI

PRIMATE SZELEPCHÉNYI AND POPE INNOCENT XI: THE COUNCIL OF NAGYSZOMBAT IN 1682
NEVER TAKEN PLACE

Following the work of Károly Péterffy SJ on the history of Roman Catholic Church councils in Hungary (*Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae*, publ. 1741-42) the conviction became widespread that Primate György Szelepchényi organised a national council against the so called Gallician articles in 1682. As a result of this belief the international historiography, such as the *Collectio Lacensis* or Ludwig von Pastor, adopted this opinion. In his study the author presents six evidences in order to prove that there was no national council in Hungary in 1682. After consulting some competent advisors, the Primate issued a circular letter. Pope Innocent XI was informed about issuing the circular. The letters between the Pope and the Primate are published as an appendix.





SZILAS LÁSZLÓ S.J.

JEZSUITÁK PLÉBÁNAI MUNKÁBAN MAGYARORSZÁGON A 16-18. SZÁZADBAN

1. A PLÉBÁNIÁK HELYZETE A REND TÖRVÉNYHOZÁSÁBAN

A jezsuita történelemírásban általános tényként elfogadott tétel volt, hogy a Rend alkotmányának előírása értelmében nem vezetett plébániákat. A gyakorlatban persze voltak kivételek, például az Európán kívüli missziókban, vagy Európában a 16. században a hitújítás okozta igen nehéz helyzetben. Intézményes és hosszantartó plébániai munkáról azonban nagyon kevés szó volt.

Figyelmem erre az apostoli munkára a hetvenes években esett, amikor az Osztrák Rendtartomány felosztás előtti utolsó, 1773-as katalógusát vizsgáltam. Nagy meglepetésemre a lelkipásztori munkák között az akkori Magyarországhoz tartozó területen, valamint a szomszéd Belgrádban, Péterváradon és Eszéken huszónhárom előljárónál találtam plébánosi hivatalt és kb. 60 másíknál azt, hogy plébániai teendőket lát el.

Mielőtt azonban ezt a munkakört részletesen tárgyalnánk, lássuk először, hogy mit ír elő a Rend alkotmánya. A IV. rész, a kollégiumok anyagi ügyei, 4. pontja így hangzik:

„A Társaság kollégiumaiban (B) sem lelkipásztori gondozást, sem misemondási kötelezettséget, sem más ezekhez hasonlókat ne vállaljunk, mert ezek nagyon elvonnak a tanulmányoktól, és akadályozni szokták azt, amit mi e kollégiumokban az Isten szolgálatára elérni óhajtunk. Hasonlóképpen a professzus Társaság más házaiban vagy templomaiban se vállaljunk ilyeneket, minthogy e Társaság a lehetőség szerint akadálytalanul rendelkezésre kell, hogy álljon az Apostoli Szentszéktől kapott küldetések végzésére, vagy más, az Isten szolgálatára és a lelkek megsegítésére irányuló munkákra”.¹

Ehhez a szabályhoz a rendalkotmány a következő magyarázatot adja:

„B. Kötelezettségek el nem vállalása stb. úgy értendő, hogy a kijelölt jövedelemmel arányos misemondási kötelezettséget vagy hasonlókat nem vállalhatunk el. Ez azonban nem azt jelenti, hogy helytelennek tartanánk valamilyen csekély és könnyű kötelezettséget elvállalni, a lelkipásztori gondozást kivéve, ha elegendő okunk van rá, főleg abban az esetben, ha a dolog olyan természetű, hogy abból igen csekély vagy semmi szétszóródás és lekötöttség nem származik. A professzusok házaiban azonban, minthogy azoknak semmi jövedelmük nincsen, és a rendtagok nem tartósan tartózkodnak azokban, ilyenfajta kötelezettséget sem tűrhetünk meg. Nem beszélünk itt előadások vagy elő-

1 *Jézus Társaságának Rendalkotmánya a 34. Általános Rendgyűlés jegyzetivel és ugyanezen Rendgyűlés által jóváhagyott Kiegészítő Szabályok.* Bp., 1997. (A következőkben=Rendalkotmány) /324/ 113-4. p.

adók kötelezettségének vállalásáról. Megjegyezzük azonban, hogy a kollégiumokban és az egyetemeken ezeket sem vállaljuk alapos megfontolás nélkül, és csak azokon a határokon belül, amelyeket az általános rendfőnök megfelelőnek ítél a közjó és a Társaság java érdekében, Urunk Istenünk dicsőségére”.²⁾

A rendalkotmány 6. rész 3. fejezetének 5. pontja ezt írja elő:

„A Társaság embereinek mindig készenlétben kell lenniük, hogy a világ bármely tájára elmenjenek, ahová a pápa vagy előljárójuk küldi őket. Ezért nem szabad sem lelkipásztorkodást, sem szerzetes nőknél vagy más nőknél rendszeres gyóntatási vagy vezetési feladatát elvállalniuk. Viszont nincs akadálya annak, hogy egy kolostorban, alkalomadtán valamelyes különleges okból gyóntassanak”.³⁾

Ezek a rendelkezések lényegében érvényben maradtak egészen a 34. rendgyűlés 19. határozatáig, amely a plébániai szolgálatot rendezte. A bevezető szöveg a következő:

„1. Világszerte mintegy 3.200 jezsuita teljesít szolgálatot mintegy 2.000 plébánián. Elismerjük, hogy ez a nagy emberanyag fontos szolgálatot tesz az Egyháznak, és kijelentjük, hogy »a plébániai apostolkodás nem ellenkezik *Rendalkotmányunkkal*« és hozzáteszük, hogy bizonyos körülmények között ez a hit szolgálatára és az igazságosság előmozdítására irányuló küldetésünk teljesítésére alkalmas apostolkodás”.⁴⁾

Erre a határozatra utal a Kiegészítő szabályok hetedik részében a 274. első §: „A plébániai lelkipásztorkodás, a szerzetesekre bízott plébániákra vonatkozó egyházi előírások megváltozása miatt, már nem mondható *Rendalkotmányunk* elveivel ellenkezőnek, sőt bizonyos körülmények között a hit szolgálatára és az igazságosság előmozdítására irányuló küldetésünk végrehajtásának, valamint a vallások közötti dialógusnak szolgálhat. Ezért az általános rendfőnök feladata, hogy eldöntse: elfogadjuk-e, vagy feladjuk-e egyes plébániák vezetését”.⁵⁾

2. A FORRÁSOK

Az összeállítás alapjául az Osztrák Rendtartomány, melyhez a történelmi Magyarország is tartozott, évi összeírásai szolgáltak: *Catalogus Personarum et Officiorum Provinciae Austriae ineunte anno...* Az Osztrák Rendtartomány személyeinek és hivatalainak, helyesebben munkakörüknek jegyzéke az ...évre. Ezek tartalmazzák a kollégiumok, a rendházak és a missziósállomások névsorát legtöbbször ábécés sorrendben, és az egyes rendházakban tartózkodó jezsuiták neveit és foglalkozásukat, először a papok, utána a tanuló rendtagok, végül a segítőtestvérek sorrendjében. Ezek a megadott év előtti november végi helyzetet jelzik. Mi azonban gyakorlati okokból a katalóguson megadott évszámot vettük tekintetbe.

A plébániai munkával kapcsolatban három munkakört különböztettünk meg:

1. A plébánosokat, latinul *parochus*, ritkán *administrator parochiae*.
2. A káplánokat, a plébános segítője, latinul *adiutor paroci* címen.

2 Uo. /325/ 114. p.

3 Uo. /588/ 169. p.

4 *A 34. Általános Rendgyűlés határozatai.* 1995. Róma, 1995. 19. Plébániai szolgálat. 1. 171. p.

5 *Rendalkotmány.* 331. p.

3. Plébániai munkakört ellátókat, latinul *exercet munia parochialia*. Ezek állomáshelyük környékén látták el rendszeresen a plébániákat, ahol nem volt pap. Egyes rendházakban több pap is részt vett ebben a munkában. Ilyenkor volt egy felelős vezető, de összeállításunkban ezt a hivatalt nem vettük tekintetbe.

A források alapján két jegyzéket állítottunk össze: a rendházakat ábécés sorrendben, adott esetben jelezve a mai helységnevet és az országot is. Itt felsoroltuk a plébánosok, az esetleges káplánok és a plébánosi teendőket ellátók neveit hivataluk idejével együtt.

A második jegyzék ábécés sorrendben hozza az első jegyzékben felsoroltakat a következő adatokkal:

1. Hol és melyik években dolgoztak plébániai munkában.

2. Fontosabb személyi adataikat, melyek elősegíthetik a helytörténeti kutatók munkáját. Ezek: születésük ideje és helye. A lehetőség szerint megadtuk a helységek esetleges mai nevét és az országot is.

A Jézustársaságba való belépésük helyét és idejét: Ezzel kapcsolatban tudnunk kell, hogy a Társaság adminisztrációja számára ez az újoncházba való belépés volt, nem pedig az esetleges felvétel előtti kivizsgálás és döntés helye és ideje. Ha ebből a szempontból eltérés van Lukács László nagy adattára *Catalogus generalis*⁶ és a jelen munkában szereplő adat között, akkor ez az utóbbi a helyes.

A következő adat a pappá szentelés időpontja és helye. A Társaság a legtöbb tartományban erről nem vezetett hivatalos listát. Mi az évi katalógusok alapján próbáltuk ezt megtalálni. Voltak évek, amikor a katalógus megadta a névsort egy megadott évről, esetleg a szentelés helyét is, akkor ezt mi is hozzuk. Ha nem szerepel ilyen adat, akkor a teológiai tanulmányok idejéből meg lehet állapítani a szentelés évét abból, hogy melyik évben szerepel először mint *Pater*. Ebben az esetben csak az évszámot jelezzük de a helységet, ahol a teológiai tanulmányokat végezte, nem, mert biztos adataink vannak pappá szentelésről olyan helységekben is, ahol a Társaságnak nem volt tanulmányi háza.

A következő adat a szerzetesi fogadalmakat érinti. Ennél jogi szempontból fontos volt az utolsó fogadalom minősége. A legfőbb volt a négy ünnepélyes fogadalmas, vagyis a három szerzetesi fogadalom mellett egy negyedik is a pápa iránti engedelmességről a küldetés szempontjából. Azonkívül volt három ünnepélyes fogadalom is. A *koadjutor spiritualis*-ok egyszerű három fogadalmas szerzetespapok voltak.

Az utolsó adat az elhalálozás idejét és helyét jelzi. Itt aránylag több jezsuitának az adatait nem ismerjük. Ezek nagy többségben azok, akik a Társaság 1773-ban történt feloszlata után haltak meg.

6 *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551-1773)*. I-III Roma 1987-8. (=Nomenclator). Kiad. LUKÁCS László.

3. NÉHÁNY JELLEMZŐ ADAT

Az összeállításban harminchat plébánia szerepel: időrend szerint kettő a 16. századból, tíz a 17–18. századból és huszonnégy csak a 18-dikből.

Területi megoszlásuk a mai államok szerint: Szlovákiában volt tizenöt, Romániában tíz, Magyarországon nyolc, Horvátországban kettő és Szerbia-Montenegróban egy.

A plébániai munkában a katalógusok adatai szerint összesen 533 jezsuita dolgozott.

Az 1635. évi katalógus hét atyát sorol fel, akik Magyarországon különböző missziókban dolgoztak. Ezek a következők: „Hajnal Mátyás Esterházy nádornál, Praesul Lénárt és Szél Simon ugyanannak bicsei birtokain, Kirinich Jakab és Lotz András Léván a királyi birtokon, Szednik Dániel és Chery Mihály Kassán”. A névsor után a következő megjegyzés áll: „Ezek mindegyike minden plébánosi feladatot ellát ott, ahol lakik és a környező vidéken, ahol nincsen plébános. Az előljárók rendelkezéseit és a meghalt rendtestvérekért mondandó miséket a nagyszombati rektortól kapják, mint ahogy irányítást is nehézségek esetén. Akik a közelben vannak, fogadalmaik évi megújítására és a lelkigyakorlatok végzésére ebbe a kollégiumba mennek, a távolabbiak saját rendházaikba, ahová tartoznak. Ezeknek az atyáknak munkaterülete több mint 700 olasz mérföldet tesz ki”.⁷

Felmerül a kérdés, hogy a Rend központja hogyan engedhetett meg ilyen nagymértű és hosszantartó munkát, mely nem felelt meg a Rendalkotmány előírásainak. Mielőtt a feleletet keresnénk, szükségünk van az idevágó források ismeretére. Ezekben, sajnos, nagy a hiány. A mai helyzet a következő:

A Rend római központi levéltárában már a 17. század elejétől a beérkező leveleket helyszűke miatt rendszeresen megsemmisítették. Megmaradtak majdnem teljesen az évi katalógusok a személyek és hivatalok adataival, a hároméves katalógusok, a triennálisok, a rendtagok személyi adataival, és az összefoglaló jelentések, a *Litterae annuae*. Az egyetlen kérdésünket érintő forrás a rendfőnök leveleinek másolata az Osztrák Rendtartomány számára, mely magában foglalja a tartományfőnökhöz, a házak előljáróihoz és az egyes rendtagokhoz írt leveleket. Lényegében ez az egyetlen forrás, ahol mi kérdésünkre választ kereshetünk, mert az Osztrák Rendtartomány levéltárával még rosszabb a helyzet. 1773-ban a Rend feloszlata után a császári udvar hivatalnokai kiválogatták azokat a dokumentumokat, melyek a Rend tulajdonjogát érintették, a többi egyszerűen egy papírmalomnak eladták, ahol az a zúzdába került. Meglepetésünkre a generálisi levelek sem adnak alapvető és kimerítő feleletet kérdésünkre.

⁷ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.* II Roma, 1982. 427. Kiad. LUKÁCS László.

4. A RENDFŐNÖKÖK RENDELKEZÉSEI A PLÉBÁNAI MUNKÁT ILLETŐEN

I. A plébániák vállalása ellenkezik a Rend alkotmányával

1. 1675. máj. 11. Oliva⁸ Aboedt⁹ tartományfőnöknek: A plébánosi hivatalokat Trencsénben és másutt mielőbb át kell adni a világi papságnak¹⁰
2. 1686. okt. 12. de Noyelle¹¹ Aboedt tartományfőnöknek: Időlegesen átveheti a zsolnai plébániát, mert a győri püspök kéri azt.¹²
3. 1688. aug. 14. González¹³ Rényes¹⁴ trencsényi rektornak: A zsolnai plébániát csak addig gondozzák a jezsuiták, amíg nem találnak világi papokat.¹⁵
4. 1689. már. 5. Gonález Acatius¹⁶ tartományfőnöknek: Eszéket illetően a jezsuita misszionárius császári rendeletre végzi munkáját. A boszniai püspök ferences plébániát akar. Mi a teendő? Alkotmányunk tiltja a plébániát. Intézkedjen a püspök. Ha a császárnak ez nem tetszik, lépjen ő közbe.¹⁷
5. 1689. már. 5. González Acatius tartományfőnöknek: Lényegében megegyezik az előzővel.¹⁸
6. 1689. dec. 24. González Acatius tartományfőnöknek: Elrendeli a zsolnai plébánia átadását a világi papságnak.¹⁹
7. 1697. máj. 4. González Sennyei²⁰ helyettes tartományfőnöknek: Alkotmányunk csak végső szükségben engedi meg egy plébánia ellátását, ami Kőszegre nem áll. Ezért kívánja a plébánia átadását a világi papságnak. Ha mégis valami súlyos ok állna fenn, arról jelentést kér.²¹
8. 1697. jún. 22. González Sennyei helyettes tartományfőnöknek: A kőszegi plébániát a világi papság nagy hiányára való tekintettel egyelőre megtarthatják.²²
9. 1697. nov. 9. González Garitzki²³ kőszegi rektornak: Örömmel vette a hírt, hogy találtak egy világi papot, akinek átadhatják a plébániát.²⁴
10. 1699. máj. 23. González Mechtl²⁵ tartományfőnöknek: örül, hogy a pécsi plébánia ellátását át tudta adni a káptalannak.²⁶

8 Oliva János Pál, 1600-1681. Rendfőnök 1652-1681.

9 Aboedt Ádám, 1613-1690. Tartományfőnök 1671-1675. *Catalogi personarum* II 533.

10 A Jézus Társasága Római Levéltára=ARSI Austr. 8/II 801.

11 de Noyelle Károly, 1615-1686. Rendfőnök 1682-1686.

12 ARSI Austr. 9. 352.

13 González de Santalla Tirso, 1624-1705. Rendfőnök 1687-1705.

14 Rényes István, 1647-1699. *Nomenclator* III. 1363.

15 ARSI Austr. 9. 444.

16 Acatius Ferdinánd, 1630-1691. Tartományfőnök 1689-1691. *Nomenclator* I 4.

17 ARSI Austr. 9. 466.

18 Uo. 467.

19 Uo. 493.

20 Sennyei László, 1631-1702. *Nomenclator* III 1534-5.

21 ARSI Austr. 10. 141.

22 Uo. 145.

23 Garitzki (Garaiski) János, 1643-1702. *Nomenclator* I 394.

24 ARSI Austr. 10. 180.

25 Mechtl Albert, 1636-1718. Tartományfőnök 1698-1701. *Nomenclator* II 985.

26 ARSI Austr. 10. 294.

11. 1701. nov. 9. González Trefflinger²⁷ budai rektornak: A rendfőnök figyelmezteti a rektort, hogy a plébánia átvételekor tartsa be az azzal kapcsolatos előírásokat.²⁸ A következő években a rendfőnökök leveleiben nincs szó a plébániákról. Az 1709-es évben több levél említi Zsolnát. Érződik, hogy Róma alaposabban meg akarja vizsgálni a kérdést.
12. 1709. ápr. 6. Tamburini²⁹ Despotovich³⁰ tartományfőnöknek: Kéri, hogy tanácsosaival alaposan tárgyalják meg a budai plébánia jogi helyzetét és szüntessék meg a kiélezett vitát, mert árt a híveknek, és magával hozhatja a Társaság számára a templom elvesztését.³¹
13. 1709. dec. 28. Tamburini Despotovich tartományfőnöknek: Jelzi, hogy végre jelentést kapott a budai rektortól. Az ő véleménye az, hogy a plébániát a király és maga az érsekprímás adták a Társaságnak örökérvényű joggal. Ha a plébániát elveszik, megvan a veszély, hogy a templom használata sem lesz többé lehetséges. Kéri a tartományfőnököt, hogy a felek meghallgatása után jelezze, mit tart a helyes megoldásnak.³²
A következő másfél évben a rendfőnök levelezésében nincs szó plébániákról. 1711-ben új tartományfőnök kinevezésére került sor, és vele a rendfőnök nemcsak a plébániákat illetően, hanem más kérdésekben is változtatásokat tervezett. Még az új tartományfőnök Hevenes Gábor hivatalba lépése előtt jelezte a rendfőnök a tartományfőnök-helyettesnek, Rescallinak³³ a következőket:
14. 1711. máj. 2. Helyeslem a tanácsosainak jóváhagyásával megfogalmazott tervet, hogy átadják Magyarország Prímásának a plébániák listáját, melyeket a Rend az országban nagyobb fáradozással mint eredménnyel vezet. Terveit bővebben kifejti majd az új tartományfőnöknek nemcsak a plébániákról, hanem a többi rendházról is, melyeket fel kellene adni.³⁴
15. 1711. júl. 4. Tamburini Hevenes³⁵ tartományfőnöknek: Pontos és részletes jelentést kér az új tartományfőnöktől azokról a plébániákról, missziósállomásokról és rendházakról, melyeket fel kellene adni: hányan és milyen eredménnyel dolgoznak azokban, milyen alapítványai vannak, milyen okokból vállalta azokat a Társaság s fennállnak-e még ezek az okok, mekkora bennük a szükség s mekkora eredményt várhatunk a lelkek javára?³⁶
16. 1711. dec. 5. Tamburini Hevenes tartományfőnöknek: Megkapta a rendtartomány kérelmét a Rómában járt prokurátortól, és az viszi a rendfőnök választát a feladandó plébániákról, missziókról és rendházakról, melyekről a tartományfőnök döntson a tartomány megkérdése után.³⁷

27 Trefflinger Pál, 1651–1716. *Nomenclator* III 1728.

28 ARSI Austr. 10. 541.

29 Tamburini Michel-Angelo, 1647–1730. Rendfőnök 1706–1730.

30 Despotovich János, 1639–1711. Tartományfőnök 1709–1711. *Nomenclator* I 231.

31 ARSI Austr. 11. 192.

32 Uo. 261.

33 Rescalli Ferenc, 1651–1713. *Nomenclator* III 1364–5.

34 ARSI Austr. 11.353.

35 Hevenes Gábor, 1656–1715. Tartományfőnök 1711–1714. *Nomenclator* I 555–6.

36 ARSI Austr. 11. 367.

37 Uo. 388.

Az eredményről nem ismerünk jelentést. A rendfőnök levelezésében a következő években nincs szó feladásról.

17. 1715. jún. 29. Tamburini Lewenberg³⁸ tartományfőnöknek jelzi a székesfehérvári plébániával kapcsolatban, hogy elfogadható addig, amíg nem találnak megfelelő helyettest.³⁹

Ezeknek az éveknek katalógusai azonban mutatják, hogy nem lehet nagyobb méretű feladásra gondolni. A rendtartomány 1710-ben feladta az 1703-ban kezdett pesti rendházat, ahol csak 1708-tól vezettek plébániát, Szegedet, ahol 1712–1713-ban csak iskolaalapításáról volt szó és két atya tartózkodott a városban és Szigetvárt, ahol 1690 és 1710 között volt missziósállomás legtöbbször két atyával. A plébániát nem ők vezették. Ezzel szemben a rend 1714-ben Besztercebányán, 1715-ben Selmecbányán, 1716-ban Eperjesen, Rozsnyón, Székelyudvarhelyen, Székesfehérváron és Zsolnán vette át a plébániát.

II. A plébániák jogi nehézségei a Rendalkotmány a szegénységről szóló előírásaival

A házakra vonatkozó szegénységi szabályok kötik közösségeinket. Ezek a következők:

1. A Vizsgálat és magyarázatai.

„3. A cél hathatósabb elérése érdekében Társaságunkban letesszük az engedelmeség, szegénység és tisztaság hármas fogadalmait. A szegénység fogalmát úgy értjük, hogy Társaságunk saját létfenntartására, sem bármilyen más célra nem birtokolhat semmiféle jövedelmet, sem bármi mást. Ez a tilalom nemcsak az egyes rendtagokra vonatkozik, hanem templomainkra és a professzus Társaság házaira is.

Továbbá nem fogadhatunk el sem miseáldozatért, sem szentbeszédekért, sem előadásokért, sem bármelyik szentség kiszolgáltatásáért sem bármely lelki szolgálatért, melyet a Társaság Institutuma szerint végezhet, akármilyen olyan stipendiumot vagy alamizsnát, melyet az ilyen szolgálatért adni szoktak”.⁴⁰

„4. A Társaságnak vannak bevételekkel rendelkező kollégiumai és próbaházai ... De ezeket a bevételeket semmilyen más célra nem szabad fordítani”.⁴¹

E rendelkezésnek alapja az volt, hogy a jezsuiták iskolái ingyenesek voltak, ezért volt szükség alapítványokra, melyeknek bevételeiből az iskolát és a tanító személyzetet fenn lehetett tartani. Ezzel kapcsolatban a Rendalkotmány IV. Fejezetében ez áll: „A kollégiumok tulajdonjoga a hozzátartozó anyagiakkal együtt a Társaságé, és a Társaság nevez ki élükre rektorokat... Ezek törődjenek a kollégiumok anyagi javainak megőrzésével és kezelésével, és gondoskodjanak az épületekről és a kollégiumban élő tanulókról”.⁴²

Ezt a rendelkezést így fejt ki az Alkotmány: „F. Amikor azt mondjuk, hogy nem szabad segíteni a professzus Társaságot vagy az általános rendfőnököt a kollégiumok bevé-

38 Lewenberg Rudolf, 1651–1715. Tartományfőnök 1714–1715. *Nomenclator* II 878.

39 ARSI Austr. 11. 658.

40 *Rendalkotmány* /4/ 40. o.

41 Uo. /5/ 40. o.

42 Uo. /326/ 114. o.

teleiből, ez az Apostoli Levelek szerint úgy értendő, hogy nem szabad a kollégiumok bevételeit az említett javára fordítani. Szabad azonban a jövedelmet azok javára fordítani, akik a kollégiumoknak szolgálnak, mint amilyenek az ügyintézők, szónokok, tanárok, gyóntatók, vizitátorok és egyéb professzusok, akik a kollégiumnak szellemi vagy anyagi segítséget nyújtanak”.⁴³

A már elfogadott plébániák gyakorlati életében a rendfőnökök levelezése alapján ennek a szabálynak a betartása volt a leggyakoribb probléma. Elegendő a plébániák létét biztosító misealapítványokra gondolnunk. A rendfőnökök előírása volt, hogy a misestipendiumokat és a hasonló forrásokból származó bevételeket a templomra és a szegények gondozására kellett fordítani. Csak a szegényebb rendházakban és missziósállomásokon lehetett ilyen forrásból a plébániákon dolgozó rendtársak eltartásához hozzájárulni.

5. A JEZSUITA PLÉBÁNOSOK ÉS PLÉBÁNIÁK

A plébániai munkában a katalógusok adatai szerint összesen 533 jezsuita dolgozott. Legjellemzőbb vonása ennek a feladatkörnek az volt, hogy a Rend vezetősége a plébánosi hivatalt összekötötte a házfőnöki hivattal. Mivel az előjárók megbízatása három vagy legfeljebb hat évig tartott, ez magával hozta a plébános változását is. A gyakori változtatás áll a plébániai feladatokat végző többi atyára is. Úgy látszik, hogy a Rend ezzel akarta kimutatni ennek a munkának rendkívüli mivoltát, mely különben akadályozta volna a Rendalkotmányban megkövetelt mozgásszabadságot. Erre például csak Budát említem, ahol 1699 és 1773 között huszonhét plébános működött.

Úgy látszik, hogy ebben a munkakörben nem alakítottak ki szakcsoportokat, akik, ha nem is egy helyen, de hasonló munkában dolgoztak volna. Maga a tény, hogy az előjárói-plébánosi feladatot mindig ugyanaz a személy látta el, már magában sok változást okozott. A plébánosi teendőkre való alkalmasság ebben a kérdésben lényegében semmi szerepet sem játszott.

Az évi katalógusok alapján 283 plébánost ismerünk. Ezek közül 213, vagyis kétharmad része, csak egy helyen volt alkalmazva. Ötven volt kettő, és tizennégy három helyen. A maradék hat atya közül öt négy helyen és egy, mint nagy kivétel, hét helyen volt plébános.

Akad néhány nagy kivétel is. Gallob Antal⁴⁴ 1737–1763 között, tehát huszonhat éven keresztül Nagyszebenben volt házfőnök és plébános. Ez az egyedülálló eset talán azzal magyarázható, hogy az Erdélyben állomásozó császári katonaságnak főparancsnoka ott székelt. Az 1737-es katalógusban, amikor Gallob Nagyszebenbe került, ez áll: „házfőnök, plébános, iskolaigazgató és (szolgálat) Erdély főparancsnokánál, gróf Vallisnál”. A következő években egészen 1753-ig hivatala „házfőnök, plébános”. 1754-től ott tartózkodása végéig feladatköre így hangzik: „A rendház és az Erdélyben tartózkodó császári és királyi katonaság plébániájának főnöke”. A nagyszebeni plébániának a katonaságon kívül kevés híve lehetett a lutheránus szász városban. A jezsuiták teljesen kiépített nagygimnáziumában a felosztatás előtt csak 60 tanuló volt. Gallob hosszú ott

43 Uo. /565/ 165. o.

44 Gallob Antal, 1699–1773 után. *Nomenclator* I 392–3.

tartózkodásának oka valószínűleg a katonaság főparancsnokságával való jó viszonya lehetett.

Hasonló okok játszhattak közre Ribics Ferenc⁴⁵ esetében is, aki 1739–1763-ban Komáromban volt házfőnök és plébános. Mint kivételes esetet megemlítem még

Kövér András⁴⁶ aki összesen hét helyen volt házfőnök és plébános: Marosvásárhely 1738–1741, Felsőbánya 1744, Nagybánya 1747–1753, Buda 1754–1756, Eszék 1757, Szatmár 1758, Komárom 1764–1765.

Megjegyzendő még, hogy 283 jezsuita plébános közül huszonnyolc dolgozott több mint tíz évig ebben a munkában.

Plébániai feladatokat ellátók száma 253 volt. Ők központibb fekvésű rendházakból látták el állandó szolgálatban a környék plébániáit, ahol nem volt pap. Rájuk is jellemző, hogy legtöbbször csak rövidebb ideig volt ebben a feladatkörben, és mindig végzett más lelképásztori munkát is abban a rendházban, amelyhez tartozott. Egyes központokból évtizedekig rendszeresen végeztek az atyák ilyen munkát. Példának lehet venni a két budai rendházat: a kollégiumot a várban és a vízivárosi rendházat a Szt. Anna templommal. A kollégiumban 1717-től a Társaság feloszlataásáig 1773-ban minden évben volt egy és néha két atya erre a munkára, szám szerint harminckilenc, a Vízivárosban 1725–1773 között ötvennégy. Az ország más részein, pl. a Felvidéken Eperjesben 1674–1773 között megszakításokkal 35, Komáromban 1711–1773-ban harminckettő, 1762–1773-ban Rozsnyón évente négy-öt, délen Temesváron negyven, Péterváradon 1766–1773 között évente három-négy atya működött közre ebben a munkában.

PLÉBÁNIÁK

Belgrád 1719–1735, 1739	Nagyszében 1717–1773
Besztercebánya 1714–1773	Pécs 1686
Brassó 1724–1773	Pest 1708–1710
Buda 1699–1773	Rózsahegy 1674
Buda–Víziváros 1726–1773	Rozsnyó 1674, 1716–1773
Eperjes 1674, 1678, 1680–1682, 1716–1773	Sabatisda 1674
Eszék 1719–1773	Sárospatak 1717–1773
Esztergom 1721–1762	Selmecebánya 1715–1773
Felsőbánya 1728–1773	Szatmár 1740–1773
Gyergyószentmiklós 1693–1699	Székelyudvarhely 1716–1773
Gyöngyös 1769	Székesfehérvár 1703–1704, 1716–1773
Gyulafehérvár 1597, 1730–1732, 1745–1754	Szélakna 1746–1773
Homonna 1615–1618, 1635	Temesvár 1719–1773
Karánsebes 1636	Turóc 1598, 1602
Komárom 1709–1773	Úrvölgy 1727–1773
Lipótváros 1731–1773	Zsolna 1716–1773
Lócse 1674, 1678–1681, 1754	
Marosvásárhely 1729–1773	
Moticska 1756–1773	
Nagybánya 1728–1766	

45 Ribics Ferenc, 1696–1763. Uo. III 1372.

46 Kövér András, 1699–1765. Uo. II 785.

BELGRÁD-BEOGRAD,
SZERBIA-MONTENEGRO

Plébánosok

1719-1720 Vogl Ferenc
1721-1724 Martin Jakab
1725-1726 Seeau Honorius
1727-1729 Zungo X. Ferenc
1730 Pez Fülöp
1731 Sirowski Ferenc
1732-1734 Ceschki Ignác
1735 Beneken Antal
1739 Rachenberger Mátyás

BESZTERCEBÁNYA-BASNKA BYSTRICA,
SZLOVÁKIA

Plébánosok

1714-1715 Huebmann Mihály
1716-1718 Wilhelmb Ferenc
1719-1721 Manigai János
1722-1724 Höckinger Ferenc
1725-1727 Leutner Ignác
1728-1731 Miczke Frigyes
1732-1734 Gastager Mihály
1735-1737 Pamer Gottfried
1738 Hanstadt Lipót
1739-1741 Haidler X. Ferenc
1742-1744 Mayerl Benedek
1745-1746 Grueber Antal
1747-1749 Waismayr József
1750-1752 Greiner Ignác
1753-1756 Ebenhöck Farkas
1757-1759 Reinwaldt Ádám
1760-1762 Roys Ignác
1763-1766 Knopp Károly
1767-1769 Mayr Kristóf
1770-1772 Klaus Ignác
1773 Scheffcsik Mihály

BRASSÓ-BRAȘOV, ROMÁNIA

Plébánosok

1724-1729 Kiffer Antal
1730-1732 Paxi Antal
1733-1741 Stocker Ignác
1742-1744 Türck József
1745 Grubanovics József

1746 Wolffsegger József
1747-1752 Stäber X. Ferenc
1753 Gallob Antal
1754-1758 Pärth Lipót
1759-1763 Rodel X. Ferenc
1764 Hagenbücher Ignác
1765-1769 Vorster Zsigmond
1770-1773 Wagenseil Ignác

BUDA

Plébánosok

1699 Pergauer János
1700-1702 Trefflinger Pál
1706-1708 Sparber Jácint
1709 Cetto József
1710-1711 Posch György
1712-1714 Gelb Gotthard
1715 Erber György
1716-1718 Kappus Zakariás
1719-1721 Wagegg Antal
1722-1724 Seeau Honorius
1725 Karner József
1726-1729 Partmann Dávid
1730-1732 Ertl Tóbiás
1733-1734 Most József
1735-1737 Gottwaldt Ferenc
1738-1741 Mayerl Benedek
1742-1745 Tolvai Imre
1746-1748 Kunics Ferenc
1749-1751 Graff József
1752-1753 Sümeghi János
1754-1756 Kövér András
1757-1759 Reck József
1760-1763 Mayr Kristóf
1764-1766 Walter Pál
1767 Prileszky János
1768-1770 Puechberger Márton
1771-1773 Reviczki Antal

Káplánok

1710 Primoschics György
1713-1714 Pader Farkas
1715-1716 Gastager Mihály

Plébániai teendőket ellátók

1717 Perger Antal
1718 Pichler András
1719 Szunyogh Ferenc

1720 Rudolphi Károly
 1721–1724 Köschner Károly
 1725 Pamer Gottfried
 1726 Purkhardt Dávid, Achtsnich Ferenc
 1727–1729 Achtsnich Ferenc
 1730 Hainzman József
 1731–1732 Popovich Antal
 1733–1734 Werffer Gáspár
 1735–1736 Kirmreitter Antal
 1737 Romedis Bertalan
 1738 Niskens Miksa
 1739–1740 Paxi Antal
 1741–1742 Plankensteiner István
 1743–1745 Popovich Antal
 1746 Holzer Ferenc
 1747 Rodel X. Ferenc
 1748 Peyerl X. Ferenc
 1749 Schissler Samu, Apponyi József
 1750 Deininger Ferenc
 1751 Kraus József
 1752–1754 Szöllösi Pál
 1755 Zeitler Ádám
 1756 Buffleure Ferenc
 1757 Ibee János
 1758 Kratzer Sámuel
 1759–1760 Lehel György
 1761 W(V)ailand X. Ferenc
 1762–1763 Morocz Ignác
 1764 Tarnóczi Ferenc
 1765–1767 Bácsmegyei J., Szöllösi P.
 1768 Dugovics Antal
 1769–1773 Leidnecker Domonkos
 1771 Förder Fülöp

BUDA-VÍZIVÁROS

Plébánosok

1748–1752 Reck József
 1753 Milkovics Mihály
 1754–1755 Prendl Márton
 1756 Zeitler Ádám
 1757 Mayr Ferenc
 1758–1760 Kögl Ádám
 1761–1762 Teüffl Károly
 1763–1771 Kögl Ádám
 1772 Bácsmegyei József
 1773 Matzer Péter

Plébániai teendőket ellátók

1725 Köschner K., Rothl S.
 1726 Rothl S., Ertl T.
 1727 Rothl S., Thaller Tamás
 1728 Köschner K., Schendl F.
 1729 Köschner K., Schendl F.
 1730 Köschner K.,
 1731 Köschner K., Ribics F.
 1732 Köschner K., Zeitler Á.
 1733 Köschner K., Sontagh P.
 1734 Köschner K., Zeitler Á.
 1735 Köschner K., Faludi F., Siebeneicher M.
 1736 Schendl F., Höller I., Zechner J.
 1737 Preteli I., Steinmez J., Zechner J.
 1738 Preteli I., Scheucher J., Weiss F.
 1739 Preteli I., Romedis B., Weiss F.
 1740 Preteli I., Perger F., Weiss F.
 1741 Imrikovics Gy., Schmidt I., Weiss F.
 1742 Grueber A., Gerubel J., Hellmayr B.
 1743 Grueber A., Peuchel J.
 1744 Kossatscheck J., Szöllösi P.
 1745 Reck J., Kossatscheck J., Pfaller J.
 1746 Reck J., Pfaller J., Sadler P.
 1747 Reck J., Teüffl K., Sadler P.
 1748 Teüffl K., Kratzer S.
 1749 Teüffl K., Trifatte X.F.
 1750 Wütt P., Hudelist S.
 1751 Pürger B.F., Piringer J.
 1752 Pürger B.F., Lob F.
 1753 Pürger B.F., Bardosi J.
 1754 Pürger B.F., Rhier T.
 1755 Leuttner I., Rhier T.
 1756 Pohl I., Rhier T.
 1757 Lehel Gy., Pohl I.
 1758 Lehel Gy., Pohl I.
 1759 Pohl I., Bácsmegyei J.
 1760 Pohl I., Bácsmegyei J., Nagel M.
 1761 Pohl I., Bácsmegyei J., Nagel M.
 1762 Pohl I., Nagel M.
 1763 Hagenbücher I., Bácsmegyei J., Nagel M.
 1764 Bácsmegyei J., Hebenstreit J.,
 Schendtner M.
 1765–1769 Schmederer Gy., Hebenstreit J.,
 Schwendtner M.
 1770–1771 Schmederer Gy., Richard J.,
 Nagel M.
 1772 Hebenstreit J., Richard J., Nagel J.
 1773 Richard J., Nagel M., Klobusiczki M.

EPERJES-PREŠOV, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1674 Herbermayr Gáspár
 1678 Perkovics Frigyes
 1680 Lehner János
 1681–1682 Fischer János
 1716–1720 Palugyai János
 1721–1722 Szamaroczi Pál
 1725–1726 Rast István
 1727 Bednári István
 1728–1729 Palugyai János
 1730–1732 Wilhelmb Ferenc
 1733–1735 Mayerl Benedek
 1736 Meltzl Zsigmond
 1737–1738 Zarubal Bertalan
 1739–1742 Palugyai János
 1743–1744 Meltzl Zsigmond
 1745–1747 Rost Tamás
 1748–1751 Grueber József
 1752–1754 Szali István
 1755–1758 Vahl Ferenc
 1759–1761 Postek György
 1762 Szádeczki János
 1763–1765 Frigeri Mihály
 1766–1770 Wilhelmb Jakab
 1771–1773 Macsal György

Plébániai teendőket ellátók

1740 Paulikovics Dániel
 1741–1742 Matusek András
 1743 Harrer Ferenc
 1744 Scheffczik Mihály
 1745 Szilacsek Pál
 1746 Pécsi Ádám
 1747–1751 Zachariás Miklós
 1752 Matz Sámuel
 1753–1756 Slabik Vencel
 1757 Slabik V., Harrer F., Rhier T.
 1758–1759 Harrer F., Wagenseil I. Schedi J.
 1760 Nemsovai I., Gerubel J., Schedi J. Gali
 J. Cervus M.
 1761 Nemsovai I., Korn J., Schedi J.
 1762 Nemsovai I., Schedi J.
 1763 Nemsovai I., Blaskai J. Ladinigh J.,
 Magyar J.
 1764 Viczen Á., Makai F., Wintersperger J.
 1765 Olsavski Gy., Makai F. Turcsányi Gy.,
 Wagenseil I., Peller M.
 1766 Kratzer S.

1767–1770 Kratzer S., Lieszkovszki Gy.,
 Gali J., Peller M.
 1771 Kratzer S., Lieszkovszki Gy., Gali J.,
 Benyovszki J.
 1772 Kratzer S. Lieszkovszki Gy. Gali J.
 Balási J. Bober J. Urámi J.
 1773 Moder M. Névedi A. Schmidt F.

ESZÉK-OSLJEK, HORVÁTORSZÁG

Plébánosok

1719 Thaller Tamás
 1720 Piacsevics Jakab
 1721–1726 Riss Gáspár
 1727–1728 Pamer Gottfried
 1729 Summavila Simon
 1730 Pez Fülöp
 1731 Kallaneck József
 1732–1733 Kiffer Antal
 1734 Miczke Frigyes
 1735 Lehrenpacher György
 1736 Steizinger Antal
 1737 Paxi Antal
 1738–1741 Händlein Frigyes
 1742–1745 Kneidinger Lipót
 1746–1747 Kossatscheck Joachim
 1738–1751 Zeiteler Ádám
 1752 Dierninger Ferenc
 1753–1755 Forster Antal
 1756 Peyerl X. Ferenc
 1757 Kövér András
 1758 Dierninger Ferenc
 1759–1762 Vahl Ferenc
 1763–1769 Matzer Péter
 1770–1773 Fischer József

Plébániai teendőket ellátók

1760 Gabler Ambrus
 1761 Puechinger J., Simatich M.
 1762 Puechinger J., Gaslevich F.
 1763 Puechinger J., Baffó P.

ESZTERGOM VÁRPLÉBÁNIA

Plébánosok

1724–1725 Kissoczi Mihály
 1726–1729 Kolb István
 1730–1737 Hanstadt Lipót

1738 Rachenberger Mátyás
1739-1741 Peüchel József
1741-1743 Kőszegi János
1744 Grueber Ignác
1748-1749 Wolfsegger József
1750-1751 Nagy János
1752-1754 Frigeri Mihály
1755 Kelecsényi Ignác
1756-1759 Ferdinó György
1760 Nagy János
1761-1762 Kereskényi Ádám

Plébániai teendőket ellátók

1721-1724 Dipetris Sebestyén
1725 Sparber Hiacint
1726-1729 Hanstadt Lipót
1730-1731 Schalk Gáspár
1732-1733 Scherern Károly
1734-1735 W(B)endler Mátyás
1739-1740 Wöss József
1741-1742 Socher X. Ferenc
1743 Hellmayr Bertalan
1744 Zeitler Ádám
1745 Socher X. Ferenc
1746 Haypöck Antal
1747-1748 Popovich Antal
1749 Piero X. Ferenc
1750 Korman József
1751 Khier Teodór
1752 Kraus József
1753-1754 Wöss József
1755-1759 Pürger B. Ferenc
1760-1761 Peitziger Ádám hier Teodór
1762 Tarnóczy Ferenc

FELSŐBÁNYA-BAIA SPRIE, ROMÁNIA

Plébánosok

1728 és 1735 között a plébániát Nagybányáról látták el, 1736-ban lett missziósállomás.
1728-1730 Kattics Mihály
1731 Kerekes Márton
1732 Pathai András
1733-1743 Libeniczy János
1744 Kövér András
1745-1746 Daróczy György
1747-1748 Szanyi László
1749-1750 Boida András

1751 Peringer András
1752-1754 Buzás János
1755-1756 Vargyai Mihály
1757 Monsperger András
1758-1759 Ibee János
1760 Péntek György
1761 Szendrey József
1762-1770 Lehel György
1771-1773 Szaitli Mihály

GYERGYÓSZENTMIKLÓS-GHEORGHENI,
ROMÁNIA

1693-1699 Halasi István (máskép Mercis Tamás). Az 1693-as katalógus alapján több éve ott van.

GYÖNGYÖS

1769 Knall K. János

GYULAFEHÉRVÁR-ALBA IULIA, ROMÁNIA

Plébánosok

1597 Ladó Bálint
1730 Sulzer Gallus
1730 Thrier Jakab, káplán
1731-1732 Brumovszki Ferenc Zsigmond
1745-1750 Meltzl Zsigmond
1751-1754 Schissler Sámuel

HOMONNA-HUMENNÉ, SZLOVÁKIA

1615 Szöllősy János. Minden plébániai feladatot ellát Ungvár környékén.
Besko Mihály. Néhány plébániát lát el.
Lovass Ferenc. Az ungvári plébániát vezeti.
1616 Besko Mihály. Az összes plébánia gazdasági ügyeit vezeti.
Szöllősy János. Az összes plébánia lelki vezetője.
Pressul Lénárt. Néhány plébániát vezet.
Lovass Mihály (Ferenc). Gerensi plébános.
1617 Besko Mihály. Ellát néhány plébániát.
Szöllősy János. Ellát néhány plébániát.
1635 Magula János.

KARÁNSEBES-CARANSEBES, ROMÁNIA

1636 Csomafai Pál segítőtestvér. Ha kell, otthon keresztel, katekizál, esket, betegeket látogat.

KOMÁROM-KOMÁRNO, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1710–1711 Balli István
 1712 Mindszenti Imre
 1713–1714 Piculi Mihály
 1715–1729 Cserko István
 1730–1738 Kissóczi Mihály
 1739–1763 Ribics Ferenc
 1764–1765 Kövér András
 1766?
 1767–1773 Buzás János

Plébániai teendőket ellátók

1711 Cserko István
 1712 Potsuch György
 1713 Komáromi János
 1714 Perger Antal
 1715 Pader Farkas
 1716–1717 Horváth Boldizsár
 1719 Jakab István
 1724 Streit Károly
 1725 Streit Károly, Riberics János
 1726–1727 Jenig Sebetén
 1728 Plankensteiner István
 1729 Scherern Károly
 1730 Szádecki János
 1731 Piculi Mihály
 1732–1748 Streit Károly
 1749–1750 Streit Károly, Szanyi László
 1751 Placzer Antal
 1752–1759 Placzer Antal
 1760 Placzer A., Bajcsi Antal
 1761 Placzer A., Wittmann Ádám
 1762–1763 Wittmann Á., Sándor P.
 1764 Simor J.
 1765 Tiborcz J., Rosenicz V.
 1766 Rosenics V., Waiss K.
 1767 Rosenics V., Tann J.
 1768 Rosenics V., Benyovszki J., Szabó A.
 1769 Rosenics V., András F.
 1770 Rosenics V., András F., Szaleffy J.
 1771 Rosenics V., András F., Peringer A.

1772 Rosenics V., András F. Peringer A., Placzer A.

1773 Tarnóczy A., Tiborcz J., Jósa I.

LIPÓTVÁROS-LEOPOLDOV, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1731 Pez Lipót
 1732 Sauerwein József
 1733–1734 Hundegger József
 1735 Händlein Frigyes
 1736–1739 Manseer Ádám
 1740–1747 Delpini János
 1748–1750 Wendler Mátyás
 1751 Kossatchek Joachim
 1752–1763 Wendler Mátyás
 1764–1771 Monsperger András
 1772 Scheffcsik Mihály
 1773 Vahl Ferenc

Plébániai teendőket ellátók

1770 Mihalecz György
 1771–1772 Schedi János
 1773 Bernolák József

LŐCSE-LEVOČA, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1674 Pauerfeindl Menyhért
 1678–1679 Pauerfeindl Menyhért
 1680–1681 Niederreiter Orbán
 1754 Parniczki Ferenc

MAROSVÁSÁRHELY-TÂRGU-MUREŞ,
 ROMÁNIA

Plébánosok

1729–1733 Endes János
 1736–1737 Gyalogi János
 1738–1741 Kövér András
 1745 Reigai György
 1746 Pallovcis Imre
 1747–1756 Balogh József
 1757 Apostol György
 1758–1759 Szalbek Ferenc
 1760–1761 Pernger András
 1762–1773 Apostol György

Plébániai teendőket ellátók

1766–1773 Raisz József
1767–1768 Fekete József
1769 Tiborcz János
1770–1772 Székely László
1773 Botár Gergely

MOTICSKA-MOTYČKY, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1756–1764 Spengler József
1765–1770 Schedi János
1771–1772 Székely László
1773 Hesső Ferenc

NAGYBÁNYA-BAJA-MARE, ROMÁNIA

Plébánosok

1729–1731 Dugovics Pál
1732–1734 Schendl Frigyes
1736–1738 Reviczki Ignác
1739 Szabó Ferenc
1740–1743 Horváth Boldizsár
1744 Vass Imre
1745 Csiba Mihály
1746 Palugyai János
1747–1753 Kövér András
1754–1758 Szabó Ferenc
1759–1760 Dzian István
1761–1763 Szaleffi János
1764–1765 Trsztyánszki Máté
1766 Gergely Miklós

Plébániai teendőket ellátók

1727 Vass János
1742 Vass Imre
1747 Daróczy György
1760 Sándor Pál
1761 Sándor P., Almási R.
1762 Vargyai M., Almási R.
1763 Vargyai M., Fröhlich Gy., Schissler S.
1764–1766 Fröhlich Gy.

NAGYSZEBEN-SIBIU, ROMÁNIA

Plébánosok

1717 Grembs Kristóf

1721–1723 Kiffer Antal
1724–1725 Stainer Sebestyén
1726–1731 Gastager Mihály
1732 Miczke Frigyes
1733–1734 Egartner Bertalan
1735–1736 Hundegger József
1737–1763 Gallob Antal
1764–1770 Petauer Antal
1771–1773 Szerdahelyi József

Káplánok

1721 Heiss Mátyás,
1740 Grueber József,
1744 Schez Ignác

Plébániai teendőket ellátók

1721 Heiss Mátyás
1737 Finster Kelemen
1738 Pfreumbter Ádám
1740 Szalai József
1741–1742 Vahl Ferenc
1743 Socher X. Ferenc
1744 Socher X.F., Schez I.
1745 Schez Ignác
1746 Popovitsch A., Manner T.
1747 Haypöck Antal
1748 François P., Horváth J.
1751 Sárosi Sándor
1754–1759 Simkovics Antal
1760 Tischler József
1761–1762 Simkovics Antal
1763 Kratzer Sámuel
1764 Kratzer S., Sándor P.
1765–1770 Sonnleitner Antal
1771–1772 Fröhlich György
1773 Szaleffi János

PEST

Plébánosok

1708 Baranyi Pál, Káplán Földvári Mihály,
1709 Baranyi Pál
1710 Ambler Tamás

PÉCS

Plébánosok

1686 Baloh István Hetvenyben, Darosoczy
(máskép Bona) Márton Szébenyben.

PÉTERVÁRAD-PETROVARADIN,
HORVÁTORSZÁG

Plébánosok

1722-1724 Leger János
1725-1727 Mayr Kelemen
1728-1729 Kuniz Ádám
1730 Achtsnit Ferenc
1731 Heiss Mátyás
1732-1734 Zamberger András
1735-1737 Rachenberger Mátyás
1738 Thaller Tamás
1739 Ceschi Ignác
1740-1741 Kneidiner Lipót
1742 Perger Ferenc
1743 Harrar Antal
1744-1745 Prugger Bernát
1746-1747 Obermayr X. Ferenc
1748-1758 Kossatscheck Joachim
1759-1760 Teüffl Károly
1761-1763 Perzaich József
1764-1766 Schissler Sámuel
1767 Schurian Zsigmond
1768-1773 Kraus Lipót

Káplánok

1760 Lipovics Péter
1761 Musdaci Viktor
1765-1766 Linde József
1767-1768 Mayrberg Ferenc
1769 Baffó Pál
1770-1771 Födermayr Mátyás
1772-1773 Perzhoff Ferenc

Plébániai teendőket ellátók

1733-1734 Guggi Sebestyén
1735 Hubmayr Farkas
1760 Wittmann Ádám
1761 Orebich F., Graff J.,
1762 Pauckner Antal
1763 Vugrinovich Péter
1764 Marek Ignác
1765 Orebich F., Gaslevich F.

1766 Goriczay I., Gaslevich F., Linde J.
1767 Ternszki J., Gaslevich F., Mayrberg F.
1768 Gaslevich F., Kussez I., Mayrberg F.
1769 Gaslevich F. Socher X.F., Baffo P.
1770 Gaslevich F. Socher X.F., Baffo P.,
Mayrberg F.
1771 Gaslevich F. Socher X.F. Baffo P.
Födermayr M.
1772 Gaslevich F. Socher X.F. Graber A.
Perizhoff F.
1773 Lanczl Gy. Socher X.F. Graber A.
Perizhoff F.

RÓZSAHEGY-RUŽOMBEROK, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1674 Fugatius András
Chinorami Gábor: Trnover, Bobro,
Testineresi
Czissar György: Kispalugya
Podharanszki: György: Nizna
Rhadeczi János: Szt. Miklós

ROZSNYÓ-ROŽNO, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1674 Lingoi János
1716 Erasim Jakab
1717 Kovacsics János
1718-1721 Ziman György
1722-1723 Kontill András
1724-1725 Ziman György
1726-1731 Szendrei János
1732 Bakai Gábor
1733-1734 Szabó Ferenc
1735-1738 Berzeviczi János
1739-1744 Fodor János
1745 Farkas Antal
1746 Riberics János
1747 Palugyai János
1748 Pécsi Ádám
1749-1753 Job Gábor
1754-1760 Cservenyánszki György
1761-1764 Kelecsényi Ignác
1765-1770 Reck József
1771-1773 Miller János

Káplánok

1748 Koller Imre, Szatkovszki György
1754 Postek György
1761 Blaskai János
1762 Beznitz András

Plébániai teendőket ellátók

1740 Tamáskovics Ferenc
1741–1742 Tamáskovics F., Petko M.
1743 Schissler Sámuel
1744 Szalai József
1745 Hedri Antal
1746–1749 Neográdi András
1750 Engel András
1751 Szidek Gáspár
1752 Balási János
1753–1759 Zachariás Miklós
1760–1761 Balási János
1762 Andreánszki M., Pallovcics I., Prikheli M.
1763 Szatkowszki Gy., Andreánszki M.,
Pallovcics I., Gali K.J., Makai M.
1764–1765 Szatkovszki Gy., Makai M.,
Pallovcics I., Gali K.J., Magyar J.
1766 Szatkovszki Gy., Makai M., Abel F., Fáb-
bián M.
1767 Baross P., Makai M., Abel F., Fáb-
bián M., Kovács F.
1768 Baross P., Makai A., Abel F., Fáb-
bián M.
1769 Makai M., Baross P., Fáb-
bián M., Toldi J.
1770 Makai M., Baross P., Fáb-
bián M., Szabó
I., Toldi J.
1771 Csima A., Makai M., Baross P., Szabó
I., Toldi J.
1772 Makai M., Rusbaczki S., Szabó I., Toldi J.
1773 Makai M. Derkics I. Toldi J.

SABATISDA, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1674 Blascovich Miklós. Kúseli Vencel
Verboverben

SÁROSPATAK

Plébánosok

1718–1727 Ambler Tamás
1728–1729 Tallian Miklós
1730–1731 Horváth Boldizsár

1732–1734 Riberics János
1735 Pogány András
1736–1742 Rothl Simon
1643–1645 Szabó Ferenc
1746–1751 Borsos Mihály
1752–1758 Török Béla
1759–1760 Bertalanffi Pál
1761–1762 Petrecsics Lőrinc
1763–1765 Schotter János
1766–1773 Jabroczy Pál

Német plébánosok

1752 Traunpauer József
1753 Schrägl Miksa
1754 Sturmb Lipót
1755–1758 Wisser Antal

Káplánok

1761 Weiss Ferenc
1762–1763 Cetto Antal
1764–1765 Fleckl Vencel
1766–1767 Lumtzer András
1768–1769 Martinides József
1770–1771 Fleckl Vencel
1772 Jungen Lajos
1773 Tann József
1750 Plébániai teendőket látott el Neográdi
András.

SELMECBÁNYA-BANSKÁ ŠTIAVNICA, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1715–1716 Pirger Bertalan
1717–1720 Riss Gáspár
1721 Seeau Honorius
1722 Wolffburg Péter
1723–1724 Kalckschmidt Kristóf
1725–1728 Pez Fülöp
1729–1733 Mü(i)ller József
1734–1737 Stainer Sebestyén Káplán
1760–1763 Grueber Károly
1738–1741 Pamer Gottfried
1742–1743 Pirolt János
1744 Grueber Antal
1745–1746 Pez Fülöp
1747–1751 Jenig Sebestyén
1752–1762 Mayerl Benedek
1763–1773 München Mihály

SZATMÁR-SATU MARE, ROMÁNIA

Plébánosok

1740 Boida András
 1741 Gyalogi János
 1742–1743 Boida András
 1744–1753 Horváth Mihály
 1754 Csiba Mihály
 1755–1757 Hedri Antal
 1758 Kövér András
 1759–1761 Lőcsei Márton
 1762–1765 András Ferenc
 1766 Fischer József
 1767–1769 Horváth Ádám
 1770–1772 Tiborcz János
 1773 Szalai K. János

Káplánok

1763 Raisl Henrik
 1764 Vargyai Mihály
 1765 Sándor Pál
 1767 Balogh József
 1768 Simor János
 1769–1770 Ürményi István
 1771–1772 Szaleffi János
 1773 Lőcsei Márton

SZÉKELYUDVARHELY-ODORHEI, ROMÁNIA

Plébánosok

1716 Dirner Tóbiás
 1717–1719 Ujhelyi Ádám
 1720 ?
 1721 Bakai Gábor
 1722–1724 Rudolf Ferenc
 1725 Gyalogi János
 1726 Horváth Boldizsár
 1727–1729 Csernovich Ferenc
 1730–1734 Reviczki Ignác
 1735–1737 Pathai András
 1738–1740 Gyalogi János
 1741–1742 Bednári István
 1743–1744 Berzeviczi János
 1745–1748 Vass János
 1749–1752 Szalbeck Mihály
 1753–1759 Pallovics Imre
 1760 Hedry Antal
 1761 Nagy János
 1762–1765 Haller József

1766 Sárosi Sándor
 1767–1773 Lestyán Mózes

Plébániai teendőket ellátók

1742 Schmernicz Ádám
 1743–1744 Vass János
 1745–1746 Schmernicz Ádám
 1747–1751 Szalbeck Ferenc
 1752–1753 Riberics János
 1755 Horváth Mihály
 1756–1760 Gyalogi János
 1761–1762 Szalbeck Ferenc
 1763–1765 Szalbeck F., Fekete J.
 1766–1767 Szalbeck F., Józsa I.
 1768 Szalbeck F., Pallovich F.
 1769 Szalbeck F., Székely L.
 1770–1771 Szalbeck F., Somogyi Á.
 1772 Dobra J., Somogyi Á., Bottár G.
 1773 Dobra J., Somogyi Á.

SZÉKESFEHÉRVÁR

Plébánosok

1703 Scheichenstuhl Károly
 1704 Nedeczki Imre
 1716–1717 Kuniz Ádám
 1718 Perizhoff Frigyes
 1719–1720 Losi Lipót
 1721 Schueller Ferenc
 1722–1723 Szilágyi István
 1724–1725 Dugovich ifj. György
 1726 Mayr ifj. György
 1727–1729 Ertl Tóbiás
 1731–1732 Pamer Gottfried
 1733–1735 Sauerwein József
 1736–1737 Dugovics Pál
 1738–1742 Meltzl Zsigmond
 1743–1762 Stocker Ignác
 1763–1772 W(V)ailand X. Ferenc

Káplánok

1744 Pusztai Ignác, Ferencfi Zsigmond.
 1754 Pécsi Ádám.
 1756 Glick József.

Plébániai teendőket ellátók

1742 Teüffl Károly
 1743 Teüffl Károly, Schez Ignác
 1744–1745 Teüffl Károly

1747 Zeitler Ádám
 1748–1753 Praitlochner István
 1754 Morocz Ignác
 1756 Pécsi Ádám
 1757–1759 Pécsi Ádám, Rienzner Antal
 1760 W(V)ailand X. F., Rienzner A.
 1761 Ferdinko Gy., Gerubel L.
 1762 Lócsei M., Gerubel L., Korn J.
 1763 Lócsei M., Gerubel L., Szabó A.
 1764 Lócsei M., Schiningen I., Korman J.
 1765–1766 Csapodi L., Schiningen I.,
 Korman J.
 1767 Griener D., Parniczky F., Schiningen I.
 1768 Griener D., Parniczky F., Nagy J.,
 Schiningen I.
 1769 Hatos I., Griener D., Schiningen I.,
 Parniczky F.
 1770–1771 Szalay K.J., Schiningen I.,
 Parniczky F.
 1772 Szalay K.J., Nagy J.

SZÉLAKNA-ŠTIAVNCKÉ BANE, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1746–1753 Astl János
 1754–1768 Scheffcsik Mihály
 1769 Nagel Márton
 1770–1771 Hebenstreit József
 1772–1773 Petrovics András

TEMESVÁR-TIMIȘOARA, ROMÁNIA

Plébánosok

1719 Cuellee Olivér
 1720–1723 Gastager Mihály
 1724–1726 Perger Antal
 1727–1729 Stummer Ignác
 1730–1732 Falck Pál
 1733–1734 Pamer Gottfried
 1735–1738 Hollprugger Antal
 1739–1743 Grueber Ignác
 1744–1745 Schalck Ferenc
 1746–1748 Ertl Tóbiás
 1749–1751 Mayr Ferenc
 1752–1754 Kallaneck József
 1755–1761 Wöss József
 1762–1764 Kossatscheck Joachim
 1765–1766 Kürner Antal

1767–1771 Kürner Péter
 1772–1773 Neumann Ernő

Káplánok

1749 Schmidhueber F., Scheffcsik M.,
 Hudelist S., Rhier T.
 1750 Schindler A., Benyovszki J., Bandian
 J., Pfaller J.
 1751 Schindler A., Pfaller J., Tryfatter X.F.,
 Maschner J.
 1752 Pfaller J., Tryfatter X.F., Maschner J.,
 Havor I.
 1753 Tryfatter X.F., Izzo K.J., Matzer P.
 1754 Cetto A., Grueber K.
 1755 Dierninger Ferenc
 1757 Forster A., Leutnegger D., Piero X.F.
 1758 Forster Antal
 1770–1771 Neumann Ernő

Plébániai teendőket ellátók

1732 Huebmayer Farkas
 1749–1750 François Péter
 1751–1752 Forster X. Ferenc
 1753 Pfaller József
 1754 Praitlochner I., Jovio T. 1766
 Hartmann F., Miller A., Kraus L.
 1755 Praitlochner I., Grueber K., Schurian
 Zs.
 1756 Forster X.F., Floriantschich F.,
 Fröhlich Gy.
 1757 Hartman Frigyes
 1758 Hartman F., Schmidhuber X. F.
 Winckler F.
 1759 Hartman F., Schmidhueber X. F.
 Forster A., Winckler F.
 1760 Hartman F., Jakovics G., Sickora A.,
 Winheim J.
 1761 Hartman F., Lumbtzer A., Rienzner A.,
 Sonleitner A., Venzl Á.
 1762 Hartman F., Lumbtzer A., Sonleitner
 A., Greth K.
 1763 Lumbtzer A., Griener D., Träncker M.,
 Schwendtner M.
 1764 Hartman F., Träncker M., Cronöster X.
 F., Mayr J.
 1765 Hartmann F., Custermann X. F.,
 Grasser X. F., Kraus L.
 1766 Hartmann F., Miller A., Kraus L.,
 Perizhoff F.

1767 Hartman F., Miller A., Kraus L.,
Linde J.
1768 Hartman F., Miller A., Hochburg J.,
Neumann E.
1769 Hartman F., Miller A., Hochburg J.,
Neumann E.
1770 Hartman F., Miller A., Pickl J.,
Pilgram B.
1771 Hartman F., Miller A., Pilgram B.
1772 Hartman F., Miller A., Gössner I.,
Födermayr M.
1773 Hartman F., Miller A., Gössner I., Hödl J.

TURÓC-KLÁŠTOR POD ZNIEVOM,
SZLOVÁKIA

Plébánosok

1598 Dionantius Péter, Luccari Lajos
1602 Luccari Lajos

ÚRVÖLGY-ŠPANIA DOLINA, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1716-1723 Kontill András
1730 Zarubal Bertalan
1736-1737 Posteck György
1738-1739 Pírolt János
1740-1742 Szeredi György
1743 Szilacsek Pál
1744 Frigeri Mihály
1745 Visnyóczky Imre
1746-1747 Paulikovics Dániel
1748 Carl Gottfried
1749-1751 Nagyszombathy György
1752-1762 Macsal György
1763-1764 Lieszkovszki György
1765-1770 Moder Miklós
1771-1773 Lehoczky János

ZSOLNA-ŽILINA, SZLOVÁKIA

Plébánosok

1716-1723 Kuti György
1724-1730 Szuhai György
1732-1734 Jankovich Károly
1735 Szamaroczi Pál
1736-1737 Felcher András
1738-1739 Szádeczki János
1740-1743 Miskovics György
1744-1752 Szamaroczi Pál
1753-1754 Szilacsek Pál
1755-1757 Szali István
1758-1759 Olsavszki György
1760-1763 Tarnóczi Zsigmond
1764-1766 Rotári József
1767-1770 Imrikovics György
1771-1773 Szerdahelyi Ferenc

Káplánok

1751 Posteck György, Lipkai István
1752 Korcsek György
1753 Jakovics György
1755 Kaminszki Mihály
1756 Keller Jakab

Plébániai teendőket ellátók

1741 Harrer Antal
1742 Sontag Pál
1743 Szlabik Vencel
1754-1755 Job Gábor
1756 Galli K. János
1758-1759 Galli K.J., Keller Gy.
1760-1763 Keller György
1764-1766 Nemsovay Ignác
1767 Nemsovay I., Blaskai K.J.
1768 Nemsovay I. Tischler J.
1769-1770 Tischler J., Tarnoczi M.
1771-1772 Tarnoczi M., Skober J.
1773 Tarnoczi M., Koller J.

JEZSUITÁK

RÖVIDÍTÉSEK

4 fog. prof.	Négy fogadalmas pofesszus
†	Meghalt
A.	Ausztria
Bel.	Belgium
Cs.	Csehország
Elb.	Elbocsátás
F.	Fogadalomtétel
H.	Horvátország
Hol.	Hollandia
K. sp.	Koadiutor spiritualis, egyszerű fogadalmas szerzetespap
Ka.-Ko.	Kassa-Košice
L.	Lengyelország
Lux.	Luxemburg
m.	megye
N.	Németország
Nagysz.-Trn.	Nagyszombat-Trnava
O.	Olaszország
Psz.	Papszentelés
R.	Románia
SJ	Societas Jesu, Jézus Társasága
Sz.	Születés
Szk.	Szlovákia
Szl.	Szlovénia
SzM.	Szerbia-Montenegro
Tr.	Trencsén-Trenčín
U.	Ukrajna
Uo.	Ugyanott

Abel Ferenc, Rozsnyó 1766-8. Sz. 1722. júl. 9. Maniga-Malženice, Szk. SJ 1740. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. †1784. okt. 8. Eperjes-Prešov, Szk.

Achtsnich Ferenc, Buda 1726-9, Pétervárad 1730. Sz. 1684. szept. 22. Müzzzuschlag, A. SJ 1701. okt. 31. Bécs-Wien, A. Psz. 1714 Graz. A. F. 1717. feb. 2. K. sp. Szokolca-Skalica, Szk. †1742. máj. 5. Graz.

Almási Rafael, Nagybánya 1761-2. Sz. 1709. máj. 31. Gyöngyös. SJ 1726. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1740. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Ungvár-Užhorod, U. †1771. okt. 20. Eger.

Ambler Tamás, Pest 1710, Sárospatak 1718-27. Sz. 1663. dec. 18. Nékia. SJ 1684. nov. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1695. Uo. F.

1701. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1740. júl. 25. Eger.

Andrási Ferenc, Szatmár 1762-5. Komárom 1769-72. Sz. 1716. szept. 18. Szendrővár-Nitra, Szk. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1748. feb. 2. K. sp. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1787.

Andreanszky Menyhárt, Rozsnyó 1762-3. Sz. 1718. dec. 20. Liptószentmiklós-Liptovský Mikuláš, Szk. SJ 1741. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1751. F. 1756. feb. 2. 4 fog. prof. Liptószentmiklós. †?

Apostol György, Marosvásárhely 1757, 1762-73. Sz. 1717. júl. 25. Fogaras-Fagaras. R. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1747. F. 1750. feb. 2. K. sp. Gyöngyös. †?

Apponyi József, Buda 1749. Sz. 1718. okt. 10. Nyitra m. Szk. SJ 1736. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1747. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1757. nov. 14. (19.). Szilécia.

Astl János, Szélakna 1746-53. Sz. 1703. feb. 24. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1718. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1731. Bécs-Wien, A. F. 1735. feb. 2. K. sp. Selmecebánya-Banská-Štiavnica, Szk. †1761. máj. 4. Besztercebánya.

Bácsmegyei József, Buda Víziváros 1759-61, 1763-4, Buda 1765-7. Sz. 1726. máj. 1. Felsőpulya-Oberpullendorf, A. SJ 1742. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1760. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1772. máj. 18. Uo.

Baffo Pál, Eszék 1763, Pétervárad 1769-71. Sz. 1732.jan. 14. Segni, H. SJ 1749. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1760. F. 1768. feb. 2. 4 fog. Prof. Eszék-Osijek, H. †?

Bajcsi Antal, Komárom 1760. Sz. 1726. nov. 30. Szimoca. SJ 1743. nov. 30. Bécs-Wien, A. Psz. 1755. Elb. 1760k.

Bakai Gábor, Székelyudvarhely 1721, Rozsnyó 1732. Sz. 1682. szept. 29. Nyitra-Nitra, Szk. SJ 1699. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1712. Bécs-Wien, A. F. 1717. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1741. jún. 4. Kőszeg.

Balási János, Rozsnyó 1752, 1760-1, Eperjes 1772. Sz. 1712. jún. 23. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1781. már. 2. Bazin-Pezinok, Szk.

Balli István, Komárom, 1710. Sz. 1666. okt. 1. Léka-Lakenhaus, A. SJ 1685. dec.16. Tr. Szk. Psz. 1697. Bécs-Wien, A. F. 1704. feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1727. nov. 7. Kőszeg.

Balogh András, Szatmár 1767. Sz. 1729. nov. 28. Eger. SJ 1748. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1761. F. 1766. feb. 2. 4 fog. prof. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †?

Balogh József sen. Marosvásárhely 1747-56. Sz. 1701. aug. 1. Radnót-Iernut, R. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1731. F. 1736. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1756. már. 10. Marosvásárhely-Targu-Mureş, R.

Balogh Péter, Pécs-Hetveny 1686. Sz. 1634. szept. 24. Hatolyka. SJ 1656. jan. 6. Tr.

Szk. Psz. 1666. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1669. aug. 15. K. sp. Gyöngyös. †1687. ápr. 18. Pécs.

Bandian József, Temesvár 1750. Sz. 1717. júl. 26. Bécs-Wien, A. SJ. 1733. okt. 27. Uo. Psz. 1747. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1783. Bécs.

Baranyi Pál, Pest 1708-9. Sz. 1657. jan. 25. Jászberény. SJ 1674. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1689. Graz, A. F. 1692. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1719. dec. 8. Nagysz.-Trn. Szk.

Bardosi József, Buda-Víziváros 1753. Sz. 1713. nov. 11. Incéd-Dirnbach, A. SJ 1746. már. 24. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. †1755. feb. 1. Kőszeg.

Baross Péter, Rozsnyó 1767-71. Sz. 1728. júl. 22. Vág-Beszterce-Považska Bystrica, Szk. SJ 1747. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1765. feb. 2. 4 fog. prof. Liptószentmiklós-Liptovski Mikuláš, Szk.

Bednári István, Eperjes 1727, Székelyudvarhely 1741-2. Sz. 1688. aug. 14. Nagytapolcsány-Topolčany, Szk. SJ 1728. okt. 24. Bécs-Wien, A. Klemenci plébánosként. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Brassó-Braşov, R. †1748. már. 25. Gyöngyös.

Beneken Antal, Belgrád 1735. Sz. 1701. jún. 11. Ungvár-Užhorod, U. SJ 1717. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1730. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1734. feb. 2. K. sp. Belgrád-Beograd, SzM. † 1735. jan. 23. Uo.

Benyovszki János, Temesvár 1750, Komárom 1768. Sz. 1708. jún. 17. Benyov-Pruské-Savčina, Szk. SJ 1726. nov. 7. Bécs-Wien, A. Psz. 1739. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Ingolstadt, N. †1779. Eger.

Berlich Dániel, nádori misszió 17 plébánia 1634. Sz. 1592. ápr. Šašinovec, H. SJ 1613. ápr. 22. Brünn, Cs. Psz. 1621. F. 1628. júl. 31. K. sp. Nagysz.-Trn. Szk. †1639. dec. 10. Szepes-Špiš, Szk.

Bernolák József, Lipótváros 1773. Sz. 1737. már. 4. Bobró-Bobrov, Szk. SJ 1753. okt. 20. Bécs-Wien, A. Psz. 1764. F. 1771. feb. 2. 4 fog. prof. †1789.

Bertalanffi Pál, Sárospatak 1759-60. Sz. 1706. jan. 24. Csáva-Stoob, A. SJ 1725. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1738. F. 1743. feb. 2. 4

fog. prof. Eger. †1763. jan. 15. Komárom-Komárno, Szk.

Berzeviczi János, Rozsnyó 1735-8, Székelyudvarhely 1743-4. Sz. 1693. feb. 6. Berzevice-Brezovička, Szk. SJ 1714. okt. 31. Tr. Szk. Psz. 1723. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †?

Beskó Mihály, Homonna 1615-7. Sz. 1576 Nagytapolcsány-Topolčany, Szk. SJ 1597. máj. 2. Brünn, Cs. Psz. 1607. F. 1615. már. 29. K. sp. Homonna-Humenné, Szk. †1645. máj. 29. Jaroslav, L.

Beznitz András, Rozsnyó 1762. Sz. 1711. nov. 26. Selmecebánya-Banská-Štiavnica, Szk. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1745. feb. 2. K. sp. Selmecebánya, Szk. †1776. júl. Lőcse-Levoča, Szk.

Blaskai K. János (Imre), Rozsnyó 1761, Eperjes 1763, Zsolna 1767. Sz. 1712. aug. 2. Szentkereszt-Žiar nad Hronom, Szk. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Szepes-Špiš, Szk. †1772. máj. 21. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Blaskovich Miklós, Sabatisda 1674. Sz. 1631. nov. 9. Huboka (Kenice). SJ 1655. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1664. F. 1667. aug. 15. K. sp. Ka.-Ko. Szk. †1681. Szokolca-Skalica, Szk.

Bober József, Eperjes 1772. Sz. 1738. ápr. 9. Goding, A. SJ 1751. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1764. F. 1769. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1815. dec. 29. Bécs.

Boida András, Szatmár 1740, 1742-3, Felsőbánya 1749-50. Sz. 1696. nov. 13. Gyöngyös. SJ 1714. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1725. Ka.-Ko. Szk. F. 1728. feb. 2. K. sp. Kőszeg. †1759. feb. 2. Kolozsvár-Cluj, R.

Borsos Mihály, Sárospatak 1746-51. Sz. 1706. szept. 28. Jóka. SJ 1728. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1738. F. 1774. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko, Szk. †1761. jan. 19. Bozók.

Botár Gergely, Syékelyudvarhely 1772, Marosvásárhely 1773. Sz. 1726. ápr. 1. Csík-Tapolcsány. SJ. 1743. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1757. F. 1761. febr. 2. 4 fog. prof. Pécs. †?

Brumovszki Ferenc, Gyulafehérvár 1731-2. Sz. 1691. okt. 2. Novotisien. Cs. SJ 1708. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1722. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1726. feb. 2. 4 fog. prof.

Besztercebánya-Banská-Bystrica, Szk. †1735. ápr. 14. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R.

Buffleur Ferenc, Buda 1756. Sz. 1716. aug. 4. Pápa. SJ 1733. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Marosvásárhely-Targu-Mureş, R. †1771. jún. 18. Sopron.

Buzás János, Felsőbánya 1752-4, Komárom 1767-1773. Sz. 1716. aug. 4. Pápa. SJ 1734. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1746. F. 1755. feb. 2. K. sp. Marosvásárhely-Targu Mureş, R. †1795.

Carl Gottfried, Úrvölgy 1748. Sz. 1712. szept. 14. Bécs-Wien, A. SJ 1732. okt. 17. Uo. Psz. 1743. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica Szk. †1787.

Cervus Márton, Eperjes 1773. Sz. 1732. okt. 9. Lőcse-Levoča, Szk. SJ 1748. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1761. F. 1766. feb. 2. 4 fog. prof. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk. †1785.

Ceschi Ignác, Belgrád 1732-4, Pétervárad 1739. Sz. 1684. jan. 7. Burg, A. SJ 1702. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Graz, A. F. 1720. feb. 2. 4 fog. prof. Velence-Venezia, O. †1739 júl. 22. Turóc-Klaštör pod Znievom, Szk.

Cetto Antal, Temesvár 1754, Sárospatak 1762-3. Sz. 1720. ápr. 6. Milano, O. SJ 1737. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1750. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. †1780. Komárom-Komárno, Szk.

Cetto József, Buda 1709. Sz. 1673. jan. 10. Bécs-Wien, A. SJ 1688. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1701. F. 1705. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1730. jan. 21. Judenburg, A.

Chinorari Gábor, Rózsáhegy 1674 (Trnover, Bobrovicz, Testineresi). Sz. 1640 feb. 25. Bajna. SJ 1657. okt. 1. Tr. Szk. Psz. 1670. F. 1673. aug. 15. K. sp. Uo. †1695. ápr. 2. Kőszeg.

Cronoster Ferenc, Temesvár 1764. Sz. 1735. már. 22. SJ 1750. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1759. †1764. aug. 25. Temesvár-Timişoara, R.

Csapodi László, Székesfehérvár 1765-6. Sz. 1724. jún. 17. Petőfalva-Pečeňady, Szk. SJ 1740. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1755. Bécs-Wien, a. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Kőszeg. †1791. Sopron.

Cserko István, Komárom 1710-1, 1715-29. Sz. 1673. aug. 2. Szokolca-Skalica,

Szk. SJ 1693. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1703. Nagysz.-Trn. Szk. F.1705. feb. 2. K. sp. Győr. †1743. szept. 10. Buda.

Csernovich Ferenc, Székelyudvarhely 1727-9. Sz. 1684. jún. 23. Keszthely. SJ 1702. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Ka.-Ko. Szk. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Székelyudvarhely-Odorhei, R., †1736. feb. 4. Kassa.

Cservenyánszki György, Rozsnyó 1754. Sz. 1709. okt. 28. Vöröskő-Červený Kamený, Szk. SJ 1740. okt. 7. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †Rozsnyó-Rožňava, Szk.

Csiba Mihály, Nagybánya 1745, Szatmár 1754. Sz. 1699. szept. 22. Csukárpaka-Čukárska Paka, Szk. SJ 1718. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1731. Ka.-Ko. Szk. F. 1736. feb. 2. 4 fog. prof. Gyöngyös.

Csima Antal, Rozsnyó 1771. Sz. 1728. máj. 14. Gyöngyös. SJ 1746. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1767. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1803. júl. 6.

Csiszár György, Rózsashegy (Kispalugya) 1674. Sz. 1640. már. 2. Ziffer. SJ 1659. okt. 24. Tr. Szk. Psz. 1672. Ka.-Ko. Szk. F. 1677. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1681. dec. 21. Turóc-Kláštör pod Znievom, Szk.

Csomaí Pál, Karánsebes 1636. Sz. 1590k. Csomaíja-Ciumăfaia, R. SJ 1617. nov. 22. Brünn, Cs. F. 1627. K. t. (segítőtést-
vér). Nagysz.-Trn. Szk. †1645. aug. 19. Kópányi missz.

Cuelleré Olivér, Temesvár 1719. Sz. 1671. szept. 21. Lux. SJ 1692. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1701. Graz, A. F. 1710. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1733. ápr. 23. Bécs.

Custerman Ferenc, Temesvár 1765. Sz. 1726. szept. 21. Linz, A. SJ 146. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1765. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1765. máj. 9. Uo.

Daróczi György, Felsőbánya 1745-6, Nagybánya 1747. Sz. 1699. ápr. 22. Szigetvár. SJ 1716. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. Ka.-Ko- Szk. F.1734. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1756. okt. 10. Sopron.

Darosóczi (alias Bona) Márton, Pécs-Szebeny 1686.

Deininger Ferenc, Besztercebánya 1763-4. Sz. 1705. jan. 9. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1720. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1733. F. 1738. már. 25. 4 fog. prof. Nagyvárád-Oradea mare, R. †1772. máj. 2. Besztercebánya.

Delpini János, Lipótváros 1740-7. Sz. 1697. jún. 24. Úrvölgy-Špania Dolina, Szk. SJ 1714. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1728. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1749. ápr. 13. Zsolna-Žilina, Szk.

Derkics Ignác, Rozsnyó 1773. Sz. 1729. nov. 23. Széplak. SJ 1746. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1759. F. 1764. feb. 2. 4 fog. prof. Nagybánya-Baia-Mare, R. †?

Dierninger Ferenc, Eszék 1752, 1758, Temesvár 1755. Sz. 1698. jan. 25. Waidorf, A. SJ 1714. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Graz, A. F. 1730. feb. 2. K. sp. Uo. †1771. szept. 28. Leoben, A.

Diomantius Péter, Turóc 1598. Sz. 1557k. Hoensbrock, Hol. SJ 1577. Psz. 1589. F. 1595. aug. 27. Turóc-Kláštör pod Znievom, Szk. †1605. máj. 30. Bécs-Wien, A.

Dipetris Sebestyén, Esztergom 1721-4. Sz. 1685. nov. 25. Mauthern, A. SJ 1703. nov. 1. Tr. Szk. Psz. 1714. Bécs-Wien, A. F. 1721. feb. 2. 4 fog. prof. Esztergom. †1759. dec. 30. Graz, A.

Dirner Tóbiás, Székelyudvarhely 1716. Sz. 1676. dec. 6. Igló-Spišska Nová Ves, Szk. SJ 1694. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1708. Uo. F. 1712. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1730. dec. 22. Eger.

Dobra József, Székelyudvarhely 1772-3. Sz. 1733. jún. Zalatna, R. SJ 1749. okt. 15. Tr. Szk. Psz. 1761. F. 1767. fe. 2. 4 fog. prof. Nagyvárád-Oradea Mare, R. †?

Dugovics Antal, Buda 1768. Sz. 1720. máj. 30. Kőszeg. SJ 1736. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1750. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Esztergom. †?

Dugovics Pál, Székesfehérvár 1724-5. Sz. 1678. jan. 8. Sárfa. SJ 1711. nov. 16. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1722. feb. 2. K. sp. Uo. †1746. nov. 10. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Dugovics Pál, Székesfehérvár 1736-7. Sz. 1689. feb. 5. Kisfalud-Klobušice, Szk. SJ

1709. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1718. Ka.-Ko. Szk. F. 1724. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1740. ápr. 17. Komárom-Komárno, Szk.

Dzian István, Nagybánya 1759-60. Sz. 1695. dec. 19. Velséc-Velčice, Szk. SJ 1714. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1726. Ka.-Ko. Szk. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †?

Ebenhöch Wolfgang, Besztercebánya 1753-6. Sz. 1705. feb. 27. Hohenfelsen, A. SJ 1720. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1735. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsony-Bratislava, Szk. †1766. jan. 9. Graz, A.

Eder X. Ferenc, Besztercebánya 1722. Sz. 1727. szept. 1. Selmebánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1742. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1735. F. 1764. már. 19. †1772. ápr. 27. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Egartner Bertalan, Nagyszeben 1733-4. Sz. 1681. aug. 26. Krems, A. SJ 1700. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1710. Uo. F. 1716. aug. 15. 4 fog. prof. Žireč, Cs. †1737. jún. 24. Klagenfurt, A.

Endes János, Marosvásárhely 1729-33. Sz. 1682. jún. 27. Szentsimon. SJ 1703. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1712. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1717. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1744. okt. 30. Uo.

Engel András, Rozsnyó 1750. Sz. 1719. ápr. 24. Bártfa-Bardejov, Szk. SJ 1737. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1752. feb. 2. K. sp. Rozsnyó-Rošňava, Szk. †?

Erasim Jakab, Rozsnyó 1716. Sz. 1670. júl. 25. Hradec Jindrichuv, Cs. SJ 1688. nov. 4. Tr. Szk. Psz. 1701. Bécs-Wien, A. F. 1703. feb. 2. K. sp. Szokolca-Skalica, Szk. †1722. júl. 9. Tr. Szk.

Erber György, Buda 1715. 1670. szept. 20. Gottschee-Kočevje, Szl. SJ 1688. ápr. 6. Bécs-Wien, A. Psz. 1700. Graz, A. F. 1705. aug. 15. 4 fog. prof. Gorizia, O. †1715. máj. 25. Buda.

Ertl Tóbiás, Buda-Víziváros 1726, Székesfehérvár 1727-9, Buda 1730-2, Temesvár 1746-8. Sz. 1685. szept. 3. Weitra, A. SJ 1701. dec. 8. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Graz, A. F. 1719. feb. 2 4 fog. prof. Uo. †1753. dec. 5. Žireč, Cs.

Fábián Mihály, Rozsnyó 1766-9. Sz. 1727. feb. 23. Keresztet. SJ 1746. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1758. Graz, A. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1779. Kőszeg.

Falck Pál, Temesvár 1730-2. Sz. 1686. dec. 26. Hamburg, N. SJ 1702. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Uo. F. 1720. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1733. szept. 14. Karassovo, H.

Faludi Ferenc, Buda Víziváros 1735. Sz. 1704. már. 25. Németújvár-Güssing, A. SJ 1720. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1764. Uo. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Graz, A. 1779. dec. 18. Rohonc.

Farkas Antal, Rozsnyó 1745. Sz. 1693. már. 31. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1726. okt. 28. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1737. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1747. feb. 2. Ka.-Ko. Szk.

Fekete József, Székelyudvarhely 1763-5, Marosvásárhely 1767-8. Sz. 1713. jún. 21. Bacon. SJ 1728. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1750. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1789. Brassó-Braşov, R.

Felcher András, Zsolna 1736-7. Sz. 1698. nov. 30. Szokolca-Skalica, Szk. SJ 1716. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1737. már. 28. Zsolna-Žilina, Szk.

Ferdinko György, Esztergom 1756-9, Székesfehérvár 1761. Sz. 17032. júl. 30. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1720. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1734. F. 1737. feb. 2. K. sp. Nagybánya-Baja Mare, R. †?

Ferencfi Zsigmond, Székesfehérvár 1744. Sz. 1701. júl. 17. Sárospatak. SJ 1723. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1733. F. 1736. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1751. nov. 4. Eger.

Finster Kelemen, Nagyszeben 1737. Sz. 1696. nov. 13. Sankt Peter bei Klagenfurt, A. SJ 1718. nov. 20. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. Graz, A. †1743. ápr. 5. Brassó-Braşov, R.

Fischer János, Eperjes 1681-2. Sz. 1629. okt. 6. Muregg, A. SJ 1652. okt. 12. Bécs-Wien, A. Psz. 1665. Graz, A. F. 1670. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1695. okt. 14. Passau, N.

Fischer József, Szatmár 1766, Eszék 1770-3. Sz. 1720. már. 19. Sopronnyék-Neckenmarkt, A. SJ 1743. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †1795. Eszék-Osijek, H.

Fleckl Vencel, Sárospatak 1764-5, 1770-1. Sz. 1719. aug. 27. Studenez, A. SJ

1737. okt. 16. Bécs-Wien, A. Psz. 1749. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Žireč, Cs. †?

Florianschiz Ferenc, Temesvár 1756. Sz. 1716. dec. 18. Senj, H. SJ 1734. okt. 16. Bécs-Wien, A. Psz. 1746. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †?

Fodor János, Rozsnyó 1739-44. Sz. 1690. júl. 7. Balaton. SJ 1712. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1720. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1727. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. 1759. jan. 7. Tr. Szk.

Forster Antal, Eszék 1753-5, Temesvár 1756-9. Sz. 1715. jún. 1. Steyr, A. SJ 1733. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1744. F. 1746. feb. 2. 3 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1759. jan. 12. Uo.

Forster X. Ferenc, Temesvár 1751. Sz. 1710. okt. 28. SJ 1725. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1738. F.? †1751. dec. 15. Temesvár-Timișoara, R.

Födermayr Mátyás, Pétervárad 1770-1, Temesvár 1772. Sz. 1736. júl. 6. Neukirchen, A. SJ 1756. nov. 3. Tr. Szk. F? †?

Földvári Mihály, Pest 1708. Sz. 1763. aug. 11. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1691. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1704. Uo. F. 1711. feb. 2. 4 fog. prof.. Nagysz.-Trn. Szk. †1746. feb. 27. Győr.

Förder Fülöp, Buda 1771. Sz. 1714. máj. 8. Ka.-Ko. Szk. SJ 1729. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. F? †?

François Péter, Nagyszeben 1748, Temesvár 1749-50. Sz. 1709. jún. 29. Luneville, Fr. SJ 1728. okt. 19. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. †1750. feb. 6. Temesvár-Timișoara, R.

Frigeri Mihály, Úrvölgy 1744, Esztergom 1752-4, Eperjes 1763-5. Sz. 1703. szept. 11. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1734. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Tr. Szk. †1790. Szepes-Spiš, Szk.

Fröhlich György, Temesvár 1756, Nagybánya 1763-6, Nagyszeben 1771-2. Sz. 1723. már. 8. Nagybánya-Baja-Mare, R. SJ 1742. okt. 31. Tr. Szk. Psz. 1752. F. 1759. feb. 2. 4 fog. prof. Esztergom. †1776. Turterebes.

Fugatius András, Rózsáhegy 1674. Sz. 1634. szept. 17. Gajár-Gajára, Szk. SJ 1653. Bécs-Wien, A. Psz. 1665. F. 1671. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1704. ápr. 15. Szokolca-Skalica, Szk.

Ga(ä)bler Ambrus, Eszék 1760. Sz. 1709. dec. 7. Freistritz, A. SJ 1729. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1739. F? †?

Gali (Gally) K. János, Zsolna 1756, Rozsnyó 1763-5, Eperjes 1767-73. Sz. 1723. máj. 20. Zsolna-Žilina, Szk. SJ 1740. okt. 19. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1754. feb. 2. K. sp. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1780. Szedlicze-Sedlice, Szk.

Gallob Antal, Nagyszeben 1737-63. Sz. 1699. jan. 17. Bécs-Wien, A. SJ 1725. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1727. Graz, A. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R.

Gaslevich Ferenc, Eszék 1762, Pétervárad 1765-1772. Sz. 1730. okt. 13. Pozsega-Požega, H. SJ 1747. okt. 15. Tr. Szk. Psz. 1760. F. 1765. feb. 2. 4 fog. prof. Pétervárad-Petrovaradin, H. †1799. már. 8. Bazin-Pezinok, Szk.

Gastager Mihály, Buda 1715-6, Temesvár 1720-3, Nagyszeben 1726-31, Besztercebánya 1732-4. Sz. 1678. szept. 27. Tulln, A. SJ 1695. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1708. Bécs-Wien, A. F. 1713. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1748. már. 24. Krems, A.

Geiger Mátyás, Nagybánya 1766. Sz. 1720. aug. 27. Kolozsvár-Cluj, R. SJ 1737. okt. 27. Tr. Szk. F. 1705. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1800k. Győr.

Gelb Gotthard, Buda 1712-4. Sz. 1661. nov. 8. Graz, A. SJ 1678. dec. 3. Bécs-Wien, A. Psz. 1692. F. 1696. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1713. jna. 21. Linz, A.

Gerubel József, Buda-Víziváros 1742. 1714. máj. 29. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1740. †1742. jún. 25. Buda.

Gerubel Lipót, Eperjes 1760, Székesfehérvár 1761-3. Sz. 1728. nov. 14. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1744. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †?

Glick József, Székesfehérvár 1756. Sz. 1723. szept. 10. Kőszeg. SJ 1738. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1752. F. 1757. feb. 2. 4 fog. prof. Kőszeg. †1759. okt. 23. Rákos.

Goriczay Imre, Pétervárad, 1766. Sz. 1728. júl. 14. Selnica vagy Selnik, H. SJ 1746. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1764. feb. 2. 4 fog. prof. Varasd-Varaždin, H. †?

Gottwaldt Ferenc, Buda 1735-7. Sz. 1685. szep. 27. Ljubljana, Szl. SJ 1704. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1716. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1722. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1763. jún. 18. Passau, N.

Gössner Ignác, Temesvár 1772-3. Sz. 1715. nov. 21. Märzhofen, A. SJ 1738. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1755. nov. 2. 4 fog. prof. †?

Grabar András, Pétervárad 1772-3. Sz. 1734. nov. 7. Severin, H. SJ 1755. okt. 26. Tr. Szk. Psz. 1765. F. 1771. feb. 2. 4 fog. prof. †?

Graff (Groff) József, Buda 1749-51, Pétervárad 1761. Sz. 1721. már. 10. Érsekújvár-Novy-Zámski, Szk. SJ 1742. feb. 9. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1759. aug. 15. 4 fog. prof. Kőszeg. †1762. szep. 3. Eszék-Osijek, H.

Grasser X. Ferenc, Temesvár 1765. Sz. 1723. szep. 8. Graz, A. SJ 1746. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1757. feb. 2. K. sp. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. †1784. Erdélyben.

Greiner Ignác, Besztercebánya 1750-2. Sz. 1698. dec. 8. Linz, A. SJ 1714. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1726. Graz, A. †1754. aug. 7. Uo.

Grembs Kristóf, Nagyszeben 1717. Sz. 1683. szep. 29. Hall, A. SJ 1701. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Uo. F. 1718. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †1719. júl. 22. Brassó-Braşov, R.

Greth Kristóf, Temesvár 1762. Sz. 1731. szep. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Uo. F. 1718. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †?

Griener Domonkos, Temesvár 1763, Székesfehérvár 1767-8. Sz. 1723. aug. 1. Kolozsvár-Cluj, R. SJ 1737. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1750. F. 1756. aug. 15. 4 fog. prof. Kolozsvár. †1782. Tihany.

Grubanovics József, Brassó 1745. Sz. 1701. aug. 21. Keresztúr-Hostie, Szk. SJ 1724. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1734. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Graz, A. †1751. nov. 18. Buda.

Grueber Antal, Buda-Víziváros 1743, Selmecebánya 1744, Besztercebánya 1745-6. Sz. 1701. feb. 29. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1717. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1729. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1735. feb. 2. 4 fog.

prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1746. szep. 1. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Grueber Ignác, Temesvár 10739-43, Esztergom 1744-6. Sz. 1699. dec. 27. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1715. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Ka.-Ko. Szk. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsony-Bratislava, Szk. †1769. jan. 15. Tr. Szk.

Grueber József, Nagyszeben 1740, Eperjes 1748-51. Sz. 1697. már. 31. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1714. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1726. Graz, A. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1759. ápr. 19. Zsolna-Žilina, Szk.

Grueber Károly, Temesvár 1754-5. Sz. 1717. szep. 15. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1735. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1748. F.? †1794. nov. 27. Bécs-Wien, A.

Guggi Sebestyén, Pétervárad 1733-4. Sz. 1690. jan. 20. Herzogenberg, A. SJ 1710. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1720. Graz, A. F. 1723. feb. 2. K. sp. Nagyszeben-Sibiu, R. †1733. dec. 10. Pétervárad-Petrovaradin, H.

Gyalogi János, Székelyudvarhely 1725, 1738-40, 1756-60, Marosvásárhely 1736-7, Szatmár 1741. Sz. 1686. jan. 6. Gyöngyös. SJ 1701. okt. 28. Tr. Szk. Psz. 1713. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1761. máj. 29. Buda.

Habermayr Gáspár, Eperjes 1674. Sz. 1637. jan. 20. Passau, N. SJ 1653. okt. 20. Bécs-Wien, A. Psz. 1667. Graz, A. F. 1670. aug. 15. K. sp. Győr. †1678k.

Hagenbücher Ignác, Buda-Víziváros 1763, Brassó 1764. Sz. 1717. júl. 31. Andorf, N. SJ 1737. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1764. már. 14. Brassó-Braşov, R.

Haidler X. Ferenc. Besztercebánya 1739-41. Sz. 1697. nov. 19. Bécs-Wien, A. SJ 1719. okt. 9. Uo. Psz. 1706. Uo. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1754. dec. 3. Linz, A.

Haizmann József, Buda-Víziváros 1730. Sz. 1698. már. 4. Bécs-Wien, A. SJ 1716. okt. 10. Uo. Psz. 1726. Uo. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1758. dec. 11. Judenburg, A.

Hajnal Mátyás, Esterházy birtok 1635. Sz. 1578. ápr. 23. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1598. feb. 4. Brünn, Cs. F. 1617. okt. 22. Homon-

na-Humenné, Szk. †1644. máj. 28. Bécs-Wien, A.

Halasi István (=Merces Tamás), Gyergyószentmiklós 1693-9, jegyzet 1698-ban „évek óta”. Sz. 1648. júl. 22. Érsekújvár-Novy Sámsky, Szk. SJ 1668. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1679. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1685. feb. 2. K. sp. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1705. szept. 15. Sárospatak.

Halfinger Ferenc, Besztercebánya 1773. Sz. 1717. már. 23. Gersten, A. SJ 1736. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1750. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Millstadt, A. †1796. Sitz, A.

Haller József de, Székelyudvarhely 1762-5. Sz. 1726. már. 8. Kaplany-Cäpleni, R. SJ 1742. okt. 31. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1760. feb. 2. 4 fog. prof. Bécs-Wien, A. †1778. jan. 1. Farkastelke-Lupu, R.

Hanstadt Lipót, Esztergom 1726-37, Besztercebánya 1738. Sz. 1695. nov. 9. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1712. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1723. Bécs-Wien, A. F. 1726. feb. 2. K. sp. Esztergom. †1738. ápr. 27. Besztercebánya.

Harrer Antal, Zsolna 1741, Pétervárad 1743, Eperjes 1757-9. Sz. 1697. okt. 2. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1717. okt. 11. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Ka.-Ko. Szk. F. 1731. feb. 2. K. sp. Lőcse-Levoča, Szk. †1771. már. 28. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk.

Harrer (Harres) Ferenc, Eperjes 1743. Sz. 1694. aug. 12. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1717. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1726. Ka.-Ko. Szk. F. 1730. feb. 2. K. sp. Eperjes. †1765. szept. 26. Zsolna-Žilina, Szk.

Hartmann Frigyes, Temesvár 1757-62, 1764-73. Sz. 1723. nov. 16. Sebeshely-Šibišiel, R. SJ 1740. nov. 11. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1774. Uo.

Hatos István, Székesfehérvár 1769. Sz. 1723. nov. 27. Zseli. SJ 1743. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1761. feb. 2. 4 fog. prof. Kőszeg. †?

Haypöck Antal, Esztergom 1746, Nagyszeben 1747. Sz. 1705. aug. 24. Bécs-Wien, A. SJ 1726. okt. 9. Uo. Psz. 1736. F. 1739. feb. 2. K. sp. Felsőbánya-Baia Sprie, R. †1768. szept. 27. Pécs.

Hávor Ignác, Temesvár 1752. Sz. 1719. aug. 15. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1735. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1749. F. 1752. feb. 2. K. sp. Temesvár-Timișoara, R. †1760. már. 22. Tábori misszióban.

Händlein Frigyes, Lipótváros 1735, Eszék 1738-41. Sz. 1696. ápr. 1. Nagymarton-Mattersburg, A. SJ 1713. okt. 23. Tr. Szk. Psz. 1725. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1748. már. 11. Eperjes-Prešov, Szk.

Hebenstreit József, Buda-Viziváros 1764-9, 1772, Széklakna 1770-1, Besztercebánya 1773. Sz. 1728. már. 1. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1744. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Szepes-Spiš, Szk. †1788. Besztercebánya.

Hedri Antal, Rozsnyó 1745, Szatmár 1755-7, Székelyudvarhely 1760. Sz. 1702. jan. 18. Sirok. SJ 1720. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1733. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Sárospatak. †1765. ápr. 19. Uo.

Heiss Mátyás, Nagyszeben 1721, Pétervárad 1731. Sz. 1687. aug. 7. Oberholabrunn, A. SJ 1710. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1717. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1721. feb. 2. K. sp. †1751. júl. 17. Győr.

Hellmayr Bertalan, Buda-Viziváros 1742, Esztergom 1743. Sz. 1708. szept. 15. Stomffa-Malachy, Szk. SJ 1725. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1737. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Esztergom. †1784. Pozsony-Bratislava, Szk.

Hessó Ferenc, Moticska 173. Sz. 1733. feb. 17. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1751. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1763. F. 1769. feb. 2. 4 fog. prof. Zsolna-Žilina, Szk. †1785. Öreghegy.

Hochbe(u)rg Jakab, Temesvár 1768-9. Sz. 1736. feb. 2. Bécs-Wien, A. SJ 1756. okt. 18. Uo. Psz. 1763. F. 1772. feb. 2. 4 fog. prof. †?

Hollprugger Antal, Temesvár 1735-8. Sz. 1697. máj. 2. Cadubi, O. SJ 1717. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1726. Graz, A. F. 1729. feb. 2. K. sp. Eszék-Osijek, H. †1748. ápr. 30. Pozsega-Požega, H.

Holzer Ferenc, Buda-Viziváros 1746. Sz. 1707. ápr. 15. Bécs-Wien, A. SJ 1722. okt. 27. Brünn, Cs. F. 1740. aug. 15. 4 fog. prof. †?

Horváth Ádám, Szatmár 1767-9. Sz. 1718. ápr. 26. Besenyő-Bistrița, R. SJ 1740. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1749. F. 1755. feb. 2. 4

fog. prof. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1769. jan. 25. Szatmár-Satu Mare.

Horváth Boldizsár, Komárom 1716-7, Székelyudvarhely 1726, Sárospatak 1730-1, Nagybánya 1740-3. Sz. 1684. jan. 27. Szécssziget. SJ 1700. nov. 19. Tr. Szk. Psz. 1713. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1718. feb. 2. 4 fog. p. Buda. †1754. már. 30. Gyöngyös.

Horváth József, Nagyszeben 1748. Sz. 1716. jan. 1. Samobor, H. SJ 1732. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1744. F. 1748. feb. 2. K. sp. Nagyszeben-Sibiu, R. †?

Horváth Mihály, Szatmár 1744-5, 1747-53, Székelyudvarhely 1755. Sz. 1690. nov. 7. Pécs. SJ 1711. okt. 21. Tr. Szk. Psz. 1721. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. Esztergom. †1755. szept. 20. Székelyudvarhely-Odorhei, R.

Höckinger Ferenc, Besztercebánya 1722-1724. Sz. 1676. júl. 31. Ettingen, A. SJ 1700. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1697. Graz, A. F. 1711. feb. 2. 4 fog. prof. †1730. feb. 28. Passau, N.

Hödl Joachim, Temesvár 1773. Sz. 1724. júl. 31. Graz, A. SJ 1741. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1758. ápr. 11. Quito, Peru. †1803.

Höller Ignác, Buda-Víziváros 1736. Sz. 1707. máj. 3. Bécs-Wien, A. SJ 1722. okt. 14. Uo. Psz. 1735. F. 1738. feb. 2. K. sp. Győr. †1757. máj. 8. Graz, A.

Hudelist Sebestyén, Temesvár 1749, Buda-Víziváros 1750. Sz. 1713. jan. 20. Klagenfurt, A. SJ 1728. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1742. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Steyr, A. †1780. Tr.

Huebman Mihály, Besztercebánya 1714-5. Sz. 1668. nov. 19. Kleinhoflein, A. SJ 1686. okt. 6. Bécs-Wien, A. Psz. 1700. Uo. F. 1704. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1724. szept. 3. Uo.

Huebmayr Wolfgang, Temesvár 1732, Pétervárad 1735. Sz. 1696. okt. 30. Ried, N. SJ 1717. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1724. Graz, A. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1751. okt. 1. Nagysz.-Trn. Szk.

Hundegger József, Lipótváros 1733-4, Nagyszeben 1735-6. Sz. 1691. feb. 25. Rastenberg, A. SJ 1713. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1724. Uo. F. 1731. feb. 2. 4 fog. Prof. Linz, A. †1737. szept. 25. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R.

Ibee János, Buda 1757, Felsőbánya 1758-9. Sz. 1707. okt. 8. Nygyvárad-Oradea Mare, R. SJ 1725. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1738. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Pécs. †1760. júl. 25. Gyöngyös.

Imrikovics György, Buda-Víziváros 1741, Zsolna 1767-71. Sz. 1696. szept. 8. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1713. okt. 310. Tr. Szk. Psz. 1726. Nagysz. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk. †1770. nov. 29. Zsolna-Žilina, Szk.

Izzó János, Temesvár 1752. Sz. 1721. aug. 29. Ka.-Ko. Szk. SJ 1736. nov. 1. Tr. Szk. Psz. 1750. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Bécs-Wien, A. †1793. dec. 5. Uo.

Jabroczi Pál, Sárospatak 1766-73. Sz. 1720. jan. 15. Nagyida-Velká Ida. Szk. SJ 1739. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1750. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1783. Nagyida.

Jakab István, Komárom 1719. Sz. 1671. aug. 20. Győr. SJ 1689. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1702. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1704. feb. 2. K. sp. Székesfehérvár. †1723. nov. 14. Győr.

Jakovics György, Zsolna 1754. Temesvár 1760. Sz. 1720. már. Divény-Divin, Szk. SJ 1741. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1751. F. 1756. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1768. ápr. 24. Pozsony-Bratislava, Szk.

Jankovich Károly, Zsolna 1732-4. Sz. 1682. okt. 28. Szokolca-Skalica, Szk. SJ 1702. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Graz, A. F. 1720. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1741. már. 3. Tr. Szk.

Jen(n)ig Sebestyén Komárom 1726-7, Selmecebánya 1747-51. Sz. 1694. jan. 9. Brünn, Cs. SJ 1716. feb. 23. Tr. Szk. Psz. 1722. Ka.-Ko. Szk. F. 1726. aug. 15. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1760. jan. 29. Buda.

Job (Joob) Gábor, Rozsnyó 1749-53, Zsolna 1754-5. Sz. 1693. nov. 9. Zsolna-Žilina, Szk. SJ 1713. okt. 21. Tr. Szk. Psz. 1724. Graz, A. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk. †1759. okt. 1. Zsolna.

Jósa István, Székelyudvarhely 1766-7, Komárom 1773. Sz. 1725. aug. 21. Barót-Baraolt, R. SJ 1743. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1761. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †?

Jovio Tádé, Temesvár 1754. Sz. 1708. dec. 27. Villach, A. SJ 1725. okt. 14. Bécs-Wien,

A. onnan Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1754. szept. 7. Uo.

Jugen Lajos, Sárospatak 1772. Sz. 1739. feb. 14. Selmecbánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1754. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1768. F. 1771. feb. 2. K. sp. †?

Kalkschmidt Kristóf, Selmecbánya 1723. Sz. 1677. júl. 25. Innsbruck, A. SJ 1699. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1709. Graz, A. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1723. dec. 14. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk.

Kallaneck József, Eszék 1730, Temesvár 1752-4. Sz. 1696. jan. 29. Bécs-Wien, A. Psz. 1712. okt. 26. Uo. Psz. 1719. Graz, A. F. 1726. feb. 2. K. sp. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. †1757. nov. 6. Pécs.

Kaminszki Mihály, Zsolna 1755. Sz. 1718. szept. 29. Kövesfalva-Kamienka, Szk. SJ 1743. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1761. 4 fog. prof. Liptószentmiklós-Liptovský Mikuláš, Szk. †?

Kappus Zakariás, Buda 1716-8. Sz. 1673. nov. 23. Steinpickl, A. SJ 1690. szept. 26. Bécs-Wien, A. Psz. 1703. Graz, A. F. 1708. feb. 2. 4 fog. prof. Ljubljana, Szl. †1751. szept. 9. Steyr, A.

Ka(ä)rner József, Buda 1725. Sz. 1679. dc. 10. Baden, A. SJ 1695. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1710. Uo. F 1713. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1738. jún. 11. Luxemburg.

Kattics Mihály, Felsőbánya 1728-30. Sz. 1683. szept. Szentlélek-Bisericani, R. SJ 1711. jan. 1. Bécs-Wien, A. Psz. 1716. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1721. feb. 2. K. sp. Pécs. †1756. júl. 25. Sárospatak.

Kelecsényi Ignác, Esztergom 1755, Rozsnyó 1761-4. Sz. 1712. júl. 12. Szalók-Slakovce, Szk. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1744. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †?

Keller Jakab, Zsolna 1756-63, 1773. Sz. 1721. máj. 4. Szentgyörgy. SJ 1731. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1751, F. 1757. feb. 2. 4 fog. prof. Zsolna-Žilina, Szk.

Kerekes Márton, Felsőbánya 1731. Sz. 1693. nov. 10. Kolozsvár-Cluj, R. SJ 1711. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1741. nov. 26. Kolozsvár.

Kereskényi Ádám, Esztergom 1761-2. Sz. 1713. jan. 24. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1728. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1742. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1777.

Khier Teodór, Esztergom 1751. Lásd Rhier Tódor.

Kiffer Antal, Nagyszeben 1721-3, Brassó 1724-9, Eszék 1731-2. Sz. 1679. okt. 11. St. Pölten, A. 1695. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1709. Uo. F. 1711. feb. 2. K. sp. Uo. †1739. ápr. 23. Belgrád-Beograd, SzM.

Kirchstetter Károly, Besztercebánya 1772. Sz. 1732. okt. 16. Linz, A. SJ 1748. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1761. F. 1766. feb. 2. 4 fog. prof. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. †?

Kirinich Jakab, Léva-Levice, Szk. 1635. Sz. 1599. júl. 24. Lekenik, H. SJ 1621. okt. 6. Leoben, A. Psz. 1629. F. 1634. nov. 1. K. sp. Nagysz.-Tr. Szk. †Zagreb. H.

Kirmreitter Antal, Buda 1734-6. Sz. 1698. jún. 12. Bécs-Wien, A. SJ 1713. dec. 24. Uo. Psz. 1724. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1729. feb. 2. K. sp. Pozsony-Bratislava, Szk. †1751. szept. 3. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Kisseli (Küseli) Vencel, Sabatida-Verbover 1674. Sz. 1643. jan. 27. Lipnica, Cs. SJ 1662. okt. 4. Tr. Szk. Psz. 1672. Ka.-Ko. Szk. †1679. aug. 29. Pozsony-Bratislava. Szk.

Kissóczy Mihály, Esztergom 1724-5, Komárom 1730-8. Sz. 1685. szept. 27. Rozsnyó-Rošňava, Szk. SJ 1701. okt. 28. Tr. Szk. Psz. 1714. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. †1742. nov. 26. Pécs.

Klaus Ignác, Besztercebánya 1770-2. Sz. 1717. aug. 31. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1734. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †?

Klobusiczki Mátvás, Buda-Viziváros 1773. Sz. 1741. már. 7. Pozsony-Bratislava. Szk. SJ 1757. okt. 15. Tr. Szk. Psz. 1767. †?

Kneidinger Lipót, Pétervárad 1740-1, Eszék 1742-5. Sz. 1698. nov. 18. Fischamend, A. SJ 1716. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1761. ápr. 1. Krems, A.

Knopp Károly, Besztercebánya 1763-6. Sz. 1708. okt. 16. Novi Tichin, Cs. SJ 1726. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1738. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1777. szept. Szepes-Spiš, Szk.

Kolb István, Esztergom 1726-9. Sz. 1683. okt. 31. Győr. SJ 1701. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1714. Ka.-Ko. Szk. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †1765. okt. 6. Pozsony-Bratislava, Szk.

Koller Imre, Rozsnyó 1748. Sz. 1714. okt. 28. Eger. SJ 1730. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1748. feb. 2. 4 fog. prof. Rozsnyó-Rošňava, Szk. †1750. feb. 26. Gyöngyös.

Komáromi János, Komárom 1713. Sz. 1658. aug. 20. Győr. SJ 1675. okt. 30. Bécs-Wien, A. Psz. 1688. Graz, A. F. 1690. aug. 15. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1719. szept. 22. Kőszeg.

Kontill András, Rozsnyó 1722-3, Úrvölgy 1727-9. Sz. 1679. nov. 30. Poprád, Szk. SJ 1696. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1709. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1744. feb. 13. Szokolca-Skalica, Szk.

Korcsek György, Zsolna 1752. Sz. 1719. már. 9. Bicsé-Bytčica, Szk. SJ 1739. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1750. Elb. 1752.

Korman József, Esztergom 1750, Székesfehérvár 1762. Sz. 1702. jan. 19. Győr. SJ 1719. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1730. Ka.-Ko. Szk. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †1766. máj. 7. Székesfehérvár.

Korn József, Eperjes 1761, Székesfehérvár 1762. Sz. 1730. ápr. 14. Bécs-Wien, A. SJ 1748. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1763. aug. 15. 4 fog. prof. Judenburg, A. †?

Kosman Ignác, Lőcse 1680. Sz. 1644. júl. 31. SJ 1664. okt. 22. Bécs-Wien, A. Psz. 1675. Uo. Elb. 1680. dec. 31. Lőcse-Levoča, Szk.

Kossatschek Joakim, Buda-Víziváros 1744-5, Eszék 1746-7, Pétervárad 1748-58, Temesvár 1762-4. Sz. 1707. már. 17. Brünn, Cs. SJ 1724. okt. 24. Bécs-Wien, A. Psz. 1737. F. 1742. feb. 2. 4 fog. prof. Szokolca-Skalica, Szk. †1790. júl. 16. Bécs.

Kovács Ferenc, Rozsnyó 1768. Sz. 1717. nov. 7. Dobronok-Dobronovska, SzM. SJ 1736. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1800.

Kovacsics János, Rozsnyó 1717. Sz. 1640. jún. 24. Győr. SJ 1691. okt. 23. Tr. Szk. Psz. 1703. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1705. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1727.

Kögl Ádám, Buda-Víziváros 1758-60, 1763-71. Sz. 1707. de. 8. Steyr, A. SJ 1723. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1735. F. 1738. feb. 2. K. sp. Uo. †1771. okt. 11. Buda.

Köscher Károly, Buda 1721-5, Buda-Víziváros 1725, 1729-35. Sz. 1679. dec. 17. Cille, A. SJ 1699. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1708. Graz, A. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1737. feb. 22. Buda.

Kőszegi János, Esztergom 1742-3. Sz. 1696. júl. 2. Vágújhely-Nové Mesto nad Váhom, Szk. SJ 1713. okt. 21. Tr. Szk. Psz. 1725. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1750. már. 29. Sopron.

Kövér András, Marosvásárhely 1738-41, Felsőbánya 1744, Nagybánya 1747-53, Buda 1754-6, Eszék 1757, Szatmár 1758, Komárom 1764-6. Sz. 1699. már. 22. Érsekújvár-Nové Zámky, Szk. SJ 1717. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1729. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1735. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †1765. nov. 11. Komárom-Komárno, Szk.

Kratzer Samu, Buda-Víziváros 1748, Buda 1758, Besztercebánya 1762, Nagyszében 1763-4, Eperjes 1766-72. Sz. 1716. már. 28. Lőcse-Levoča, Szk. SJ 1733. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1792. már. 4. Pozsony-Bratislava, Szk.

Kraus József, Besztercebánya 1748-50, Buda 1751. Sz. 1702. jún. 11. Neumarkt, A. SJ 1718. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1731. Uo. F. 1736. aug. 15. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1762. dec. 31. Uo.

Kraus Lipót, Temesvár 1765-7, Pétervárad 1768-1773. Sz. 1716. nov. 11. Késmárk-Kezmarok, Szk. SJ 1736. okt. 26. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszében-Sibiu, R. †?

Krussec István, Pétervárad 1768. Sz. 1728. aug. 15. Boszítjev, H. SJ 1747. nov. 1. Bécs-Wien, A. Psz. 1759. F. 1765. aug. 15. 4 fog. prof. Pozsega-Požega, H. †1799. jún. 27. Pécs.

Kunics Ferenc, Buda 1746-8. Sz. 1697. aug. 8. Ciklény-Eisenzicken, A. SJ 1714. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1725. Graz, A. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1763. okt. 26. Sopron.

Kuniz Ádám, Székesfehérvár 1716-7, Pétervárad 1728-9. Sz. 1678. szept. 6. St.

Ruppert, A. SJ 1695. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1709. Graz, A. F. 1713. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †1729. okt. 24. Belgrád-Beograd, SzM.

Kuti György, Zsolna 1716-23. Sz. 1666. ápr. 2. Damjánfalva. SJ 1688. okt. 16. Tr. Szk. Psz. 1699. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1701. feb. 2. K. sp. Eperjes-Prešov, Szk. †1723. dec. 6. Zsolna-Žilina, Szk.

Kürner Antal Temesvár 1765-6. Sz. 1714. szept. 16. Bécs-Wien, A. SJ 1730. okt. 10. Uo. Psz. 1744. F. 1748. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1781. aug. 8. Pozsony-Bratislava, Szk.

Kürner Péter, Temesvár 1767-71. Sz. 1716. nov. 11. Bécs-Wien, A. SJ 1735. okt. 14. Uo. Psz. 1745. F. 1750. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, Szk. †?

Küseli lásd Kisseli Vencel.

Ladinigh János, Eperjes 1763. Sz. 1729. jún. 21. Gutenstein, A. SJ 1750. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1757. F. 1765. aug. 15. 4 fog. prof. Nagyvárad-Oradea Mare, R. †?

Ladó Bálint, Gyulafehérvár 1597. Sz. 1551k. Erdély. SJ 1579. Kolozsvár-Cluj, R. Psz. Bel. előtt. F. 1596. aug. 4. K. sp. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. †1615. aug. 29. Homonna-Humenné, Szk.

Laiminger Bernát, Besztercebánya 1773. Sz. 1725. nov. 11. St. Pölten, A. SJ 1746. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1761. feb. 2. 4 fog. prof. Graz, A. †?

Lanzl György, Pétervárad 1773. Sz. 1730. ápr. 23. Varasd-Varaždin, H. SJ 1748. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1763. aug. 15. 4 fog. prof. Eszék-Osijek, H. †?

Lechner (Lehner) K. János, Eperjes 1680. Sz. 1646. máj. 20. Sterzing-Vipiteno, O. SJ 1664. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1677. Graz, A. F. 1682. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1688. aug. 31. Bécs.

Leger János, Pétervárad 1722-4. Sz. 1679. szept. 2. Neuberg, A. SJ 1695. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1708. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Ljubljana, Szl. †1726. dec. 30. Pozsega-Požega, H.

Lehel György, Buda Viziváros 1757-8, Buda 1759-60, Felsőbánya 1762-70. Sz. 1720. ápr. 26. Szombathely. SJ 1739. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1757. feb. 2. 4 fog. prof. Buda.

Lehoczky János, Úrvölgy 1771-3. Sz. 1724. jún. 10. Lehócz-Ljahivci, U. SJ 1744. nov. 3. Tr. Szk. Psz. 1757. F. 1759. feb. 2. K. sp. Bazin-Pezinok, Szk.

Lehropacher György, Eszék 1734. Sz. ? SJ 1712. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1719. Graz, A., F.? †1758. szept. 1. Žireč, Cs.

Leidnecker (Laitneker, Leuttenegger) Domonkos, Temesvár 1757, Buda 1769-73. Sz. 1723. dec. 25. Székesfehérvár. SJ 1742. feb. 9. Bécs-Wien, A., Psz. 1754. F. 1759. aug. 15. 4 fog. prof. Brassó-Braşov, R. †1785. aug. 18. Buda.

Lestyán Mózes, Székelyudvarhely 1767-1773. Sz. 1720. okt. 27. Szentkirály-Sáncaiu, R. SJ 1743. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1758. feb. 19. 4 fog. prof. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1774. Uo.

Leuttner Ignác, Besztercebánya 1724-7, Buda-Viziváros 1755. Sz. 1711. okt. 4. Graz, A. SJ 1730. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Ljubljana, Szl. †1788. márc. 3. Bécsújhely-Wienerneustadt, A.

Libeniczky János, Felsőbánya 1734-43. Sz. 1693. jan. 1. Kolozsvár-Cluj, R. SJ 1711. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1723. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. Szatmár-Satu Mare, R. †1756. okt. 23. Kőszeg.

Lieszkowszki György, Úrvölgy 1763-4, Eperjes 1766-72. Sz. 1707. feb. 25. Tersztyán-Terstie, Szk. SJ 1727. nov. 1. Tr. Szk. Psz. 1736. F. 1739. feb. 2. K. sp. Liptószentmiklós-Liptovský Mikuláš, Szk. †1772. ápr. 26. Eperjes-Prešov, Szk.

Linde József, Pétervárad 1765-6, Temesvár 1767. Sz. 1724. ápr. 17. Sopron. SJ 1742. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1758. feb. 2. K. sp. Esztergom. †?

Lingoi János, Rozsnyó-Jászó 1674. Sz. 1625. feb. 22. Binóc-Binovce, Azk. SJ 1646. jan. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1656. F. 1660. aug. 15. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1689. júl. 23. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk.

Lipkai István, Zsolna 1751. Sz. 1718. feb. 22. Jernye-Jarovnice, Szk. SJ 1740. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1749. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Selmechánya-Banská Štiavnica, Szk. †1791.

Lipovcsics Péter, Pétervárad 1760. Sz. 1719. márc. 13. Pozsega-Požega, H. SJ 1739.

nov. 13. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1751. feb. 2. K. sp. Eszék-Osijek, H. †?

Lob Ferenc. Buda-Viziváros 1752. Sz. 1721 okt. 4. Neuhoft, A. SJ 1737. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1749. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsony-Bratislava, Szk. †?

Lósi Lipót, Székesfehérvár 1719-20. Sz. 1681 feb. 11. Linz, A. SJ 1696. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1710. Uo. F. 1712. feb. 2. K. sp. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. †?

Lotz András, Léva 1635. Sz. 1601. jan. 6. Hilgenstadt, N. SJ 1621. okt. 16. Trier, N. Psz. 1633k. F. 1638. okt. 3. K. sp. Győr. †1646. nov. 3. Bamberg, N.

Lovass (Kecskeméti) Ferenc, Homonna 1615-6. Sz. 1582. okt. Kecskemét. SJ 1604. júl. 31. Róma, O. Psz. 1611. F. 1617. okt. 22. K. sp. Homonna-Humenné, Szk. †1628. okt. 28. Károlyi misszió.

Lőcsei Márton, Szatmár 1759-61, 1773, Székesfehérvár 1762-4. Sz. 1711. máj. 28. Erdély, R. SJ 1732. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1742. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyvárad-Oradea Mare, R. †1782. már. 12.

Luccari Lajos, Turóc 1598-9. Sz. 1561. Split, H. SJ 1583. feb. 19. Róma, O. Psz. 1589k. F. 1595. aug. 27. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk. †1621. dec. 16. Zágráb-Zagreb, H.

Lumtzer András, Temesvár 1761-3, Sárospatak 1766-7. Sz. 1722. nov. 29. Belényes-Beiuș, R. SJ 1740. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1752. F. 1755. feb. 2. K. sp. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. †1767. aug. 4. Sárospatak.

Macsal György, Úrvölgy 1752-1762, Eperjes 1771-3. Sz. 1714. már. 16. Nyitra-Nitra, Szk. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1780. szep. Eperjes-Prešov. Szk.

Magula János, Homonna 1635. Sz. 1605. feb. 11. Jászló-Jasloce, Szk. SJ 1627. jún. 13. Leoben, A. Psz. 1634. F. 1641. nov. 1. K. sp. Homonna-Humenné, Szk. †1668. jún. 15. Nagysz.-Trn. Szk.

Magyar József, Eperjes 1763, Rozsnyó 1764-6. Sz. 1727. dec. 21. Körmöcbánya-Kremnica, Szk. SJ 1745. okt. 17. Tr. Szk.

Psz. 1758. F. 1763. feb. 2. K. sp. Eperjes-Prešov, Szk. †1788. Bécsújhely-Wienerneustadt, A.

Makai Ferenc, Eperjes 1764-5. Sz. 1734. okt. 28. Rozsnyó-Rošňava, Szk. SJ 1750. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1763. feb. 2. K. sp. Szepes-Spiš. Szk. †?

Makai Mihály, Rozsnyó 1763-1773. Sz. 1725. nov. 5. Rozsnyó-Rošňava, Szk. SJ 1742. okt. 19. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1759. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1801. jan. Caetnek-Štitník, Szk.

Manigai János, Besztercebánya 1719-21. Sz. 1672. jún. 3. Maniga-Malženice, Szk. SJ 1691 okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1704. Graz, A. F. 109. aug. 15. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1727. nov. 15. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk.

Manner Tádé, Nagyszeben 1746. Sz. 1707. dec. 26. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1724. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1738. F. 1740. Feb. 2. K. sp. Brassó-Brașov, R. †1785. már. 8. Kolozsvár-Cluj, R.

Manseer Ádám, Lipótváros 1736-9. Sz. 1699. júl. 31. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1714. okt. 9. Bécs-Wien, Szk. Psz. 1726. Graz, A. F. 1732. aug. 15. K. sp. Buda. †1739. máj. 3. Nagysz.-Trn. Szk.

Marek Ignác, Pétervárad 1764. Sz. 1725. júl. 3. Pozsega-Požega, H. SJ 1740. nov. 5. Bécs-Wien, A. Psz. 1752. F. 1758. aug. 15. 4 fog. prof. Fiume-Rijeka, H. †?

Martin Jakab, Belgrád 1721-4. Sz. 1673. szep. 21. Enzersdorf, A. SJ 1693. okt. 24. Bécs-Wien, A. Psz. 1705. Graz, A. F. 1711. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsega-Požega, H. †1726. dec. 31. Győr.

Martinides József, Sárospatak 1768-9. Sz. 1737. feb. 9. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1753. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1761. F. 1766. feb. 2. K. sp. Motická-Motyčky, Szk. †1798. ápr. 11. Bécs.

Maschner Jakab, Temesvár 1751. Sz. 1714. júl. 25. Ka.-Ko. Szk. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1749. feb. 2 4 fog. prof. Váralja-Klástor pod Znievom, Szk. †1752. feb. 2. Temesvár-Timișoara, R.

Matusek András, Eperjes 1741-2. Sz. 1703. dec. 27. Gyetva-Detven, Szk. SJ 1722. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1730. Nagysz.-Trn. Szk.

F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Szokolca-Skalica, Szk. †1753. nov. 2. Nagysz.

Matz Samu, Eperjes 1752. Sz. 1716. aug. 26. Váralja-Klástor pod Znievom, Szk. SJ 1736. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †1788.

Matzer Péter, Temesvár 1749-51, Eszék 1763-9, Buda-Víziváros 1757. Sz. 1714. már. 22. Sopron. SJ 1732. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1747. F. 1750. feb. 2. 4 fog. prof. Nagybánya-Baia-Mare, R. †1794. Komárom-Komárno, Szk.

Mayerl Benedek, Eperjes 1733-5, Buda 1738-41, Besztercebánya 1742-4, Selmecebánya 1752-62. Sz. 1695. már. 21. Körmöcbánya-Kremnica, Szk. SJ 1714. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1725. Bécs-Wien, A. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1762. ápr. 12. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk.

Mayr Ferenc, Temesvár 1749-51, Buda Víziváros 1757. Sz. 1704. már. 24. Meggenhof, A. SJ 1722. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1736. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. Krems, A. †1766. szept. 22. Passau, N.

Mayr György, Székesfehérvár 1726. Sz. 1690. már. 27. Sopron, SJ 1710. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1720. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1724. aug. 15. K. sp. Győr. †1736. máj. 4. Uo.

Mayr József, Temesvár 1764. Sz. 1720. máj. 20. Passau, N. SJ 1736. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1751. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1789. aug. Klagenfurt, A.

Mayr Kelemen, Pétervárad 1725-7. Sz. 1678. dec. 12. Wiesensteig, N. SJ 1699. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1709. Graz, A. F. 1712. feb. 2. K. sp. Varasd-Varaždin, H. †1727. nov. 5. Pétervárad-Petrovaradin, H.

Mayr Kristóf, Buda 1760-3, Besztercebánya 1767-9. Sz. 1705. nov. 12. Sillian, O. SJ 1722. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1736. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. †1776.

Mayrberg Ferenc, Pétervárad 1767-9. Sz. 1730. máj. 21. Buda. SJ 1746. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1759. F. 1764. feb. 2. K. sp. †?

Meltzl Zsigmond, Eperjes 1736, 1743-4, Székesfehérvár 1738-42, Gyulafehérvár 1745-50. Sz. 1696. jan. 18. Lócse-Levoča, Szk. SJ 1713. okt. 21. Tr. Szk. Psz. 1725.

Nagysz.-Trn. Szk. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1749. dec. 5. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R.

Miczke Frigyes, Besztercebánya 1728-31, Nagyszeben 1732, Eszék 1733. Sz. 1680. feb. 2. Kellersdorf, L. SJ 1708. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. F. 1719. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsony-Bratislava, Szk. †1750. jún. 18. Leoben, A.

Mihalecz György, Lipótváros 1770. Sz. 1721. ápr. 17. Újbánya-Nová Baňa, Szk. SJ 1738. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †?

Milkovics Mihály, Buda-Víziváros 1753. Sz. 1709. szept. 26. Szarvaskő-Hornstein, A. SJ 1725. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1759. okt. 17. Pinkafő-Pinkafeld, A.

Mi(ü)ller András, Temesvár 1766-73. Sz. 1724. ápr. 6. Bécs-Wien, A. SJ 1742. okt. 15. Uo. Psz. 1755. F. 1760. feb. 2. 4 fog. prof. Varasd-Varaždin, H. †1799.

Miller János, Rozsnyó 1771-3. Sz. 1722. máj. 13. Eger. SJ 1740. okt. 28. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1758. feb. 4 fog. prof. Győr. †1789. jan. 2. Eger.

Mi(ü)ller József, Selmecebánya 1729-33. Sz. 1693. máj. 8. Gretsén, A. SJ 1708. okt. 1. Bécs-Wien, A. F. 1742. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1789. máj. 14.

Mindszenti Imre, Komárom 1712. Sz. 1675. okt. 28. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1692. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1705. Uo. F. 1707. feb. 2. K. sp. Sopron. †1722. már. 10. Győr.

Miskovics György, Zsolna 1740-3. Sz. 1698. már. 29. Sáros-Velki Šariš, Szk. SJ 1716. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1728. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1732. feb. 2. K. sp. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1757. ápr. 29. Lócse-Levoča, Szk.

Moder Miklós, Úrvölgy 1765-70, Besztercebánya 1722. Sz. 1721. szept. 7. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1740. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Lócse-Levoča, Szk. †1785. máj. 2. Eperjes.

Monisperger András, Felsőbánya 1757, Lipótváros 1764-71. Sz. 1718. nov. 2. Kapuvár. SJ 1726. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. F.

1744. feb. 2. K. sp. Kőszeg. †1771. jún.10. Liptóváros-Leopoldov. Szk.

Morocz Ignác, Székesfehérvár 1754-5, Buda 1762-3. Sz. 1720. szept. 15. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1740. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1751. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †?

Most József, Buda 1733-4. Sz. 1677. márc. 14. Bécs-Wien, A. SJ 1692. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1706. Bécs. F. 1710. aug. 15. 4 fog. prof. Passau, N. †1734. okt. 22. Buda.

Musdaci Viktor, Pétervárad 1761. Egyetlen adat a katalógusokban.

Műnich Mihály, Selmecebánya 1763-1773. Sz. SJ 1724. dec. 5. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1742. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1789. máj. 14.

Nagel Márton, Buda-Víziváros 1760-3, 1770-3, Szélakna 1769. Sz. 1726. nov. 11. Váralja-Klástor pod Znievom, Szk. SJ 1744. nov. 3. Tr. Szk. Psz. 1755. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †?

Nagy János, Esztergom 1750-1, 1760, Székelyudvarhely 1761. Sz. 1701. nov. 2. Felsőszellő-Velke Zlievice, Szk. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1734. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1768. júl. 18. Buda.

Nagy József, Székesfehérvár 1768, 1772. Sz. 1733. márc. 16. Nagyszeben-Sibiu, R. SJ 1748. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1761. F. 1765. feb. 2. K. sp. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. †?

Nagyszombathy György, Úrvölgy 1749-51, 1760, Székelyudvarhely 1761. Sz. 1710. ápr. 19. Csérecs-Čerč, Szk. SJ 1726. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Lőcse-Levoča, Szk. †1775.

Nedeczki Imre, Székesfehérvár 1704. Sz. 1669. okt. 22. Nedecz-Niedzica, L. SJ 1688. márc. 24. Tr. Szk. Psz. 1701. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1706. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1708. ápr. 4. Uo.

Nemsovai Ignác, Eperjes 1760-3, Zsolna 1764-8. Sz. 1706. nov. 28. Szakolca-Skalica, Szk. SJ 1722. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1736. F. 1739. feb. 2. K. sp. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1774.

Neográdi András, Rozsnyó 1746-9, Sárospatak 1750-1. Sz. 1697. nov. 29. Felfalu-Su-

seni, R. SJ 1715. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1731. feb. 2. K. sp. Gyöngyös. †1759. aug. 31. Szatmár-Satu Mare, R.

Neumann Ernő, Temesvár 1768-70, 1772-3. Sz. 1728. ápr. 24. Jászárók. SJ 1745. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1757. F. 1763. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1789. Temesvár-Timișoara, R.

Névedi Antal, Moticska 1771-2, Eperjes 1773. Sz. 1725. júl.24. Focsok. SJ 1741. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1759. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1794. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Niederreiter Orbán, Lőcse 1680. Sz. 1639. okt. 6. Mauren, A. SJ 1664. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1672. F. 1676. aug. 15. Anham (tábori misszió). †1686. okt. 31. Linz, A.

Niskens Miksa, Buda 1738. Sz. 1699. szept. 13. Hardberg, A. SJ 1715. okt. 19. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. Uo. F. 1734. feb. 4 fog. prof. Eger. †1740. dec. 18. Leoben, A.

Obermayr X. Ferenc, Pétervárad 1746-8. Sz. 1643. jan. 22. Linz, A. SJ 1709. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1721. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1727. júl. 29. 4 fog. prof. Buda. †1760. dec. 18. Passau, N.

Okolicsányi Antal, Besztercebánya 1773. Sz. 1736. nov. 12. Ószelec-Hoselec, Szk. SJ 1750. okt. 15. Tr. Szk. Psz. 1766. F. 1771. feb. 2. 4 fog. prof. †?

Olsavski György, Zsolna 1758-9, Eperjes 1765. Sz. 1710. Olsavicza-Ol'šavica, Szk. SJ 1728. nov. 20. Tr. Szk. Psz. 1741. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1780. Tr.

Orebich Ferenc, Pétervárad 1761, 1765. Sz. 1718. aug. 10. Buccaren-Bakar, H. SJ 1737. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Fiume-Rijeka, H. †?

P(b)ader Farkas, Buda 1713-4, Komárom 1715. Sz. 1664. dec. 18. Gentiforense, A. SJ 1681. dec. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1694. Graz, A. F. 1697. feb. 2. K. Sp. Buda. †1740. máj. 22. Linz, A.

Pallovcics Ferenc, Rozsnyó 1762-5, Székelyudvarhely 1768. Sz. 1715. nov. 24. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1733. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1745. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Marosvásárhely-Târgu-Mureș, R. †1781. ápr. 12. Komárom-Komárno, Szk.

Pallovics Imre, Marosvásárhely 1746, Székelyudvarhely 1753-9. Sz. 1709. okt. 23. Sárköz-Livada, R. SJ 1729. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1738. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1760. máj. 12. Balázsfalva-Blaj, R.

Palugyai János, Eperjes 1716-20, 1728-9, 1739-42, Nagybánya 1746, Rozsnyó 1747. Sz. 1677. jún. 2. Palugya-Palúdzka, Szk. SJ 1694. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1708. Bécs-Wien, A. F. 1710. már. 25. K. sp. Kolozsvár-Cluj, R. †1764. máj. 28. Lőcse-Levoča, Szk.

Pamer Gottfried, Buda 1725, Eszék 1726-1727, Székesfehérvár 1730-2, Temesvár 1733-4, Besztercebánya 1735-7, Selmecbánya 1738-41. Sz. 1683. nov. 7. Krieglach, A. SJ 1700. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1713. Uo. F. 1715. feb. K. sp. Bécs. †1744. jan. 9. Győr.

Parniczki Ferenc, Lőcse 1754, Székesfehérvár 1767-71. Sz. 1720. aug. 12. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1735. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1750. F. 1752. feb. 2. K. sp. Lőcse-Levoča, Szk. †1771. nov. 14. Székesfehérvár.

Partman Dávid, Buda 1726-9. Sz. 1675. okt. 10. Salberg, A. SJ 1691. okt. 25. Bécs-Wien, A. Psz. 1705. Bécs. F. 1709. feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1729. aug. 5. Temesvár-Timișoara, R.

Pathai András, Felsőbánya 1733, Székelyudvarhely 1735-7. Sz. 1697. nv. 20. Kecskemét. SJ 1717. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1726. Ka.-Ko. Szk. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Nagybánya-Baja Mare. †1756. már. 15. Nagysz.-Trn. Szk.

Pauckner Antal Pétervárad 1762. Sz. 1728. szept. 27. Zágráb-Zagreb, H. SJ 1744. nov. 4. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Pétervárad-Petrovaradin, H. †?

Pauerfeindl Menyhárt, Lőcse 1674, 1678-9. Sz. 1640. jan. 5. Eichstätt, N. SJ 1657. okt. 23. Bécs-Wien, A. Psz. 1668. Graz, A. F. 1671. aug. 15. K. sp. Linz, A. Elb. 1679. jún. 17. Lőcse-Levoča, Szk.

Paulikovics Dániel, Eperjes 1740., Úrvölgy 1746-7. Sz. 1702. dec. 21. Szarnik? SJ 1721. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1733. F. 1739. feb. 2 4 fog. prof. Tr. Szk. †1747. már. 28. Úrvölgy-Špania Dolina, Szk.

Paxi Antal, Brassó 1730-3, Eszék 1736-7, Buda 1739-40. Sz. 1687. máj. 24. Linz, A. SJ

1704. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1717. Uo. F. 1719. feb. 2. K. sp. †1751. már. 1. Sopron.

Pártl Lipót, Brassó 1754-8. Sz. 1703. nov. 16. Judenburg, A. SJ 1730 okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. F. 1741. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecbánya-Banská Bystrica, Szk. †1768. szept. 6. Judenburg, A.

Pécsi Ádám, Eperjes 1746, Rozsnyó 1748, Székesfehérvár 1754-9. Sz. 1698. dec. 8. Bártfa-Bardejov, Szk. SJ 1716. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1730. Graz, A. F. 1734. feb. 2. K. sp. Belgrád-Beograd, SzM. †1761. júl. 1. Győr.

Peitziger Ádám, Temesvár 1760. Sz. 1724. aug. 28. Baden, A. SJ 1744. nov. 15. Tr. Szk. Psz. 1757. F. 1762. Eger. † 1772. aug. 10. Maribor, Szl.

Peller Mátvás, Eperjes 1765. Sz. 1698. feb. 22. Csaszta-Častkovce, Szk. SJ 1715. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1726. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1751. feb. 2. K. sp. Uo. †1769. ápr. 21. Eperjes-Prešov, szk.

Péntek György, Felsőbánya 1760. Sz. 1698. ápr. 10. Zalaegerszeg. SJ 1738. okt. 17. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1749. feb. 2. K. sp. Győr. †1760. feb. 8. Felsőbánya-Baja Spri, R.

Pergauer János, Buda 1699. Sz. 1664. júl. 2. Pottendorf, A. SJ 1681. okt. 22. Tr. Szk. Psz. 1696. Bécs-Wien, A. F. 1698. feb. 2. Buda. †1708. már. 17. Erdély.

Perger Antal, Komárom 1714, Buda 1717, Temesvár 1723-6. Sz. 1682. okt. 12. Graz, A. SJ 1699. okt. 23. Bécs-Wien, A. Psz. 1711. Graz, A. F. 1716. feb. 2. 4 fog. prof. Krems, A. †1727. jan. 30. Uo.

Perger Ferenc, Buda-Víziváros 1740, Pétervárad 1742, Esztergom 1755-8. Sz. 1700. júl. 1. Ludice, Cs. SJ 1720. nov. 1. Bécs-Wien, A. Psz. 1730. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timișoara, R. †1771. ápr. 26. Eperjes-Prešov, Szk.

Peringer András, Felsőbánya 1751, Marosvásárhely 1760-1, Komárom 1771-2. Sz. 1711. okt. 4. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1747. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1783. Komárom.

Perizhoff Ferenc, Temesvár 1766, Pétervárad 1772-3. Sz. 1730. nov. 30. Ljubljana, Szl. SJ 1748. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1757. †1783. júl. 20. Uo.

- Perizhoff Frigyes, Székesfehérvár 1718. Sz. 1664. okt. 17. Ljubljana, Szl. SJ 1684. nov. 1. Bécs-Wien, A. Psz. 1695. Uo. F. 1699. feb. 2. 4 fog. prof. †1722. júl. 21. Judenburg.
- Perkovich Frigyes, Eperjes 1678. Sz. 1627. ápr. 14. Graz, A. SJ 1642. nov. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1656. F. 1660. feb. 2. 4 fog. prof. Judenburg, A. †1679. aug. 15. Eperjes-Prešov, Szk.
- Perzaich József, Pétervárad 1761-3. Sz. 1713. már. 15. Zagorja, H. SJ 1730. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1741. F. 1748. feb. 2. 4 fog. prof. Zágráb-Zagreb, H. †?
- Petauer Antal, Nagyszeben 1764-70. Sz. 1708. jún. 8. Bécs-Wien, A. SJ 1723. okt. 14. Uo. Psz. 1737. F. 1741. aug. 15. 4 fog. prof. Linz, A.
- Pet(t)ko Miklós, Rozsnyó 1741-2. Sz. 1706. már. 17. Vágújhely-Nové Mesto nad Váhom, Szk. SJ 1722. feb. 1. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. Liptószentmiklós-Liptovský Mikuláš, Szk. †1756. feb. 20. Ka.-Ko. Szk.
- Petrecsics Lőrinc, Sárospatak 1761-2. Sz. 1710. júl. 30. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1726. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1744. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1764. júl. 2. Győr.
- Petrovics András, Szélakna 1772-3. Sz. 1727. dec. 7. Nemsó-Nemsova, Szk. SJ 1747. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1760. F. 1765. aug. 15. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †?
- Peuchel József, Esztergom 1739-42, Buda-Víziváros 1743. Sz. 1698. okt. 20. Graz, A. SJ 1716 okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. Graz, A. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1754. dec. 22. Temesvár-Timișoara, R.
- Peyerl X. Ferenc, Buda 1748, Eszék 1756. Sz. 1713. ápr. 21. Zwifl, N. SJ 1731. okt. 117. Bécs-Wien, A. Psz. 1744. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov, Szk. †?
- Pez Fülöp, Selmecbánya 1725-8, 1745-6, Eszék 1729, Belgrád 1730, Lipótváros 1731. Sz. 1688. feb. 1. Ybbs, A. SJ 1710. okt. 4. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. F. 1721. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1757. szept. 19. Győr.
- Pfaller József, Buda-Víziváros 1745-6, Temesvár 1750-3. Sz. 1713. feb. 6. Linz, A. SJ 1731. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1742. F. 1746. aug. 15. 4 fog. prof. Buda. †1754. feb. 9. Győr.
- Pfreumbter Ádám, Nagyszeben 1738. Sz. 1702. okt. 9. Tirschenreuth, N. SJ 1721. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1732. Uo. F. 1735. feb. 2. K. sp. Eperjes-Prešov, Szk. †1738. dec. 10. Nagyszeben-Sibiu, R.
- Piacsevics Jakab, Eszék 1720. Sz. 1681. ápr. 30. Cigrovec, H. SJ 1699. dec. 24. Bécs-Wien, A. Psz. 1710. F. 1717. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1738. júl. 14. Pécs.
- Pichler András, Buda 1718. Sz. 1663. nov. 24. Brixen-Bressanone, O. SJ 1681. dec. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1695. Graz, A. F. 1699. feb. 2. 4 fog. prof. Lócse-Levoča, Szk. †1721. szept. 28. Győr.
- Pickl (Pikel) József, Temesvár 1770. Sz. 1732. dec. 18. Klagenfurt, a. SJ 1749. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1762. F. 1767. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †?
- Piculi Mihály, Komárom 1713-4, 1731. Sz. 1672. feb. 17. Somorja-Šamorín, Szk. SJ 1690. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1703. Graz, A., F. 1708. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsony-Bratislava, Szk. †1739. nov. 4. Pécs.
- Piero X. Ferenc, Esztergom 1749, Temesvár 1757. Sz. 1712. nov. 7. Bécs-Wien, A. SJ 1736. okt. 14. Uo. Psz. 1746. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Brassó-Brașov, R. †1759. ápr. 28. Eszék-Osijek, H.
- Pilgram Bonaventura, Temesvár 1770-1. Sz. 1737. Ljubljana, Szl. SJ 1755. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1764. F. 1771. feb. 2. 4 fog. prof. †?
- Pirger Bertalan, Selmecbánya 1715-6. Sz. 1670. aug. 24. Strassburg, A. SJ 1690. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1702. Uo. F. 1708. feb. 2. 4 fog. prof. †1716. nov. 2. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk.
- Piringer József, Buda-Víziváros 1751. Sz. 1713. már. 25. Koppenhága-Köbenhavn, Dánia. SJ 1731. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1744. F. 1749. feb. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †?
- Pirolt János, Úrvölgy 1738-9, Selmecbánya 1742-3. Sz. 1698. aug. 29. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. SJ 1714. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1726. Nagysz. -Trn. Szk. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1758. máj. 9. Lócse-Levoča, Szk.

Placzer Antal, Komárom 1751-61, 1772. Sz. 1711. szept. Jászó-Jasov, Szk. SJ 1730. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1744. F. 1746. feb. 2. K. sp. Székelyudvarhely-Odorhei, R. †1782. Nagyvárad-Oradea Mare, R.

Plankensteiner István, Komárom 1728-9, Buda 1741-2. Sz. 1694. dec. 23. Brixen-Bressanone, O. SJ 1715. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Graz, A. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Steyr, A. †1742. máj. 19. Buda.

Podhoranszki György, Rózsashegy-Nizna 1674, Lőcse 1680. Sz. 1642. ápr. 24. Farkasfalva-Farkasovce Levkovce, Szk. SJ 1665. nov. 13. Bécs-Wien, A. Psz. 1674. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1680. aug. 15. K. sp. Lőcse-Levoča, Szk. †1685. okt. 3. Bozók-Bzovik, Szk.

Pogány András, Sárospatak 1735. Sz. 1677. nov. 27. Csép. SJ 1694. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1709. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1711. máj. 1. K. sp. Székelyudvarhely-Odohei, R. †1739. dec. 9. Ungvár-Užhorod, U.

Pohl Ignác, Buda-Víziváros 1756-62. Sz. 1714. aug. 17. Bécs-Wien, A. SJ 1729. okt. 27. Uo. Psz. 1743. F. 1748. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †?

Ponecz Ábrahám, Besztercebánya-Rudva 1688. Sz. 1653. nov. 9. SJ 1670. okt. 17. Olmütz, Cs. †1696. szept. 26. Grupna, Cs.

Popovich Antal, Buda 1731-2, 1743-5, Nagyszében 1746, Esztergom 1747-8. Sz. 1696. jan. 15. Cille, A. SJ 1718. ot. 14. Tr. Szk. Psz. 1724. Graz, A. F. 1734. feb. 2. 4 fog. prof. Zágráb-Zagreb, H. †1752. júl. 18. Pozsega-Požega, H.

Posch György, Buda 1710-1. Sz. 1622. feb. 20. Kirchsschlag, A. SJ 1641. nov. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1699. Graz, A. F. 1659. máj. 25. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1689. dec. 14. Millstatt, A.

Postek György, Úrvölgy 1736-Zsolna 1751, Rozsnyó 1754, Eperjes 1759-61. Sy. 1697. máj. 19. Bicsé-Bystřica, Szk. SJ 1717. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1725. Ka.-Ko. Szk. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk. †1761. ápr. 11. Eperjes-Prešov, Szk.

Potsuch György, Komárom 1712. Sz. 1661. ápr. 22. Szántó-Santovka, Szk. SJ 1648. okt. 25. Tr. Szk. Psz. 1689. F. 1693. feb. 2. K. sp. Eger. †1723. jún. 15. Sárospatak.

Praitlochner István, Székesfehérvár 1748-53, Temesvár 1754-5. Sz. 1712. aug. 20. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1730. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1744. F. 1748. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †1755. ápr. 11. Temesvár-Timișoara, R.

Preindl Márton, Buda-Víziváros 1754-5. Sz. 1712. máj. 11. Győr. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1781. jan. 7. Uo.

Pressul Lénárt, Homonna 1616, Eszterházy misszió 1634. Sz. 1581k. Háromszécs-Try Sliache, Szk. SJ 1601. szept. 16. Brünn, Cs. Psz. 1612. F. 1620. júl. 31. K. sp. Sandomierc, L. †1637. dec. 21. Turóc-Klástor pod Znievom, Szk.

Preteli Ignác, Buda-Víziváros 1737-40. Sz. 1700. aug. 14. Ka.-Ko. Szk. SJ 1717. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1729. Ka.-Ko. F. 1735. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1740. szept. 10. Buda.

Prikheli Mihály, Rozsnyó 1762. Sz. 1726. szept. 17. Báhoň-Báhoň, Szk. SJ 1744. nov. 3. Tr. Szk. Psz. 1757. F. 1763. feb. 2. 4 fog. prof. Lőcse-Levoča, Szk. †1771. feb. 26. Szepes-Spiš, Szk.

Prileszky János, Buda 1767. Sz. 1709. máj. 16. Prilesz-Trencianska Teplá-Priles. Szk. SJ 1724. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1737. Bécs-Wien, A. F. 1742. aug. 15. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1790. Tr.

Primoschich György, Buda 1710. Sz. 1665. ápr. 24. Graz, A. SJ 1684. ápr. 25. Bécs-Wien, Szk. Psz. 1696. Graz, A. F. 1698. feb. 2. K. sp. Millstatt, A. †1727. feb. 21. Linz, A.

Prugger Bernát, Pétervárad 1744-5. Sz. 1690. aug. 16. Leontin, O. SJ 1708. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1721. Graz, A. F. 1724. feb. 2. K. sp. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. †1755. nov. 25. Krems, A.

Puechberger Márton, Buda 1768-70. Sz. 1715. aug. 5. Eger. SJ 1733. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1747. F. 1760. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †1796. okt. 24. Győr.

Puechinger József, Eszék 1761. Sz. 1725. máj. 18. Zágráb-Zagreb, H. SJ 1742. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1757. F. 1760. feb. 2. K. sp. Pozsega-Požega, H. †1763. máj. 11. Eszék-Osijek, H.

Purkhardt János, Buda 1726. Sz. 1681. nov. 5. Rudolf, Szl. SJ 1698. okt. 10. Bécs-

Wien, A. Psz. 1712. Uo. F. 1715. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. † 1727. aug. 23. Pozsony-Bratislava, Szk.

Pusztai Ignác, Székesfehérvár 1744. Sz. 1712. szept. 22. Ka.-Ko. Szk. SJ 1728. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1742. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Sárospatak. †1748. feb. 17. Cremona, O.

Pürger B. Ferenc, Buda-Víziváros 1751-1754, Esztergom 1755-6. Sz. 1715. okt. 10. Neu-Pollen, A. SJ. 1741. okt. 20. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †?

Rachenberger Mátyás, Pétervárad 1735-1737, Esztergom 1738, Belgrád 1739. Sz. 1699. jan. 23. Rottalmünster, N. SJ 1715. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Zágráb-Zagreb, H. †1742. ápr. 5. Graz, A.

Raisl Henrik, Szatmár 1763. Sz. 1722. júl. Esztergom. SJ 1740. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Buda, †1763. szept. 17. Szatmár-Satu Mare, R.

Raisz József, Marosvásárhely 1766-1773. Sz. 1727. márc. Vajdahunyad-Hunedora, R. SJ 1748. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1757. F. 1759. feb. 2. K. sp. Nagybánya-Baja Mare, R. †1776. Marosvásárhely-Tárgu-Mureş, R.

Rast István, Eperjes 1725-6. Sz. 1671. dec. 11. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1686. okt. 6. Tr. Szk. Psz. 1699. Graz, A. F. 1706. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz. †1726. dec. 1. Kolozsvár-Cluj, R.

Reck József, Buda Víziváros 1745-52, Buda 1757-9, Rozsnyó 1765-1770. Sz. 1703. márc. 3. Pest. SJ 1720. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1734. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †?

Reiga(e)ji György, Marosvásárhely 1745. Sz. 1678. ápr. 23. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1699. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1712. Graz, A. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †1748. szept. 27. Kolozsvár-Cluj, R.

Reinwaldt Ádám, Besztercebánya 1757-9. Sz. 1694. nov. 4. Baden, A. SJ 1711. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1722. Graz, A. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. †1769. jan. 21. Graz.

Reviczki Antal, Buda 1771-3. Sz. 1723. jan. 17. Újhely-Uiheli, R. SJ 1738. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1752. F. 1756. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1781. dec. Buda.

Reviczki Ignác, Székelyudvarhely 1730-4, Nagybánya 1736-8. Sz. 1687. márc. 4. Elefánt-Horné Lefantovce, Szk. SJ 1708. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1718. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1720. feb. 2. K. sp. Gyöngyös. †1770. dec. 8. Ka.-Ko. Szk.

Rhadeczi János, Rózsashegy (Szt. Miklós) 1674. Sz. 1634. nov. 24. Tovachov, Cs. SJ 1657. okt. 26. Tr. Szk. Psz. 1667. F. 1675. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1699. dec. 6. Pozsony-Bratislava, Szk.

Rhier Tódor, Buda-Víziváros 1754-6, Eperjes 1757, Esztergom 1760. Sz. 1718. márc. 12. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1735. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1748. 3 fog. prof. Temesvár-Timişoara, R. †1767. jan. 19. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Riberics (Ribics) János, Komárom 1725, Sárospatak 1732-4, Rozsnyó 1746, Esztergom 1747, Székelyudvarhely 1752-3. Sz. 1687. okt. 14. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1716. dec. 24. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1729. aug. 15. 4 fog. prof. †1763. feb. 27. Pécs.

Ribics Ferenc, Buda-Víziváros 1731, Komárom 1739-63. Sz. 1696. szept. 21. Mohács. SJ 1711. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1741. aug. 15. 4 fog. prof. Győr. †1763. dec. 26. Uo.

Richard József, Buda-Víziváros 1765-1773. Sz. 1733. máj. 28. Bécs-Wien, A. SJ 1749. okt. 18. Uo. Psz. 1759. F. 1767. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †?

Rienzner Antal, Székesfehérvár 1757-60, Temesvár 1761. Sz. 1722. jún. 6. Petau, A. SJ 1740. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. Prof. Székesfehérvár. †?

Riss Gáspár, Selmecebánya 1717-20, Eszék 1721-5. Sz. 1673. ápr. 15. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1691. szept. 26. Bécs-Wien, A. Psz. 1704. Graz, A. F. 1708. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †1752. júl. 28. Eszék-Osijek, H.

Ródel X. Ferenc, Buda 1747, Brassó 1759-63. Sz. 1708. júl. 3. Graz, A. SJ 1728. okt. 24. Bécs-Wien, A. Psz. 1738. F. 1742. feb. 2. Igló-Spišská nová Ves, Szk. †?

Romedis Bertalan, Buda 1737. Sz. 1703. nov. 9. SJ 1728. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. †1739. máj. 7. Buda.

Rosenics Vitus, Komárom 1765-72. Sz. 1726. máj. 20. Pordány-Pordeanu, R. SJ 1744. nov. 3. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Sárospatak. †1795. júl. 14.

Rost Tamás, Eperjes 1745-7. Sz. 1697. okt. 21. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1712. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1726. Graz, A. F. ? †1765. dec. 12. Pozsony-Bratislava, Szk.

Rotári József, Zsolna 1764-6. Sz. 1706. jún. 2. Lipcse-Lipša, U. SJ 1723. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1740. feb. 2. K. sp. Eperjes-Prešov, Szk. †1766. júl. 24. Ka.-Ko. Szk.

Rothl Simon, Buda-Víziváros 1725-7, Sárospatak 1736-42. Sz. 1691. okt. 7 Buda. SJ 1709. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1721. Ka.-Ko. Szk. F. 1725. feb. 2. K. sp. Buda. †1769. jan. 31. Eger.

Roys Ignác, Besztercebánya 1760-2. Sz. 1705. már. 25. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. SJ 1720. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1734. F. 1738. aug. 15. 4 fog. prof. Buda. †1777. Besztercebánya.

Rudolf Ferenc, Székelyudvarhely 1722-4. Sz. 1673. dec. 4. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. SJ 1693 okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1704. Graz, A. F. 1704. feb. 2. K. sp. Győr. †1744. már. 19. Uo.

Rudolphi Károly, Buda 1720. Sz. 1679. nov. 3. Graz, A. SJ 1695. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1707. Uo. F. 1717. feb. 2. 4 fog. prof. Passau, N. †1741. jún. 19. Krems, A.

Rusbaczi Sándor, Rozsnyó 1772. Sz. 1735. már. 17. Késmárk-Kezmarok, Szk. SJ 1755. okt. 25. Tr. Szk. Psz. 1763. F. 1767. feb. 2. K. sp. Szepes-Spiš, Szk. †1792.

Sabin Kristóf, Besztercebánya 1743. Sz. 1700. ápr. 7 Graz, A. SJ 1715. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1728. Uo. F. 1736. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1770. jan. 1. Leoben, A.

Sadler Pál, Buda-Víziváros 1746-7. Sz. 1708. feb. 11. Steyr, A. SJ 1723. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1737. F. 1741. aug. 15. 4 fog. prof. Uo. †1771. feb. 9. Linz, A.

Sándor Pál, Nagybánya 1760-1, Komárom 1762-3, Nagyszeben 1764, Szatmár 1765. Sz. 1716. feb. 1. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1735. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1775. Komárom.

Sárosi Sándor, Nagyszeben 1751, Székelyudvarhely 1766. Sz. 1719. máj. 7. Sáros-

Velký-Šariš, Szk. SJ 1735. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Zsolna-Žilina, Szk. †1766. máj. 26. Székelyudvarhely-Odorhei, R.

Sauerwein József, Lipótváros 1732, Székesfehérvár 1733-5. Sz. 1696. már. 26. Körömbánya-Kremnica, Szk. SJ 1713. okt. 21. Tr. Szk. Psz. 1724. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1742. szept. 26. Nagybánya-Baja-Mare, R.

Schalk Ferenc, Temesvár 1744-5. Sz. 1700. már. 30. Linz, A. SJ 1717. dec. 8. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Graz, A. F. 1735. feb. 2. 4 fog. prof. Komárom-Komárno, Szk. †1756. dec. 3. Passau, N.

Schalk Gáspár, Esztergom 1730-1. Sz. 1695. már. 14. Linz, A. SJ 1714. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1724. Uo. F. 1727. feb. 2. K. sp. Győr. †1739. júl. 22. Pétervárad-Petrovaradin, H.

Schedi János, Eperjes 1758-62, Moticska 1765-70, Lipótváros 1771-2. Sz. 1717. szept. 5. Szakolca-Skalica, Szk. SJ 1733. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1751. feb. 2. K. sp. Liptószentmiklós-Liptovský Mikuláš, Szk. †?

Scheffezik Mihály, Eperjes 1744, Temesvár 1749, Szélakna 1754-68, Lipótváros 1772, Besztercebánya 1773. Sz. 1711. már. 18. Malacka-Malacky, Szk. SJ 1730. okt. 16. Bécs-Wien, A. Psz. 1741. F. 1745. máj. 3. 4 fog. prof. Selmecbánya-Banská Štiavnica, Szk. †1788. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk.

Scheichenstuhl Károly, Székesfehérvár 1703. Sz. 1655. ápr. 11. Eisenärz, A. SJ 1672. okt. 5. Bécs-Wien, A. Psz. 1686. Graz, A. F. 1690. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1719. jan. 15. Győr.

Schendl Frigyes, Buda-Víziváros 1728-9, 1736, Nagybánya 1732-4. Sz. 1695. dec. 5. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1711. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1724. Graz, A. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. †1738. ápr. 9. Nagysz.-Trn. Szk.

Scherern Károly, Komárom 1729. Esztergom 1732. Sz. 1695. okt. 7. Bécs-Wien, A. SJ 1712. feb. 26. Uo. Psz. 1723. Uo. F. 1739. feb. 28. Komárom-Komárno, Szk. †?

Scheucher János, Buda-Víziváros 1738. Sz. 1684. dec. 27. St. Veit. SJ 1705. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1717. Graz, A. F. 1723.

feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1739. jún. 1. Esztergom.

Schez Ignác, Székesfehérvár 1743, Nagyszében 1744–5. Sz. 1707. okt. 5. Bécs-Wien, A. SJ 1763. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1739. feb. 2. K. sp. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1765. ápr. 22. Pozsega-Požega, H.

Schindler Antal, Temesvár 1750. SJ 1746. Végzett teológus. Psz. 1748. †1750. feb. 27. Temesvár-Timișoara, R.

Schiningen Ignác, Székesfehérvár 1764–1772. Sz. 1731. júl. 18. Székesfehérvár. SJ 1747. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1761. F. 1765. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †?

Schissler Samu, Rozsnyó 1743. Buda 1749. Gyulafehérvár 1751–4, Nagybánya 1763, Pétervárad 1764–6. Sz. 1708. máj. 25. Ka.-Ko. Szk. SJ 1723. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1736. F. 1741. aug. 14. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1788. már. Buda.

Schmederer György, Buda-Víziváros 1765.71. Sz. 1725. ápr. 4. Győr. SJ 1743. feb. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1754. F. 1759. aug. 15. 4 fog. prof. Sopron. †?

Schmerniz Ádám, Székelyudvarhely 1742. 1745–6. Sz. 1693. okt. 4. Győr. SJ 1716. feb. 27. Tr. Szk. Psz. 1721. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1726. aug. 15. K. sp. †1746. máj. 27. Székelyudvarhely-Oderhei. R.

Schmidhueber Ferenc, Temesvár 1749, 1758–9. Sz. 1717. okt. 3. Passau, N. SJ 1733. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1747. F. 1749. K. sp. †1795. jan. 7. Graz, A.

Schmidt Ferenc, Eperjes 1773. Sz. 1736. júl. 3. Neumarkt, A. SJ 1752. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1765. F. 1770. feb. K. sp. Graz, A. †?

Schmidt Ignác, Buda-Víziváros 1741. Sz. 1708. jan. 22. Laens, A. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1739. †1741. júl. 1. Buda.

Schotter (Scholter) János, Sárospatak 1763–5. Sz. 1711. okt. 27. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1728. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1777. Pozsony.

Schrágl Miksa, Sárospatak 1753. Sz. 1703. aug. 15. St. Pölten, A. SJ 1720. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1733. F. 1735. feb. 2. K. sp. Judenburg, A. †?

Schueller Ferenc, Székesfehérvár 1721. Sz. 1681. okt. 3. Linz, A. SJ 1698. okt. 25. Bécs-Wien, A. Psz. 1708. F. 1711. aug. 15. K. sp. Leoben, A. †1752. júl. 20. Steyr, A.

Schurian Zsigmond, Temesvár 1755, Pétervárad 1767. Sz. 1721. már. 15. Eberndorf, A. SJ 1736. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1750. F. 1754. aug. 15. 4 fog. prof. Nagyvárad-Oradea Mare, R. †?

Schwendtner Métyás, Temesvár 1763, Buda-Víziváros 1764. Sz. 1712. okt. 12. Spittal, A. Psz. 1728. okt. 19. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. F. 1746. feb. 2. 4 fog. prof. Millstatt, A. †1769. ápr. 29. Buda.

Sednik Dániel, Kassa 1635. Sz1595. Poroszka-Pruské, Szk. SJ 1616. okt. 9. Leoben, A. Psz. 1621. F. 1629. okt. 7. K. sp. Nagysz.-Trn. Szk. †1656. okt. 12. Uo.

Seeau Honorius, Selmecebánya 1721. Buda 1722–4, Belgrád 1725–6. Sz. 1678. nov. 19. Hallstatt, A. SJ 1694. nov.21. Bécs-Wien, A. Psz. 1707. Graz, A. F. 1712. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1730. feb. 3. Linz, A.

Siebeneicher Mihály, Buda-Víziváros 1735. Sz. 1697. szept. 29. Millstatt, A. SJ 1714. nov. 3. Bécs-Wien, A. Psz. 1725. Uo. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Eszék-Osijek, H. †1749. okt. 21. Zágráb-Zagreb, H.

Simatic Máttyás, Eszék 1761. Sz. 1722. feb. 15. Carlovac, H. SJ 1738. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1751. F. 1756. feb. 2. 4 fog. prof. Pozsega-Požega, H.

Simkovics Antal, Nagyszében 1755–9, 1761–2. Sz. 1715. jún. 25. Köpcsény-Kittsee, A. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1746. F. 1752. feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1771. ápr. 16. Eger.

Simor János, Komárom 1764, Szatmár 1768. Sz. 1727. jún. 1. Gyöngyös. SJ 1745. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1761. feb. 2. K. sp. Kolozsvár-Cluj, R. †1792. Gyöngyös.

Sirowski Ferenc, Belgrád, 1731. Sz. 1689. máj. 8. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. SJ 1710. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1719. F. 1724. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1742. dec. 3. Nagyvárad-Oradea Mare, R.

Skober János, Zsolna 1771–2. Sz. 1722. dec. 24. Bélaház-Boreláz, Szk. SJ 1743. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1754. F. 1758. feb. 2. 4 fog.

prof. Bazin-Pezinok, Szk. †1779. máj. 23. Nagysz.-Trn. Szk.

Socher X. Ferenc, Esztergom 1741-2, 1745, Nagyszeben 1743-4, Pétervárad 1769-1773. Sz. 1706. okt. 17. St. Pölten, A. SJ 1722. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1736. F. 1765. feb. 2. 4 fog. prof. Pétervárad-Petrovaradin, H. †1781. aug. 31. Bécs.

Somogyi Ádám, Székelyudvarhely 1770-1773. Sz. 1726. dec. 25. Nemespann-Paña, Szk. SJ 1744. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †?

Sonnleitner Antal, Temesvár 1761-2, Nagyszeben 1765-70. Sz. 1725. aug. 5. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1742. feb. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1753. F. 1759. aug. 15. K. sp. Nagyszeben-Sibiu, R. †1775.

Sontagh Pál, Buda-Víziváros 1733, Zsolna 1742. Sz. 1700. júl. 25. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1729. Ka.-Ko. Szk. F. 1736. már. 4. 4 fog. prof. Cottignola, O. †1752. már. 4. Esztergom.

Sparber Hiacint, Buda 1706-8, Esztergom 1725. Sz. 1669. aug. 15. Rottmannsdorf, Szl. SJ 1688. szep. 22. Bécs-Wien, A. Psz. 1699. F. 1702. feb. 2. Ljubljana, Szl. †1734. okt. 28. Pécs.

Spengler József, Moticska 1756-64. Sz. 1715. okt. 12. Tr. Szk. SJ 1733. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Úrvölgy-Špania-Dolina, Szk. †1777. Vág-Beszterce-Bystrica nad Váhom, Szk.

Stainer Sebestyén, Nagyszeben 1724-5, Selmechánya 1734-7. Sz. 1679. júl. 2. Wels, A. SJ 1696. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1710. Graz, A. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1748. jún. 12. Uo.

Stäber X. Ferenc, Brassó 1747-52. Sz. 1704. okt. 31. Klagenfurt, A. SJ 1721. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1735. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1753. már. 1. Brassó-Braşov, R.

Steinmez Joachim, Buda-Víziváros 1737. Sz. 1698. júl. 31. Solzbach, N. SJ 1720. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1731. Graz, A. F. 1734. feb. 2. K. sp. Nagyszeben-Sibiu, R. †1756. aug. 16. Igló-Spišska Nová Ves, Szk.

Steizinger Antal, Eszék 1735. Sz. 1695. már. 17. Staizing, A. SJ 1711. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1725. Graz, A. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1759. jan. 12. Passau, N.

Stocker Ignác, Brassó 1733-41, Székesfehérvár 1743-61. Sz. 1694. jan. 31. Krems, A. SJ 1714. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Uo. F. 1729. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †1761. okt. 7. Székesfehérvár.

Streit Károly, Komárom 1724-5, 1732-1750. Sz. 1691. aug. 28. Boroszló-Wroclaw, L. SJ 1708. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1720. Uo. F. 1724. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1750. ápr. 10. Uo.

Stummer Ignác, Temesvár 1727. Sz. 1678. aug. 2. Bécs-Wien, A. SJ 1699. okt. 9. Uo. Psz. 1708. F. 1714. feb. 2. 4 fog. prof. †1749. okt. 14. Tr. Szk.

Sturm(b) Lipót, Sárospatak 1754. Sz. 1710. aug. 3. Steyr, a. SJ 1729. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1744. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1754. már. 16. Sárospatak.

Sulzer Gallus, Gyulafehérvár 1730. Sz. 1686. okt. 16. Hochenzell, N. SJ 1707. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1716. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1722. feb. 2. 4 fog. prof. Bécs. †1749. okt. 8. Traunkirchen, A.

Summavilla Simon, Eszék 1728. Sz. 1671. máj. 12. Mön, O. SJ 1690. szep. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1702. Graz, A. F. 1704. feb. 2. K. sp. Gorizia, O. †1739. feb. 9. Nagysz.-Trn. Szk.

Sümeghi János, Buda 1752-3. Sz. 1686. nov. 4. Sümeg, SJ 1704. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1718. Ka.-Ko. Szk. F. 1722. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1753. máj. 7. Buda.

Szabó András, Székesfehérvár 1763, Komárom 1768. Sz. 1712. aug. 23. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1745. F. 1750. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †1772. júl. 9. Szatmár-Satu Mare, R.

Szabó Ferenc, Rozsnyó 1733-4, Nagybánya 1739, 1754-8, Sárospatak 1743-5. Sz. 1688. feb. 26. Kéménd-Kamendín, Szk. SJ 1708. okt. 29. Bécs-Wien, A. Psz. 1718. Uo. F. 1726. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1763. máj. 9. Eger.

Szabó Imre, Rozsnyó 1770-2. Sz. 1729. nov. 14. Kőszeg, SJ 1747. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1759. F. 1763. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †?

Szádeczki János, Komárom 1730, Zsolna 1738-9, Eperjes 1762. Sz. 1695. ápr. 10. Kálacs-Kolaček, Szk. SJ 1717. okt. 9. Tr. Szk.

Psz. 1725. Ka.-Ko. Szk. F. 1732. feb. 2. 4 fog. prof. Zsolna-Žilina, Szk. †?

Szaitli Mihály, Felsőbánya 1771-3. Sz. 1716. nov. 11. Lövvő. SJ 1736. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1748. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †1791. Sopron.

Szalai József, Nagyszeben 1740, Rozsnyó 1744. Sz. 1704. már. 25. Kőszeg. SJ 1725. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1740. aug. 15. K. sp. Nagyszeben-Sibiu, R. †1760. már. 11. Szatmár-Satu Mare, R.

Szalai K. János, Székesfehérvár 1770-2, Szatmár 1773. Sz. 1724. ápr. 30. Fúr-Rúbán, Szk. SJ 1743. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1761. feb. 2. 4 fog. prof. Székesfehérvár. †?

Szalbeck Ferenc, Székelyudvarhely 1747-1751, 1761-70, Marosvásárhely 1758-9. Sz. 1705. dec. Galacz, Moldávia. SJ 1725. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1734. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Sopron. †1770. dec. 19. Székelyudvarhely-Odorhei, R.

Szalbeck Mihály, Székelyudvarhely 1749-1752. Sz. 1709. már. 24. Galacz, Moldávia. SJ 1725. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1740. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †1758. feb. 25. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R.

Szaleffi János, Nagybánya 1761-3, Komárom 1770, Szatmár 1771-2, Nagyszeben 1773. Sz. 1719. dec. 22. Győr. SJ 1737. okt. 19. Tr. Szk. Psz. 1751. F. 1755. feb. 2. 4 fog. prof. Marosvásárhely-Târgu-Mureş, R.

Szali István, Eperjes 1752-4, Zsolna 1755-7. Sz. 1697. aug. 23. Verbó-Vrbové, Szk. SJ 1716. feb. 27. Tr. Szk. Psz. 1727. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1733. aug. 15. 4 fog. prof. Zsolna-Žilina, Szk. †?

Szamaróczi (Szamarovski) Pál, Eperjes 1721-2, Zsolna 1735, 1744-52. Sz. 1674. jún. 15. Tr. Szk. SJ 1692. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1706. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1710. feb. 2. 4 fog. prof. Tr. †1754. ápr. 1. Zsolna-Žilina, Szk.

Szanyi (Száni) László, Felsőbánya 1747-1748, Komárom 1749. Sz. 1699. már. 24. Fancsika-Fančiková, U. SJ 1720. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1730. Bécs-Wien, A. F. 1738. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †1758. jún. 11. Eger.

Szatkovszki György, Rozsnyó 1748, 1763-6. Sz. 1710. máj. 9. Serke-Širkovce,

Szk. SJ 1731. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1745. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Rozsnyó-Rošňava, Szk. †1766. már. 10. Uo.

Székely László, Székelyudvarhely 1769, Marosvásárhely 1770-2. Sz. 1713. jún. 30. Altorja. SJ 1734. okt. 17. tr. Szk. Psz. 1744. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Nagybánya-Baja Mare, R. †1772. feb. 12. Marosvásárhely-Târgu Mureş, R.

Szél Simon, Bicse 1635. Sz. 1602. okt. 27. Holics-Holič, Szk. SJ 1624. dec. 9. Leoben, A. Psz. 1633. F. 1643. már. 25. K. sp. Homonna-Humenné, Szk. †1655. ápr. 14. Ungvár-Užhorod. U.

Szendrei János, Rozsnyó 1726-31. Sz. 1682. dec. 24. Nagy Jác-Jacovce, Szk. SJ 1699. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1712. Bécs-Wien, A. F. 1717. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1745. már. 22. Eger.

Szendrey József, Felsőbánya 1761. Sz. 1721. feb. 23. Acsalag. SJ 1740. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1753. F. 1758. feb. 2. 4 fog. prof. Felsőbánya-Baja Spri, R. †1775. Kolozsvár-Cluj, R.

Szerdahelyi Ferenc, Zsolna 1771-3. Sz. 1717. feb. 24. Szalók-Slakovce, Szk. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1747. F. 1752. jún. 29. 4 fog. prof. Santa Anna, Argentina. †?

Szerdahelyi József sen. Nagyszeben 1771-3. Sz. 1726. jan. 4. Sopron. SJ 1743. nov. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1761. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1802. szept. 26. Sopron.

Szeredi György, Úrvölgy 1740-2. Sz. 1704. már. 28. Tr. Szk. SJ 1725. okt. 9. Uo. Psz. 1736. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1761. már. 26. Savnik-Stiavnik, Szk.

Szidek Gáspár, Rozsnyó 1751. Sz. 1718. dec. 28. Rajecz, Szk. SJ 1742. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1750. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1759. feb. 23. Ka.-Ko. Szk.

Szikora (Sickora) András, Temesvár, 1760. Sz. 1723. okt. 16. Rakacza. SJ 1742. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1763. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1774. Sárospatak.

Szilacsek Pál, Úrvölgy 1743, Eperjes 1745. Zsolna 1755-7. Sz. 1706. jan. 12. Szakolca-Skalica, Szk. SJ 1722. okt. 28. Bécs-Wien, A.

Psz. 1737. F. 1740. feb. 2. K. sp. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1783.

Szilágyi István, Székesfehérvár 1722-3. Sz. 1670. szept. 14. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1689. okt. 18. Tr. Szk. Psz. 1700. Graz, A. F. 1704. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1732. nov. 12. Sárospatak.

S(z)labik Vencel, Zsolna 1743, Eperjes 1753-7. Sz. 1702. júl. 15. Brünn, Cs. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1734. F. 1739. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1775. Szakolca-Skalica, Szk.

Szöllösi Pál, Buda-Víziváros 1744, Buda 1752-4, 1765-6. Sz. 1701. ápr. 15. Putnok. SJ 1723. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1731. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1735. feb. 2. K. sp. Nagyvárád-Oradea Mare, R. †1770. nov. 14. Buda.

Szöllősy János, Homonna 1615-8. Sz. 1576k. Garamszőlös-Rybnik, Szk. SJ 1603. jún. 13. Brünn, Cs. Psz. Bel. előtt. F. 1619. jún. 16. K. sp. Homonna-Humenné, Szk. †1638. júl. 8. Uo.

Szuhai György, Zsolna 1724-30. Sz. 1672. jan. 20. Szuha. SJ 1714. jún. 12. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1718. feb. 2. K. sp. Uo. †1735. szept. 2. Szepes-Spiš, Szk.

Szunyogh Ferenc, Buda 1719. Sz. 1669. Nagy Jeszen-Turčianske Jaseno, Szk. SJ 1685. nov. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1698. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1703. feb. 2. 4 fog. prof. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. †1726. dec. 8. Uo.

Tallian Miklós, Sárospatak 1728-9. Sz. 1667. már. 9. Monyorókerék-Eberau, A. SJ 1688. feb. 23. Bécs-Wien, A. Psz. 1698. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1702. aug. 15. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1736. nov. 23. Nagysz.-Trn. Szk.

Tamáskovics Ferenc, Rozsnyó 1740-1. Sz. 1704. okt. 1. Nagysz.-Trn. Szk. SJ 1723. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1736. F. 1738. feb. 2. K. sp. Ungvár-Užhorod, U. †1765. jan. 8. Uo.

Tann József, Komárom 1767, Sárospatak 1773. Sz. 1730. nov. 2. Székesfehérvár. SJ 1748. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1760. F. 1766. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †?

Tarnóczi Antal, Komárom 1773. Sz. 1719. júl. 30. Kismarton-Eisenstadt, A. SJ 1739. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1749. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Győr. †?

Tarnóczi Ferenc, Esztergom 1762, Buda 1764. Sz. 1724. Kismarton-Eisenstadt, A. SJ 1742. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1760. feb. 2. 4 fog. prof. Kőszeg. †?

Tarnóczi Menyhért, Zsolna 1769-73. Sz. 1704. feb. 24. Lehócz-Ljahivci, U. SJ 1722. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1735. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. Eperjes-Prešov. Szk. †1781. Zsolna-Žilina, Szk.

Tarnóczi Zsigmond, Zsolna 1760-3. Sz. 1707. dec. 7. Murakeresztur-Križovec, H. SJ 1725. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1737. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Selmecebánya-Banská Štiavnica, Szk. †1763. szept. 1. Zsolna-Žilina, Szk.

Ternszki János, Pétervárad 1767. Sz. 1725. dec. 10. Camarc? H. SJ 1743. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1756. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Varasd-Varaždin, H. †Pozsega-Požega, H.

Teüffl Károly, Székesfehérvár 1742-5, Buda-Víziváros 1747-9, 1762, Pétervárad 1759-60. Sz. 1704. nov. 4. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1738. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. †1765. okt. 25. Ka.-Ko. Szk.

Thaller Tamás, Eszék 1719, Buda-Víziváros 1727, Pétervárad 1738, 1759-60. Sz. 1686. már. 6. Leontin, O. SJ 1703. nov. 1. Tr. Szk. Psz. 1714. Bécs-Wien, A. F. 1721. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1743. máj. 30. Sopron.

Thrier Jakab, Gyulafehérvár 1730. Sz. 1690. jún. 15. Poisdorf, A. SJ 1708. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1720. Uo. F. 1726. feb. 2. 4 fog. prof. Leoben, A. †1762. aug. 17. Klagenfurt, A.

Tiborczi János, Komárom 1765, 1773, Marosvásárhely 1768, Szatmár 1770-2. Sz. 1716. dec. 4. Péteri. SJ 1738. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1747. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1774. Komárom-Komárno. Szk.

Tischler József, Nagyszében 1761, Zsolna 1768-70. Sz. 1723. okt. 18. Királybányatóplica-Toplița, R. SJ 1742. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1754. F. 1757. feb. 2. K. sp. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †?

Toldi (Toldt) János, Rozsnyó 1769-73. Sz. 1733. jan. 24. Nagyselmec-Liptovská Štiavnica, Szk. SJ 1755. okt. 25. Tr. Szk. Psz. 1764. F. 1771. feb. 2. 4 fog. prof. †1780. szept. Rozsnyó-Rošňava, Szk.

Tolvai Imre, Buda 1742-5. Sz. 1694. nov. 8. Holics-Holič, Szk. SJ 1709. nov. 13. Bécs-Wien, A. Psz. 1722. Uo. F. 1728. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1775. júl. 10. Kélékő-Modrý-Kameň, Cs.

Török Béla, Sárospatak 1752-8. Sz. 1703. ápr. 13. Gyöngyöspata. SJ 1730. okt. 14. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1741. feb. 2. 4 fog. prof. Eger. †1758. feb. 20. Sárospatak.

Tranker Mátyás, Temesvár 1763-4. Sz. 1727. már. 18. Mattersdorf, A. SJ 1744. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1758. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Brassó-Braşov, R. †1775.

Traunpauer József, Sárospatak 1752. Sz. 1720. feb. 9. Bécs-Wien, A. SJ 1736. okt. 14. Uo. Psz. 1750. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †1769. feb. 13. Millstatt, A.

Trefflinger Pál, Buda 1700-2. Sz. 1651. szept. 22. Linz, A. SJ 1670. okt. 11. Leoben, A. Psz. 1683. Graz, A. F. 1688. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1716. okt. 2. Žirec. Cs.

Tri(y)fatter X. Ferenc, Buda-Viziváros 1749, Temesvár 1751. Sz. 1718. okt. 3. Krems, A. SJ 1735. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1753. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timişoara, R. †1797. Krems.

Trsztvánszki Máté, Nagybánya 1764-5. Sz. 1715. aug. 20. Fraknó-Forchtenstein, A. SJ 1733. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1745. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1777. júl. 21. Tr. Szk.

Turcsányi György, Eperjes 1765. Besztercebánya 1773. Sz. 1726. nov. 1. Kópatak-Steinbach, A. SJ 1744. nov. Nov. 12. Tr. Szk. Psz. 1756. F. 1762. feb. 2. 4 fog. prof. Ka.-Ko. Szk. †1777. Zólyom-Zvolen, Szk.

Türk József, Brassó 1742-4. Sz. 1701. aug. 12. Pozsony-Bratislava, Szk. SJ 1717. okt. 28. Bécs-Wien, A. Psz. 1729. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1735. feb. 2. 4 fog. prof. Temesvár-Timişoara, R. †1766. jún. 24. Pozsony.

Újhelyi (Uyheli) Ádám, Székelyudvarhely 1717-20. Sz. 1675. dec. 18. Mezőlaborc-Medzi Laborce, Szk. SJ 1693. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1709. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1711. feb. 2. 4 fog. prof. Gyulafehérvár-Alba Iulia, R. †1719. máj. 21. Székelyudvarhely-Odorhei, R.

Urami Mihály, Eperjes 1772. Sz. 1735. máj. 8. Nagybóbróc-Bonrovček. Szk. SJ 1752.

okt. 26. Tr. Szk. Psz. 1765. F. 1770. feb. 2. K. sp. Rozsnyó-Rošnava, Szk. †?

Ürményi István, Szatmár 1769-70. Sz. 1736. aug. 10. Vitri? SJ 1751. okt. 15. Bécs-Wien, A. Psz. 1734. F. 1769. feb. 2. 4 fog. prof. Szatmár-Satu Mare, R. †1775. Verebely-Vráble, Szk.

Vahl Ferenc, Nagyszeben 1741-2, Eperjes 1755-8, Eszék 1759-62, Lipótváros 1773. Sz. 1710. jan. 4. Friedenthal, L. SJ 1725. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1739. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †1774. Sopron.

Vargyai Mihály, Felsőbánya 1755-6, Nagybánya 1762-3, Szatmár 1764. Sz. 1714. okt. 14. Szent András-Svätý-Ondrej, Szk. SJ 1739. okt. 27. Tr. Szk. Psz. 1729. Graz, A. F. 1751. feb. 2. 4 fog. prof. Szatmár-Satu Mare, R. †1766. ápr. 13. Uo.

Vass Imre, Nagybánya 1742-4, Székelyudvarhely 1745-8. Sz. 1701. nov. 7. Kolozsvár-Cluj, R. SJ 1721. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1729. Graz, A. F. 1736. feb. 2. 4 fog. prof. Marosvásárhely-Târgu Mureş, R. †1747. dec. 3. Székelyudvarhely-Odorhei, R.

Vass János, Nagybánya 1727, Székelyudvarhely 1745-8. Sz. 1687. máj. 4. Bácsi-Bácia, R. SJ 1721. nov. 12. Tr. Szk. Psz. Bel. előtt. F. 1732. aug. 15. K. sp. Kőszeg. †1758. máj. 8. Kolozsvár-Cluj, R.

Venzl Ágoston, Temesvár 1761. Sz. 1730. aug. 30. SJ 1747. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. Elb. 1767. már. 1. Bécsújhely-Wienerneustadt, A.

Viczen Ádám, Nagyszeben 1741-2, Eperjes 1764. Sz. 1717. dec. 14. Bicse-Bytčica, Szk. SJ 1736. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1749. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1774. Zsolna-Žilina, szk.

Visnyóczy Imre, Úrvölgy 1745. Sz. 1708. máj. 22. Dócs-Dojč, Szk. SJ 1725. okt. 10. Tr. Szk. Psz. 1738. F. 1741. feb. 2. K. sp. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1763. ápr. 13. Rozsnyó-Rošnava, Szk.

Vogl Ferenc, Belgrad 1719-20. Sz. 1679. dec. 3. Pechlarn, A. SJ 1695. okt. 9. Tr. Szk. Psz. 1708. Graz, A. F. 1713. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyszeben-Sibiu, R. †1734. júl. 10. Bécs-Wien, A.

Vorster Zsigmond, Brassó 1765-9. Sz. 1715. szept. 7. Pest. SJ 1731. okt. 17. Bécs-

Wien, A. Psz. 1745. F. 1749. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1794. feb. 19. Uo.

Vungrinovich Antal, Pétervárad 1763. Sz. 1708. júl. 22. Zágráb-Zagreb, H. SJ 1725. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1739. F. 1743. feb. 2. 4 fog. prof. Pécs. †1774.

Wagegg Antal, Buda 1719-21. Sz. 1675. jún. 20. Ipsen, A. SJ 1690. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1704. Graz, A. F. 1708. aug. 15. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1742. aug. 31. Bécs-újhely-Wienerneustadt, A.

Wagenseil Ignác, Eperjes 1758-9, 1765, Brassó 1770-3. Sz. 1721. júl. 16. Bécs-Wien, A. SJ 1739. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1749. F. 1751. aug. 15. K. sp. Millstatt, A. †?

W(V)ailand X. Ferenc, Székesfehérvár 1760, 1762-72, Buda 1761. Sz. 1719. jún. 12. Székesfehérvár. SJ 1734. okt. 17. Tr. Szk. Psz. 1748. F. 1752. aug. 15. 4 fog. prof. Győr. †1801. Székesfehérvár.

Waismayr József, Besztercebánya 1747-9. Sz. 1688. feb. 24. Bécs-Wien, A. SJ 1703. okt. 27. Uo. Psz. 1717. Uo. F. 1722. aug. 15. 4 fog. prof. Uo. †1751. aug. 27. Uo.

Wa(e)iss Kristóf, Sárospatak 1761, Komárom 1766. Sz. 1728. nov. 11. Szentgyörgy-Sväty Jur, Szk. SJ 1745. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1758. F. 1763. feb. 2. 4 fog. prof. Brassó-Braşov, R. †1771. nov. 29. Brassó, R.

Wa(o)lter Pál, Buda 1764-6. Sz. 1715. aug. 14. Komárom-Komárno, Szk. SJ 1731. okt. 14. Tr. Szk. Psz. 1743. F. 1748. aug. 15. 4 fog. prof. Eger. †1798. már. 21. Uo.

Weiss Ferenc, Buda-Víziváros 1738-41. Sz. 1700. jan. 7. Bécs-Wien, A. SJ 1717. dec. 7. Uo. Psz. 1731. Uo. F. †1785. jan. 10. Buda.

Wendler Mátyás, Esztergom 1733-4, Liptóváros 1748-63. Sz. 1694. jan. 25. Fering, A. SJ 1713. okt. 9. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Uo. F. 1726. feb. 2. K. sp. Bécsújhely-Wienerneustadt, A. †1764. ápr. 30. Nagysz.-Trn. Szk.

Werffer Gáspár, Buda 1733. Sz. 1698. jan. 6. Steyr, A. SJ 1715. okt. 10. Bécs-Wien, A. Psz. 1727. Graz, A. F. 1733. feb. 2. 4 fog. prof. Buda. 1766. dec. 13. Krems, A.

Wilhelmb Ferenc, Besztercebánya 1716-8, Eperjes 1730-2. Sz. 1673. nov. 2. Úrvölgy-Špania Dolina, Szk. SJ 1698. okt. 18.

Tr. Szk. Psz. 1703. Graz, A. F. 1707. feb. 2. 4 fog. prof. †1749. jan. 14. Ka.-Ko. Szk.

Wilhelmb Jakab, Eperjes 1766-70. Sz. 1703. jan. 20. Úrvölgy-Špania Dolina, Szk. SJ 1724. nov. 11. Tr. Szk. Psz. 1733. F. 1737. feb. 2. K. sp. Lőcse-Levoča, Szk. †1772. már. 14. Uo.

Winckler Fülöp, Temesvár, 1758-9. Sz. 1724. feb. 9. Vedlér-Švedlár, Szk. SJ 1739. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1751. F. 1757. feb. 2. 4 fog. prof. Nagyvárád-Oradea Mare, R. †?

Winheim József, Temesvár 1760. Sz. 1722. aug. 20. Eisenärz, A. SJ 1739. okt. 13. Bécs-Wien, A. Psz. 1752. F. 1757. feb. 2. 4 fog. prof. Linz, A. †?

Wintersperger József, Eperjes 1764. Sz. 1727. már. 19. Kollersag, A. SJ 1749. okt. 18. Bécs-Wien, A. Psz. 1757. F. 1761. feb. 2. K. sp. Uo. †?

Wiser Antal, Sárospatak 1755-8. Sz. 1708. szep. 14. Mautten, A. SJ 1731. okt. 17. Bécs-Wien, A. Psz. 1740. F. 1746. aug. 15. 4 fog. prof. Steyr, A. †1792. Klagenfurt, A.

Wittmann Ádám, Pétervárad 1760, Komárom 1761-3. Sz. 1720. dec. 24. Pécs. SJ 1736. okt. 20. Tr. Szk. Psz. 1749. F. 1754. feb. 2. 4 fog. prof. Nagysz.-Trn. Szk. †1781. feb. 1. Pécs.

Wolffburg Péter, Selmecbánya 1722. Sz. 1664. okt. 6. Orthuga, Dánia. SJ 1689. okt. 12. Bécs-Wien, A. Psz. 1698. Uo. F. 1699. feb. 2. K. sp. Lőcse-Levoča, Szk. †1735. aug. 4. Ungvár-Užhorod, U.

Wolffsegger József, Brassó 1746, Esztergom 1748-9. Sz. 1705. jan. 16. Linz, A. SJ 1722. okt. 14. Bécs-Wien, A. Psz. 1734. F. 1740. feb. 2. 4 fog. prof. Ljubljana, Szl. †1767. szep. 9. Traunkirchen, A.

Wöss József, Esztergom 1739-40, 1753-1754, Temesvár 1755-61. Sz. 1689. jan. 31. Bécs-Wien, A. SJ 1704. nov. 24. Uo. Psz. 1718. Uo. F. 1722. feb. 2. 4 fog. prof. Klagenfurt, A. †1773. okt. Krems, A.

Wütt Péter, Buda-Víziváros 1750. Sz. 1713. nov. 16. Bécs-Wien, A. SJ 1729. okt. 28. Uo. Psz. 1744. F. 1746. okt. 28. K. sp. Uo. †1770. szep. 6. Uo.

Zachariás Miklós, Eperjes 1747-51, Rozsnyó 1753-9. Sz. 1694. nov. 30. Eperjes-Prešov, Szk. SJ 1713. okt. 21. Tr. Szk.

Psz. 1723. Ka.-Ko. Szk. F. 1726. feb. 2. K. sp. Besztercebánya-Banská Bystrica, Szk. †1760. júl. 25. Rozsnyó-Rožňava, Szk.

Zamberger András, Pétervárad 1732-4. Sz. 1693. nov. 6. Ormós-Vrhovljan, H. SJ 1713. okt. 21. Bécs-Wien, A. Psz. 1723. Graz, A. F. 1731. feb. 2. 4 fog. prof. Pétervárad-Petrovaradin, H. †1749. júl. 4. Pozsega-Požega, H.

Zarubal Bertalan, Úrvölgy 1730, Eperjes 1737-8. Sz. 1692. aug. 25. Nelesovic, Cs. SJ 1713. feb. 25. Tr. Szk. Psz. 1722. Ka.-Ko. Szk. F. 1727. aug. 15. 4 fog. prof. Uo. †1752. feb. 22. Uo.

Zechner József, Buda-Viziváros 1736-7. Sz. 1699. okt. 18. Admont, A. SJ 1717. okt. 1. Bécs-Wien, A. Psz. 1729. Graz, A. F. 1733. feb. 2. K. sp. Komárom-Komárno, Szk. †1737. máj. 11. Buda.

Zeitler Ádám, Buda-Viziváros 1732, 1734, 1756, Esztergom 1744, 1747, Eszék

1748-51, Buda 1755. Sz. 1701. júl. 14. Sopron. SJ 1718. okt. 27. Bécs-Wien, A. Psz. 1730. Nagysz.-Trn. Szk. F. 1737. feb. 2. 4 fog. prof. Kolozsvár-Cluj, R. †1756. jún. 26. Buda.

Ziman György, Rozsnyó 1718-21, 1724-5. Sz. 1675. máj. Sáro. SJ 1710. jan. 19. Bécs-Wien, A. Psz. Bel. előtt. F. 1720. aug. 15. 4 fog. prof. Lőcse-Levoča, Szk. †1729. dec. 23. Uo.

Zobl Jakab, Besztercebánya 1772-3. Sz. 1734. júl. 20. Bécs-Wien, A. SJ 1750. okt. 16. Psz. 1763. F. 1768. feb. 2. 4 fog. prof. Uo. †1792. jan. 30. Uo.

Zunggo X. Ferenc, Belgrád 1727-9. Sz. 1669 szept. 13. Varasd-Varazdin, H. SJ 1687. okt. 18. Leoben, A. Psz. 1700. Bécs-Wien, A. F. 1705. feb. 2. 4 fog. prof. Zágráb-Zagreb, H. †1739. aug. 14. Eszék-Osijek, H.

JESUITS IN PARISH WORK IN HUNGARY DURING 16-18th CENTURY

It has been a generally accepted fact in Jesuit historiography, that according to the Constitutions of the Jesuit Order, members were not allowed to conduct parishes. In practice, nonetheless, there were exceptions; for instance in their missions outside Europe, and also within Europe during the 16th century, because of difficulties caused by the Reformation. However, little has been known so far regarding the institutional and long-term parish activity of the Jesuit Order.

The Constitutions of the Jesuit Order contain two items prohibiting ecclesiastical work. The first item concerns the mobility of the Society, which would be endangered by parish activity, because it binds to a location. Part VI cap. 3. 5, [588]: "Members of this Society ought to be ready at any hour to go to any part of the world where they may be sent by the sovereign pontiff or their own superiors". Another problem was that of legal difficulties of parishes regarding the regulation of monastic poverty. *General Examen* [4]: "Poverty is understood to mean that the Society neither wishes nor is able to possess any fixed revenues for its living expenses or any other purpose... Neither may the members accept any stipend or alms for Masses, sermons, lectures, the administration of any of the sacraments, or for any other pious function". Subsistence of parishes was based on benefice lands and benefice Masses at this time. Nevertheless, Jesuits had parishes in the territory of historical Hungary, due to the lack of priests, mainly during the 18th century.

In the service of a parish three main spheres of activity may be distinguished: 1. activity of the vicar; 2. activity of the chaplain; 3. activity of those doing parish work, in Latin *exercet munia parochialia*. These people carried out ecclesiastical duties in parishes where there was no priest.

The present list is based on the annual catalogues of the Province of Austria - to which also Hungary belonged at that time - providing the names and occupations of those living in each house.

The list contains 36 parishes: in chronological order, 2 from the 16th century, 10 from the 17-18th century, and 24 from the 18th century. The listed historical parishes can be found in various countries of modern times: Slovakia (15), Romania (10), Hungary (8), Croatia (2) and Serbia-Montenegro (1).

In the first part vicars are listed in chronological order, in second chaplains, in third those doing parish work are listed.

According to the catalogues, 533 Jesuits took part in parish work. The most characteristic feature of this work was that the superiors of the order combined the vicar's office with that of the superior. Since the superior's term of office was for 3 or no longer than 6 years, it meant that the vicar had to be changed at the same time. Buda may be mentioned as an example, with 27 vicars working there between 1699 and 1773. Altogether 283 vicars are known. The number of those carrying out ecclesiastical work was 253.

In order to help researchers of local history, personal data of the Jesuits doing ecclesiastical work are also given: where and when they took up the office; date and place birth date and place of joining the order; date of ordination, date and kind of vows, date and place of death.



KLESTENITZ TIBOR

A MÁRIA KONGREGÁCIÓK ÉS A SAJTÓKÉRDÉS A DUALIZMUS KORÁBAN

A magyarországi római katolikus egyház a kiegyezést követő időszakban kénytelen volt szembenézni a polgári államrendszer kialakulásának és a társadalom fokozatos laicizálódásának a következményeivel, amelyek arra készítették, hogy mind a politikai érdekérvényesítés, mind a társadalom megszólítása terén új módszereket próbáljon ki. A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltása, a tömegsajtó magyarországi megjelenése miatt alapvető fontosságúvá vált, hogy a katolicizmus az új kommunikációs csatornákat is igénybe vegye. A kihívásra azonban a hazai egyház csak megkésve reagált, a katolikus sajtó egészen a századfordulóig elhanyagolt területnek számított. Az egyházpolitikai törvények meghozatala után jelentkező katolikus megújulási törekvéseknek azonban már egyik fontos célkitűzése lett a sajtó megerősítése. Erre két, egymással együttműködő, de számos ideológiai kérdésben szembenálló szervezet vállalkozott: a Katolikus Sajtóegyesület, amelyet Prohászka Ottokár neve fémjelez, illetve a jezsuita rend által létrehozott sajtóhölgybizottságok, amelyek Bangha Béla irányítása alatt működtek. A dualizmus időszakában egyik szervezet sem tudott jelentősebb eredményeket elérni, azonban a jezsuiták – már a kortársak megítélése szerint is – tovább jutottak céljaik megvalósításában. Tanulmányomban azokat a tényezőket szeretném megvizsgálni, amelyek a jezsuita intézményrendszert képessé tették arra, hogy a hazai katolikus sajtómozgalomban vezető szerepre tegyen szert.

A dualizmus időszakában a liberális felső rétegek által uralt közéletben a magyarországi katolikusok már nem érezték egyenrangú szereplőnek maguknak, amire megerősödött társadalmi aktivitással válaszoltak.¹ Az 1894–1895-ös egyházpolitikai törvények vitáját övező feszült légkörben az egyház először érezte magát kényszerítve a külső és belső megújulásra. A katolikus elit a törvények mögött a protestáns és a zsidó felekezetek kormányzati befolyását sejtette, a protestantizmussal szemben pedig, amelyet a liberalizmus szellemi megalapozójának tartottak, háttérbe szorítva érezték magukat. Ezeket a félelmeket tovább fokozta a századforduló után az antiklerikális szabadkőművesség és a polgári radikalizmus megerősödése.

Ugyanakkor a szellemi élet terén egyre inkább felgyorsult a szekularizálódás, ami veszélyeztette az egyház véleményformáló befolyását, különösen az értelmiség köreiből. Erre utal, hogy a korabeli felmérés szerint Budapest katolikus lakosságának csak 9,7%-a hallgatott rendszeresen szentmisét, ennek is csupán 4,7%-a volt az értelmiséghez sorolha-

1 ENYEDI ZSOLT: *Politika a kereszt jegyében. Egy politikai szubkultúra természetrajza*. Osiris. Bp., 1998. p. 37.

tó.² A laicizálódás következményeként a vallás kezdte elveszíteni természetes jellegét, egyre inkább választott identitássá alakult,³ ami megnövelte a hittel kapcsolatos egyéni döntések szerepét, ez pedig arra ösztönözte a klérust, hogy a korábbiaknál hatékonyabban szólítsa meg az embereket: „[...] egyes osztályokkal, – pl. az intelligenciával, az iparosokkal, gyári munkásokkal – egyes helyeken évtizedeken át abszolút nem foglalkoztunk kellőképp, beértük a kisleányok meg a vénasszonyok vagy a pór nép könnyebb pasztorációjával s így az a másik, az a nehezebben kezelhető (mert önálló), de értékesebb elem kisiklott a kezünkől.”⁴ – állapította meg Bangha Béla önkritikus elemzése.

A külső fenyegetettség érzete és az egyház belső gyengeségének, a hívők ingatag kötődésének a felismerése játszott közre abban, hogy egyes csoportokon belül kialakult egy újfajta katolikus küldetéstudat, amely hozzájárult a társadalmi szervezkedés felgyorsulásához, az egyesületi élet fellendüléséhez. A mozgalom három különböző területen fogalmazta meg céljait, amelyek azonban szorosan összefüggtek egymással. Az elsődleges cél a hitélet fellendítése volt, az ezzel szorosan összefüggő második szinten merült fel a veszélyesnek érzett környezettel szembeni társadalmi önszerveződés, az elkülönülés, a saját intézményi háló kialakításának igénye, végül pedig megjelent a katolikus politikai identitás megteremtésének a szándéka. A célok között azonban ellentmondások is kialakulhattak, mivel nem magától értetődő, hogy az egyének csupán a katolikus egyházhoz való tartozás alapján részt vesznek a csoportos társadalmi elkülönülésben, hiszen az egyes polgárok a közéleti kérdésekben nem feltétlenül a vallási hovatartozásuk alapján alakítják ki véleményüket. A katolikus politikai öntudat létrehozásához és fenntartásához az elitek folyamatos szervezőmunkája volt szükséges, amely a csoport tagjaiban állandóan ébren tartotta az összetartozás, a külvilággal szembeni egymásrautaltság érzését.⁵

A modern viszonyok között a szervezőmunkában kiemelt szerepe volt a sajtónak, amely lehetővé tette a katolikus mozgalom tagjai közötti kapcsolattartást, az egyének világnézetének hatékony formálását és a mozgósítást a közös célokért. Az egyházi elitnek a sajtóval kapcsolatos véleményét sajátos kettősség jellemezte, amelynek hátterében az állt, hogy a XIX. század elején a sajtó a „polgári okoskodás” fórumaként szolgált, célja az olvasóközönség meggyőzése, a különböző politikai irányzatok közötti viták közvetítése volt; a század végére viszont a párt sajtót felváltotta az üzlet sajtó, amely már nem a politikai meggyőzést, a közönség „tanítását” tartotta szem előtt, hanem a minél pontosabb és gyorsabb hírszolgálatot, az olvasók igényeihez való alkalmazkodást. Mivel ez hatalmas anyagi befektetéseket igényelt, a sajtó egyértelműen üzleti vállalkozássá vált.⁶ A konzervatív gondolkodók a folyamatot hanyatlásként élték meg,⁷ hiszen a piaci verseny a közönségigényhez való alkalmazkodást vonta maga után, a katolikusok ezért a szenzációt hajszoló bulvársajtó megjelenését tették felelőssé az erkölcsök romlásáért.⁸

2 PÁLOSI ERVIN: *Adatok Budapest hitéletéhez*. In: *Magyar Kultúra*. 1913. 1. évf., 12. sz. p. 553.

3 ENYEDI 1998. p. 81.

4 BANGHA BÉLA S. J.: *Hitéleti szervezkedésünk és a Mária-kongregáció. Indítvány a magyar katolikus lelképásztorkodó papsághoz*. Stephaneum. Bp., 1915. p. 15.

5 ENYEDI 1998. pp. 36–37.

6 GERELY JÓZSEF főtitkár évi jelentése. In: *Jelentés a Katolikus Sajtóegyesület 1911. évi július hó 1-én tartott III. (tiszújító) közgyűléséről*. Bp., 1911. p. 8.

7 KISS MÁRIA RITA: *A hatodik nagyhatalom*. In: *Századvég*. 2001. Új folyam, 20. sz. p. 70.

8 MAYER JÁNOS: *A sajtó problémái*. In: *Egyházi Közöny*. 1911. 23. évf., 6. sz. p. 94.

Ugyanakkor az egyházi elit azon része, amelyet megérintett XIII. Leó pápa beilleszkedési politikája, már nem csupán a kihívást, hanem a lehetőséget is meglátta a tömegsajtóban, és hangsúlyozottan különbséget tett a sajtó mint médium, illetve az általa közvetített tartalmak között. A formálódó egyházi sajtómozgalom felfogását XIII. Leó 1879-es üzenete határozta meg, amely a modern polgári társadalmak szekularizációs tendenciáiért elsősorban a sajtót tartotta felelősnek, ezért arra bízott, hogy a katolikusok az addig elhanyagolt területen is fogjanak munkába, és a kommunikáció új eszközeinek segítségével tegyenek kísérletet a hívek bizalmának visszaszerzésére. A pápa arra szólította fel a világ katolikusait, hogy hozzanak létre saját laphálózatokat, amelyek képesek arra, hogy a modern ember számára nélkülözhetlenné váló hírszolgálatot katolikus szellemiséggel lássák el.⁹

A XIII. Leó felfogását képviselő Prohászka Ottokár a sajtóban már egyenesen olyan eszközt látott, amely segíthet abban, hogy társadalmi téren oldja az egyház konzervativizmusát. Mint írja, „Az elszigetelődés ér-elmeszesedés s a végnek kezdete volna, de épen a sajtó lesz az elszigetelődés ellenszere, mert az eszközli a kapcsolatot a hit világa s a modern világ forгатaga között.”¹⁰ A századfordulón keletkezett munkájában a sajtót a népnevelésre, a kultúra terjesztésére alkalmas eszközként írta le.¹¹

Prohászka és a tekintélyes egyházi lapkiadó, Gerely József vezetésével jött létre 1907-ben a Katolikus Sajtóegyesület, amely arra törekedett, hogy a szakmailag általában alacsony színvonalú és ezért alacsony példányszámban megjelenő katolikus orgánusok számára egyidejűleg szerezzen anyagi támogatást és közönséget. „A föladat tehát kettős: a sajtó kiépítése pénz segítségével és egyuttal az olvasók nagy tömegének toborzása.”¹² – fogalmazta meg a programot Gerely.

A mozgalom alap gondolata az volt, hogy ha minden katolikus legalább egy szerény összeggel támogatja törekvéseit, akkor az összegyűlő tőke lehetővé tenné a katolikus sajtótermékek szakmai minőségének javítását és ezzel versenyképessé tételét. Ennek érdekében az egész országra kiterjedő szervezeti rendszert kívántak kiépíteni, azonban alig néhány városban sikerült helyi csoportot létrehozniuk. A mozgalom ezért az egyházi felsőbbség segítségét kérte, amely végül, 1909-től az úgynevezett sajtóvasárnapok megrendezésének kötelező elrendelésében mutatkozott meg. A sajtóvasárnapon a prédikációnak a „rossz sajtó” veszélyeiről kellett szólnia, az aznapi perselypénzt pedig a katolikus lapok megsegítésére szánták.

A rendezvény, annak ellenére, hogy a bevételek biztosították az egyesület működését, nem volt képes betölteni eredeti feladatát, hiszen az elsődleges cél az előfizetők toborzása lett volna, a pénzügyűjtést csak eszköznek szánták ennek szolgálatában. A plébánosok jelentős része azonban inkább az utóbbira összpontosított, néhány pap a kényelmesebb megoldást választva úgy próbált eleget tenni a felsőbbség elvárásainak, hogy a gyülekezet csekély érdeklődése miatt szerény összeget a sajátjából egészítette ki.¹³

9 *Szentséges atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei.* Ford. PROHÁSZKA OTTOKÁR. Szent István Társulat. Bp., 1891. p. 51.

10 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *Sajtóvasárnapra.* In: *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái.* S. a. r.: SCHÜTZ ANTAL. 16. köt. Szent István Társulat. Bp., 1929. p. 287.

11 PROHÁSZKA OTTOKÁR: *A sajtó irányítása.* In: Idem: *Összegyűjtött Munkái.* 21. köt. p. 27.

12 LY [GERELY JÓZSEF]: *Az ige tetté lön.* In: *Egyházi Közlöny.* 1907. 19. évf., 45. sz. p. 702.

13 *Sajtóvasárnap.* (szerző nélkül) In: *Egyházi Közlöny.* 1911. 23. évf., 40. szám. p. 566.

Az egyesület támogatói közül egyre többen jutottak arra a következtetésre, hogy az évenként egyszer megrendezett sajtóvasárnap, amelynek sikere a nem eléggé motivált plébánosoktól függ, sem a propaganda, sem a pénzgyűjtés szempontjából nem elegendő. Ezért merültek fel javaslatok a tagság soraiban a sajtóvasárnapok megszüntetéséről, az önkéntes adományok várása helyett pedig indítványozták, hogy „keressünk fel mindenkit a saját otthonában és ott kérjük tőle alamizsnát.”¹⁴

Ez az indítvány is jelzi, hogy a Sajtóegyesület azon túl, hogy az egyházi hierarchia segítségére támaszkodva megszervezte a rendszeres gyűjtéseket, a katolikus társadalom szélesebb rétegeinek megszólítása terén csak mérsékelt eredményeket ért el. Helyi szervezetek hiányában és a Népszövetséggel tervezett együttműködés megghiúsulásával ennél több nem is lehetett volna reális elvárás. A Sajtóegyesület alap gondolatát, amely szerint, ha minden katolikus legalább pár fillérrel hozzájárul az ügyhöz, akkor megtehető lesz a versenyképes sajtó, már a kortársak közül is sokan jó szándékú, de megmosolyogtató kezdeményezésnek tekintették, mint mondták, a Sajtóegyesület „a gépkocsi és a repülőgépek korszakában bizony mégis csak afféle nyikorogva döcögő szekér”.¹⁵

Az egyesület működésének hatékonyabbá tételéhez jobb szervezethez, több munkatárs, nagyobb mozgósító erő lett volna szükséges, ami viszont nem állt rendelkezésre. Mint Gerely József megállapította: „A mi mozgalmunk főleg lélektani eszközökkel operál. Érdeklődő, lelkes, cselekvő, áldozatkész hangulatokat és lelkeket keresünk nagy ügyünk számára.”¹⁶ Az egyesület csak arra vállalkozhatott, hogy a már meglévő érzelmeket kihasználja, arra, hogy a terjeszkedés érdekében hatékony propagandát folytasson, irányítsa a katolikus közvéleményt, csak nagyon mérsékeltén volt képes.

Ebben az is közrejátszott, hogy a katolikus mozgalom által a századfordulón létrehozott társadalmi szervezeti rendszer nem volt egységes, nem állt központi irányítás alatt, hanem elsősorban a helyi társadalom igényeit szolgálta. Noha a Sajtóegyesület megkísérelte a különféle szervezetek energiáit a sajtóügy szolgálatába állítani, az együttműködés nem vált valóra, hiszen az egyletek egy része eleve nem közéleti célra jött létre. A továbblépéshez ezért a sajtóügy iránt elkötelezett, országosan elterjedt mozgalomra volt szükség, a propaganda terén az addiginál nagyobb hatás elérésére képes vezetéssel. A szervezett mozgalom végül a jezsuita rend által felügyelt Mária kongregációk keretein belül kezdett kibontakozni, a karizmatikus vezető szerepkörét pedig a fiatal és energikus páter, Bangha Béla vállalta magára.

A jezsuita rend, amely története során mindig a pápai akarat leghűségesebb végrehajtójának tekintette magát, lelkesen követte és részben inspirálta is X. Pius irányvonalát.¹⁷ Az 1903-ban megválasztott pápa elődjével, XIII. Leóval ellentétben, a polgári társadalommal való kiegyezés helyett elsősorban az egyház belső megerősítésén munkálkodott, ami a modernizmus – a koreszmék iránti megértő viszonyulás – elítéléséhez és egyházon belüli képviselőinek üldözéséhez vezetett. Az ekkoriban fellépő

14 SZOKOLSZKY BERTALAN: *Hozzászólás a katolikus sajtó kérdéséhez*. In: *Egyházi Közlöny*. 1913. 25. évf., 22. sz. p. 367.

15 EGY EGRI PÁP: *A kat. sajtóügy kérdéséhez*. In: *Eger*. 33. évf. 6. sz. p. 1.

16 GERELY JÓZSEF: *Főtitkári jelentés*. In: *Jelentés a Katolikus Sajtóegyesület 1913. május hó 15-én tartott ötödik rendes közgyűléséről*. Bp., 1913. p. 11.

17 BERNHARD ZSIGMOND S. J.: *Mi a jezsuita-rend? A Jézus-társaság rövid ismertetése*. Bp., 1918. p. 17.

integralista irányzat a magán- és közélet kérdéseit a hit elvei alapján igyekezett megválaszolni, összhangba hozva ezzel a katolikusok vallási és politikai fellépését.

E felfogás mögött az a meggyőződés állt, hogy a világiakkal folytatott, általuk önfeladásnak tekintett egyezkedés nem járhat eredménnyel: „[...] bármennyi engedményeket tegyenek is [a reformkatolikusok]; a világ gyűlöletét és üldözését nem fogják kerülhetni mindaddig, míg egyházunkat teljesen föl nem adják. [...] Az a remény tehát, hogy a kompromisszumok és engedmények által a «modern» embereket meg lehet nyerni a kereszténységnek, hiú epekedés.”¹⁸ Mindez alapvetően különbözött Prohászka Ottokár nézeteitől, aki az egyház helyzetének megszilárdulását a modern társadalomhoz való alkalmazkodástól várta, ennek érdekében pedig szükségesnek tartotta, hogy az egyház feladja azokat a teológiai álláspontokat, amelyek nem érintik a dogmákat, vagy amelyekről kiderült, hogy tarthatatlanok.¹⁹

A különbség a sajtóról vallott felfogás terén is megmutatkozott, hiszen, bár a tömegsajtó megjelenésének a kereszténység számára káros következményeiről mindkét fél meg volt győződve, Prohászka és követői a realitásokkal számolva, fokozatosan és az ellenfelekkel való párbeszéd fenntartásával tartották megvalósíthatónak a katolikus sajtó elterjesztését, addig a jezsuiták az intranzigencia szellemében, kompromisszumok nélküli és azonnali eredmény elérésére törekedtek. A jezsuiták elsősorban az értelmiségre és az ifjúságra gyakorolt elidegenítő hatás ellensúlyozása miatt tartották fontosnak a tömegkommunikáció terén való megjelenést, mint írták, „A Jézus-irodalom érdekei szolgálatába nem állítani [...] az időszaki sajtót, csúfos megtagadása volna a rend céljának.”²⁰

A két elvi álláspont közötti eltérést azonban hiba volna túlhangsúlyozni, hiszen a gyakorlatban a közös ellenfél, az „egyházellenes” sajtó elleni összefogás feltétlen előbbséget élvezett. Azt sem lehet egyértelműen állítani, hogy a kongregációkban kizárólag a jezsuiták, a Sajtóegyesületben pedig kizárólag Prohászka nézetei érvényesültek volna, főleg az utóbbinak volt gyűjtőszervezet jellege, amelyben azonban kétségtelenül a fehérvári püspök és támogatói jutottak nagyobb szerephez, de merev határvonalakat nem húzhatunk a tagok között.

A jezsuiták nagy előnye az volt a Sajtóegyesülettel szemben, hogy törekvéseik megvalósítása során egy már kiépült intézményrendszerre, a Mária kongregációkra támaszkodhattak. A XVI. századi gyökerekre visszanyúló szervezet a rend gazdag társadalomszervezési tapasztalatainak az eredménye. A jezsuiták külön egyesületeket szerveztek az egyes társadalmi csoportok számára, remélve, hogy így teljesen azonos célokat fognak kitűzni, és ezek elérésére azonos eszközök állnak a rendelkezésükre.²¹ A szervezés során a közösség tehetséges és tekintélyes tagjainak a megnyerésére kellett törekedni. „A kongregáció nem javító intézet, hanem a jóknak egyesülése. [...] Míg a javító intézet egyeseket javít, addig a jók intézete a sokaságot javítja.”²² – fogalmazta meg az alapelvet az első független magyar jezsuita rendtartomány vezetője, Bús Jakab.

18 *Reformkatholicizmus.* (szerző nélkül) In: *Mária-kongregáció.* Bp., 1910. 3. évf., 10. sz. p. 305.

19 SCHÜTZ ANTAL: *Prohászka pályája.* In: *Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái.* 25. köt. S. a. r.: Idem. Szent István Társulat. Bp., 1929. p. 71.

20 BERNHARD 1918. p. 49.

21 Így a tanoncok, az iparosok és kereskedők, a munkások, a közép- és felsőbb iskolák diákjai, a tisztviselők, a „magasabb intelligencia” és a főnemesség számára is külön kongregációk alakítását javasolták. BÚS JAKAB S. J.: *Kalauz a Mária-kongregációk számára.* Stephaneum. Bp., 1907. pp. 66–67.

22 BÚS 1907. p. 77.

A kongregációknak nem az volt a céljuk, hogy tömegszervezetté válva maguk irányítsák a helyi katolikus közéletet, hanem a kiemelkedő képességű tagokból egyfajta vallásos elitet kívántak kinevelni, amelynek az volt a feladata, hogy a különböző társadalmi csoportokban előkészítse és támogassa a pap működését, a szekularizáció megállítását. A példának tekintett német kongregációk a helyi társadalom feletti közösségi kontroll szerveiként működtek: a férfiak évente rögzítették, hogy ki nem él rendszeres hitéletet, ki vét az egyházi előírások ellen, a nők pedig felkeresték az egyházközség tagjait, a mulasztókat figyelmeztették kötelességeikre.²³

A sikert a gondos előkészítés garantálta: a megalakulás előtt a tagjelölteknek 3–4 hónapig próbailéseket kellett tartaniuk, hogy csak a valóban működőképes egyletek induljanak el, a kezdőlétszámot pedig korlátozták, hogy mindenki alapos oktatásban részesülhessen.²⁴ Az érdeklődés felkeltésében a látványos külsőségeknek is szerepe lehetett,²⁵ az iskolai szervezetekben pedig az is vonzerőt jelentett, hogy csak a legjobb tanulókat vették fel, akiknek egyleti kötelességük volt a gyengébbek korrepetálására.²⁶

A kongregáció a hitélet elmélyítését és a Mária-kultusz terjesztését tekintette céljának, vagyis saját értelmezése szerint hitbuzgalmi jellegű volt. Az utóbbi célkitűzés fogalmába beletartozott Mária erényeinek utánzása is, ami az apostolkodásnak és az egyház védelmének a követelményét támasztotta fel,²⁷ ez pedig a gyakorlatban már közéleti szerepvállalást feltételezett. Így például a budapesti iparosifjak 1903-ban – egyéb kötelességeik, például a gyónásra biztatás, haragosok kibékítése mellett – 492 alkalommal léptek fel a katolikus lapok és olvasmányok terjesztése érdekében.²⁸ Ez az egyházi álláspont szerint, amely a vallás fogalma alatt az egész életre vonatkozó szabályrendszert értett, hitbuzgalmi kötelességnek számított, a szabadelvű felfogás azonban hatalmi aspirációkat látott mögötte, ami a kongregációk elleni támadásokhoz vezetett.

A szervezeteket azonban vezetői óva intették a konfrontációtól, az ideális kongregációnak a harcos hitvédelem helyett azt szánták feladatul, hogy a szekularizációs tendenciák következtében egyre zavarosabbnak látott külvilággal szemben követendő életformát jelenítsen meg: „A kongregáció célja továbbá nem az, hogy sok zajt csapjon, hanem hogy Krisztus szellemét magában csendben kialakítsa és hogy annak másoknál is érvényt szerezzen, barátságos, szeretetteljes, megnyerő modorban, minden provokálás és keserűség nélkül.”²⁹

Ezt az elvi programot azonban a gyakorlatban nehéz volt megvalósítani a rend vezetői számára, akik 1910-ben úgy látták, a katolikus közösség értékei közvetlen veszélybe kerültek Magyarországon, a vallás ellenségei „minden hitet ki akarnak irtani” az emberekből.³⁰ A rend szerint az elit soraiban tömeges az egyháztól való elidegenedés: az is

23 STUMPF JÓZSEF: *Korszerű lekipásztorkodás és kongregáció*. In: *Mária-Kongregáció*. 1910. 4. évf., 2. sz. p. 36.

24 BANGHA BÉLA S. J.: *Mi a kongregáció? Rövid Kalauz a Mária-Kongregáció számára*. 2. kiadás. Mária-kongregáció. Bp., 1921. pp. 21–23.

25 BANGHA 1921. p. 8.

26 VARGHA DAMJÁN: *Hármas szakosztály a középiskolai Mária-Kongregációban*. In: *Mária-Kongregáció*. 1907. 1. évf., 2. sz. p. 20.

27 BANGHA 1921. p. 12.

28 BÚS 1907. p. 146.

29 BANGHA 1921. p. 25.

30 KABOS [BÚS JAKAB S. J.]: *A szabadkőművesség a kulisszák mögött*. Pázmáneum. Bp., 1910. p. 44.

kolákban a fiatalok rákapnak a lanyhaságra, hozzászoknak az erkölcstelenséghez, ami később elvezet a katolikus hit elvetéséhez a tudomány elsőbbségére való hivatkozással.³¹ A szekularizáció az elitet követve megjelenik a többi társadalmi osztályban is. A folyamat katalizátora a sajtó: „[a gyűlölet] ott dolgozik a sajtóban hatványozott erővel. Gyártja és szállítja a hazugságot, rágalmat, gyalázást. [...] Két tábor van tehát a föld színén és e két tábort a szeretet és gyűlölet alkotja. [...] Óriási csatára készülnek. Szóljunk nyíltan! A Mária-kongregációkról és a szabadkőművesekről van szó.”³²

A jezsuiták szerint ezért a katolikus oldalnak fennmaradása érdekében vállalnia kell a – hangsúlyozottan csak becsületes eszközökkel vívandó – harcot, össze kell fognia, többek között megfelelő sajtótermékek létrehozása és terjesztése érdekében. Az ezzel járó társadalmi aktivizálódás viszont a kongregációk eredeti célkitűzésétől való eltávolodás veszélyét rejtette magában, amire a magyar rendtartomány vezetőit Rómából is figyelmeztették. 1912 júniusában a rendi generális felhívta Bús Jakab figyelmét arra, hogy ne használják fel túl sokféle dologra a kongregációkat, különben fennáll a veszély, hogy ezek az eredeti cél helyett társadalmi egyesületekké alakulnak át. Ehelyett arra kell törekedni, hogy az egyesületek az eredeti programnak megfelelően működjenek. 1913 februárjában a generális ismét a tagok képzésének javítását sürgette, mert azt fontosabbnak ítélte a külső felhajtásnál.³³

Noha a jezsuiták helyzetértékelése erősen túloz, annyiban mégis jogosnak tekinthető, hogy a tízes évek elejére az antiklerikális oldalon kezdték átértékelni a katolikus társadalmi mozgalom szerepét, amelynek társadalmi hatásait korábban erősen alábecsülték. A Huszadik Század publicistája például leírja, hogy a Prohászka nevével fémjelzett reformtörekvések első jelentkezésekor még arra számított, hogy „az egyház friss katonái a templomi szószékről az olvasópörgés ütemére szundító anyókáknak fognak csak dörögni és fuvolázni”, az 1909-es szegedi katolikus nagygyűlés azonban meggyőzte arról, hogy az egyház részéről valóban megjelent a tömegbázis gyűjtésének az igénye, hiszen a gyűlés szónokai az elhanyagolt társadalmi rétegek megszólítására törekedtek.³⁴

A polgári radikálisok körében megfogalmazódott tétel szerint Magyarországon, főleg az elmaradott vidékeken, a népi babonákra épülő vallás a társadalom mindennapjait irányító, a közösséget összetartó erő, amelynek káros befolyását csak a szellemi és anyagi bőség megteremtésével lehet megszüntetni. Jászi Oszkár szerint az anyagi bőség állapotának eléréséhez az egyházi vagyon szekularizálása, a szellemihez pedig a nép felvilágosítása a legjobb eszköz: „A klerikális és sovíniszta hecclapok helyett becsületes ismeretterjesztő újságokat írjunk a [nép] számára.” – javasolta.³⁵

A szociáldemokrata mozgalomban szintén megjelentek olyan nézetek, amelyek szerint korábban hibát követtek el azzal, hogy nem vették elég komolyan a „klerikális veszélyt.” Faragó Pál a katolikus lapok ismertetésével érzékeltette a társadalmi mozgalom élénkülését, kifejtve, hogy „mi [a szociáldemokraták] sem gyermekeinknek, sem közönségünknek nem tudunk megfelelő tartalmu és számu sajtótermékeket adni s ez

31 BANGHA 1921. p. 11.

32 BÚS 1907. p. 219.

33 PETRUCH ANTAL S. J.: *Száz év a jezsuiták múltjából*. 2. köt. *Az önálló magyar rendtartomány*. Kecskemét, 1994. (Anima Una könyvek 6.) pp. 50–51.

34 K: *A szegedi katolikus Nagygyűlés*. In: *Huszadik Század*. 1909. 10. évf., 20. köt. p. 318.

35 JÁSZI OSZKÁR: *A pócsi tanulság*. In: *Jászi Oszkár publicisztikája*. Szerk: LITVÁN GYÖRGY – VARGA F. JÁNOS. Magvető. Bp., 1982. pp. 140–142.

zel igazán minden ellentállás nélkül áldozatul dobjuk őket a klerikalizmus ölébe.” A szerző a fenyegetőnek tűnő kihívással szemben a progresszív elemek összefogását tartotta szükségesnek.³⁶ A szociáldemokraták valóban fokozták az agitációt, előadásokat tartottak, röpiratokat jelentettek meg, amelyek fő mondanivalóját Faber Oszkár foglalta össze: „A klerikalizmus országpusztító veszedelem.”³⁷ A legjobban szervezett, ezért a leghatékonyabb katolikus egyesületnek általában a kongregációkat tartották.³⁸

Noha a kongregációi szervezet valóban gyors fejlődésen ment keresztül – 1912-ben a 182 kongregációnak majdnem 23 ezer tagja volt –,³⁹ ez mégis elmaradt a jezsuiták várakozásaitól, sőt a működő egyesületek esetében is sokszor felmerült a gyanú, hogy azok nem a megfelelő szellemiséget képviselik. Mindezt a plébánosok félelmeivel, kislelkűségével, kényelmességével, esetleg a jezsuitákkal szemben érzett ellenszenvükkel magyarázták, amelyet a papság számára készített ismertetőkkal, a kongregációk céljait megvilágító újságcikkkel igyekeztek oldani.⁴⁰

A kongregációk szervezetének összefogására, a belső információáramlás segítésére jött létre 1907-ben a Mária-Kongregáció című, havonta megjelenő folyóirat. A visszaemlékezések szerint csak azután vált a társadalmi mozgalom szempontjából fontos orgánummá, hogy Bangha Béla 1910-ben átvette szerkesztését, korábban az unalmas egyesületi közlönyök sorát gyarapította. Valóban, eleinte főleg egyházi iratokat, elmélkedéseket, valamint az egyes kongregációk működéséről szóló beszámolókat, ünnepek leírását közölte, alkalmi szerzői sokszor nem tudták teljesíteni Bús minimális szerkesztői elvárásait sem.⁴¹

Ugyanakkor a lap segítségével a jezsuita rend törekvései ebben az időszakban is nyomon követhetők. Elvi alapja intanzigens, elveti Prohászka törekvését a hit és a modernitás összeegyeztetésére, bírálja irányzatának követőit.⁴² A nemzetközi híradásokban az európai, főleg a francia szekularizációs tendenciák elemzésével foglalkozik, a csekély létszámú, de szervezett ateista erőkkkel szemben a tehetetlen többség mozgósítására hívja fel a figyelmet. A világméretű összesküvésként megjelenő antiklerikalizmus befolyásának ellensúlyaként ad hírt a kongregációk nemzetközi gyűléseiről. A hazai egyletek bemutatásánál nagy súlyt fektet a társadalmi tevékenység értékelésére, így például közli az egyetemi kongregáció elhatározását arról, hogy a közvéleményt tájékoztatni fogja a liberális sajtó hazugságairól; illetve tudósít a kalocsai főgimnáziumi egylet által a rossz könyvek és újságok ellen indított harcrol.⁴³

A lap tanácsokat ad az aktív sajtópártolás módozatait illetően is.⁴⁴ Követendő példaként jelenik meg a budapesti ifjúsági kongregáció gyakorlata: „A tagok [...] az oly do-

36 FARAGÓ PÁL: *Klerikális szemle*. In: *Szocializmus*. 1908–1909. 3. évf., 2. sz. p. 68.

37 FABER OSZKÁR: *A klerikális veszély*. Ádám Herman kiadója. Bp., 1911. p. 56.

38 FARAGÓ 1908–1909. p. 70.

39 BANGHA BÉLA S. J.: *Beköszöntő*. In: *Mária-Kongregáció*. 1912. 6. évf., 1. sz. p. 4.

40 BANGHA 1915.

41 „Nagyon kívánatos, hogy értekezéseink röviddek, kerekdedek, befejezettek legyenek.” In: *Mária-Kongregáció*. 1907. 1. évf., 1. sz. belső borító.

42 *Jelentés a Regnum Marianum Egyesület működéséről*. (szerző nélkül) In: *Mária-Kongregáció*. 1910. 3. évf., 9. sz. p. 285.

43 *Mária-Kongregáció*. 1907. I. évf., 1. sz. p. 19., p. 25.

44 „Hogyan támogassa a kongregáció a sajtót? Ha a kongregáció tagja már önálló, felnőtt férfiú, csak katolikus újságokat tűrjön családjában s ha utazik [...] a vasúti állomásokon, a szállókban és más

hánytözsdékbe, melyekben az Alkotmány és az Ujlap kitéve nincs, bemennek és a sajtóosztálytól kiutalt heti 8 fillérből a fent említett ujságokat akarják vásárolni”,⁴⁵ amíg a kereskedők a lapokat meg nem rendelik.

Ezekkel a lépésekkel a kongregációk a sajtómozgalom terén lényegében a Katolikus Sajtóegyesület törekvéseihez kapcsolódtak, annak programját követték. A fő gondot a Mária-Kongregáció szerzői is a sajtó üzleti vállalkozássá válásában látták, amely kiszolgálja szabadkőműves tulajdonosainak érdekeit, akik a felvilágosodás haladás-hitének megfelelően, a vallás kizárásával próbálják felemelni az emberiséget. A jezsuita szerzők szerint a közönséget meg kell győzni arról, hogy ez nem sikerülhet, hiszen a törekvés elvi alapja hibás, az emberek nem születnek egyenlőnek, az egyéni adottságok különbözősége miatt a társadalmi különbségek is fennmaradnak. Mindezt azzal igazolták, hogy tapasztalataik szerint az elért technikai haladás dacára romlottak az erkölcsök, nőtt a nyomor.⁴⁶

A kongregációk és a Sajtóegyesület közötti szervezett együttműködés megteremtésének a gondolata a publicisztikák szintjén már ekkor megjelent, amihez a Sajtóegyesület ausztriai megfelelője, a Piusverein és az osztrák kongregációk sikeres kooperációja adta az ötletet. Az ezt alátámasztó érvelés szerint a Sajtóegyesület fő törekvése, a lapok minőségének emelése önmagában nem ér semmit, ha azokat nem juttatják el a közönséghez, ezt pedig a kongregációkon belül alapítandó sajtószakosztályok feladataként képzelték el. A kezdeményezés azonban ekkor még nem emelkedett a kongregáció hivatalos programjává.⁴⁷

A sajtóügy, bár jelentőségét folyamatosan hangsúlyozták, a kongregációs lapban ekkor még csak a második számú kérdésnek számított a nevelés problémái mellett, amelyet a katolicizmus jövője szempontjából, ha lehet, még fontosabbnak ítélték. Ehhez az is hozzájárult, hogy az iskolafenntartó rend kongregációinak jelentős része ifjúsági szervezet volt. Értékelésük szerint az iskolákban a tanítás a nevelőmunka rovására megy, a védtelen gyerekek erkölcstelen könyvekkel, újságokkal, színdarabokkal találkoznak. A nevelőknek segíteniük kell a fiataloknak, hogy energiáikat a jó ügy szolgálatába állítsák, ezért a kongregációban változatos programokkal folyamatosan fent kell tartani az újdonság varázsát.⁴⁸

Az egyetemista korosztály esetében szintén szembetűnő a vezetői szándék a negatív szellemi hatások kizárására. Az egyetemi kongregáció ezért például felajánlotta segítségét a frissen a városba került hallgatóknak életkörülményeik rendezéséhez: „Mily megnyugtató például a tapasztalatlan elsőévesre nézve, ha tudja, hogy megbízható, jó lakást kapott, s mennyivel fesztelenebbül meri vallásos gyakorlatait végezni oly lakótársak között, akiknek felfogása, érzülete az övének megfelelő.” Az idősebbeket házitanítói álláshoz igyekeztek juttatni, amivel egyben azt is el akarták érni, hogy a befolyásos családokban megbízható szellemiségű tanár működjön.⁴⁹

nyilvános helyeken csak a katolikus sajtó termékeit kérje.” In: *Mária-Kongregáció*. 1908. 2. évf., 3. sz. p. 41.

45 *Mária-Kongregáció*. 1910. 3. évf., 6. sz. p. 185.

46 AVAR: *A sajtóról*. In: *Mária-kongregáció*. 1910. III. évf., 8. sz. p. 242.

47 K. I.: *A Mária-Kongregációk és a sajtó*. In: *Egyházi Közlöny*. 1909. 21. évf., 38. sz. p. 441.

48 VARGHA 1907. p. 8.

49 *Mária-Kongregáció*. 1908. I. évf., 3. sz. pp. 39-40.

Mindez arra utal, hogy a kongregációk körében elkezdődött a politológia által oszloposodásként leírt jelenség, azaz a törekvés egy olyan intézményhálózat létrehozására, amely a katolikus politikai identitást választott személyeket egész életük folyamán képes kiszolgálni, kizárva ezzel a külvilág hatásait. A létrejövő intézményi hálóban a vallással közvetlenül össze nem függő társadalmi tevékenységek is vallási megalapozottságú szervezetekben szerveződnek meg. Az oszloposodás nem spontán folyamat, hanem az adott társadalmi csoport vezetői részéről komoly szervezőmunkát igényel,⁵⁰ erre pedig a katolikus közösségben valószínűleg a jezsuiták törekedtek a legintenzívebben. Ebben a vonatkozásban volt fontos lépés a gazdasági ösztönzők szerepének a felismerése. Bangha Béla úgy látta, hogy a valláserkölcsei javulásnak az anyagi jólét az előfeltétele: „A szívhez tudvaleműleg a gyomron át vezet az út.”⁵¹ – írta.

Az ösztönzés módszerei a gyakorlatban tág kört fogtak át. Székesfehérvárott például a kongregációban kifüggesztették a régi tagok listáját, hogy a diákok lássák, elődeik jelenleg „miféle állásban vannak”.⁵² Az értelmiségi-túlképzés időszakában a közösséghez való tartozás növelhette a diákok biztonságérzetét, megerősíthette a közösség iránti lojalitásukat. Ebben az összefüggésben értelmezhetjük Barkóczy Sándor szerepét, aki a budapesti Urak Mária-Kongregációjának megalapításával⁵³ a jezsuiták körül szerveződő világi csoport vezetője lett. Barkóczy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tanácsosaként sokat tett a pályakezdő katolikus tanárok elhelyezéséért, egyrészt a katolikus iskolahálózat fejlesztésének támogatásával,⁵⁴ másrészt – a radikálisok által méltánytalanoknak tartott – kinevezési gyakorlatával.⁵⁵ A kongregáció törekedett arra is, hogy a tagokat gazdasági együttműködésre ösztönözze, ezért a központi lap közölte az egylethez tartozó iparosok és kereskedők listáját, és olcsó hirdetési lehetőséget biztosított a számukra. 1912-ben a névjegyzéket már külön füzetben jelentették meg, de azt kérésre ingyen megküldték az olvasóknak.⁵⁶

Az ily módon létrejövő kongregációs intézményrendszer tagjai könnyen mobilizálhatóvá váltak, ami egy megfelelő vezető irányításával lehetővé tette a katolikus közösség „mozdulatlan”, politikai öntudattal még nem rendelkező tömegeinek megszólítását is. Bús Jakab azonban kevésbé volt alkalmas ennek a szerepnek a betöltésére, és 1910 júniusában, amikor kudarcot vallott az általa a központi kongregációs otthon felépítéséért szervezett közadakozás, fel kellett ismernie, hogy a társadalmi kapcsolattartást új módszerekkel kell hatékonyabbá tenni.⁵⁷

1910 szeptemberében ezért a röviddel azelőtt Budapestre helyezett Bangha Béla vette át a Mária-Kongregáció szerkesztését, ami személyiségének igen megfelelő fel-

50 ENYEDI 1998. p. 30.

51 BANGHA Béla S. J.: *A kongregáció és a szociális kérdés*. In: *Mária-Kongregáció*. 1908. 1. évf., 4. sz. p. 8.

52 *Mária-Kongregáció*. 1. évf., 2. sz. p. 31.

53 TOMCSÁNYI LAJOS S. J.: *Báró Barkóczy Sándor dr. Bp.*, 1925. p. 16.

54 NAGY JÁNOS: *A valláserkölcsei jegyében*. In: *Huszedik Század*. 1912. 13. évf., 25. köt. p. 257.

55 FABER 1911. p. 49.

56 *Mária-Kongregáció*. 1908. 1. évf., 2. sz. borító; 1910. 4. évf., 1. sz., p. 32. és 1912. V. évf., 10. sz. borító.

57 „Mi szervezetlenül szerte szét bolyongunk és sopánkodunk, és mikor szervezkedni akarunk, saját feleink azt mondják: nem értjük, mit akartok! Fájó, de üdvös tanulság! Ezzel új ideált szerezünk: Először kell kezdenünk!” (kiemelés az eredetiben) In: *Mária-Kongregáció*. 1910. 3. évf., 10. sz. p. 334.

58 NEMESHEGYI PÉTER S. J.: *Megemlékezés Bangha Béláról*. In: *Új: Vissza a gyökerekhez. Teológiai tanulmányok*. Szent István Társulat. Bp., 2002. p. 276.

adat volt: „P. Bangha nem volt a más felfogásúaktól tanulni akaró párbeszéd embere. Ő harcos volt.”⁵⁸ – írta egy visszaemlékező. A szerepét értékelők egyetértének azzal, hogy elméleti munkáiban nem alkotott kimagaslót szaktudományos szempontból, és bár a rend szellemének megfelelően a módszeres fellépésre törekedett, gyakran mégis ötletszerűen járt el. Határozottságának és a kompromisszumok elutasításának következtében azonban alkalmas volt a közéleti konfliktusoktól óvakodó katolikus közösség mobilizálására. Következetes fellépésének az lett az eredménye, hogy a katolikus és a világi közvélemény előtt egyaránt ő jelenítette meg a sajtómozgalmat, beárnyékolva az őt megelőző és a vele együtt dolgozó személyiségek hatását: „Munkatársai is talán inkább félték tőle, mint szerették. Hát még ellenfelei! A liberális sajtó mint a sötétség lovajáról, a «feketecsubásról» beszélt róla[...].”⁵⁹

Bangha módszeresen készült a társadalom rekrisztianizálására, amelyben kulcsszerepet szánt a sajtónak.⁶⁰ A Katolikus Sajtóegyesület működését kritikusan szemlélte, mert meggyőződése volt, hogy visszafogott módszerekkel, tagdíjakkal és adománygyűjtéssel nem lehet eredményt elérni. Bangha a minőségi fejlesztés szempontjai helyett a propaganda fontosságát hangsúlyozta, hiszen „A katolikus szempontból megbízható sajtótermékeket azért hozzuk ki a gépterekből, hogy olvassák. Ezt viszont csak ismeretés és terjesztés útján lehet elérni.”⁶¹

Érdeklődésének először a kongregációs lap 1911 márciusában megjelent tematikus számával adta tanújelét, amely jól érezhetően arra törekedett, hogy a különböző korú és műveltségű olvasókat egyaránt megszólítsa. Míg a fiatalabb, képzetlenebb közönség megnyerésére a sajtó populáris stílusú bemutatásával tett kísérletet,⁶² addig az értelmiségiek számára tudományos igénnyel megfogalmazott tanulmányokat közölt, amelyek érvelése közelebb állhatott hozzájuk, mint a sajtóvasárnapi prédikációk gondolatmenete.

Az új érvanyaggal dolgozó cikkek közül a legérdekesebb Notter Antal munkája. Eszerint az emberek többsége oldott lelkiállapotban olvas, ami alkalmas a szuggesztívóra, az újságok pedig sokszor tudatosan kihasználják ezt. Az írott szó ráadásul erősebben hat, mivel nem ismerjük a szerzőt, így a személyiségétől elvonatkoztatva kell ítélnünk: „az újság testneküli hang, majdnem egy égből jövő szót”. Az átlagemberek nem képesek felismerni a szerző mögöttes szándékait, ezért ki vannak szolgáltatva.⁶³

A sajtószám tanulságait a szerkesztő vonta le, aki megállapította, hogy a hitetlenséget terjesztő lapokkal szembeni katolikus ellenállás a jövő záloga, mert sajtó hiányában a magyar is a francia katolicizmus sorsára jut, amelyet a radikális kormányzat 1905-ben hivatalosan is elválasztotta az államtól.⁶⁴ A mozgósítás első lépéseként java-

59 FRIDECKY JÓZSEF kritikája NYISZTOR ZOLTÁN: *Bangha Béla élete és műve című munkájáról*. In: *Jezsuita történeti évkönyv 1942*. Szerk.: GYENIS ANDRÁS S. J. Stephaneum. Bp., 1942. p. 504.

60 NYISZTOR ZOLTÁN: *Bangha Béla élete és műve*. 2. kiadás. Pázmány Péter Irodalmi Társaság. Bp., 1941. p. 105., p. 140.

61 P. BUTTKAY Antal: *Néhai P. Bangha Béla magyarországi akciói*. In: Idem: *Beszédek és írások*. 4. köt. S. a. r.: P. BURKA KELEMEN. Szent István Társulat. Bp., 1942. p. 224.

62 „Rettenetes erejű gépszörnyek libegve zakatolnak éjjel-nappal az ő szolgálatában, tüzes szemű, rohanó acélparipák az igás állatok, surranó villanyszikra a postagalambja. Ajkainak szavát nem tízezrek, de milliók lesik [...] halálos mérgétől nemzetek szenvednek a sír felé.” KEMENES KÁROLY: *A legnagyobb zsarnok*. In: *Mária-Kongregáció*. 1911. 4. évf., 7. sz. p. 214.

63 NOTTER ANTAL: *Az újságolvasó lélektana*. In: *Mária-Kongregáció*. 1911. 4. évf., 7. sz. p. 217.

64 BANGHA BÉLA S. J.: *Közéleti érvényesülésünk és a sajtó*. In: *Mária-Kongregáció*. 1911. 4. évf., 7. sz. p. 221.

solták, hogy az ifjúsági kongreganisták hozzanak létre sajtóligát és kötelezzék magukat az Alkotmány vagy az Új Lap előfizetésére,⁶⁵ az egyéneket pedig arra bíztatták, hogy mindennapi életük során, a maguk szerény eszközeivel is próbálják támogatni a sajtó ügyét.

Ugyanakkor Bangha Béla felismerte, hogy a sajtópropaganda terén nagy segítséget jelenthet a középosztály női tagjainak közreműködése, akik hagyományosan szorosabban kötődnek az egyházhoz, elegendő szabadidővel rendelkeznek, és a presztízshierarchiában elfoglalt helyüknek köszönhetően könnyebben győzhetik meg a kételkedőket. A hölgybizottságok alakításának gondolata már a Sajtóegyesület vezetőinek körében is felmerült,⁶⁶ sőt, Csáky Károly váci püspök elrendelte egyházmegyéjében a hölgybizottságok alapítását, azonban a kezdeményezés ekkor kevésbé ment át a gyakorlatba.⁶⁷

A kongregációkon belül viszont a terv pozitív visszhangra talált, hiszen olyan kezdeményezésnek tűnhetett, amelyik az emancipáció igényeinek és a modernség ethoszának megfelelően társadalmi szerepvállalásra nyújt módot a hölgyeknek, ugyanakkor konzervatív célkitűzései folytán mégis összeegyeztethető a nők szerepéről vallott hagyományos nézetekkel.⁶⁸

A folyamat kezdetén, 1911 márciusában a Szeplőtelen Fogantatásról nevezett budapesti női kongregáció szekciót alapított a „jó sajtóért”. Céljuk az agitáció volt, ezért összeállították a katolikus, az ellenséges és a „túrhető” lapok listáját, amit minden kongregációnak elküldtek. A tagok márciustól októberig száz új előfizetőt gyűjtöttek.⁶⁹ 1911. december 27-én Bangha Béla felügyeletével létrejött a Katolikus Sajtóhölgybizottság, amelynek célja a katolikus sajtó népszerűsítése, adományok gyűjtése volt.

Az egylet, abból a felismerésből kiindulva, hogy az embereket egyre nehezebb adakozásra bírni, a gyűjtés sajátos, a jelenből visszatekintve már naivnak tűnő módozatát dolgozta ki az úgynevezett tűszűrő cédulák bevezetésével. A tűszűrő cédula egy 100 négyzetre osztott zöld lap volt, egy négyzet kilyukasztása 2 fillérbe került. „Az illető egyet szúr. Ejnye, gondolja magában, 2 fillér talán mégis túl kevés, szúr még egyet, de akkor már olyan jó szűrni, hogy csak szúr tovább [...] ily kedves, mulatságos szórakozáson meg sem érzik a gyűjtés illata és kis cseppekből tenger kerekedik.”⁷⁰

A hölgybizottságban eleinte nem létezett tagsági díj (1915-től évi 2 koronát kellett fizetni), csupán a pártoló tagok adtak önkéntes hozzájárulást, viszont a hölgyektől elvárták, hogy rendszeres munkát végezzenek, amiről havonta be kellett számolniuk. Az elért eredményekről a titkárság pontos statisztikát vezetett.⁷¹ A szervezet a kongregációk segítségével viszonylag kiterjedt vidéki hálózatot is létrehozott, összesen 16 városban jött létre helyi csoportja.

A Sajtóhölgybizottság működésében szemléletbeli fordulat érvényesült, mint Bangha írta, fő célja már nem a versenyképes katolikus sajtó megteremtése volt, mint a Saj-

65 *Mária-Kongregáció*. 1911. 4. évf., 7. sz., p. 230.

66 *Új Lap*. 1908. VII. évf., 225. sz. p. 3.

67 *Új Lap*. 1908. VII. évf., 286. sz. p. 2.

68 NOVÁK MÁRTONNÉ: *A nők és a katolikus sajtó*. In: TOMA ISTVÁN: *Élet és irodalom*. Élet Rt. Bp., 1914. p. 66.

69 *Mária-Kongregáció*. 1911. 5. évf., 2. sz. pp. 60–61.

70 MAYER GUIDONÉ TIMON ALICE: *Mi a sajtóhölgybizottság?* In: *A Kath. Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye*. Bp., 1913. 1. sz. p. 4.

71 *A Kath. Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye*. 1913. pp. 1–8.

tőegyesületnek, „hanem a katholikus publikum megnevelése a kath. Sajtó értékelésére.” (kiemelés az eredetiben) Tapasztalataik szerint ugyanis a híveket nehezen lehet rávenni egy katolikus lap olvasására, de ha valakinek egyszer a kezébe kerül, akkor általában megkedveli azt.⁷² Az egyesület igyekezett „rásegíteni” a folyamatra, elsősorban a terjesztésre helyezte a hangsúlyt, így például aktivistái Egerben katolikus családok számára előfizettek az Alkotmányra és a Magyar Kultúrára, az iparvárosokban pedig arra törekedtek, hogy a hazatérő munkásokat a rikkancsok az Új Lap friss példányaival várják.⁷³

A visszaemlékezések jelentős eredményként könyvelik el, hogy a bizottságnak köszönhetően csökkent a liberális lapok példányszáma,⁷⁴ ez azonban valószínűleg arányában alig érzékelhető változást hozott, hiszen a sajtóhölgyek saját statisztikáik szerint évente nagyjából kétszáz személyt tudtak lebeszélni a „keresztényellenes” lapok olvasásáról. A katolikus sajtótermékeknek viszont évente ezernél több új előfizetést szereztek, és széles körben folytattak propagandát az érdeklőkben, ami egyes orgánumok helyzetében nem elhanyagolható javulást eredményezett.

Ugyanakkor fontos tényező, hogy a hölgybizottság, noha vezetőinek alapkonceptiója különbözött Prohászka célkitűzéseitől, a Sajtóegyesület autonómiával és saját pénztárral rendelkező szerveként jött létre,⁷⁵ aktivistái pénzt gyűjtöttek és tagokat toboroztak az egyesület számára. A bizottságot vezető hölgyek testületileg vettek részt a Sajtóegyesület 1912-es közgyűlésén, ahol Prohászka Ottokár elnöki beszédében külön köszöntötte őket, elismerve, hogy „a hölgybizottság már eddig is nagyot művelt s itt Pesten többet tett, mint jómagunk. Szerénykedés nélkül legyen mondva, alaposan lefőzött minket. Az élet nagy konyháján e főztükből kérünk minél többet; szívesen elviseljük, sőt élvezzük azt.” A katolikus tábor közös céljainak elérése tehát elsőbbséget élvezett a püspök gondolkodásában, aki üdvözölte az együttműködést, ám elvi kifogásait sem hallgatta el Bangha elképzeléseivel szemben: „Kidörzsölve szemünkből az álomképeket sajtónk jövőjé, nem tudom miféle nagy hatalmi helyzetéről, szétszakítva az illúziókat arról a vezető szerepről, melyet a jó sajtónak minden egyéb irányzat elnyomására szánánk, egy reális, konkrét cél lebeg szemeink előtt, s ez az, hogy a katolicizmusnak igazán tekintélyes, jó és modern sajtója legyen.”⁷⁶ A jezsuita rend, amely az elvi kérdések terén Prohászka elszánt ellenfele volt, és több támadást is indított ellene, a gyakorlatban nem mondhatott le a püspök tekintélyéből származó presztízsről, amit az is jelez, hogy őt kérték fel a Sajtóhölgybizottság harmadik kongresszusának elnökévé.⁷⁷

A hölgybizottság által keltett hírverés jelentősen hozzájárult a katolikus közösségi tudat erősödéséhez, a mobilizáció fokozásához. A kongregációk hangulatának változását jól érzékelteti a következő beszámoló: „Régebbi éveinkben is volt elvélve szó kongregációinkban a sajtóról, gyűjtöttünk is egypárszor az »Alkotmány« előfizetésére. De mindez csak elvélve történt. A múlt esztendőben azután az egész országban tartott lel-

72 Sajtóév (szerző nélkül). In: *Mária-Kongregáció*. 1912. 5. évf., 1. sz. pp. 11–12.

73 *A Kath. Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye*. 1913. pp. 11–12.

74 NYISZTOR 1941. p. 198.

75 MAYER 1913. p. 2.

76 *Jelentés a Katolikus Sajtóegyesület 1912. május 20-án tartott negyedik rendes közgyűléséről*. Bp., 1912. p. 3.

77 *A Kath. Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye*. Bp., 1915. 2. sz. p. 7.

kes tüntetések, különösen a fővárosban tartott nagyszerű sajtónagygyűlés felrázták bennünk az öntudatot.”⁷⁸

Bangha Béla számára ezután az jelentette a legnagyobb feladatot, hogy fenntartsa az érdeklődést, és a létrehozott intézményi háló tagjait részvételre ösztönözze. Ennek eszközeként szolgáltak a vidéken és a fővárosban tartott sajtónagygyűlések, amelyeken laikus szónokokat is szerepeltettek, mert felismerték, hogy őket szívesebben fogadja a közönség.⁷⁹ Az elhangzott előadásokat röplapként is terjesztették. A hölgybizottság propagandája egyrészt átvette a Sajtóegyesület érvrendszerét, hangsúlyozva a modern sajtó szerepét a társadalom erkölcsi hanyatlásában, például a társkereső hirdetések meghonosításával,⁸⁰ a jezsuita módszeresség jegyében dolgozó Bangha azonban új gondolati elemeket is bevezetett a közbeszédbe. Szerinte a nők és férfiak különböző okok miatt olvasnak, az előbbieket főleg a szürke hétköznapokból való menekülést kínáló folytatásos regényeket keresik, az utóbbiakat az vonzza, hogy a bonyolult politikai kérdésekről kész véleményt kapnak.⁸¹

Bangha személyre szabott érveléssel próbálta meggyőzni hallgatóságát, így például nagyváradi konferenciasorozatán hat napon át külön előadásokon buzdította a megjelent hölgyeket, hogy az illúziók kergetése helyett a hagyományos anya- és feleség szerepnek, valódi hivatásuknak megfelelően arra összpontosítsanak, hogy családjukat megvédjék a külvilág csábításaitól. „Sokszor egy leány bátor szava többet tehet, mint egy hosszú prédikáció. Egy keresztény leány bátran a szemébe vághatja a fiunak, hogy ő csak olyan férfit becsül, aki a vallását becsüli [...]”⁸² – választa a hétköznapi apostoloklás lehetőségeit.

A férfiaknak szánt érvelésben a közéleti kérdéseket állította a középpontba, cáfolni igyekezett a polgári radikalizmus nézeteit. Kifejti például, hogy vallás nélkül nem létezhet emberhez méltó társadalmi rend, mert az állam önmagában nem képes összetartani a közösséget. Tagadja, hogy a vallás és a tudomány összeegyeztethetetlen, és hogy az egyház a haladást visszafogó erő lenne, hosszan sorolva az ellentétes történelmi példákat. Bangha célja a hallgatóság meggyőzése, öntudatának felrázása mellett az volt, hogy megfelelő érvanyaggal lássa el őket az ellenféllel folytatandó vitákhoz. Így például elmagyarázta, hogy ellenfeleik jogtalanul bélyegzik meg megmozdulásaikat felekezeti villongásként, fanatizmusként, hiszen a vallásszabadság elvéből következően a kívülállók nem szabhatják meg, hogy a katolikusok meddig mehetnek el saját hitéletük szervezésében. Azokkal a kifogásokkal szemben, amelyek a harcos katolicizmust a krisztusi szelídséggel állították ellentétbe, kifejtette, hogy Krisztus maga hirdetett harcot a hazugság és a népbutítás ellen.⁸³

78 ERŐS GUSZTÁV: *A budai ifjúsági kongregáció sajtószakosztálya*. In: *Mária-Kongregáció*. 1913. 6. évf., 5. sz. p. 157.

79 KÓRÓDI KATONA JÁNOS: *Széljegyzetek*. In: *Mária-Kongregáció*. 1911. 4. évf., 10. sz. p. 320.

80 „Az utolsó oldalon ott a lap igazi jellege, ott kibukik a zsákból a leánykereskedő, az emberi aljasságok hitvány vámszedője.” KRÜGER ALADÁR: *A sajtó, a modern kor Napóleonia*. Mária-Kongregáció. Bp., 1912. p. 10.

81 BANGHA BÉLA Jézustársasági áldozópap által a nagyváradi olasz plébánia-templomban 1914. március 17–22 napjain tartott Konferencia beszédek (bő kivonatban) *Katholikus Népszövetség*. Nagyvárad, 1914. p. 74.

82 BANGHA 1914. p. 22.

83 BANGHA 1914. p. 62.

Bangha a sajtó problémájára csak az alapos előkészítést követően, záró előadásában tért ki, amelyen levonta az addigiakból következő tanulságot, és az érzelmi csúcspontot elért hallgatóságát az aktív sajtópártolásra ösztönözte: „Krisztus mondotta: Aki nem tart velem, az ellenem van. És ez a sajtóra is áll. [...] Aki nem rendelte meg, megrendelheti a Tiszántúlt (Viharos tetszés; felkiáltások: Megrendeljük!) 5 perc szünet. Leánykák körbejárva felírják az új előfizetők nevét.”⁸⁴

Bangha felismerte, hogy a katolikus sajtónak alkalmazkodnia kell a közönség eltérő igényeihez. A fő különbséget az egyházhoz szilárdan kötődő és a még megtérítésre váró személyek szükségletei közt érzékelte,⁸⁵ ezek kielégítésére pedig szervezeti változásokat is szükségesnek tartott. 1912 szeptemberében utalt arra első ízben a Mária-Kongregáció hasábjain, hogy szükséges lesz a lap szétválasztása egy hivatalos egyesületi közlönyre, illetve a külső munkát, a hitélet fellendítését irányító, korszerű és aktuális szemlévé.⁸⁶ Ekkor már folyt a Magyar Kultúra című folyóirat szervezése, amelynek célja az volt, hogy a művelt katolikus világi közönséget bevezesse a katolikus gondolatba, terjessze az apológiát, kövesse az „ellenség mozgolódásait”.⁸⁷

Az először 1913 januárjában megjelent folyóirat a polgári radikálisoknak az értelmi-szűkegre gyakorolt befolyását próbálta megtörni, ezért a katolikus elit széles köréből verbuválódott szerzői kör a nagyközönséget érdeklő témák katolikus nézőpontból való tárgyalására törekedett. A lap népszerűsítéséhez a kongregációk is hozzájárultak, aminek eredményeként 1913 júniusára már 3200 előfizetője volt, ebből mintegy 900 világi értelmiségi az egyetemisták nélkül.⁸⁸ A propaganda céljait a legközvetlenebb módon a Pajzs és Kard című rovat szolgálta – ennek megfelelője már a Mária-Kongregációban is jelen volt –, nagyrészt az olvasói levelekre adott válaszok formájában nyújtott érvanyagot a világnézeti vitákhoz. A visszaemlékezések szerint ez a lap volt az első jele a hódító katolicizmusnak, mely nemcsak a meglévő pozíciók védelmével foglalkozik, hanem a magyar közélet átalakítására tör.⁸⁹ Valójában, mint már láthattuk, az intranzigens jezsuita program már a Mária-Kongregációban is megjelent, ám itt, a szűkebb kör érdeklődésére számot tartó egyesületi hírek közé keveredve, csak szerényebb hatás elérésére volt lehetőség.

Az agitáció megnövekedett hatékonyságának ellenére a sajtómozgalom továbbra is gondokkal küszködött. A sajtóhölgybizottságok gyakran szembesültek azzal a problémával, hogy a tagok keveset váltottak be a kezdeti lelkesedés hevében tett ígéretekkel, az egyletekben sokan csak névlegesen vettek részt, az ő elriasztásuktól félve nem vezethették be azonnal a beszámoltatási rendszert.⁹⁰ 1913 áprilisában, a Hölgybizottság második közgyűlésének időpontjában a 461 tag közül mindössze 284 „működő” tag volt, közülük is csak 117 számolt be rendszeresen tevékenységéről.⁹¹

A sajtópropaganda terén a részeredmények megőrzése is gondot okozhatott, ami az egyesület tagjait görcsös pótcselekvésre ösztönözte. Ha például a sajtóhölgyek elérték,

84 BANGHA 1914. pp. 81–85.

85 BANGHA BÉLA S. J.: *A mi nagy problémánk*. In: TOMA 1914. p. 82.

86 *Lapunk érdekében.* (szerző nélkül) In: *Mária-Kongregáció*. 1912. 6. évf., 1. sz. p. 26.

87 *Mária-Kongregáció*. 1912. 6. évf., 4. sz. p. 110.

88 *Amiről nem lehet elégszer szólni.* (szerző nélkül) In: *Mária-Kongregáció*. 1913. 6. évf., 10. sz. p. 312.

89 NYISZTOR 1941. p. 189.

90 *Egy »sajtóhölgy« leveleiből.* (szerző nélkül) In: *Mária-Kongregáció*. 1913. 6. évf., 8. sz. pp. 276–277.

91 *A Kath. Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye*. 1915. p. 6.

hogy egy kereskedő katolikus lapokat áruljon, de ha nem mutatkozott irántuk kereslet, akkor a lapok természetesen újra eltűntek a kirakatból. Ezt megakadályozandó néhány aktivista rendszeresen felvásároltatta az eladatlan példányokat.⁹²

A kezdeti lendület kifulladásra nemcsak a sajtószakoszályokra, hanem a kongregációk működésére általában is jellemző volt. A Mária-Kongregáció oldalain folyamatosan olvashatók arra vonatkozó panaszok, hogy az egyetek egy része formális működésre szorítkozik, csak az ünnepélyeket rendezik meg, de nem gyűléseznek, nincs kapcsolatuk a központtal, nem olvassák a katolikus sajtót. A megoldás nyilvánvalóan az egyes szervezetek feletti ellenőrzés kiépítése, a központosítás erősítése volt. Ennek kezdeteként szervezték meg az első országos kongregációi nagygyűlést, ahol a helyi szervezetek autonómiájuk megőrzésével szövetségre léptek.⁹³ Ezzel azonban nem lehetett a helyi tagság feletti kontrollt kiterjeszteni, ezért Bangha országos tagnyilvántartás felállítását javasolta, ami lehetőséget biztosított volna arra, hogy a tagokon számonkérjék ígéreteik betartását.⁹⁴

A mobilizálás további fontos eszközt képezte a „dicsőséglisták” összeállítása, vagyis a mozgalomért kiemelkedően sokat tett tagok névsorának ismertetése. A sajtó nyilvánosságának következtében a többmilliós katolikus társadalom is a kisközösségekre jellemző vonásokat kezdett felmutatni, amelyben az egyéni presztízsnek is nagy szerep jut.⁹⁵ Az ebben rejlő ösztönző erőt a Mária-Kongregáció is kihasználta, így például közölte a katolikus lapokból húsz példánynál többet rendelő lapterjesztők dicsőséglistáját.⁹⁶

A jezsuita rend törekvéseit a polgári radikálisok arra hivatkozva bírálták, hogy a krisztusi szereteten alapuló keresztény hit ellentétbe kerül önmagával, ha hódító hatalomvágygal próbálják terjeszteni, és mindez olyan folyamatokat indíthat el, amelyek az eredeti törekvésektől különböző eredményre vezetnek.⁹⁷ A kongregációk tevékenységét az egyházon belül sem fogadta mindenki teljes egyetértéssel, hiszen attól tartottak, hogy a fokozódó társadalmi szerepvállalás veszélyezteti a hitéleti elmélyülést: „[...] katolikus testvéreink között is vannak ellenségeink [...] akik úgy látják, hogy a kongregációk elsősorban agitátorokat nevelnek s csak másodsorban a krisztusi bensőséges élet buzgó követésére.”⁹⁸ Az egyik legtehetségesebbnek tartott katolikus újságíró, Göröcsöni Dénes még a jezsuiták legfontosabb intézményének, az ifjúsági kongregációnak a hatékonyságát is megkérdőjelezte, mint írta, a nem egyházi forrásokban, például a középiskolai értesítőkből nyoma sincs annak, hogy a diákokat érdekelnék a katolicizmus kérdései, ha „nincs sarkukban a hittantanár.”⁹⁹

Mindezekkel a dilemmákkal a jezsuiták is tisztában voltak, és folyamatosan hangsúlyozták, hogy a katolicizmus társadalmi programjának végső célja a keresztény értékek terjesztése, ezért a mozgalomból ki kell szűrni azokat, akik nem tartják be a vallás előírásait, és kizárólag csak társadalmi előnyök szerzése érdekében csatlakoztak a közösséghez: „A gyakorlati hitélet nem a mellveregető katolicizmus, mely tósztokban és ta-

92 KÖNIG ANTAL S. J.: *Sajtó-propaganda*. In: *Mária-Kongregáció*. 1913. 7. évf., 4. sz. p. 117.

93 *Mária-Kongregáció*. 1910. 4. évf., 4. sz. p. 2.

94 BANGHA BÉLA S. J.: *Kongregációi életünk hiányai*. In: *Mária-Kongregáció*. 1912. 5. évf., 7. sz. p. 244.

95 ENYEDI 1998. pp. 68–69.

96 *Mária-Kongregáció*. 1912. 6. évf., 3. sz. p. 4.

97 KARACS GYÖRGY: *Neokatolicizmus*. In: *Huszedik Század*. 1917. 25. köt. 18. évf. p. 350.

98 KÓRÓDI KATONA JÁNOS: *Széljegyzetek*. In: *Mária-Kongregáció*. 1915. 8. évf., 9. sz. p. 293.

99 *Mária-Kongregáció*. 1911. 5. évf., 2. sz. p. 54.

lán párbajokban mutatja be szeretetét egyháza iránt. Nem az a katolikus, aki annak vallja magát, de vasárnapi misére nem jár s húsvéti gyónását sem végzi el.” Ha valaki ezt nem fogadja el, akkor mellőzheti a hitéleti aktusokat, de ebben az esetben ne tekintse magát katolikusnak – tette hozzá Bangha.¹⁰⁰

A sajtópropaganda önkénteseinek számára azonban a legnagyobb ellenfelet, akár a Sajtóegyesület esetében, nem a mozgalmon belüli viták és a külső támadások, hanem az olvasóközönség közönye jelentette. Noha a sajtóhölgyek tevékenysége elsősorban arra irányult, hogy a katolikus sajtótermékeket megkedveltessék a közönséggel, kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy „Derék hölgyeink kibeszélhették a tüdejüket, szónokaink rekedtre kiálthatták a hangjukat, a közönség nem akart tudni az akkori katolikus napilapokról.”¹⁰¹ Az a szemléletbeli fordulat tehát, amely a hölgybizottságok életre hívásának indokául szolgált, és az a hit, hogy az egyének pusztán a propaganda segítségével rábíráhatóak olvasási szokásaik megváltoztatására, a gyakorlatban nem igazolódott be; az új módszerek legfőbb szorgalmazója, Bangha Béla maga is visszajutott ahhoz a felismeréshez, amely a Sajtóegyesület kiindulópontja volt. A páter arra a belátásra jutott, hogy „jelentékeny eredményt a keresztény sajtó érdekében addig kifejezni nem lehet, amíg maga a keresztény sajtó belülről nem alakul át kissé mindenkép színvonalassá és versenyképessé.”¹⁰²

Habár a Sajtóhölgybizottság a Sajtóegyesülethez hasonlóan szintén csak szerény gyakorlati eredményeket ért el, mégis sokkal nagyobb mértékben volt képes megszólítani a katolikus közösséget. A jezsuita rend eleve jobb esélyekkel láthatott neki a tevékenységnek, hiszen a kongregációk révén kiterjedt és jól szervezett társadalmi bázissal rendelkezett. A kezdeti, kevésbé összehangolt helyi próbálkozások kudarcát követően a rend Bangha Béla személyében olyan vezető személyiségre is rátalált, aki képes volt a kongregációs intézményrendszert a hölgybizottságok létrehozásával a sajtóügy szolgálatába állítani. Bangha azért is szerencsésebb helyzetben volt, mert átvehette a Sajtóegyesület érvanyagának jelentős részét, néhány szervezeti formát pedig, amelynek megvalósítását már a Sajtóegyesület is tervezte, ténylegesen ő hívott életre.

A katolikus sajtómozgalom történetének jelentősége azonban túlmutat önmagán, hiszen a sajtó a századforduló emberének szemében a modern kultúra jelképévé vált, az egyházi elit pedig felismerte, hogy a szellemi szekularizáció következtében új eszközökre lesz szüksége világnézetének és társadalmi befolyásának védelmére. Mivel a katolikus egyházhoz való tartozás egyre inkább választott identitássá alakult át, ezért a társadalmi mozgalmak vezetői kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy a névlegesen az egyházhoz tartozók tömegei nem követik célkitűzéseiket. A világnézeti sajtó olvasása vagy negligálása tehát olyan ismérvvé vált, amely elkülönítette az öntudatos és a közönyös katolikusokat. A sajtókérdés ezért válhatott központi problémává az intranzigens katolikus nézőpontot követő Bangha Béla és a jezsuita rend számára.

100 BANGHA 1914. pp. 63–65.

101 NYISZTOR 1941. pp. 218–219.

102 NYISZTOR 1941. p. 218.

CONGREGATIONS OF THE BLESSED VIRGIN AND THE PRESS IN THE DUALISTIC PERIOD

As a result of the structural transformation of public sphere and the appearance of the mass press in Hungary, the use of this new method of communication gained primary importance for Catholicism. Hungarian Catholicism reacted to this change belatedly. Catholic press was a neglected sphere until the turn of the century. Strengthening the Catholic press became an important aim due to Catholic renewal. The task was completed by two cooperating, however, in a number of ideological viewpoints conflicting organization, the Catholic Press Association (connected to Ottokár Prohászka) and the so called women press committees founded by the Jesuit order (and connected to Béla Bangha). None of these organizations were able to reach significant achievements during the dualistic period, although the Jesuits made some advancement - even according to contemporary opinions. In present study the author examines the factors that helped the Jesuit organizations to reach a leading role in Catholic press movement.

Béla Bangha discovered that the contribution of middle-class women might support significantly press propaganda. These women, traditionally more strongly connected to the Church, had the necessary free time, and thanks to their prestige in society they were able to convince even the skeptics.

Although both organizations, the Catholic Press Association and the women press committees achieved modest results, the latter were able to address the Catholic community to a greater extent. This was partly due to the fact, that the Jesuits had a widespread and well-organized social network thanks to the congregations.



PONGRÁCZ ATTILA

EGY MAGYAR ALAPÍTÁSÚ BENCÉS ISKOLA BRAZÍLIÁBAN

A Szent Imre Iskola múltja és jelene

BEVEZETÉS

A második évezredébe lépett magyar iskolatörténet¹ kiemelt fejezete kötődik a Pannóniában 996-ban letelepedett bencés renchez.² Szent Benedek magyar fiainak oktatási tevékenysége³ azonban az eltelt ezer év során többször túlmutatott hazánk határain. A XX. század viharos eseményei következtében különösen is fontos szerepet tölthettek be a határon túli, főleg a nyugati magyar kultúra és oktatás történetében. A külföldre (nyugatra) került magyar bencések tevékeny részesei lettek az ottani rendi közösségeknek és a magyar kolóniáknak. Egyik kiemelkedő működési területük Dél-Amerikában, a braziliai São Paulo városában található. Ott alapították 1951-ben a *Szent Imre Iskola (Colégio Santo Américo)*⁴ nevű intézményt, amely fél évszázados története során a magyar és európai keresztény értékeket a mai modern brazil társadalom számára vonzó módon és eredményesen közvetíti.⁵

1 HORVÁTH MÁRTON (szerk.): *A magyar nevelés története I-II.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. és 1993., MÉSZÁROS ISTVÁN - PUKÁNSZKY BÉLA - NÉMETH ANDRÁS: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Osiris, Budapest, 1999.

2 www.osb.hu

3 VÁRSZEGI ASZTRIK: *Bencések ezer éve a magyarság oktató-nevelői szolgálatában.* In: *Egyház és kultúra.* Budapest, 1997., VARGA MÁTYÁS (szerk.): *Docete, Bencések a magyar oktatás és nevelés szolgálatában (1802-2002).* Pannonhalmi Főapátság, 2003.

4 www.csasp.g12.br. Ezúton mondok köszönetet Iróffy Zsolt OSB atyának, aki 1952 óta szolgál Brazíliában, és aki rendelkezésemre bocsátotta a 2002-ben készült, A São Paulo-i Szent Imre Iskola leírása című kéziratát, amely főleg a brazil oktatáspolitikára és az egyéb érdekességekre vonatkozóan fontos forrásként szolgált e tanulmány megírásához.

5 Egy másik igen jelentős magyar bencés iskolaalapítás 1957-ben az egyesült államokbeli Portola Valleyben (Észak Kalifornia) a Woodside Priory School (www.woodsidepriory.com), amely a New Hampshire-i Szent Anzelm Apátságához kötődően jött létre (www.anselm.edu). 1976-ban a Magyar Bencés Kongregációból átléptek az Amerikai-Kasszinói Kongregációhoz (SOMORJAI ÁDÁM OSB: *A magyarországi bencés rend XX. századi történetének rövid vázlata 1983-ig.* In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 1996/1-2. 142. o.).

Az oktatás brazíliai története⁶ kezdetben, ahogy Európában is, az egyházhoz, azon belül is a szerzetesrendekhez kötődött. Az első iskolákat a *jezsuiták*⁷ alapították (1549–1580) és a bennszülötteket (!) – indiánokat – oktatták. Ennek a korszaknak az egyik kiemelkedő egyénisége *Anchieta* páter, aki sorra hozta létre a missziós állomásokat. A másik jelentős jezsuita *Nóbrega* atya volt, akit egy alkalommal néhány indián törzsfőnök megkért, hogy alapítson iskolát a kis indián lányok számára is. Mindez abban a korban történt, amikor a lányok oktatása még Európában is nehezen elképzelhető dolog volt.⁸ A biztató kezdet után a bennszülöttek oktatása elsorvadt, és 1580-tól 1759-ig, ameddig a jezsuiták működtek Braziliában, az oktatás elemi szinten és középfokon a gyarmati vezető réteg fiai számára volt elérhető. Magasabb végzettséget csak az anyaország, Portugália, vagy Európa egyéb egyetemein lehetett szerezni. Az felvilágosodásnak nevezett szellemi irányzat lassanként a gyarmatok oktatási helyzetében is változást hozott, így a 19. századtól kezdődően Braziliába is kezdtek megszületni az első felsőfokú intézmények. A 20. században – nem utolsó sorban a jelentős európai bevándorlásnak köszönhetően – a brazil oktatás, hasonlóan a térség több más országához, jelentős mértékben fejlődött, mind az alap-, mind a közép-, mind pedig a felsőfok tekintetében.⁹ Igaz, több szempontból is mind a mai napig komoly hiányosságok tapasztalhatóak, amelyeknek a gyökere a kontinens legutóbbi, fél évezredes társadalmi – szociális viszonyainak a történetében keresendő. Az Európától való lemaradás behozására a különböző politikai irányvonalak más és más utakkal kísérleteztek. A brazil oktatásban 1942-ben *Gustavo Capanema*,¹⁰ *Getulio Vargas* közoktatási minisztere jelentős reformokat valósított meg. Felfogása szerint „a nevelés célja az egyéniség kiművelése és

6 Jelentősebb brazil neveléstörténeti összefoglalásként az alábbi munkákat kell megemlíteni (az Universidade de Brasília 2004. évi A brazil nevelés története című kurzusának tematikája alapján). Forrás: <http://www.matriculaweb.unb.br/graduacao/disciplina.aspx?cod=191361>: RIBEIRO, MARIA LUISA SANTOS: *História da educação brasileira* (A brazil nevelés története). 4. kiadás. Escolar Editora Morães, São Paulo, 1982., CURY, CARLOS ROBERTO JAMIL: *Ideologia e educação brasileira* (Brazil eszme és nevelés). Cortez e Morães, São Paulo, 1978.; AZEVEDO, FERNANDO DE: *A cultura brasileira* (A brazil kultúra). 5. kiadás, EDUSP, São Paulo, 1971., MIRANDA, MARIA DO CARMO T. DE: *Educação no Brasil* (A nevelés Braziliában). Universit, h.n., é.n., PAIVA, VANILDA PERIRA: *Educação popular e educação de adultos* (Népi nevelés és felnőttek nevelése). 2. kiadás, Loyola, São Paulo, 1983., CHAGAS, VALNÍR: *Educação brasileira: o ensino de 1º e 2º graus. Antes, agora e depois?* (Brazil nevelés: az első és második szintű oktatás. Régen, ma és a jövőben? Saraiva, São Paulo, 1978., VILLALOBOS, JOSE E. RODRIGUES: *Diretrizes e bases da educação. Ensino e liberdade*. (A nevelés irányvonalai és alapjai. Oktatás és szabadság). Pioneira, São Paulo, 1969. Fontos forrás még a Revista Educação (<http://www.revistaeducacao.com.br>), valamint a Brazil Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapja (<http://www.mec.gov.br>).

7 <http://www.jesuitas.com>, EÖRDÖGH ISTVÁN: *Az egyház a gyarmati Latin-Amerikában*. Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, Szeged 1998. 144–145., 227–229. o. A jezsuita nevelés 1599. óta alkalmazott elveit lásd magyarul: A jezsuita nevelés jellemzői és az ignáci pedagógia. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya, Budapest, 1998.

8 IRÓFFY ZSOLT OSB: *A são pauloi Szent Imre Iskola leírása*. Kézirat, São Paulo, 2002. 1. o.

9 Lásd bővebben: BENKÓ JUDIT: *Latin-Amerika kulturális fejlődése*. Kossuth, Budapest, 1978. 244–303. o., lásd még a különböző beiskolázási adatok táblázatait a 428–437. oldalakon.

10 Az 1937–1945 közötti brazil oktatáspolitikáról lásd bővebben: SZILÁGYI ÁGNES JUDIT: *Távolodás Európától. Nemzetépítési és kultúrpolitika Braziliában az Estado Novo idején (1937–1945)*. Áger Bt., Budapest, 2004. 37–74. o.

legfőbb módszere az elemi iskola szintjén a hazaszeretet ápolása, míg a középiskola szakaszában a vezető réteg kénevelése. Mind a két esetben szükséges, hogy az egyén beilleszkedjék a társadalom kívánalmaiba.¹¹ Az elemi oktatás (primário) 4 éves, amelyet követ a szintén négy éves „ginásio” (kb. 11–15 éves korban), valamint a 3 éves „colégio”, amelynek két változata a „clássico” és a „científico”. Az előbbi a jogi és bölcsészeti tanulmányokra, míg az utóbbi a mérnöki, orvosi és egyéb természettudományi pályákra készítette elő a diákokat. A sajátos, ugyanakkor a korabeli európai viszonyokkal is összefüggésbe hozható 40–50–60-as évekbeli politikai változások¹² az oktatásra is hatással voltak. 1961-ben lépett életbe az ún. „Diretrizes”, azaz Irányelvek című törvénycsomag, amely már megnevezésében is jelezte, hogy csupán általános elveket szándékozik megfogalmazni, amelyeket a szövetségi és tagállami (Brazília az Egyesült Államokéhoz részben hasonló szövetségi állam, ahol azonban az egyes tagállamoknak jóval kevesebb az önállósága, az erős központi kormány szinte minden területen alapvető befolyással bír) törvényhozás alkalmazhat a helyi viszonyokra. Ez viszont csupán illúzió maradt, mert már 1968-ban és 1971-ben fontos változtatásokat vezettek be. 1968-ban váltotta fel az addigi primário – ginásio – colegial vázlat a *primeiro e segundo grau* (első és második fokú oktatási szint), ahol az első szint nagyjából megfeleltethető a magyar 8 évfolyamos elemi rendszernek, ugyanakkor még mindig érezhető maradt az 1–4 és 5–8 osztályok közötti „alsó” és „felső” tagozat. A korábbi „colegial” két eltérő tudományos irányultsága megszűnt, helyébe a továbbra is 3 éves, egységes „másodfok” (tk. középiskola) lépett. 1971-ben, annak ellenére, hogy az ország vezetése antikommunista volt, a szocialista országok mintájára nagy hangsúlyt igyekeztek fektetni arra, hogy a középiskolát elvégzettek egyszersmind valamilyen szakmunkára való képesítést is szerezzenek. Mivel azonban Brazíliában a középiskolát gyakorlatilag csak a középosztálytól felfelé lévő társadalmi rétegek gyermekei végezték el, akik eleve a továbbtanulásra készültek, így számukra nem volt vonzó egy ún. szakmunkás képesítés megszerzése. Mindenesre ebből a néhány utalásból is látszik, hogy az ideológiák és a különböző politikai felfogások közti ellentétek mennyi átszervezéssel kapcsolatos nehézséget okoztak az ottani oktatás fejlesztésében. 1996-ban újabb irányelvek kerültek kiadásra, amelyben a törvényalkotók a számunkra szintén ismerősen csengő alapfokú és középfokú oktatás fogalmáról beszélnek (*ensino fundamental* és *ensino médio*). E reform célja lenne az is, hogy az alapfokú oktatást az illetékes önkormányzat (*município*), a középfokút a tagállam (*estado*), az egyetemeket pedig a központi kormány (*união*) szervezné meg. A törvény világnézetiségére most külön nem térünk ki, csupán arra a két dologra utalunk, miszerint egyrészt az állam elvileg biztosítja a szabad iskolaválasztás lehetőségét, de nem beszél pl. a szülőknek azon jogáról, amely szerint a világnézetüknek megfelelő szellemiséget valló intézményt választhatnának, másrészt a nem állami, tehát pl. egy szerzetesrend által fenntartott oktatási intézményeket magániskolának, azaz üzleti vállalkozásnak tekinti, így azok semmilyen állami támogatást azok nem kaphatnak.

11 IRÓFFY i. m. 4. o.

12 Lásd bővebben: ANDERLE ÁDÁM: *Latin-Amerika története*. Budapest, Pannonica, 1998. 156–166.; HORVÁTH GYULA: *A nyitás Brazíliában*. In: *Diktatúra és demokrácia között. Tanulmányok a latin-amerikai politikai átmenetről*. Szerk.: ANDERLE ÁDÁM. Hispánia, Szeged, 1997. 97–110.; WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Budapest, Gondolat, 1971. 441–471.

Amint láttuk, a kezdeti kizárólagosan egyházi szerepvállalás mellett egyre inkább az állam is kezdte kivenni részét az oktatás terheiből. Leszámítva azt a közel egy évszázadot (1759–1840), amikor is a „felvilágosult” (abszolutista) politikusok türelmetlensége száműzte az egyházat többek között az oktatásból is, a különböző szerzetesrendek mindig is meghatározó tényezői voltak a brazil iskolarendszernek. 1840-től kezdődően a szerzetesrendek ismét tevékenykedhetnek az oktatásban is. A *bencések* – a jezsuitákat, ferenceseket és más rendeket követve – 1560-tól érkeztek Brazília területére és többek között Rio de Janeiroban (1590) és São Paulóban (1598) telepedtek le.¹³ A hazához hasonló jellegű elemi és középiskolákat a 20. században nyitottak. A magyar bencések 1931-től vannak jelen Braziliában és kapcsolódtak be először csak a nagyarányú magyar bevándorlás miatt szükségessé vált lelkipásztori munkába,¹⁴ majd pedig immár a brazil társadalom igényeire válaszolva az oktatásba.

MAGYAR BENCÉSEK BRAZÍLIÁBAN

A 19. század utolsó harmadától kezdődően egyre növekvő számban kerültek magyar bevándorlók Brazíliába,¹⁵ akik közül sokan katolikusok voltak. Lelki életük gondozását kezdetben *Cezarovics Balázs* szalézi atya látta el, bár ő nem magyar lelkészként működött Braziliában.¹⁶ Amint fentebb utaltunk rá, a katolikusok kérésére és *dr. Boglár Lajos*¹⁷ közbenjárására 1931. márciusában megérkezett a várva várt lelkipásztor *Szelez Arnold* bencés pap személyében.¹⁸ Rövid időn belül megszervezte az egyházközségi munkát, hitbuzgalmi egyesületeket alapított. 1932. júniusában kezdte meg működését a *Szent István Király Római Katolikus Egyházközség (Comunidade Católica de Rei Santo Estevão)*. A hét minden napján São Paulo városának más-más kerületében tartott misét, megszervezte a magyar iskolákban a hitoktatást. Történelmi és irodalmi előadásokat tartott, cikkei jelentek meg a korabeli brazíliai magyar lapokban és a Pannonhalmi Szemlében. Felkereste az *interiori* (az ország belsejében lévő) magyarlakta településeket. 1934-ben fogadta a dél-amerikai missziós körúton lévő *Bangha Béla és*

13 www.conhecimentosgerais.com.br/historia-do-brasil/sociedade-colonial.html, www.osb.org.br, *Labora. Informativo do Colégio Santo Américo (A Szent Imre Iskola Tájékoztatója)*. 2001. szeptember-október, 8. évf. 3. sz., 4–5. o., Más források szerint a bencések 1561-től vannak jelen Braziliában. Vö: EÖRDÖGH ISTVÁN i. m 148. o.

14 Vö.: TÓTH ANDRÁS: *Szelez Arnold magyar bencés áldozópap brazíliai missziós útjának előkészítése*. In: Kutatási közlemények I. Szerk.: ANDERLE ÁDÁM. Hispánia, Szeged, 1999. 9–14. o.

15 Lásd bővebben: BATÓNE KACZÚR ÁGNES: *Magyarok Braziliában*. In: *Világtörténet 1990. Ősz-Tél*. 64–75. o., KÖGL J. SZEVERIN: *Magyarok Braziliában*. Könyves Kálmán Szabadegyetem Kiadása, São Paulo, 1992. 9–12. o., PONGRÁCZ ATTILA: *Fejezetek a brazíliai magyar emigráció művelődéstörténetéből*. In: KOVÁTSNÉ dr. NÉMETH MÁRIA (főszerk.): *Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar Tanulmánykötet*. Győr, 2001, 263–280. old.

16 Lásd még: Dr. HETS AURÉLIÁN írását. In: *A magyar bencések 50 éve Braziliában* (szerk.: TÓTH VEREMUND) A Szent Gellért Kolostor Kiadása. São Paulo, 1981. 7. o.; BOGLÁR LAJOS: *Magyar világ Braziliában. A múlt századtól 1942-ig*. Budapest, 1996. 56–57. o.

17 Boglár Lajos volt São Paulo-i magyar konzul fentebb hivatkozott korabeli helyzetjelentése 1939–43 között íródott. Kiadásával a Brazília-kutató antropológus fia, Boglár Lajos a Millecentenárium alkalmából, a kézirat elkészülte után több mint fél évszázaddal állít emléket a brazíliai magyar honfoglalóknak és patrónusuknak.

18 Lásd még: Dr. HETS AURÉLIÁN említett írását. In: *A magyar bencések ...* 5–10. old.

Nyisztor Zoltán jezsuita atyákat. Ők is tudósitanak könyvükben¹⁹ az éppen épülő anasztáioi templomról. 1932 és 1937 között Szelecz Arnold segítségére és a kolónia szolgálatára volt *Bali Béla* szalézi atya is.²⁰ 1934-ben érkezett *Horváth Anzelm*, majd 1937-ben *Markos János* bencés atya. Ők néhány év múlva visszautaztak Magyarországra, de segítségükkel valósult meg az Új Pannonhalmának nevezett kis monostor, amely otthont adott a magyar bencéseknek (addig a város központjában lévő brazil bencések kolostorában laktak). 1939-ben két újabb rendtárs, *dr. Jordán Emil*²¹ és *dr. Hets Aurelián* érkezett.²² Ez lehetővé tette, hogy a magyar atyák immár a brazilok lelki gondozásába is bekapcsolódjanak. Különböző lelkeségi mozgalmak vezetésére is jutott idejük.²³ A háború után ismét érkeztek bencések Magyarországról, így 1950-ben már hatan voltak. Felmerült tehát az iskolaalapítás gondolata, hiszen mindegyiküknek volt középiskolai tanári végzettsége, és így újabb munkaterülettel adhattak értelmet kényszerű braziliai tartózkodásuknak. A katolikus magyarok lelki gondozását egyébként mind a mai napig a bencés atyák látják el, a *Balázs Péter*²⁴ *Otthon* (főleg magyar idősök otthona)²⁵ lakóinak és a város különböző kerületeiben élő magyaroknak *Linka Sándor* atya tart havi rendszerességgel misét. A braziliai magyar bencések lelkipásztori, oktatási és tudományos munkájuk mellett szociális és karitatív jellegű feladatokat is ellátanak.²⁶

-
- 19 BANGHA BÉLA: *Dél Keresztje alatt. Feljegyzések egy dél-amerikai missziós körútról*. Budapest, 1934. 199. o.
- 20 ÓNODY OLIVÉR: *O culto dos santos húngaros no Brasil e a história da Igreja Católica Romana Húngara no Brasil* (A magyar szentek braziliai tisztelete és a Magyar Római Katolikus Egyház története Braziliában). In: *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1992., 153. évf., 374. sz., 193. o. Magyarul ismertette SOMORJAI ÁDÁM OSB. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 1996/1-2. 245-251. o.
- 21 Rövid életrajzát lásd: PONGRÁCZ ATTILA: *Dr. Jordán Sándor Emil OSB. 1912-1999*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 1999/1-2. 271-275. o.
- 22 A rendtársakra és tevékenységükre vonatkozóan lásd bővebben még: HETS AURELIÁN: *Magyar bencések misszióban*. In: *Szolgálat*, 1980. 45. sz. 42-50. o., UÓ.: *Szelecz Arnold és a magyar bencés munka Braziliában*. In: *Katolikus Szemle*, 1982. 34. sz. 65-69. o., MAGYAR SZERVÁC OSB: *Egy magyar missziós Braziliában. Szervác Testvér feljegyzései*. Tihanyi Bencés Apátság, 1996. 56-70. o., TÓTH LÁSZLÓ: *A saopauloi magyar bencések szociális munkája*. In: *Katolikus Szemle*, 1990. 42. sz. 61-67. o., TÓTH VEREMUND OSB: *A Szent Gellért Kolostor Braziliában*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 1996/1-2. 149-190.
- 23 Lásd bővebben THER PÉTER és dr. JORDÁN EMIL írásait. In: *A magyar bencések...* 11-15. old.
- 24 Ismert, São Paulóban tevékenykedő magyar pszichológus, aki nagy támogatója volt a később róla elnevezett idősök otthonának.
- 25 Lásd bővebben: PILLER GEDEON (szerk.): *Braziliai Magyar Segélyegylet (BMS). Associação Beneficente 30 de Setembro. Emlékkönyv 1926-1996. Fennállásának hetvenedik évfordulójára, Magyarországi 1100-ik évében*. São Paulo, 1996. 32-35., 65-73. o.
- 26 Lásd bővebben TÓTH VEREMUND és dr. JORDÁN EMIL írásaiban. In: *A magyar bencések...* 24-26., 30-31. o., TÓTH VEREMUND i. m. 176-184. old.

„Két olyan intézmény van, amely vezető szerepet játszik a nyugati magyar fiatalság magyarságtudatának megtartásában. Az egyházak magyar iskolái és a cserkészlet.” – állapítja meg egy nyugaton élő magyar.²⁷ São Paulóban az első magyar elemi iskola 1925-ben²⁸ nyílt meg Moóca nevű városrészben, 1927-től már Anastácio-n is tanítottak magyarul. Szintén 1927-ben létrejött az Iskola Bizottság is. Szükség volt egy koordináló szervezet-re is, mert 1931-re már 10 kerületben (Moóca, Vila Anastácio, Vila Pompeia, Ipiranga, São Bernardo do Campo, Vila Maria, Vila Ipojuca, Taipas, Freguesia do Ó), illetve más településeken (Colônia Árpád – Árpádfalva – Presidente Epitácio és Colônia de Nossa Senhora – Boldogasszonyfalva – Santo Anastácio) is működött magyar iskola, több, mint 600 diákkal,²⁹ így 1934-ben megalakult a Magyar Iskolák Szövetsége.³⁰ 1936-ban Santo André városrészben, illetve 1936-ban Rákóczi-falva – Bury, 1937-ben pedig Mátyáskirályfalva – szintén Bury, illetve Szentimrefalva – Eng. Maia – Itaré településeken működött magyar nyelvű iskola. Ezen kívül még Anastácio negyedben óvoda, Moócán pedig egy napközi otthon is volt.³¹ Az iskolák anyagi bázisát a Segélyegylet, némi magyarországi támogatás, tandíj és a koloniális ünnepélyek bevétele biztosította.

„Iskoláink tananyaga jóval bővebb, mint a brazil iskolaké, de azért bátran állítható, hogy az elért eredmények alapján megállják a helyüket (...). A brazil hivatalos körök elismerésüket fejezték ki az elért eredmények fölött. A tanítás ideje hosszabb, a tanítók képzettsége felette áll más tanítók képzettségének.”³² Többek között e vélekedésnek – valamint annak, hogy a korszakban nem volt elegendő brazil iskola – volt köszönhető, hogy a második világháború idején a magyar iskolákat nem zárták be, a tanítókat sem küldték el, bár az intézményeknek egységesen fel kellett venniük az „Escolas Marechal Hermes da Fonseca” nevet. 1951-ben zárták be az utolsó magyar iskolát. Ennek ellenére nem szűnt meg teljesen a magyar nyelvű oktatás, hiszen a cserkészlet keretében mind a mai napig gondot fordítanak erre is. A magyar bencések által 1951-ben alapított Szent Imre Iskola, mint ahogyan látni fogjuk, nem magyar iskolaként jött létre, de ott is volt időnként magyar nyelvi oktatás. Legutóbb 1995-ben indult egy magyar nyelvi kurzus Iróffy Zsolt („brazil” nevén Dom Gabriel) bencés atya vezetésével, melyen brazilok és magyar származásúak egyaránt részt vettek. A 90-es évek közepén a magyar nyelvű oktatással kapcsolatuk egyik örömdetes kezdeményezés volt – melyet a Brazíliai Magyar Evangélikus Egyházközség a Segélyegylet és a Magyar Ház támogatásával igyekezett megvalósítani – a Magyar Óvoda megszervezése, amely jó alap lehet a magyar identitás megőrzéséhez.³³ Hasonló céllal 2001/2-ben egy magyarországi nyelvtanárt is szerződtettek a ma-

27 SZÁNTÓ MIKLÓS: *Magyarnak lenni – Nyugaton*. Budapest, 1988. 176. old.

28 BOGLÁR LAJOS i. m. 60–62. o. Más források szerint 1927-ben (KÖGL J. SZEVERIN i. m. 14. o., *História da Imigração no Brasil — As famílias*. Szerk.: EDIVALDO ALVES DA SILVA. Serviço Nacional de Divulgação Cultural Brasileiro. São Paulo, é.n., 4. kiadás, 115., 130–131. o.

29 *Aranyzemcsék. Jegyzetek a Brazíliai Magyar Segélyegylet működéséről* (kéziratként). São Paulo, 1931. 6. o.

30 PILLER GEDEON i. m. 12. o.

31 Lásd még SZILÁGYI ÁGNES JUDIT táblázatát i. m. 121. o.

32 *Aranyzemcsék* uo.

33 *BMS Híradó*, 1996. március (9. évf. 20. sz.), 4. old., 1997. november (10. évf. 24. sz.), 24. o.

gyarországi anyanyelvápoló intézmények segítségével, és ezzel létrejött egy ún. *Magyar (Nyelv)Iskola*.³⁴

A CSERKÉSZET

Röviden meg kell említeni e mozgalom szerepét is, hiszen „*A cserkészlet szervezői egészítette ki az iskolai nevelést, és igyekezett a fiatalokban magyarságtudatot ébreszteni*” – írja Borbándi Gyula.³⁵ Szántó Miklósnál pedig a következőket olvashatjuk: „*A cserkészlet az egyetlen olyan szervezet, amely megtalálja a nyitját, hogyan élheti túl a fiatalok magyarságtudata azt az erős késztetést a beolvadásra, amelyet életük egésze képvisel. E pedagógiai csodának az a kulcsa, hogy a természet szeretetét összekapcsolja a magyarság iránti szeretettel. Érzelemgazdag tevékenységgel szereteti meg a magyar értékeket.*”³⁶

1945-ben Németország területén alakult meg a *Külföldi Magyar Cserkészszövetség*, amely óriási munkát fejtett ki annak érdekében, hogy a külföldön élő, vagy ott született magyar fiatalok minél jobban megismerkedhessenek a magyar nyelvvel és kultúrával.³⁷ A São Paulo-i magyarok már a második világháború előtt megszervezték cserkészcsapataikat. 1932-ben 132 fős tagságot tartottak nyilván.³⁸ A háború után fellendült a cserkészélet: 1950-ben szervezték meg az *Árpád cserkészcsapatot*, 1952-ben pedig a 25. számú *Szent Imre fiú*, és a 36. számú *Dobó Katica leány cserkészcsapatot*. E két utóbbi csapat szervező testülete a *Szent Gellért Monostor* volt.³⁹ 1960-ban avatták fel a fiatalon elhunyt bencésről, *Simon Bálintról* (1924–1958) elnevezett cserkészparkot *Embun*, valamint a *Campos do Jordão-i* (São Paulótól 200 km-re északra) *Teleki Pál Cserkészparkot*.⁴⁰ 1962-ben alakult a 40. számú *Zrínyi Kata leány cscs.*, 1978-ban pedig a 64. számú *Zrínyi Péter fiú cscs.* Ez utóbbi négy csapat a közelmúltban *São Paulo-i Cserkészcsapatok* néven egyesülve aktívan működik, ahol a gyerekek a gyakorlati cserkész munkán túl magyar történelemmel, irodalommal, földrajzzal és a népi kultúra számos ágával is foglalkoznak.

34 BMS Híradó, 2002. március (15. évf. 34. sz.) 7–9. o.

35 BORBÁNDI GYULA: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. I-II. Budapest, 1989. I. 46. old.

36 SZÁNTÓ MIKLÓS i. m. 175. old.

37 *A Szétszórt árvalányhaj – A külföldi magyar cserkészlet 50 éve* (Garfield, 1995) című könyv, a *Magyar cserkészlet – Világcserekészlet című konferenciakötet* (Szerk.: ZOMBORI ISTVÁN, Szeged, 1989) és a *Leánycserkészkönyv* II. kötet (Szerk.: PILLERNÉ TIRCZKA ÉVA. Külföldi Magyar Cserkészszövetség, 1997) jól összefoglalják e nagyjelentőségű mozgalom tevékenységét, bemutatják és méltatják a külföldi magyarság körében végzett kultúramegőrző és jellemnevelő munkásságát.

38 BMS Emlékkönyv. 1966. 4. old.

39 *A magyar bencések...* 19. old.

40 KÖGL J. SZEVERIN i. m. 44. old. Ez a Szent Imre Iskola nyári diáktáboraként működik napjainkban is.

Mint ahogy fentebb utaltunk rá, 1951-re a são pauloi kis magyar bencés közösségben beérett az iskolaalapítás gondolatának gyümölcse. Egy évig, miután az újabb tagokkal (*Zágon Bertalan*⁴¹ – 1945., *Kerényi Olaf*, –1947., *dr. Kögl Szeverin*, *dr. Sarlós Engelbert* – 1949.)⁴² gyarapodó közösség érzékelte, hogy az 1947-től ismét meginduló magyar bevándorlás következtében egyre több olyan középiskolás korú fiú van a kolóniában, akinek az emigrálás miatt megszakadtak a tanulmányai, az esti órákban egy középiskolai tanfolyamot szerveztek. Ez a kezdeményezés az új feladat, az immár „brazil iskola” miatt nem folytatódott. Az alapításnak három fő szorgalmazója volt: *Jordán Emil*, aki 1947-től *Kelemen Krizosztom* főapát (1932–47, 1947-ben emigrációba kényszerítették a kommunista hatóságok, áprilistól egy negyed évig São Paulóban tartózkodott, majd Pittsburgba (USA) távozott és ott is halt meg 1950-ben)⁴³ megbízásából lett a kis közösség elöljárója, *Sarlós Engelbert*, valamint *dr. Ecsödi János*, aki világiként a são pauloi Katolikus Egyetemen tanított. 1951-ben, tehát az iskola működésének első évében két újabb rendtárs, *Simon Bálint* és *Tóth Veremund* érkezett, majd 1952-ben *Iróffy Zsolt*, 1955-ben *dr. Endrédi Csanád* – akik római tanulmányaik befejeztével, az 1956-os forradalom után pedig *Úrdombi Ányos* és *Kovács Rafael* kerültek São Pauloba.

A Délamerikai Magyar Hírlap (DMH) 1952. évre szóló Magyar Naptárában⁴⁴ (évkönyvében) „A magyar bencések Szent Imre Kollégiuma”⁴⁵ címmel részletes leírást közöltek az intézményről, amiből az olvasók (a brazíliai és más országok emigráns magyarjai) megtudhatták, hogy március 4-én nyílt meg az iskola (később, mint ahogyan az iskolaév elkezdődött, mivel az Oktatásügyi Minisztérium az engedélyeket csak 1951. február 27-én adta meg).⁴⁶ Az ismertető cikkben fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy „A Szent Imre Kollégium a brazil közoktatási törvényeknek megfelelően alakult meg, állami felügyelet alatt áll, aminek következtében bármelyik más brazil iskolával azonos érvényű bizonyítványt ad ki.”⁴⁷ A pár oldalas leírásból kiderül, hogy az intézményben, mivel az első évben a diákoknak mintegy negyede magyar volt (később folyamatosan csökkent a magyar származású diákok és tanárok száma), nagy hangsúly helyeznek arra is, hogy – a szombat délutánonkénti egy-egy magyar nyelvi, történelemi, földrajzi és irodalmi óra segítségével – a bevándorlók fiainak nemzeti öntudatát neveljék és a magyarsághoz való ragaszkodásukat megerősítsék. Tájékoztatták a magyar olvasókat arról is, hogy a hazai viszonyok közt bevált osztályfőnöki rendszert megtartják, „hogy a tanár egész közelről

41 1951-ben kilépett a rendből.

42 Valamennyi bencés adataira vonatkozóan vö.: BERKÓ PAL – LEGÁNYI NORBERT (összeáll.): *A pannonhalmi Szent Benedek Rend névtára 1802–1986*. H. n., é. n. vonatkozó oldalait.

43 Némileg ellentmondó adatok vannak a fentebb említett BERKÓ – LEGÁNYI-féle névtárban (152. o.), illetve SOMORJAI ÁDÁM fentebb hivatkozott rendtörténeti írásában (146. o.) Kelemen Krizosztom főapátjának idejére vonatkozóan.

44 Kiadja a *Délamerikai Magyar Hírlap – Gazeta Húngara*, São Paulo, Brazília. 327–335. o.

45 A portugál szóhasználat hatásaként az iskola megnevezés helyett a brazil viszonyok között érthetőbb kollégium kifejezést használták sokáig az intézmény megjelölésére, ami nem jelent az esetek többségében bentlakásos intézményt.

46 IRÓFFY ZSOLT i. m. 7. o., MAGYAR SZERVÁC (1996) i. m. 59. o., *A magyar bencések...* 16. o.

47 *DMH Magyar Naptára* 1952. 327. o.

ismerhesse meg diákjait, problémáira feleletet tudjon adni, és jellemének alakításában hatékonyan segítségére lehessen.”⁴⁸ Azt is fontosnak tartották kiemelni, hogy az épület tágas és világos (egyébként eredetileg a Katolikus Egyetem⁴⁹ Bölcsészeti Karának adott otthont), illetve rendelkezik a korszerű oktatáshoz szükséges felszerelésekkel (mint pl. természetrajzi, kémiai, fizikai és biológiai szertárakkal, tornaszerekkel, röp- és kosárlabda pályával, 400 személyes díszteremmel, 100 férőhelyes ebédlővel, 11 tanteremmel, könyvtárral, stb.). Heti egy alkalommal egy közeli uszodába is elviszik a diákokat, és a vonzó sportolási lehetőségeken túl zene tanulására (zongora és hegedű) is szaktanár irányítása mellett van mód. Az iskola tanulói igénybe vehetik az ún. *félinternátus* (*semüinternato*) szolgáltatást, ami szintén az elmélyültebb, hatékonyabb és eredményesebb nevelői munkát szolgálja. A félbentlakók napirendje az alábbiak szerint alakult:

- 8:10-12:10: iskolai órák
- 12:15: ebéd
- 12:45-13:30: pihenés, társasjáték, társalgás, könnyű mozgás
- 13:30-15:00: előkészület a következő iskolanapra, házi feladatok elvégzése a szaktanárok útmutatása és irányítása mellett
- 15:00-15:15: uzsonna
- 15:15-15:45: sport (kézi-, röp-, és kosárlabda)
- 15:45-16:45: tanulás másnapra. Az elemistáknak, mivel kevesebb feladatuk van és több szabadidős tevékenységre van szükségük, ezalatt az óra alatt irányított játékokban vesznek részt
- 16:45: a diákok hazamennek (a messzebb lakók az iskola buszaival)

Amint ebből is látható, a napirend nagyjából az óhazában (Európában) bevált rendszert követte. Annak érdekében, „*hogy a családi és az iskolai nevelés minél szorosabb összhangban legyen egymással*”, kéthavonként szülői értekezletet tartottak, ahol a legfontosabb nevelési problémákról beszéltek a szülőkkel. Az előadások az alapítás évében a következő témákat fejtegették: mennyiben kell a családi nevelésnek támogatni az iskolai nevelést; mit értenek nevelőn és lelkiatyán; hogyan valósítható meg a tekintély és a szabadság helyes egyensúlya a nevelésben. Szintén a szülőkkel való kapcsolattartást és együttműködést segítették elő a félévkor és év végén megrendezett iskolai ünnepélyek, nyilvános előadások alkalmi. Ilyenkor az elemisták ének- és zeneszámok előadásával, a gimnazisták pedig zenekari produkció, illetve színdarab bemutatásával szerepeltek. Azt is tervbe vették a későbbiekre vonatkozóan, hogy templomi (gregorián) énekkart, repülőgép-modellező szakkört szerveznek, valamint diáknyaralót építenek a népszerű brazil hegyvidéki üdülővezetben, Campos do Jordão-ban (ez, amint fentebb utaltunk rá, 1960-ban valósult meg Teleki Pál Cserkészpark néven).⁵⁰

A következő években, 1953 és 1967 között megjelenő DMH Évkönyveiben egy-egy hirdetés, vagy hosszabb-rövidebb beszámoló erejéig szerepelt az iskola.⁵¹ A rövid hirdetések az alábbi információkat (és az épület homlokzatának fényképét) tartalmazták:

48 Uo. 328. o.

49 Pontificia Universidade Católica de São Paulo – <http://www.pucsp.br>.

50 *DMH Magyar Naptára* 1952. 335. o.

51 E tanulmány megírásakor rendelkezésre álló alábbi számokban van hirdetés: 1953. 406. o., 1957. 414. o., 1961. 370. o., 1962. 94. o., 1964. 240. o., 1965. 216. o., 1966. 200. o., 1967. 21. o.

„Colégio „Santo Américo” do Mosteiro São Geraldo de São Paulo da Ordem Beneditina. A sãopauloi magyar bencések „Szt. Imre Kollégium”-a a következő tanfolyamokat tartja fenn:

- Elemi iskola négy osztállyal.
- Előkészítő tanfolyam.
- Gimnázium és kollégium.
- Bejáró tanulók félinternátusa.
- Szombati tanfolyamok: kiegészítő magyar oktatás.
- Nappali és esti tanfolyamok.
- Cserkészet.

Rua Imaculada Conceição, 71 – São Paulo Tel: 52-7715 – Caixa Postal, 9112”⁵²

Amikor 1963. március 7-én, bonyolult előzmények (kockázatos, de utóbb sikeresnek bizonyuló telekvásárlás, stb.) után az intézmény átköltözött az éppen akkor fejlődésnek induló új, Morumbi nevű városnegyedbe, jóval több lehetőség adódott, főleg a sport és egyéb iskolai komfortszolgáltatások terén (modern sportpályák és fedett szabadidős terek, parkosított környezet, stb.), így némileg változott a hirdetés szövege is:

„Colégio „Santo Américo”
Rua Santo Américo, 350. Morumbi

52 ezer négyzetméter területen fekvő, São Paulo egyik legmodernebb iskolája. Osztályok 30 tanulóval. Fizikai, kémiai és biológiai laboratóriumok a legújabb felszereléssel. A legtöbb sportpályával rendelkező iskola São Paulóban. Legmodernebbül berendezett konyha, tágas, világos diákebédő.

Az iskola fenntart:

Elemi tagozatot (primário)

Gimnáziumra előkészítő tanfolyamot (admissão)

Alsó és Felső Gimnáziumot (Científico, Clássico)

Tanítási rendszer: semi-intern és extern

Az iskolának van saját közlekedése

1965-től szociális kurzusok⁵³

Saját diáknyaraló Campos do Jordão-ban”⁵⁴

Mindezek – és természetesen a magas oktatási színvonal – egyre vonzóbbá tették az intézményt a helyi (brazil) felső-középosztály számára. Ugyanakkor a korabeli ma-

52 *Délamerikai Magyar Hírlap Évkönyve 1957*. Szerk.: ERDŐDY GÁBOR. Kiadja a Délamerikai Magyar Hírlap – Gazeta Húngara, São Paulo, Brazília. 414. o. Erdődy Gábor Kerényi Olaf OSB atya álneve, amint az megtudható ÓNODY OLIVÉR: *A Imprensa Húngara no Brasil (A magyar sajtó Braziliában)* című tanulmányából. In: *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro*, 1997., 156. évf., 389. sz., 632., 638. o.

53 Aktuális társadalmi kérdésekkel, problémákkal (pl. kábítószerfogyasztás) foglalkozó tanfolyamok

54 *DMH Évkönyv 1965*. Szerk.: Dr. GÁCSEK IMRE és KUTASI KOVÁCS LAJOS. Kiadja a Délamerikai Magyar Hírlap – Gazeta Húngara, São Paulo, Brazília. 216. o.

gyar kolónia fiaira továbbra is számítottak,⁵⁵ hiszen az új épület avatásának évében a DMH Évkönyvében megjelent cikkben biztosítják a magyarokat, hogy amint a korábbi, úgy az új épületben is a magyarság szolgálatára állnak: „Szerénytelenség nélkül nyugodtan mondhatjuk, hogy ez az épület évek óta, mióta itt működik a Szent Imre Gimnázium, a magyar kolónia kulturális központja. (...) Ennek az épületnek a dísztermében hangzott el közel kétszáz szabadegyetemi előadás. Ez az épület számtalan magyar megmozdulásnak volt központja... (Magyar Nőszövetség, magyar színészet, magyar filmek, magyar menekültügy, magyar művészek kiállításai, stb. stb.). (...) A Magyar Bencések új, nagy otthonukat is a magyar ifjúság és a magyar kultúra szolgálatára bocsájtják.”⁵⁶

Az új városrészbe költözés nem érintette a másfél évezredes bencés hivatástudatot sem, de egyben új kihívásokat is jelentett az intézmény fenntartói és diákjai számára. „A Szent Imre Kollégiumnak, gazdag és szegény negyedek mezsgyéjén, nem az a feladata, hogy választóvonal legyen. Ellenkezőleg: a magasra emelve, Szent Benedek példája szerint, összekötő kapocs kell legyen a Rend jelmondata értelmében: Ora et Labora. A mi bencés hivatásunk fölvenni a konventbe és az iskolába az előkelők és a köznép fiait, hogy rajtuk keresztül elvessük a száraz, terméketlen földre az Égi Kenyér és a mindennapi kenyér magvát. Bencés hivatás volt régen a kolostori iskolában és az ma a modern kollégiumokban, testvéri közösségbe összefogni egy nemzedék gyermekeit a nemzet jobb jövője érdekében.”⁵⁷ Az új kihívás mindenekelőtt a fokozatosan kifejlődő, a rászoruló brazil társadalmi rétegek felé irányuló szociális feladatvállalás volt. A kolostor széles körű és igen jelentős szociális tevékenységét most nem részletezve,⁵⁸ az iskolához kapcsolódó ilyen jellegű adatokat is csak címszavakban említsük meg: Emil atya egy ismeretterjesztő könyve alapján⁵⁹ széleskörű felvilágosító munkát (előadások szervezése és szórólapok szétosztása) végeztek az iskola diákjai és más fiatalok között a kábítószerekkel kapcsolatban; a diákok és szüleik önkéntes szociális munkát vállaltak, pl. a kisiskolások hulladék anyagból já-

55 Bár köztudott volt, hogy az iskola elsősorban a brazil társadalom számára szerveződött, a magyarok jelenléte, ha csökkenő mértékben is, de mind a mai napig megfigyelhető az iskolában. A diákok között az első években mintegy 25% volt magyar, későbbiekben pedig az alábbiak szerint alakult (ÓNODY OLIVÉR (1992) adatai i. m. 186. o.): 1956: 18, 1958: 32, 1960: 25, 1962: 21, 1964: 26, 1966: 32, 1968: 36, 1970: 34, 1972: 28, 1974: 26. BORBÁNDI GYULA információi szerint „A tanárok közül 8–10, a diákoknak csak elenyésző hányada, mintegy 30–40 magyar.” (In: *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995*. Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, Basel-Budapest, 1996. 205. o.). A tanárok és munkatársak között a bencés atyákon kívül is a mai napig vannak magyarok, illetve magyar származásúak (ÓNODY 1992, 183, MAGYAR 1996, 138–139. o., 1975. és 1982. évi iskolai évkönyv, *Labora* iskolaujság 2001. évi 2. száma): Almay Péter (1960): matematika, Jeszenszky Géza: testnevelés, (1965), Radocza Gábor: testnevelés (1967-től napjainkig), Keresztes Margit (1967): portugál, Horváth E. L. (1967): könyvtár, José Sarkosi Filho (1975): titkárságvezetés, Marilena Radocza: testnevelés, Riederer István: testnevelés, Riederer Rudolf (napjainkig): matematika, informatika, Keresztes Erzsébet Klementina (1982): ének-zene, Piller Gedeon: testnevelés, Elisabeth Peissner Sertório (napjainkban is): ének-zene és az Eszterháza Zeneiskola vezetője, Maria Susana Oltyay Hypek (1968-tól napjainkig): szociális munka irányítása és gazdasági igazgatás.

56 *DMH Évkönyv* 1963. Szerk.: Dr. GÁCSEK IMRE és KUTASI KOVÁCS LAJOS. Kiadja a Délamerikai Magyar Hírlap – Gazeta Húngara, São Paulo, Brazília. 314–315. o.

57 Dr. Jordán Emil beszéde 1963. szeptember 1-jén, az új iskola felavató ünnepségén. In: *A magyar bencések ...* 18. o.

58 Lásd bővebben TÓTH VEREMUND i. m.: 181–182. o., valamint TÓTH VEREMUND és dr. JORDÁN EMIL írásait (in: *A magyar bencések ...* 24–26., 30–31. o.).

tékszereket készítettek, szegénynegyedbeli (*favelado*) gyerekekkel találkoztak, akikkel együtt játszottak és számukra könyveket, folyóiratokat, a szülők közreműködésével pedig évente 4 alkalommal tisztálkodási szereket, ruhákat, takarókat, játékokat és tartós élelmiszereket gyűjtöttek; a nagyobb diákok rendszeres kapcsolatban álltak egy árvaházzal és egy időseket gondozó szociális otthonnal, ahol főleg szórakoztató műsort adtak elő; a tanárok szabadidejükben, ellenszolgáltatás nélkül ingyenes egyetemi előkészítő tanfolyamot (*cursinho*) tartottak az alacsonyabb színvonalú állami iskolák diákjai és fiatal munkások számára.

Működött a fentebb már magyar vonatkozásban említett cserkészlet is az iskolában, amelynek Xavantes (brazíliai indián népcsoport neve) nevet viselő cserkészcsapata 1974 júliusában egy mozgó tábor során felkereste az Amazonas vidékét⁶⁰ és több más emlékezetes táborozása is volt Dél-Braziliában, Paraguayban, a gyarmati kori Brazília történelmi városaiban (Minas Gerais államban).⁶¹ Ez a csapat egyébként 1964–75 között működött, mint a Brazil Cserkészszövetség egyik legerőteljesebb tagja.⁶²

AZ ISKOLA VEZETÉSE ÉS MUNKATÁRSAI

A magyar és később belépő brazil rendtársak szinte mindegyike valamilyen formában részt vett és részt vesz az iskolai munkában. Az alapítástól 1958-ig Jordán Emil atya az igazgató – aki az 1953-ban létrejött *Szent Gellért Kolostor* alapító perjele is volt 1968-ig; őt Tóth Veremund (1968–81) és Linka Ödön (1981–89) követte perjelként, illetve a kolostor apáti rangra emelkedése után Linka Ödön apátként 2005-ig vezette a közösséget; 1958–74 között Sarlós Engelbert atya; 1974–93-ig Iróffy Zsolt atya; 1993–95 között Dom Geraldo Gonzales y Lima atya – aki az iskola növendéke volt, és már világiakat is bevont az irányításba; 1995–2002 között ismét Zsolt atya vezette az iskolát, illetve „reitor emerito”-ként vállal szerepet; 2002-től megint Geraldo atya az igazgató (*reitor*).

A továbbiakban csak címszavakban ismertetjük a magyar atyák oktatási, vagy egyéb, az iskolához kötődő tevékenységét:⁶³

- dr. Endrédy Csanád Ferenc (1926-) 1955–66: gimnáziumi tanár (történelem, földrajz, francia, hittan, filozófia, angol);
- dr. Gácsér Imre József (1915–1996) 1967–71: gimnáziumi tanár
- dr. Hets Aurélián János (1913–1985) 1951–75 gimnáziumi tanár (történelem, latin, hittan);

59 EMÍLIO JORDAN: *Entorpecentes, tóxicos: drogas psicótópicos* (Ajzószeretek és mérgek: pszichikai kábítószerek). Ed. Salesiana Dom Bosco. H. n., 1986.

60 MAGYAR SZERVÁC OSB: *A brazil őserdőben*. In: LINKA ÖDÖN OSB – MAGYAR SZERVÁC OSB: *Brazil utakon*. Szent Maurícius Cella, Bakonybél, 1999. 161. o.

61 Az iskola 25. éves fennállására kiadott Évkönyv (Anuário do Colégio Santo Américo 1975. 50. o.) tanúsága szerint a híres brazíliai szigeten, Ilha Bela-n, illetve Campos do Jordão-ban (hegyvidéki nyaralóövezet) is volt egy emlékezetes tábor. V. ö.: *História da...* 119. o.

62 Dr. GÁCSÉR IMRE OSB: *Cserkészmozgalom – szombati magyar iskola*. In: *A magyar bencések...* 20. o.

63 IRÓFFY ZSOLT i. m. 10. o., TÓTH VEREMUND i. m. 184–187. o., dr. GÁCSÉR IMRE és THER PÉTER (in: *A magyar bencések...* 26–27., 36–43. o.) adatai alapján.

- Iróffy Zsolt Gábor (1927–) 1952–74: gimnáziumi tanár (angol, latin), 1981–89: alperjel, 1989–98: perjel; az iskola irányvonalának mai napig meghatározó személyisége;
- dr. Jordán Emil Sándor (1912–1999) 1951–58: gimnáziumi tanár (angol, hittan), 1966-tól 87-ig a Szociális Intézet alapító igazgatója, 1975–84-ig lelki gyakorlatok szervezője;
- Kerényi Olaf Lajos (1912–1977) 1951–60/62: gimnáziumi tanár (latin);
- Kovács Rafael Imre⁶⁴ (1930–?) 1958–69: gimnáziumi tanár (földrajz, hittan, matematika, történelem);
- dr. Kögl Szeverin János (1914–1994) 1951–68: házgondnok és pénztáros, 1968–69: Szociális Intézet igazgatója;
- Kubovics Egyed Tibor (1921–) 1970–76: kertész;
- Linka Ödön Ernő (1925–) 1971–2: házgondnok, 1974–82: nevelési tanácsadó (*orientador educacional*), 1981–94: Szociális Intézet igazgatója, 1989-től apát;
- Linka Sándor Ervin (1927–) 1987-től házgondnok, 1994-től alperjel;
- Magyar Szervác Gyula (1931–) 1957–70: a gazdasági igazgató segítője, a Szent Gellért Atléta Klub elnöke;
- dr. Rezek Román Sándor (1916–1986) 1966–77: gimnáziumi tanár (francia, hittan, filozófia);
- dr. Sarlós Engelbert Károly (1916–1986) 1951–58: gimnáziumi tanár (matematika);
- Simon Bálint József (1924–1958) 1951–58: gimnáziumi tanár (matematika, fizika); cserkészvezető;
- Sulcz Benedek Árpád Gyula⁶⁵ (?–?) 1962–69: gimnáziumi tanár (hittan, földrajz);
- Szelec Arnold Ferenc (1900–1972) 1951–66: gimnáziumi tanár (földrajz);
- Ther Péter Pál (1931–1994) 1968–69: gimnáziumi tanár (hittan), 1981–2: házgondnok és pénztáros;
- Tóth Veremund Antal (1922–2005)⁶⁶ 1951–62: gimnáziumi tanár (latin, francia, hittan), 1962–81: nevelési tanácsadó, 1987-től az ifjúsági lelkinapok vezetője, 1968–81-ig perjel;
- Tumpek Timót József (1928–2003) 1970–75: műszaki karbantartó;
- Úrdombi Ányos Jenő (1927–2004) 1962–75, 1983–1998: gimnáziumi tanár (történelem, hittan), 1964-től 1975-ig a Xavantes brazil cserkészcsapat parancsnoka;

A magyar bencések tevékenységének elismertségét, a Szent Gellért Kolostor és a Szent Imre Iskola kiváló infrastruktúrájának tényét az is bizonyítja, hogy II. János Pál pápát az 1980. évi brazíliai látogatásakor az ő kolostorukban szállásolták el. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Szent Benedek születésének 1500 éves évfordulója még emlékezetesebb lett a közösség és az intézmény számára.⁶⁷

64 1969-ben laicizált.

65 1981-ben a szakramentinus rendbe lépett át.

66 Rövid megemlékezés olvasható Veremund atyáról prof. dr. Faragó Sándor tollából a *Hitvallás* (A Győri Egyházmegye lapja) VI. évfolyam 8. (2005. augusztus) számában, a 4. oldalon.

67 MAGYAR SZERVÁC OSB: *Egy magyar missziós Brazíliában II. Alapítás Nova Santa Rosában*. Tihanyi Bencés Apátság, 1997. 108–112. o., Anuário. Colégio Santo Américo 1982. 8–10. o., TÓTH VEREMUND i. m. 168–169. o.

AZ INTÉZMÉNY FEJLŐDÉSE

Annak ellenére, hogy az első iskolaévet késve kezdték, és emiatt a kezdetben a diákok is inkább más iskolák „nemkívánatos elemei” közül kerültek ki,⁶⁸ hamar népszerűvé vált az intézmény. A diáklétszámok az alábbiak szerint alakultak:⁶⁹

Év	<i>Iróffy Zsolt</i> (2002)	<i>Tóth Veremund</i> (1996)	<i>Ónody Olivér</i> (1992)	<i>Jordán Emil</i> (1981)
1951	117	116*	130	116
1952	274			
1953	359		359	
1954	365			
1955	429		385	
1957			468	
1959			505	
1961	354		334	
1962	454			
1963	546	563	460	600
1964	611			
1965	762		691	
1966	804			
1967			836	
1969			863	
1971			898	
1973			995	
1975			1075	
1981	1180**			
1988			1500	
1994			1700	
1995		1713		
2002	1655***			

* 44 fő az elemi 4 osztályában, 72 pedig a gimnáziumban.

** 480 fő az elemi iskolában, 420 diák az alsó gimnáziumban (*ginásio*) és 280 tanuló a felső gimnáziumban (*colégio*) – Iróffy Zsolt A São Paulo-i Szent Imre Kollégium jelene című rövid írásából (*In: A magyar benecések ... 19. o.*).

*** 240 fő az óvodában, 470 fő az alsó négy osztályban, 590 fő a felső négy osztályban és 355 fő a középiskolában.

68 MAGYAR 1996, 60. o.

69 Az egyes szerzők [IRÓFFY ZSOLT i. m. 7–8., 10. o.; ÓNODY OLIVÉR (1992) i. m. 186. o. – ez utóbbi adatait közölte a fentebb hivatkozott ismertetésben SOMORJAI ÁDÁM (1995) is; TÓTH VEREMUND i. m.

A diáklétszám intenzív növekedése megkövetelte az infrastruktúra állandó fejlesztését. A régi épület adottságairól már fentebb említést tettünk. A Morumbi városnegyedbe való költözéssel, az évek során ott birtokba vett 64.641 négyzetméteres⁷⁰ ösztérülettel hosszú távra biztosítottak látszik a tágas, parkosított környezet és az épületek szükséges fejlesztésének a lehetősége. Az alapkövetétel óta (1960. március 20.)⁷¹ szinte folyamatosan építkeztek, kezdetben egy *Kerekes András* nevű magyar építész mérnök tervei alapján, amelyeket később megváltoztattak. Az építkezések az alábbi szakaszokban valósultak meg:⁷²

- 1960-65 között az iskola központi épülettömbje és a négyszintes kolostorépület (az alsó két szint ebből is az iskolához tartozik, a felső kettőben pedig a szerzetesek céljai, közös helyiségei és a vendégszobák találhatóak) készült el, amelyek magukban foglalnak tantermeket, laboratóriumokat, igazgatási és adminisztrációs irodákat, 500 személyes diákebédlőt, konyhát, mosodát, varrodát, raktárakat, mellékhelyiségeket, stb., a Szent Imre utca aszfaltozása és a telefon bekötése csak 1965-ben történt meg;
- 1966-ban, a szülők segítségével felépült az 1840 négyzetméteres tornacsarnok a szükséges öltözőkkel;
- 1967-68-ban asztalos-, lakatos-, és karbantartó műhelyek épültek;
- 1970-ben a szabadtéri uszoda készült el;
- 1971-ben az élelmezést és egyéb tevékenységet (a konyha és a mosoda működtetése) ellátó (eredetileg Szombathelyről Brazíliába került, magyar) annunciáta nővérek számára készült az a kétemeletes épület, amely a nővérek távozása óta (1990-es évek) más célokat (vendégszobák és az iskolapszichológusok irodái) szolgál. Ugyan ebben az évben készült egy újabb iskolaépület szárny az 5-6. évfolyamos diákok számára;
- 1972-ben az elemi iskola új szárnyal (8 tanteremmel és irodákkal) bővült;
- 1975-ben adták át a 480 fős dísztermet (amelynek befogadó képessége az utóbbi években megvalósított színpadbővítés miatt ma 400 személyesre változott);
- 1971. november 7-én volt a monumentális Szent Benedek Templom alapkövetétele.⁷³ Az építkezés 1972-78 között tartott. A templom (hittantermekkel, irodával, fogorvosi rendelővel, tanácsteremmel) elsősorban a kolostor és a plébánia hitéleti és szociális céljait szolgálja, de a diákmiséket, elsőáldozást, bérmlást is ott tartják.
- 1979-ben a 3. és 4. osztályosok külön épülettömbben nyertek elhelyezést;
- 1982-83-ban készült el az alsósok számára egy kisebb tornacsarnok;
- 1986-ban, szintén szülői hozzájárulással egy fedett uszodát adtak át;
- 1994-ben újabb épületszárnyat húztak fel, amelyben főleg rajz, technika (kézimunka), zene és számítástechnika termeket rendeztek be;
- 1996-ban készült egy fedett (sport)játsszótér;

155., 179. o.; JORDÁN EMIL (in: *A magyar bencések ...* 16-17. o.)) adatai nem egyeznek. Azoknál az éveknél, amelyeknél több szerző közöl adatokat, irányadónak Iróffy Zsolt kéziratát tekintjük, mivel ő az alapítástól kezdve folyamatosan az intézményben tevékenykedett.

70 TÓTH VEREMUND i. m. 187. o., ÓNODY OLIVÉR (1992) és MAGYAR SZERVÁC (1996) adatai szerint 61.294 m².

71 ÓNODY OLIVÉR (1992) i. m. 184. o., MAGYAR SZERVÁC (1996) i. m. 133-134. o., TÓTH VEREMUND i. m. 159. o.; IRÓFFY ZSOLT kéziratában 1959. március 20. szerepel.

72 IRÓFFY ZSOLT i. m. 10-11. o., MAGYAR SZERVÁC (1996) i. m. 134-136. o.

73 TÓTH VEREMUND i. m. 163. o.

- 1997-ben szentelték fel azt a különálló kis épületet (*Oratório*), amely diákkápolnáként hittanórák, elmélkedések, lelkigyakorlatok, valamint a szünetekben egy kis elcsendesülés számára szolgál;
- 2002 februárjában adták át az új épületszárnyat és játszóteret, amely az óvoda (*Educação Infantil*) céljaira készült.

Több okból is szükség volt erre az újításra: egyrészt a konkurens intézmények is ilyen irányba fejlődtek, másrészt a szülőknek és a gyerekeknek is jobb, ha kezdettől fogva egy megbízható intézménybe járhatnak, és nem kell alávetniük magukat a kétséges kimenetelű felvételi vizsgáknak és intézményváltási nehézségeknek, harmadrészt pedig a „kicsik” jelenléte új színfolt az intézményben, amely így kezdettől fogva saját nevelésű gyermekekkel foglalkozhat.

Az intézmény rendelkezik még egy nagypályás füves, valamint egy kispályás műfüves focipályával, kosár- és röplabda pályával, valamint futópályával, aminek következtében a diákok kimagaslóan évtizedek óta kimagasló eredményekkel szerepelnek a különböző sportversenyeken, diákolimpiákon.

A *koedukált oktatásra* – hiszen az alapítás óta csak fiúkat fogadtak – 1980-tól tért át az intézmény, részben a szülők kérésére (ne kelljen a katasztrófális világvárosi közlekedési állapotok között a lánygyermeket másik intézménybe szállítani a szülőknek), részben a város (és ország) iskolaszervezetének változása miatt (a női szerzetesközösségek a 60-as évektől kezdve fokozatosan szüntették meg az iskoláikat, így a lányok számára egyre nehezebb volt katolikus (szerzetes) nevelő-oktató intézményt találni). A 80-as években a lányok aránya az összes diák egyharmada volt, 2002-ben pedig az 1655 óvodásnak és iskolás diáknak 55%-a fiú, 45%-a lány.⁷⁴

Napjainkban az intézmény tanári kara több mint 130 fős,⁷⁵ az adminisztrációban és egyéb területen további 80 személy dolgozik (nem számítva az ún. „bedolgozó cégek” alkalmazottait – pl. konyha és étterem, takarítás, stb.). A teljes ember nevelése érdekében igen széles a különböző tanórán kívüli tevékenységek kínálata: sport, tánc és mozgáskultúra, képzőművészet, zene. Ez utóbbit az elmúlt 10 évben igen intenzíven és eredményesen fejlesztették. 1995-től szervezték meg az Eszterháza Zeneiskolát (*Escola de Música Eszterháza*), ami napjainkra jelentős sikereket könyvelhet el. Több zenei együttes is működik (diákzenekar, diákkórus, szülők és tanárok kórusa). A zeneiskola gyökerei 1983-ig nyúlnak vissza, amikor Iróffy Zsolt atya megszervezte az iskola első kórusát. A Kodály-módszer alkalmazásával (melynek oktatásához Magyarországról is hívtak vendégprofesszorokat és más iskolák tanárai számára is lehetővé tették a részvételt) számtalan sikert értek el a zenei együttesek és diákok. 1996-ban Magyarországon, Győrben és Pannonhalmán is fellépett a Szent Imre Kórus (*Coral Santo Américo*). 2001-ben, az alapítás 50. évfordulóján az ArtLivre kulturális szervezettel közösen egy

74 IRÓFFY ZSOLT i. m. 12–13., 17. o., *A magyar bencések ...* 19. o.

75 Hasonlóan a hazai rendszerhez, az egy tárgyat oktató tanárok munkacsoportokba tömörülnek és koordinálják tevékenységüket. A történelemtanárok pl. 1998-ban egy projektet dolgoztak ki, hogy felhívják a kollégák, diákok és szülők figyelmét a történelem oktatás jelentőségére és fontosságára (Dirce Spedo Rodrigues, Monica Lungov Bugelli, Leandro Karnal: Projeto Uma História para o Século XXI. Relatório de Atividades – Történelem a XXI. Századra Projekt. Munkajelentés.).

nemzetközi zongorahangversennyel ünnepeltek, amelyre Magyarországról is hívtak zsűritagokat (dr. Lantos István tanszékvezetőt a Liszt Ferenc Zeneakadémiáról), valamint egy Bartók Minifesztivált is rendeztek, amelynek védnöke Ruppert István győri orgonaművész volt.⁷⁶

A SZENT IMRE ISKOLA JELLEGE ÉS SZOLGÁLTATÁSAI

Mivel szerzetesrendhez tartozó intézményről van szó, a *vallásos jelleget* is hangsúlyozni kell. A lelki tartalmat a tanórak előtti ima, a hittanórak (az elsőáldozásra mindenki felkészül a 4. osztály végére, de a bérálásig nem minden tanuló jut el) és főleg a különböző lelkiségi mozgalmakban való aktív részvétel jelentik (*PAX Mozgalom – Movimento PAX, Fiatalok Találkozása Krisztussal – Encontro de Jovens com Cristo*). Ez utóbbiak a magyarországi katolikus iskolákból ismert lelkigyakorlatok, lelki hétvégék, rekollekciók rendszerét jelentik. 1994-ben Geraldo atya révén jelent meg az iskolában a chilei alapítású *Manquehue Apostoli Mozgalom (Movimento Apostólico Manquehue)*, amelyet egy ötgyermekes chilei házaspár alapított és a bencés lelkiség világban való megélését tűzte ki célul.⁷⁷

Szólni kell még röviden az egyéb szolgáltatásokról. Tanulmányi szempontból nagy jelentősége van az *iskolai könyvtárnak*, amelyet az utóbbi években jelentősen fejlesztettek (új olvasótermek, informatizálás, állománybővítés). A könyvtár az iskola egyik kiváló, több évtizedig ott tanító tanárának (*Assad Arid*, 1994-ben hunyt el) a nevét vette fel. Állománya több, mint 35.000 dokumentum (könyv, folyóirat, CD-ROM, stb.). A könyvtárba gyakran hívnak híres személyeket „író-olvasó” találkozóra, előadások tartására.

Egy korszerű iskola nem nélkülözheti a számítógép és Internet nyújtotta lehetőségeket sem. A 90-es évek elejétől fokozatosan fejlesztették ezt a területet is, és mára jól kiépült informatikai infrastruktúrával állnak a diákok és szülők rendelkezésére (6 számítógép terem és 2 multimédiás tanterem; az iskola honlapján otthonról is elérhető a könyvtár adatbázisa, a tantárgyakhoz kötődő feladatok, személyre szabottan a különböző adatok, öregdiákok adattára – több mint 9000 név –, levelező fórumok, ügyintézés, stb.).

A iskola és a szülők jó és eredményes kapcsolatához járul hozzá az ún. *Szülők és Tanárok Egyesülete (Associação de Pais e Mestres)*, amelynek tagjai aktívan részt vesznek az intézmény szabadidős programjainak szervezésében és lebonyolításában (kirándulások, baráti vacsorák, sport- és kulturális programok), valamint az infrastruktúra fejlesztésében (sportlétesítmények, stb.). 1994-ben egy színes iskolai évkönyvet adtak ki. Ez az egyesület az intézményhez való hosszú távú kötődéshez, az „Alma Mater” szellem meghonosításához segíti a diákokat.

A *nemzetközi kapcsolatok* terén főleg az Egyesült Államokbeli lehetőségek vonzóak a brazil diákok számára. A külföldi tanulmányokat maga az iskola is előmozdítja, de sok szülő is hosszabb-rövidebb időt családotul külföldön tölt, így az ottani tanulmányokat általában beszámítják a brazil tanulmányi időbe.

76 *Labora*, 2001. november-december, 8. évf. 4. sz. 2-5. o.

77 *Labora*, 1995. február, 2. évf. 4. sz. 1-3. o.

Az osztályozásnál a Szent Imre Iskola a brazil oktatásban bevált 10-es rendszert alkalmazza. Az év végi jegy a 4 negyedév (*bimestre*) összes jegyének az átlagából jön ki, azonban az egyes tárgyaknak különböző súlya van, amelyet a heti óraszám határoz meg. A jegyben tizedes törtet is használnak. A 6,0-s átlagot elért tanuló a következő osztályba léphet (a gyengébb tanulóknak egyébként minden pénteken korrepetálás van, míg a 8 fölöttiek bizonyos órák látogatása alól felmentést kapnak, vagy szabadidős foglalkozásokon vehetnek részt). Az iskolai órák 75%-án kötelező a részvétel.⁷⁸

A diákok tanulmányi és egyéb problémáikkal fordulhatnak a *pszichológiai és tanulmányi tanácsadói szolgálatokhoz*, ahol képzett szakemberek személyre szabott segítséget nyújtanak számukra. Az iskola honlapján olvasható több diák „vallomása” arról, hogy a tanácsok segítségével sikerült javítaniuk a teljesítményükön.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A brazíliai Szent Imre Iskola alapítása óta eltelt több mint fél évszázad során megvalósított igen sikeres fejlődése, a magas szellemi és tárgyi színvonal következtében folyamatosan tartó népszerűsége mindenképpen ráirányítja a figyelmünket a magyar bencések oktatói, nevelői munkájára, és arra ösztönöz bennünket, hogy tanulmányozzuk iskolaszervező módszerüket. Noha többször hangsúlyoztuk, hogy az alapítók szándéka szerint ez egy kifejezetten a brazil társadalom felső-közép rétege gyermekeinek az oktatását, nevelését célzó intézmény, számtalan magyar vonatkozása miatt a hazai nevelés- és iskolatörténetnek is érdemes számon tartani e művet, így a magyar kultúra egyik külföldi fellegvárának is tekinthető. Az ott tevékenykedő magyar bencés vezetők, tanárok, szerzetesek és magyar származású világi munkatársak megérdemlik a hazai kutatók figyelmét, hiszen sikeres és elismert tevékenységükkel örökre beírták nevüket az egyetemes és magyar neveléstörténetbe.

ATTILA PONGRÁCZ

A BENEDICTINE SCHOOL IN BRAZIL. PRESENT AND PAST OF SZENT IMRE SCHOOL

A significant chapter of Hungarian school-history is connected to the Benedictine order settled in Pannonia in 996. The educating activity of the sons of Saint Benedict, however, has often reached beyond the border of Hungary in the last centuries. Due to the stormy events of the 20th century, they played an extremely significant role in the history of Hungarian culture and education over the borders of the country, especially in the West. The Benedictine monks who settled abroad (in the West) became active members of the local monastic community as well as of the Hungarian colony. One of their remarkable areas of activity is found in South-America, in São Paulo in Brazil. They founded the institution named as Szent Imre School (Colégio Santo Américo), which during its half a century long history has conveyed Hungarian and European Christian values in an attractive way for modern Brazil society.

In the beginning the history of education in Brazil, as well as in Europe, was connected to the Church, more precisely to religious orders. Jesuits established the first schools. Following the Jesuits, Franciscans and other religious orders, the Benedictine order arrived in Brazil in 1560. Hungarian Benedictines have been present in Brazil since 1931. They established elementary and secondary schools similar to the kind

78 Colégio Santo Américo. Projeto Educacional (Nevelési Terv). Kéziratként, 1998

they ran in Hungary during the 20th century. First they joined pastoral work among immigrant Hungarian communities, later on they took part also in educational activity meeting the demands of Brazilian society. Hungarian Benedictines in Brazil, besides doing pastoral, educational and scientific activity took up also social and charity activities.

Almost all the Hungarian and later joined Brazilian monks have been taking part in educational work since 1951. The number of students rose from 100 to 1650 by 2002. Infrastructure has been continuously developed, involving modern school-buildings, a park of several hectares, grass and hard courts, two sport halls and open and indoor pools. In February 2002 a new wing and a playground was opened for a kindergarten (Educação Infantil).

Also the range of out-of-class activities on offer is extremely wide: sport, dance, fine arts and music. The latter has been developed rather intensively and successfully in the last 10 years. The so-called Eszterháza Zeneiskola (Eszterháza Music School) was established in 1995. This institution has worked highly successfully. Since it is an institution connected to a monastic order, the religious character has to be emphasized as well. Spiritual content is present in the prayers before classes, in religious classes and mainly in joining different spiritual movements. The educational work of the institution is supplemented by several other services, such as a school-library, the well-built informatics infrastructure, a psychology and educational advisory service and the possibility of studying abroad (USA). The fame of the activity of the Hungarian Benedictines, as well as the outstanding infrastructure of the Szent Gellért Monastery and Szent Imre School is shown by the fact that Pope John Paul II stayed in their monastery while visiting Brazil in 1980.



NAGY MÁRTA

ORTODOX TEMPLOMÉPÍTÉSZET A 18. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON.

Hagyományörzés idegen környezetben.

Az ortodox templomépítészet a jelenlegi Magyarországon nemzeti kisebbségek vallásgyakorlatához kötődik. Az ortodox hitű szerbek, románok, görögök, bolgárok a 14. századtól kezdődően a 20. század első feléig több hullámban érkeztek Magyarországra, a legtöbben I. Lipót császár 1690. évi dekrétumát követően, melyben arra szólította föl a környező népeket, hogy települjenek be a török idők alatt elnéptelenedett országba.¹ A legnagyobb számban szerbek érkeztek,² majd a 18. század elején románok,³ továbbá Makedóniából makedovlachok⁴ és görögök is. A betelepülők az óhazaitól idegen szokásrendszerben, politikai, etnikai, nyelvi, kulturális és vallási közegben találták magukat, az ortodox szerb, görög, román helyett a nyugati keresztény többségi magyar környezetben. A vallásos közeg csak részben tűnt másnak, hiszen a hit tárgya, az alapvető dogmák azonosak, a fő különbség elsősorban a vallásgyakorlás módjában volt. A vallásgyakorlat másságát a többségi környezet nehezen, vagy egyáltalán nem fogadta el, példaként említhető a „nyitott koporsóval történő temetkezés”,⁵ vagy a témánkhoz kapcsolódó bizánci alapokon nyugvó ortodox templomépítkezési forma.

A magyarországi ortodoxok legtöbb templomukat a 18. század folyamán emelték. Ez egyrészt abból adódik, hogy – amint fentebb láttuk – ekkoriban érkeztek a legnagyobb számban az országba, másrészt ekkortól vált lehetségessé számukra, hogy tartós anyagból templomokat építsenek.⁶ Az 1690-ben betelepült szerbek építkezéseit a század első harmadában Vasilije Dimitrijević budai szerb püspök szorgalmazta. Az építőtevékenységet a szerbek szigorúan megszabott keretek között folytathatták. A bécsi ud-

1 FÜVES Ö.: *A magyarországi görög telepesek a legújabbkori görög történeti irodalomban.* In *Antik Tanulmányok* 1, 1963, 67.

2 Szerbek betelepüléséről: РУВАРАЦ, Д.: *О епархији печујско-мохачско-сечујско-сигетској од 1695–1733.* Ср. Карловици. 1922.

3 Misaroş, T.: *Din Istoria Comunităţii Bisericeşti Ortodoxe Române din R/Ungară.* Budapest, 1990., 23, 187 stb.

4 FÜVES 1963, 67.

5 FÜVES Ö.: *A nyitott koporsóval való temetkezés megtiltása 1811-ben.* In *Orvostörténeti Közlemények* 42, 1967, 246.

6 A betelepülést követően a szerbek és a románok gyorsan fatemplomokat húztak föl szerte az országban (Szentendrén, Hajdúságban stb.). A szerbek számára az 1699-es Karlócai békekötést követően vált nyilvánvalóvá, hogy menekülésük végleges letelepedés lesz, így a század első harmadában hozzáfogtak az ideiglenes jelleggel fölhúzott fatemplomok átépítéséhez.

var a század elején a Kollonich Lipót-féle utasítással⁷ kimondta, hogy azoknak a szerbeknek, akik már a török előtt is a birodalom területén éltek nem engedhető meg, hogy tetszésük szerint emeljenek templomokat, az új településeken pedig csak olyan templomok építése engedélyezhető, amelyeket szükség esetén könnyedén át lehet alakítani a katolikus hitűek használatára. A szövegben használt *szükség esetén* megfogalmazás nyilvánvalóan a templomok elnéptelenedésére utalt, ami a szerbek feltételezett hazaköltözése, vagy a többségi magyar környezetbe és egyházba való beolvadása folytán következik majd be. Az utasításban megfogalmazottak természetesen azt jelentették, hogy a betelepülők nem építhettek saját hagyományaiknak megfelelő centrális térfüzesű, kupolás templomot. A felső egyházi vezetés talán nem is bánkódott ezen, hiszen a Karlócai Metropóliában Pavle Nenadović metropolita kezdeményezésére ekkoriban kezdett az orosz-ukrán barokk stílus hivatalosan elfogadottá, sőt támogatottá válni.⁸ Az orosz-ukrán barokk felé való fordulást a vezető egyházi körök azzal indokolták, hogy az 1690-es nagy migrációt követően közép-európai viszonyok közé került szerbség fennmaradása csak abban az esetben biztosítható, ha alkalmazkodik új környezetéhez. Ezen alkalmazkodás egyik eszközét a korabeli ortodox ukrán egyházművészet formáinak átvételében látták azért, mert az ukrán egyház a hagyományos posztbizánci művészetbe újításként már beolvasztott bizonyos nyugat-európai barokk elemeket.⁹ Ez az elgondolás elsősorban az egyházi festészetre vonatkozott, de a legfelsőbb szerb egyházi irányítás az egyházművészet minden területének – így az építészetnek is –, sőt a teljes kultúrának ilyenfajta megújítását, barokkos „felfrissítését” támogatta.

A 18. században emelt barokk templomok között mégis van egy kivétel, a grábóci monostor templom, mely bizáncias megjelenésű kupolás épület, sőt középkori szerb hagyományokat is tükröz¹⁰ (1. kép). Ez az épület nem új építésű, 1587-ben már állott itt kőtemplom, melyet a dalmáciai Dragovič-monostorból ide települt szerzetesek emeltek.¹¹ A monostor templomot többször lerombolták, majd újjáépítették. 1736. február 1-én Makszim, a monostor igumenje, engedélyt kért a régi templom felújítására,¹² de a közösség az engedély birtokában nem templomfelújításba, hanem új templom építésébe fogott oly módon, hogy a liturgikusan még funkcionáló korábbi templom köré kezdték építeni az újat.¹³ 1738-ban a régi templomot elbontották, az újat pedig – torony nélkül – 1741-re be is fejezték.¹⁴

7 Utal rá: МЕДАКОВИЋ, Д.: *Путевни српског барока*. Нолит — Београд, 1971, 185–186.

8 NAGY M., *A magyarországi görög diáspóra egyházművészeti emlékei I. Ikonok, ikonosztázionok*. Debrecen, 1998, 16.

9 ТИМОТИЈЕВИЋ, М.: *Српско барокно сликарство*. Нови Сад, 1996, 72–113.

10 A magyarországi ortodoxok centrális térelosztású kupolás épületet a 19. század folyamán sem emeltek. A 20. században is csak kettőt: a 30-as években a pesti bolgárok, 1996-ban pedig a beloianiszi görögök.

11 ДАВИДОВ Д.: *Споменици Будимске Епархије*, Београд, 1990, 303.

12 ДАВИДОВ 1990, 303.

13 Ez az eljárás lehetővé tette az istentiszteletek folyamatos tartását az építkezések ideje alatt. Úgy tűnik, hogy a régóta fennálló templomok átépítésekor ez nem volt elhanyagolható szempont. A székesfehérvári egyházközség például 1771-ben a kőművesmester, Kerschoffer József számára kikötötte, „*hogy az istentisztelet úgy mint most, az építés ideje alatt is benne tartassék*”, amit csak úgy lehetett megvalósítani – olvasható az egyházközség 1774. évi leltárában, hogy a mai templom „*a régi fölé emelve, és teljesen befejezve*” legyen. In DEMETER ZS. – GELENCSE J. – LUKÁCS L.: *Palotavárosi emlékek*. Székesfehérvár, 1990, 124–127. Az új templom elkészülte után – mint a grábócinál – elbontották be-

A templom három téregységre tagolódik A legkeletibb egység a félköríves záródású szentély, melyet félkupola és ennél alig magasabb dongaboltozat fed. A szentély külső hármastagolása a háromkaréjos szentélyzáródás reminiszcenciája. A második egység a naosz, kicsiny tornyocskával díszített, csegelyeken nyugvó kupola fedi. A naosz északi és déli oldalának – nem karéjos, hanem – szögletes záródású kiöblösödése a szentély karéjával a 14–15. századi moravai építészet háromlevelű lóhere alaprajzára emlékeztet. A naosz nyugati szakasza a dongaboltozattal fedett pronaosz. A hajóhoz nyugatról simuló homlokzati torony nyitott alsó szakasza az exonarthex, mely gyakori eleme a középkori szerb templomépületeknek (Ziča, Mileševo¹⁵).

A templomot nyilvánvalóan a korábbi épület alaprajzi elrendezésének a figyelembevételével emelték. Hasonló térelosztási elvek szerint épültek föl – jórészt 16. századi alapokon – a Fruška Gorában és a Bánatban a szerb templomok.¹⁶ E típus legészakibb és legkésőbbi megjelenése a grábóci Mihály arkangyal tiszteletére fölszentelt templom.

A grábóci monostortemplom építése azt mutatja, hogy az építető közösség, amennyiben erre módja van, 150 év múlva, több generáció elteltével is ragaszkodik az óhazai hagyományokhoz.¹⁷ Magyarázható ez a kolostori közösség különlegesen hagyományörző, konzervatív ízlésével, a megvalósítást illetően pedig ügyességükkel. Az egyházközösség mintegy „kerülő úton”, nem építési, hanem felújítási engedély birtokában emelte új, nem a fennálló rendelkezéseknek megfelelő templomát. Feltehetően ez volt az egyedüli módja óhazai hagyományú templom emelésének. Erre enged következtetni például a miskolci görögök esete, akik néhány évtizeddel később, 1794-ben kértek engedélyt a Helytartó Tanácstól nagy méretű, középponti kupolás templom építésére, de a jóváhagyást nem kapták meg.¹⁸

Ezekben az években építik át a meneküléskor sebtében fölhúzott fatemplomokat a szentendrei szerbek: 1741-ben a Preobraženska-templomot,¹⁹ 1754-ben a Blagovešenska-templomot,²⁰ 1759-ben a Požarevačka-templomot,²¹ de ekkoriban (1768) épül

lőle a régít. Felújítási engedély birtokában építették újjá 1792-ben a szentendrei Čiprovačka-templomot is. In ДАВИДОВ, 1990, 365.

14 A templom befejezésének évét megörökítették a templom déli bejárata fölött elhelyezett egyházi szláv nyelvű táblán, mely magyar fordításban így szól: „Az 1587 nyarán épült templom a különböző háborús viszonyok közt leégvén, a templom építése 1736-ban kezdődött a keresztények költségén, 1741-ben fejeződött be torony nélkül. Fő jótevők: Pantelejmon szigeti kapitány, Rakics Simon és János.” In SZILÁGYI M.: *A grábóci szerb ortodox kolostor története*. Szekszárd, 1999, 38.

15 SOMOGYI Á.: *Későbizánci hagyományok a magyarországi pravoszlávok építőművészetében*. In *Építés-és Közlekedéstudományi Közlemények* 1. 1960, 61–94.

16 Például a beoćini, bešenovói, stari jazaki, novi jazaki monostorok templomai. In *Фрушкогорски манастири*. Одр. уредник ЂЕЛИЋ, С., Галерија Српске академије наука и уметности 66. св. Београд, 1990, lapszám nélkül.

17 Érdemes megjegyezni, hogy a templomot – bizánci szokás szerint – falképekkel díszítették. Ezek az 1785-ben al secco eljárással készült alkotások – Andrej Saltis és Franz F. Hofmann kezemunkái – azonban nem a bizánci festői nyelvezet és ikonográfia nyomán, hanem nyugati keresztény formálásmódban készültek. NAGY M.: *Ortodox falképek Magyarországon*. Budapest, 1994, 61–62.

18 A tervrajz a miskolci Magyar Ortodox Múzeum kiállításán látható. Közl.: *A miskolci orthodox templom és sírkertje*. szerk. DOBROSSY I., Miskolc, 2002, 30.

19 ДАВИДОВ 1990, 361.

20 ДАВИДОВ 1990, 363.

21 ДАВИДОВ 1990, 359.

az esztergomi szerb templom²² is. Ezek városias jellegű, impozáns építmények,²³ de megjelenik közöttük a 18. századi magyarországi ortodox templomok másik fajtája is – például az 1746-os építésű Opovačka-templom²⁴ –, mely az egyszerűbb kivitelezésű, kisebb léptékű falusi barokk templomok sorába illeszkedik.

Az épületek tervezőiről, építőiről keveset tudunk. A kevés számú név szerint is ismert építész – az óhazából hívott ikonfestőktől, fadaragóktól eltérően – helybéli, nem ortodox mester, mint Mayerhoffer András,²⁵ Povolni János,²⁶ Jung József vagy Rábl Károly²⁷ és mások.

Szentendrén a Szent Miklós tiszteletére fölszentelt templomot Opovačkaként, a Mihály arkangyal tiszteletére fölszentelt templomot Požarevačkaként, a Mária elhunytá tiszteletére emelt érseki székesegyházat Beogradskaként ismeri a köznyelv. A templomok azért viselik az óhazai települések (Opovó, Požarevac, Belgrád) nevét, mert ugyanazon településről érkezett menekülők emelték őket. Az óhazához való ragaszkodás fejeződik ki abban, hogy mindennapi használatukban a templom megnevezésekor nem a titulust, hanem mintegy ragadványnévként a helyiségnévet használták-használják a mai napig. Az épületeket általában a régi templom mellett építették föl: „*Ова црква сазирана године 1746 а лево од ње стајала стара црква коју смо саградилу од дрвета 1692*” (Ez a templom 1746-ban épült, s tőle balra állt a régi, amelyet fából építettünk 1692-ben) – adja hírül a szentendrei Opovačka-templom leltárának egyik feljegyzése²⁸ vagy még gyakrabban fordult elő – a grábócihoz hasonlóan –, hogy az új istenházakat ráépítették a korábbi épületekre, mint a szentendrei Beogradska²⁹ vagy a székesfehérvári templomot.³⁰ A templomépítés M. Eliade megfogalmazása szerint egyfajta *világalapítás*, melynek eredményeként az egyén és a közösség kikerül a hétköznapi szférából, s minőségileg mássá, szentté lényegül át, a szent hely által pedig ettől fogva a szentség nyilatkozik meg.³¹ Az első templom helye tehát megszentelt hely, alapjai a szentség hordozói, ezért is építették rá az újakat a korábbiakra, vagy a közelükbe.

A helybéli lakosok általában nem nézték jó szemmel, ahol tudták akadályozták az ortodox templomok építését. A székesfehérvári szerbek első, még a török előtti időből való paticstemplomának fatornya megrongálódott, ezért – engedély birtokában – 1723-ban hozzáfogtak új torony építéséhez. „Az építkezést a fehérvári jezsuiták leállí-

22 ДАВИДОВ 1990, 135.

23 Megjegyzendő, hogy a jelenlegi Magyarország területén kéttornyú, háromhajós nagyvárosias templom mindössze egy épült, a pesti görög templom 1792-1801 között Jung József tervei szerint. (Sajnos a II. világháború alatt az egyik tornyát ellőtték és a helyreállítás azóta sem történt meg.) FÜVES Ö.: *A pesti görög templom építéstörténete*. In *Építés-építészettudomány* VII/1-2, 1975.

24 ДАВИДОВ 1990, 367.

25 A pesti szerb és a szentendrei Blagoveštenska-templom építője. In *Egyházi épületek és műtárgyak gondozása*. Szerk. LEVÁRDY F., Budapest, 1971, 132.

26 Az egri rác templom tervezője. In GERGELYFFY A.: *Eger város műemlékei*. (in Heves megye műemlékei), Budapest, 1969, 573.

27 Az 1798-ban épült karcagi templom építői. In NAGY M.: *Görögök a Jászkunságban*. Karcag-Szentés-Kecskemét, 1988, 28. Jung József építette a pesti görög templomot is. In FÜVES Ö.: *A pesti görög templom építéstörténete*. In *Építés-Építészettudomány* VII/1-2, 1975, 153-164.

28 ДАВИДОВ 1990, 367.

29 ДАВИДОВ 1990, 357.

30 DEMETER - GELENCSÉR - LUKÁCS 1990, 124.

31 ELIADE, M.: *A szent és a profán*. Budapest, 1987, 15.

tották azzal fenyegetőzve, hogy amennyiben az egyházközség folytatja azt, földig lerombolják a templomot”.³² 1733-ban a jezsuita plébános az új, szilárd anyagú templom építését is leállította, sőt a jezsuita közösség 1756-ban az ellen is tiltakozott, hogy a felépített templomhajóhoz tornyot csatlakoztassanak. A szerb egyházközség azonban a Helytartó Tanácsnál „a pravoszláv metropolita unalmas ismételt kérelmével kieszközölte a kegyelmet és a jogot az épület (a torony) felemelésére”.³³

1765-ben az esztergomi szerbek föl kívánták újítani és toronnyal ellátni 1711-ben emelt templomukat. Kérelmüknek a városi hatóságok nem adtak helyt, ezért a metropolita, Pavle Nenadović a királynőhöz fordult. Mária Terézia 1765. július 17-én kelt dekrétumában kifejti, hogy Esztergom város magisztrátusának ellenkezése a szerbek terveit illetően ellentétes a szerbség Magyarországon érvényben lévő privilégiumaival, ezért az egyházközség kérelmének helyt ad.³⁴

Az ortodoxok templomépítését a helyi hatóságok végül is megakadályozni nem tudták, de késleltetni igen. Jellemző példa az egri rác templom újjáépítése, melynek engedélyezésére az építők 18 évig vártak. Az egri érsek és nyomában a helyi hatóságok hosszú ideig megtiltották a templom beomlott tetejének a helyreállítását, az érsek még a templom harangját is elkoboztatta, miután sikertelen maradt azon kísérlete, hogy unióra készítse az egri ráccokat. A hosszú viszálykodásnak II. József császár 1784. október 17–19-iki egri látogatása vetett véget. A kalapos király a helyszínen győződött meg a düledező templom tarthatatlan helyzetéről és kiadta az engedélyt a templom építésére.³⁵

Jellemző a század közepe táján emelt templomokra, hogy a hatóságok a templom építéskor torony emelését nem engedélyezték, tehát ily módon is meg kívánták különböztetni az ortodox istenházakat a katolikus templomoktól. Az 1741-es építésű szentendrei Preobraženska-templom tornya például csak 1778-ban épült,³⁶ a mohácsi szerb templomot 1752-ben emelték, de tornyot csak a 18. század utolsó harmadában kapott,³⁷ az 1759-es építésű dunaszekcsői templom tornya 1795-ből való,³⁸ sőt, a grábóci templomhoz is csak a hajó felépítését követő huszadik esztendőben, azaz 1761-ben csatlakoztathattak tornyot.³⁹ A tornyok csak a Türelmi Rendelet hatályba lépését követően, rendszerint egyedi kérelmezés nyomán épülhettek meg, de például a hódmezővásárhelyi templom még 1786-ban is csak fatoronnyal készülhetett el.⁴⁰

1781-ben II. József császár kiadta híressé vált Türelmi Rendeletét, mely egyenrangúvá tette a többségi katolikkal a birodalom egyéb vallásait. A Rendelethez fűzött záradék⁴¹ engedélyezte a nem katolikus hitűek számára is a templomépítést, bizonyos

32 Írja levéltári dokumentumokra hivatkozva DEMETER - GELENCSÉR - LUKÁCS 1990, 123.

33 Írja DEMETER - GELENCSÉR - LUKÁCS 1990, 124. korabeli dokumentumok alapján.

34 ДАВИДОВ 1990, 134.

35 GERGELYFFY 1969, 562–570.

36 ДАВИДОВ 1990, 361.

37 VUKOSZLAVLYEV Z.: Új építéstörténeti adatok Baranya megye szerb ortodox templomainak periodizációjához. In *Építés-Építéstudomány* XXIX/3–4, 2001, 272.

38 VUKOSZLAVLYEV 2001, 274.

39 ДАВИДОВ 1990, 305.

40 NAGY M.: *Görög egyházművészeti emlékek Magyarországon/Μνημεια της εκκλησιαστικής τέχνης των Ελλήνων στην Ουγγαρια*, Budapest, 1996, 46.

41 *Magyar Törvénytár* 1901, 179.

megszorításokkal. Ennek megfelelően a felépítendő templomokat nem állíthatták utcafrontra és nem tervezhették díszes kivitelűre sem, azaz torony és harang nélkül emelhetők, s az épületeknek igazodniuk kellett a Birodalomban uralkodó építészeti korstílushoz is.⁴² E szempontok figyelembevételével fogtak neki az építkezéseknek a 18. század utolsó évtizedeiben a szerbek mellett a románok⁴³ és a görögök⁴⁴ is. Templomaikat udvarokban, a nyugati keresztény építőművészet korstílusainak alárendelten az udvari típustervek egyszerűbb változatai szerint építették föl. Ez az Anton Pilgram nyomán meghonosodott templomtípus,⁴⁵ mely a magyar katolikus falusi barokk templomok kedvelt megjelenési formája volt. A toronnyal ellátott, három szakaszra (szentély, hajó, karzat) tagolódó teremtemplomokat barokk (Szentés 1786⁴⁶ /2. kép/, Békés 1788, Karcag 1789⁴⁷), későbarokk (Körösszakál 1788, Zsáka 1791,) vagy copf (Dunaföldvár 1787,⁴⁸ pesti görög 1798,⁴⁹ Eger 1786,⁵⁰ Hódmezővásárhely 1786,⁵¹ Tokaj 1790-es évek stb.) formanyelvén szóltatták meg.

A korabeli dokumentumok arról tanúskodnak, hogy ebben az időszakban a helybéli-ek már nem tiltakoztak az ortodoxok templomépítkezései ellen. Karcag városa például elismerte a görögök templomépítési igényét, hiszen 1793-ban így fogalmaz a testület: „mi abban, hogy az ezen Helyben lévő Boltos kereskedő Görögök Templomot Toronnyal együtt építsenek, tartván magunkat az ország Törvényeihez, nem ellenkezünk”.⁵² A szentendrei Ciprovačka-templom egyházközsége a budai püspöknek írott beadványában kéri temploma teljes felújításának jóváhagyását. A kérelemhez csatolt mellékletből kiderül, hogy a helybeli Magisztrátus egyetért az új templom építésének sürgős szükségével.⁵³

A pesti görög templom építésének engedélyezése a templomépítések egy másik aspektusára irányítja a figyelmet. A pesti görög-makedovlach közösség hosszú ideig a pesti szerbek templomát látogatta. 1788-ban elhatározták, hogy új templomot építenek, ahol anyanyelvükön miséző papot tarthatnak. A pesti görög egyházközség a budai szerb püspök joghatósága alá tartozott. A szerb püspök, Stefan Stratimirović elutasította a görögök kérelmét, s hasonlóan nyilatkozott a Helytartó Tanács megkeresésére az érsek, Mojsej Putnik is. Az érsek kifejtette, hogy a görögök szabadon gyakorolhatják a vallásukat a szerb templomban is, mert a szertartások azonosak, s a szerb nyelvet is sok görög érti. A szerb nyelvet nem értők idővel megtanulják azt s utódaik már elhagy-

42 MARCZALI H.: *Mária Terézia és kora* (Magyarország története a szatmári békétől a bécsi kongresszusig 1711–1815. című munkájának reprint kiadása), Budapest, é. n. 394–395.

43 A román templomok építéséről közöl adatokat: MISAROŞ 1990.

44 A görög templomok építésének adatait közli: NAGY M., 1996.

45 Cs. DOBROVITS D.: *Építkezés a 18. századi Magyarországon (Az uradalmak építészete). Művészettörténeti Füzetek*, Budapest, 1983.

46 A szentesi templomot 1786-ban szentelték fel. In Szentés. Szerk. NAGY I.: *Magyar városok monográfiája III*, Budapest, 1928, 178.

47 NAGY M.: *Görögök a Jászkunságban*. Karcag–Szentés–Kecskemét, 1988, 24–29.

48 ДАВИДОВ 1990, 312.

49 FÜVES 1975, 164.

50 GERGELYFFY 1969, 570.

51 ДАВИДОВ 1990, 301.

52 Jász-Nagykun-Szolnok megyei Levéltár Jászkun Kerület Közigazgatási iratai. Fasc. 4. No. 2325. A templomépítés engedélyezéséről, valamint a templom építéséről: NAGY M., 1988.

53 DAVIDOV D.: *A szentendrei szerb ortodox templomok*. Szentendre, 2005, 83.

ják atyáik nyelvét és teljesen elszербesednek, úgy mint ez más városokban történik.⁵⁴ A Helytartó Tanács vizsgálóbiztost jelölt ki a helyzet tisztázására, aki jelentésében csodálkozását fejezte ki, hogy miért támasztanak nehézséget egy 179 családból és 620 lélekből álló közösségnek, hogy saját nyelvén tartandó liturgia végzésére templomot építsen.⁵⁵ A vizsgálat eredményeképpen a püspök ismételt ellenkezése ellenére a Helytartó Tanács 1789. november 27-én kiadta az engedélyt a templom építésére.⁵⁶

A történet jóval túlmutat önmagán. Jelzi egyrészt, hogy a nemzeti önazonosság megtartásának másik eszköze volt az anyanyelv használata, amire a görög közösség – az anyanyelvű liturgia bevezetésével kapcsolatosan – ösztönösen érzett rá. Rávilágít az eset a vallás és anyanyelv – mint a nemzeti identitás megőrzésének két tartópillére – szoros kapcsolatára. Mutatja továbbá a kívülről egységesnek tűnő ortodox diaszpórán belüli ellentéteket, – a hitsorsosok rovására vívott küzdelmet – a nemzeti identitás megőrzéséért. Nyilvánvaló a történetből az is, hogy a többségi környezet – föllépve a görögök saját hittestvérei ellen is – képviselte a görögök jogos igényét.

Az ortodox templomépületek látszólag nem különböznek a katolikusok számára fölhúzott falusi kortársaiktól. A figyelmes szemlélő számára azonban elárulják építetőik kilétét. Ilyen a templomok szigorú keleti tájolása.⁵⁷ Az épületeknek van egy torony alatti nyugati főbejárata, továbbá egy déli mellékkapuja. Utóbbin jártak be a férfiak a hajónak számukra fönn tartott szakaszába. Azt, hogy ennek milyen fontos szerepet tulajdonítottak, mutatja az 1711-ben emelt esztergomi szerb templom, melyet 1767–68-ban újítottak föl és a liturgikus szempontból fontos déli mellékkaput ekkor létesítették.⁵⁸

Ezek az általános keleti keresztény sajátosságon túl a szerbek templomai olyan elemekkel is rendelkeznek, amelyek a görög és a román templomoknak nem sajátjai. Ilyen a homlokzati torony nyitott alsó szakasza, a külső előcsarnok, az exonarthex (Szentendre Preobraženska-templom, Majs /3. kép/ stb.). Előfordult, hogy a későbbiekben az exonarthexek északi és déli nyílását befalazták (Beremenden, Dunaszekcsón, Siklóson stb.).

Szerb templomokon figyelhető meg a szentély falának külső hármasság, szögletes záródású tagolása is (például Hódmezővásárhelyen /4. kép/), ami a háromkaréjos szentélyzáródás utánzása és sajátja a moravai építészetnek is (például a grábóci szentélyfal tagozódása). Ezek a karéjok rejtették – az északi – a prothezist, – a déli – a diakonikont.⁵⁹

A középkori triconchás szentélyzáródás másik formájának utánérzése figyelhető meg a szentendrei Beogradska- és Čiprovačka-templomokon: a hajó az északi és a déli oldalon egy-egy kosáríves záródású apszisidommal bővül ki, melyek a szentély félköríves apszisával az athoszi háromkaréjos szentély reminiscenciái, de jellemzik a mora-

54 Idézi az iratot FÜVES 1975, 156.

55 Idézi az iratot FÜVES 1975, 157.

56 Száma: 45027, In FÜVES 1975, 158.

57 Innen ered a korabeli dokumentumokban az ortodox templomok „napkeleti”-ként történő megnevezése.

58 ДАВИДОВ 1990, 134.

59 Ezeknek a téregységeknek, főképpen a prothezisznek a liturgiában volt szerepük. A protheziszben kapott helyet a prozskomídiá, az előkészületi asztal, melyen a mise bevezető részében a pap a szent adományokat előkészítette és elhelyezte. A diakonikonban tárolták a szent edényeket és a papi ruhákat. In *Az orthodox kereszténység*. Szerk. D. Dr. BERKI F., Budapest, 1975, 272.

vai építészetet is (5. kép). Az északi és a déli térbővületekben a kántorszékeket helyezték el. Ugyanennek az igénynek a kielégítését szolgálta egy egyszerűbb, az alaprajz által determináltan a külsőben is megnyilvánuló megoldás: a szegedi (6. a., b. kép) vagy a mohácsi, májsi, szőregi templomhajók az északi és a déli oldalon a szentély előtt egy-egy szögletes záródású apszisidommal bővülnek ki. Ezek a térbővületek ott vannak a dunaszekcsői templomnál is, de a külsőben nem, csak a belsőben láthatók.

A magyarországi ortodox diaszpórát különböző nemzetiségek alkották. A diaszpóra kifelé – a vallásgyakorlás azonos módja, a bizánci alapokon nyugvó kultúra hasonlósága következtében – a többségi nyugati keresztény közeggel szemben egységesnek tűnt. A közösségen belül, egymás közt azonban őrizték nemzeti jegyeiket, ennek megnyilvánulása a szerb templomok exonarthex, háromlevelű lóhere alaprajza, szentélyének hármastagolódása. Ezen sajátosságok a korabeli görög vagy román templomokon nem figyelhetők meg.

A templombelsőben az architektúrának szintén vannak olyan elemei, amelyek keleti hagyományúak. A betelepülő románok által a 18. század elején emelt fatemplomok a Hajdúságban, Biharban a 80-as évekig fennállottak.⁶⁰ Boltozásuk reminiscenciái a század utolsó évtizedeiben kővé átépített templomok teknőboltozatai, példaként említhető a vekerdi templom fából összelapolt teknőboltozata (7. kép). A hagyomány olyan erősnek bizonyult, hogy Körösszegapátiban, Körösszakálban⁶¹ a vakolt mennyezetet is teknőboltozatszerűen képezték ki.

A bizánci hagyományú kupolás templom építésének az igénye természetesen ebben az időszakban is fölmerült az építető ortodoxokban. Monumentális kupolás, középponti térelosztású templom építéséről álmodtak a miskolci görögök, de az épületnek csak az 1794-ben elkészített tervrajza őrződött meg,⁶² az építésére az engedélyt nem kapták meg. A szerb építetők Székesfehérvárott más megoldást választottak, hogy az épületet közelítsék az óhazai hagyományú templomaikhoz. 1780-ban⁶³ az egytornyos, nyeregteővel borított, félkör alakú szentéllyel záródó barokk stílusú teremtemplom földeme alá három álkupolát rejtettek,⁶⁴ így a „a földém kialakítása a későbizánci hármastagolós tető alá rejtett kupolás templomok típusához kapcsolja”⁶⁵ az épületet.⁶⁶ Arra utal ez, hogy nagyon erős volt a ragaszkodás az óhazai hagyományokhoz.

A templombelső a bizánci, későbizánci templomokban különböző téregységek (szentély, naosz, pronaosz, narthex/exonarthex) egymásba fűzéséből tevődik össze. A tértagolás ezen módját megőrizték hazai nem bizánci architektúrájú ortodox templomaink is. Ezekben a napkeleti templomokban azonban a téregységeket architektúráisan nem

60 A darvasi román templom még a 19. század elején is állott. In MISAROS, 1990, 117–118.

61 Sőt még a 19. századi építésű kétegyházi templom vakolt teknőboltozatos mennyezete is őrzi ezt a hagyományt. Az 1808-as építésű (ДАВИДОВ 1990, 316.) illocskai szerb templom – a magyarországi emléktárgyban egyedülálló – kazettás teknőboltozata szintén a korábban e helyen álló fatemplom reminiscenciája (közli: NAGY M.: *Ortodox falképek Magyarországon*. Budapest, 1994, 72.).

62 Lásd a 18. lábjegyzetben írottakat.

63 SOMOGYI 1960, 86.

64 SOMOGYI 1960, 89.

65 SOMOGYI 1960, 89.

66 Talán már ekkor tervezte az egyházközség, hogy kifesteti majd a templomot, s a kupolák voltak igazán alkalmasak a bizánci falképciklusok elhelyezésére, melyekkel 1771–72-ben díszítették a belsőt. In NAGY M.: *Ortodox...* 1994, 45.

képezték ki, csupán szimbolikusan jelennek meg. Ilyenek a protheziszt és a diakonikont helyettesítő, a szentély falába mélyített fülkék (Dunaszekcsón, Hódmezővásárhelyen, sőt már Grábócon is).

Más templomokban (Székesfehérvárott,⁶⁷ Békésen, Karcagon stb.) ezek a falfülkék tovább egyszerűsödnek, vakablakká változnak. Fontosak voltak, még ilyen csökevényes formában is, mert a liturgiában szerepet játszottak, elsősorban a prothezisz. A diakonikon már kevésbé volt fontos és ez a téregység idővel el is tűnt, még vakablak formájában sem őrződött meg.⁶⁸ Kivételt jelent e tekintetben az egri rác templom apszisa, melyben architektúráisan kiképzett, ajtóval ellátott önálló téregységként jelenik meg a prothezisz és a diakonikon. Ezeket a helyi építész, Povolni János nyilvánvalóan az ortodox közösség intenciói alapján tervezte.

Bizonyos téregységek a belsőben minden egyes templomban mégis architektúráisan kialakítva különülnek el. A szentély tere, a szolea egy lépcsőfokkal magasabb, mint a naoszt tere, vagyis a szentély azonos padlószintű a pronaossal.

A bizánci templomban a férfiak tartózkodási helyét, a naoszt a nők tartózkodási helyétől, a pronaosztól kőfal választotta el.⁶⁹ Ennek példája a már csak a pillérfők magasságáig fölnyúló, egy ajtónyílással és egy-egy ablaknyílással áttört válaszfal a grábóci templomban. Ritka kivétel a békési – már nem bizánci architektúrájú – teremtemplomban a két téregységet tagoló kőfal a karzat alatt, egy ajtónyílással és kétoldalt egy-egy ablaknyílással áttörve⁷⁰ (8. kép).

A pronaoszt elrekesztő kőfal reminiscenciája az egri templom fából készült magas elválasztója. A magyarországi ortodox templomok többségében azonban csak fa mellvéd (Vekerd, Eger, Miskolc stb.) választja el a naoszt a pronaosztól. de például Sombereken, Körösszakállban kőből építették meg.⁷¹

A fentiekből kiviláglik a magyarországi ortodox templomépítkezéseket jellemző két fő tendencia. A többségi környezet részéről az építkezések hivatalos engedélyezése egyrészt, másrészt megszorítása. Utóbbi szándék elsősorban arra irányult, hogy a betelepülő idegenek igazodjanak a helyi építészeti környezethez. Az építető kisebbségek ugyanakkor igyekeztek megőrizni a lehető legtöbbet az óhazai hagyományokból. Az első irányzatban az ortodox nemzetiségek beolvasztásának, a másodikban e kisebbségek azon akarata tükröződik, hogy megtartsák vallásukat, ami a kisebbségi sorsban nemzeti létük egyik tartópillére.⁷² E kettősség jegyében épültek föl az ortodox templomok a 18. században. Az épületek egyrészt igazodtak a helyi nyugati keresztény temp-

67 SOMOGYI 1960, 90.

68 A két téregység fontosságára utal, hogy az 1802-ben József nádor orosz származású felesége, Anna Pavlovna számára klasszicista stílusban építtetett ürömi sírkápolnában a prothezisz és a diakonikon is önálló téregységként került kialakításra.

69 A két téregység szigorú elkülönülésében a fellazulás a 17. századtól vált gyakorivá. In SOMOGYI 1960, 80.

70 NAGY M.: *Hagyományos elemek a magyarországi ortodoxok templomépítészetében*. In *Posztbizánci Közlemények* I. Szerk. NAGY M., Debrecen, 1994, 35.

71 A 19. századi építésű kétegyházi templomban is kő mellvéd rekeszti el a naoszt a pronaosztól. Mint fentebb láttuk ez a templom architektúrájában számos archaikus elemet őriz.

72 HORVÁTH E.: *Magyar-görög bibliográfia. Magyar-Görög Tanulmányok* 12, Budapest, 1940, 13. A Szerző kifejti, hogy a diaszpórában élő görög közösségek fennmaradásának a záloga az óhazai vallás és az anyanyelv megtartása. Ez a megállapítás érvényes természetesen minden diaszpórában élő kisebbségre.

lomépítói stílushoz, de a „nyugati barokk architektúra a belsőben a bizánci kereszténység téregységeiben”⁷³ ötvöződött, vagyis kialakításra kerültek a templombelsőben a keleti liturgia tartásához szükséges – jórészt szimbolikus – terek. Sőt, a liturgikus terek kiképzése olykor a külsőben is megnyilvánult.

Azt látjuk, hogy az építetők az idegen architektúrába elsősorban azokat az óhazai elemeket vitték be, amelyek a templom igényeik szerinti működtetéséhez, keleti liturgia tartásához, a vallás gyakorlásához elengedhetetlenek voltak, ami az óhazai vallás, ezáltal nemzeti önazonosságuk megtartását segítette elő. A 18. században emelt napkeleti istenházak tehát még nyugatias megjelenésükben is hosszú időn keresztül szolgálták az építető kisebbségek nemzeti létükben való fennmaradását.

MÁRTA NAGY

ORTHODOX CHURCH-BUILDING IN 18th CENTURY HUNGARY

Orthodox church-building in Hungary reflects two parallel intentions. On the one hand the majority environment officially authorized church-building activities, on the other hand these activities were at the same time restricted. The latter intention aimed at making settling foreign communities adopt to local architectural environment. However, the church-building minority communities tried to preserve their old traditions to the most possible extent. The first tendency reveals the intention of assimilating Orthodox minority communities, while the second reflects the wish of the minority community to preserve their religion, at the same time being the supporting-pillar of their national identity. During the 18th century Orthodox churches were built reflecting these two parallel tendencies. The buildings were on the one hand conformed to local Western Christian church-building traditions, on the other hand the church interior was adjusted to the traditions of Eastern liturgy.

It may be stated that Orthodox minority communities in Hungary built their churches in the foreign architectural environment in a way that they also included elements needed to follow their traditional Eastern liturgy, which at the same time contributed to preserve their national identity.

73 VUKOSZLAVLYEV 2001 287.



1. Szent Mihály arkangyal temploma. Grábóc, 1741.
(A fényképeket készítette Dömötör Mihály)



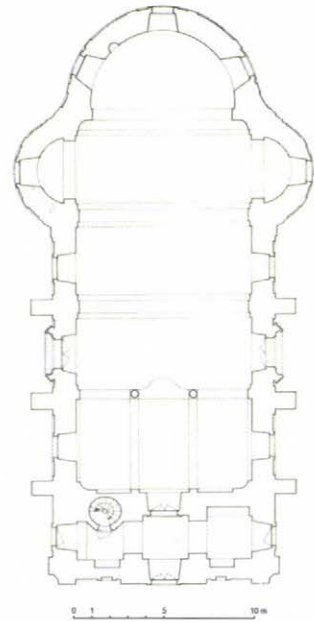
2. Szent Miklós temploma. Szentes, 1786.



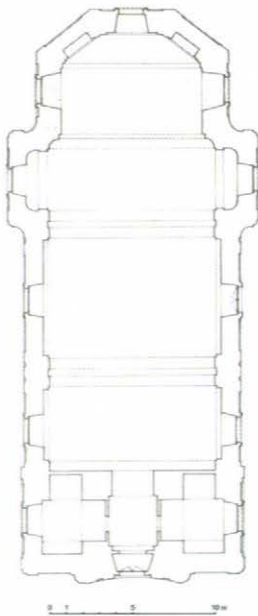
3. Szent Paraszkeva-templom. Majs, 1781.



4. Isten Anyja születése-templom.
Hódmezővásárhely, 1786.



5. Beogradska-székesegyház.
Szentendre, 1764.



6a. Szent Miklós temploma.
Szeged, 1778.



6b. Szent Miklós temploma.
Szeged, 1778



7. Szent Mihály és Gábor arkangyalok temploma.
Vekerde, 18. század vége



8. Isten Anyja születése-templom. Békés, 1788.



KLAMÁR SÁRA

„ÉNNEKEM MINDEGY, HOGY MONDJAM, MAGYAR VAGYOK,
IL' JA DA KAŽEM JA SAM HRVAT”¹

Vallási és nemzeti identitás összefüggései a szerémségi Maradékon

Maradékot először 1498-ban említik lakott helyként a krusedoli (Krušedol) kolostor oklevelében. Később 1571-ben, majd 1702-ben, Beškával együtt 1736–37-ben. Ekkor, tisztán szerbek lakta telep. A szerbek újabb hulláma 1788-ban költözött a faluba, a törökkel folytatott háborúk következménye folytán. Ekkor Szerbiából 191 lakos érkezett.²

A lakosság számbeli változásai 1869 óta követhetők. Ennek előtte csak töredékes adatok állnak rendelkezésre. A település 1734-ben 57 háztartásból állt, 1791-ben már 89-et írnak össze 648 lakossal. A 19. század elején, először a falu történetében, az otthonok száma 100 fölé emelkedik. 1808-ban 727 lakosa van a falunak.

A legtöbb fruška gorai³ település lakossága a világháborúk alatt csökkent, ám ez a tendencia Maradékot nem érintette. A csökkenés 1931-ben kezdődött és az 1953-as népszámlálás után is folytatódott. Maradék lakosságának legdinamikusabb növekedése 1880 és 1890 között figyelhető meg. Ez a „mezőgazdasági termelés intenzívebbé válásának és a németek és magyarok kolonizációjának köszönhető.”⁴

Az utóbbi 40 évben 42 család települt be a faluba Boszniából, Zvornik és Šehović környékéről. Ebben az időszakban már a migrációs ráta negatív tendenciát mutat. Az 1961 és 1971 közötti összeírások azt mutatják, hogy Maradékra 323 lakos költözött és 648 hagyta el. Ez a kiköltözés elsősorban egyénekre vonatkozik és nem családokra. Munkahely létesítése Újvidéken, Ingyián, Ópazován (Stara Pazova) azt eredményezi, hogy az ott dolgozó egyének ott alapítanak családot is.⁵

A korcsoportok struktúrája aggodalomra ad okot, ugyanis a korcsoportok aránya bizonyos előnytelen tendenciákat jelez. A fiatalok 0–19 év (27%) kevesebben vannak, mint a 45–59 évesek (28,4%), ami negatív hatással lesz az összlakosság elöregedésére.

Az etnikai összetételt tekintve az 1980-as években a szerbek a lakosság 45,6%-át (1029 fő), a magyarok 32,4%-át (731 fő) teszik ki. A nemzeti hovatartozást illetően a harmadik helyen a horvátok állnak 9,9%-al, ez 223 főt jelent. A lakosság többi része más

1 Vagy hogy mondjam, én horvát vagyok.

2 DAVIDOVIĆ, R. 1988. 178.

3 A Tarcal hegy mai hivatalos neve.

4 DAVIDOVIĆ, R. 1988. 178.

5 DAVIDOVIĆ, R. 1988. 179.

nemzetek és nemzetiségek tagja, és mindössze 1%. A többség eltartott 52,4%, míg az aktív lakosság 877 fő 40,7%. Kevés a személyi jövedelemmel rendelkezők száma 6,9% ez 149 fő. Ez a nagyfokú előregedés következménye.

A falunak 14 utcája van és mindegyiket aszfalt burkolat fedi. A fő utca jobb és bal oldalán sorakoznak a fontosabb középületek: a templomokon kívül a községháza, posta, könyvtár, boltok, egészségügyi rendelő, gyógyszertár, korcsmák és kávézók. A kommunális ellátottság igen jó: mindegyik háztartás rendelkezik elektromos árammal, az utcán van közvilágítás és a legtöbb háztartásban van vezetékes víz. Saját posta is működik. Az egészségházban van általános orvos, aki mindennap rendel, van fogorvos és kiegészítő egészségügyi személyzet.

Az első iskola 1826-ban nyílt meg. A Branko Radičević általános iskolába mintegy 200 gyermek jár, és harminc pedagógus tanít. A magyart, mint környezeti nyelvet tanulják a tanulók. Az 1970-es években az anyanyelvi oktatás a magyar gyermekek számára megszűnt, így fakultatív órák keretében, hittanon tanulnak kicsit magasabb szinten magyarul (főképp nyelvtant, irodalmat és történelmet).⁶ Középiskolába a közeli nagyobb városokba járnak a gyerekek, így Újvidékre, Ópazovára és Ingyiára.

A katolikus magyar lakosok képviselői 1894-ben a Beškán vendégeskedő református püspökhöz fordultak, hogy adjon engedélyt arra, hogy a beškai lelkész időnként magyarul prédikáljon nekik. A püspök elutasította őket azzal, hogy ez nemkívánt konfliktust okozhat a katolikus egyházzal. 1898-ban ezért 24 család, majd még hetvenen tértek át a református vallásra. Még azév őszén belekezdték az imaház építésébe, ahol azután a gyermekek oktatása folyt. A katolikus egyház a hívek visszaszerzésére három jezsuitát küldött a faluba, de sikertelenül próbálkoztak.⁷

Az ortodox templomot Szent Szávának szentelték. Az ikonosztázt 1777-ben szentelték fel. A katolikus templom titulusa Szent Anna. A legfiatalabb a református templom. Több társadalmi szervezet is működik: Partizán Sportegyesület, Partizán Futball Klub, Fruškogorac Vadász Egyesület, Önkéntes Tűzoltó Egyesület az Egység Művelődési Egyesület és a Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesület.

Érdeemes a térbeli elkülönülést, mint a társas kapcsolatok egyik megnyilvánulását, a telepítéstől kezdve vizsgálni. A falu alapvetően kétpólusos elrendezésű volt a 19. század végéig: a domboldalon megtelepedett szerbek ott emeltek templomot maguknak, és a temetőjük is ott fekszik pár utcányira. A központ a völgyben volt és van ma is. A később beköltöző katolikus magyarok és horvátok a falu alacsonyabb részeire, és a másik domboldalon állították fel a maguk szakrális köztéri emlékeit. Ma sem csak az utcák megnevezésében érhető tetten a hajdani elhatárolódás. A Kertész utcát rendre „Magyar utca” –ként emlegették az adatközlők, és valóban magyarok lakják, a szemközti dombra felfutó utcát pedig „Szerb utca”-ként. Az átmenetet a reformátusok képezik, annak ellenére, hogy nem újonnan beköltöző családokról van szó. Ők ugyanis a templomukat a katolikusokéval szemben emelték, a temetőjük viszont közvetlenül a pravoszlávoké mellett van. A magyar közösség nagyobbik fele református, kb. 450 fő, a kisebbik fele katolikus kb. 180 fő. A legújabb átrendeződés oka a boszniai, majd később koszovói menekültek megérkezése a 20. század végén. Őket sokáig nem engedték be a faluba. A település permén laktak. Néhány éve azonban elkezdtek állami támogatással megvásárolni az üres házakat. A

6 RAFFAI J. – PAPP Á. – TERBÓCS A. é. n. 35.

7 *Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*, CD: *Maradék falu története*.

szerbek lakta utcákba nem, csak a magyarok és horvátok közé költöztek be. Az óslakos szerbek ugyanis összefogtak, és nem adták el a házakat nekik, sőt, a magyarokat is figyelmeztették, hogy ugyanígy tegyenek. A menekültek nem egyszerre, hanem hullámokban érkeztek. A mentalitásbeli különbségeken kívül – és ne felejtjük a felfordulást, amit pl. egy határbeli kút megmérgezésével vagy a teljes dinnye termés tönkretételével okoztak – miért is fogadták be olyan nehezen őket a maradékiak (ez a folyamat még ma is tart, pedig már lassan tizenöt éve együtt kell élniük)? A helyiek rossz szemmel nézik, hogy a menekültek nem vallásosak, vagy legalább is nem járnak templomba. Hogy ez miért olyan nagy bűn? Az egyházak helyi szervezőerejére kell gondolnunk.

Az értelmiségi réteg szinte teljesen hiányzik a faluból. Helyben csak óvoda és elemi iskola van. A posta és a helyi közösség működik (ez anyakönyvvezetőt és adminisztrátorokat jelent), egészségügyi nővér van, az orvos kijár. A bankot nemrég bezárták. A hivatalnoki réteg tehát nagyon vékony, pedig az ő viselkedésük is lehetne irányadó. A gazdasági ágak közül a mezőgazdaság a domináns, a lakosság 80%-a ezzel foglalkozik. Ipari létesítmények nincsenek. Davidović adatai szerint⁸ nyolc kisiparos van: pék, cukrász, vulkanizőr, szíjgyártó, autómechanikus, hentes, és három fémestergályos. Mindezek következtében a lelkipásztorok jelentik a falu elitjét, a tanult embereket, a követendő példát, és nagy szerepet vállalnak a közösség összetartásában. Ökumenikus istentiszteleteket tartanak, nagyobb ünnepeikre meghívják egymást. A közös istentiszteletekkel összefogó erővé tették azt, ami más estben elválasztja a híveket. A másik elfogadását megkönnyítette, hogy bepillantást nyertek egymás hitébe, felfedezték a hasonlóságokat és a különbözőségeket. Azáltal, hogy eljárnak egymás templomába, elismerik a másik vallás hitelességét. K. F.: „Mer a szerb hit meg a katolikus tiszta egyformák. Tiszta egyformák. A miatyánkot épp úgy imádkozzák, mint mink. Hiszekegyet szintén. Üdvözlégy Mária szintén. Jó, kicsit orosz, hát űk a szlávok...” A másik számára szent tehát nekik is az, így a kognitív térszerkezet a lakosok fejében nagyjából megegyezik, de ebbe most nem mennék bele. Ez tulajdonképpen az egyházak kísérlete arra, hogy a mindennapi életben részt vegyenek és összetartsák a faluközösséget. Mert normális körülmények között a külön templom, külön mise elválasztja a híveket egymástól, holott az élet más szegmenseiben bizonyos problémákat együtt kell megoldaniuk.⁹ Maradékon tehát a lelkipásztorok egyfajta viselkedési mintát adnak az embereknek, amit azok (sokszor jobb híján) követnek. A tekintély megőrzése nemcsak az elit hiánya miatt volt sikeres. A reformátusokra ez különösen igaz. Az ő lelkészük rengeteget tett a faluért. Pályázati pénzekből és segélyekből építette újjá a templomot és a lelki gyakorlatos házat, és a híveknek is rendszeresen juttatott segílyt. A hittanórák keretében zajló nyelvoktatáshoz tankönyveket, és, hogy a fiatalok kedvüket ne veszítsék, ifjúsági regényeket szerzett be. Munkásságáról a falu többi lakója is elismeréssel beszélt. Az építkezésben a katolikus magyarok is segítettek, mondván, hogy talán az ő gyerekeik és unokáik is ott fognak játszani, tanulni. K. F.: „Itt élünk mink is. Én máma segíték tenedek, te holnap énnekem.”

A településen tehát három nemzethez tartozó emberek élnek együtt. Mindenkinek megvan a maga hagyományvilága, szokásai, vallása. Legalább is első pillantásra úgy tűnik. Amint azonban közelebb hajol a kutató, rögtön akad néhány szemet szűrő furcsaság. Miért válaszol az édesapja magyarul feltett kérdéseire a hatéves kisfiú következte-

8 DAVIDOVIĆ, R. 1988. 178.

9 SZTANKÓ P. 2003. 274. „Az etnikai különbségeket mindenekelőtt épp a vallás hordozza.”

sen szerbül? És ez miért nem zavarja az apát? Miért jár egy katolikus horvát asszony a magyar nyelvű református istentiszteletre? Hogy lehet az, hogy a helyi szerb emberek pontosan megértik, miről van szó, amikor a beszélgetés magyarul folyik, sőt, olykor be is kapcsolódnak, persze a saját nyelvükön. És hogy az adatközlő maga református, a szülei katolikusok, a lánya pedig pravoszláv hitű?

Ezek a jelenségek nemcsak a szakemberek érdeklődését keltik fel, hanem az átlagemberét is, de ő csupán megjegyzi, mint érdekességet, esetleg tovább is adja. Nem merül fel benne, hogy a miértekre választ keressen, és talán eszközei sincsenek hozzá. Az adott állapot rögzítése és a konzekvenciák levonása a kutatók feladata. A faluban hatalmas segítséget jelentett a kezdetekben, hogy a lelkész az istentiszteleten kihirdette, kik vagyunk, miért jöttünk. Sok magyarázkodástól kímélt így meg minket. A hír gyorsan terjedt, és ha nem is számítottak rá, hogy betoppanunk, mégsem érte őket annyira váratlanul. Ez nem csak a magyar lakosságra érvényes. Természetesen a szerbek is tudtak rólunk. A falut járva nem egyszer megszólítottak minket az utcán, érdeklődtek, éppen mi járatban vagyunk, hová igyekszünk. Az egyik gazda közölte, hogy ő nem tud magyarul, de nagyon örül, hogy ott vagyunk, és okvetlen menjünk be a szomszédjához, mert ő beszéli a nyelvünket.

A Szerémségben folyó kutatásról ezidáig kevés publikáció született,¹⁰ de néhányan a kutatók közül már második alkalommal kaptunk meghívót az interetnikus kapcsolatok témakörével foglalkozó aradi nemzetközi konferenciára.

KI VAGYOK ÉN? ÉS KI VAGY TE?

Az egyénnek szüksége van rá, hogy valahová tartozzon, és ezt úgy éri el, hogy magához nagyon hasonló embereket keres, és megpróbál azonosulni. Ez tulajdonképpen a sikeres társadalmi alkalmazkodást jelenti, de semmiképpen sem behódolást.¹¹

Úgy tűnik, a maradéki magyarok is alapvetően kétféleképp határozzák meg identitásukat. Az egyik módszer: valakihez képest. Ez minden esetben elhatárolódást is jelent. Ilyenkor nem azt a kérdést veszik alapul, hogy „ki vagyok én?”, hanem, hogy „ki nem vagyok?”, esetleg ki nem lehetek.

Az önmeghatározás másik módja, amikor a viszonyítási pont az én, és itt a kérdés már az, hogy „ki vagyok én?”. Az énrendszer igen összetett, sok szegmense lehet.¹² Ez a gondolat sokkal tágabb megfogalmazást eredményez, mint az első. Itt már olyasmit is a sajátjának vall, amitől az első esetben világosan elhatárolódik. A személyes én alapja az egyéni életrajz¹³ és a szociális identitás. Egyedi jellemzőket hordoz. Nem meglepő, hogy az én bemutatása elvont fogalmakkal nagy nehézségeket okoz. Ilyen fogalmak például vallás és nemzettudat.

A tanulmányban az identitásnak csak ez a két szegmense a vizsgálat tárgya, valamint az ezekből fakadó konfliktusok egyének közt és egy személyen belül. Vajon való-

10 KLAMÁR Z. 2002. 157-167.

11 ARONSON, E. 2002. 57.

12 PATAKI F. 1987. 22.

13 TENGELYI L. 1998. 15. „Az értelmezés másik útját a »narratív identitás« járja. *Hogy kik is vagyunk, életünk történetéből derül ki* – ez a gondolat fejeződik ki az említett elméletben.”

ban mérhető az etnicitás és a vallásosság?¹⁴ A megkérdezettek zöme maga sem tudja, esetleg nem is akarja eldönteni, tulajdonképpen melyik nációhoz tartozik. Ez általában szimpátia kérdése: melyik nemzethez érzi magát közelebb? Meg kell jegyezni, itt szó sincs az önmegtadadásról.¹⁵ A vallási identitás meghatározása már sokkal egyértelműbb, bár itt is akadnak kivételek.

A maradékiak első helyen a faluközösséghez való tartozást tartják számon mind a maguk, mind a másik meghatározásánál. Nem ritka, hogy a nemzetiséget valamelyik felekezethez való tartozással jelölik meg.¹⁶

Sem a magyarok, sem a horvátok nem valamiféle súlyos, orvoslásra szoruló problémaként élik meg¹⁷ kisebbségi létüket, hanem ugyanolyan adottságként, mint a bőrvagy hajszín. A legtöbb előzetes elképzelés a kutatás eredményeiről ezen a ponton bukkott meg: nem kísérlük meg a kitörést, mivel nem érzik fenyegetve magukat.

MI ÉS ŐK – CSOPORTIDENTITÁS

A két csoport megkülönböztetése során nem beszélhetünk egyértelmű sztereotipizálásról, csupán attribúcióról. Ez annyit tesz, hogy cselekedetei alapján ítélik meg a másikat, de a viselkedése okait kutatva mindig a származásához, ilyen vagy olyan nációhoz, valláshoz tartozó felmenőikhez jutnak végül.¹⁸

A nemzeti hovatartozás meghatározásában az első lépés a szerbektől való megkülönböztetés. Másképp viszonyul azonban egy maradéki magyar a helyi szerbekhez, az ismeretlen tömeghez, ami az államot jelenti és megint másképp a menekültekhez.

A helyi szerb lakosokat sokszor emlegetik így az adatközlők „a mi szerbjeink”, „ezek a mieink itt”, akik szinte külön népcsoport, szemben az ismeretlenekkel, az állammal. Mivel egymással különösebb problémájuk soha nem akadt, mindig a „többi szerbek” tűntek bajkeverőknek, akik egymás ellen lázítják a nemzetiségeket, háborúznak, elnyomják őket. Elváltasztják a helyieket a saját kibocsátó közösségüktől.¹⁹ Ebben az értelemben tehát bizonyos szinten saját csoportnak tekintik őket, hiszen jól ismerik, bíznak bennük, ellentétben „a többi szerbek”-kel.²⁰ A határozott különbségtételt indokolja, hogy a helyiek nem egy alkalommal kiálltak a magyarság mellett, sajátjaikkal szemben. Köztudott dolog, hogy a menekültek megérkezésükkor megpróbálták megbolygatni a falu békéjét. Többször az itt élők fejéhez vágták, hogy milyen hazafiak, hogy nem enge-

14 KEMÉNYFI R. 2000. 38–42. a szerző szerint az etnicitás a fogalom állandó változása miatt nem mérhető, a vallásosság viszont az.

15 ALLPORT W. G. 1999. 69.

16 SZTANKÓ P. 2003. 274. „Legáltalánosabb értelemben a »román« szó az »ortodox«, a »magyar« pedig a »református« szinonimája. Nem ritka a vallási hovatartozásra célzó kérdésre adott »magyar« vagy »román« válasz, mint ahogy a nemzetiséget is gyakran a két felekezethez való tartozással jelölik meg.” Esetünkben azonban óvatosan kell fogalmazniuk a falusiaknak, hiszen a két nemzeti alapú egyház mellett ott a katolikus vallás, melynek hívei lehetnek magyarok vagy horvátok.

17 CSEPELI Gy. 2003. 19. „Valójában arról van szó, hogy a három fő társadalmi töketípus, a politika, a gazdaság és a kultúra töketípusa tekintetében a kisebbségnek kevesebbje van.”

18 ARONSON, E. 2002. 309.

19 BODÓ J. 1996. 37.

20 ALLPORT W. G. 1999. 60. Amit az ember már jól ismer, hiába látja a rossz oldalait, elkezd értékékként kezelni, így fokozatosan megszereti azt.

dik őket beköltözni a faluba, a magyarokat meg még védik is. Ezzel csak annyit értek el, hogy az őslakosok még jobban szeparálódtak tőlük, és még manapság sem hajlandók közösséget vállalni velük.

A másik kirívó eset, amikor híre járt, hogy Šešelj vajda náluk akar beszédet mondani, nem engedték tovább a bekötőúttól. K. J. így emlékszik az akkor történetekre: „Ezek a mi szerbjeink nem engedték be őket. Nem bírtak begyünni. Kimentek a köröszthön, öt-hat ember, kombájnnal. És senki a faluba! Mondták: mink a mi népünket nem adjuk! Szépen e’ múlt. Sok helyen cirkusz volt, de itt nem. Itt a szerb emberek nem engedték be őket.” Természetesen nyilvánosságot nem kapott az ügy, a sajtó hallgatott. Egyik részről sem volt kíváncsi, hogy kitudódjon. Nyílt konfliktust nem akart a falu a hatalommal, az pedig mélyen hallgatott, hogy a hazafiak bitorlókat védelmeznek.

A horvátoktól való elhatárolódás már nem ennyire éles. Talán azért, mert ők olvadtak legjobban össze a magyarsággal. Katolikusok lévén a velük való házasság sokkal régebb óta elfogadott, mint a szerbekkel. Nem mindenki tesz már különbséget az egy felekezeten belül lévők közt, és szinte minden katolikus családban volt a másik nációból származó a felmenők között. K. F. szerint „Tiszta magyar Maradikon nincsen. Nincsen. Azt én garantálom, hogy nincsen. Csak teszi magát, hogy én, én tiszta magyar vagyok! De nem! Mind össze van ez mán keverve. Főleg mink, ugye? Hát katolikusok, tudod!” Természetesen számon tartják, ki-kicsoda, és azt is, kik voltak a szülei. Mégis érzékelhető, hogy több a közös vonás, mint a szerbekkel, akik más nemzet, más vallás. A horvátok ugyanúgy kisebbségben élnek, és ezt ugyanolyan természetesnek veszik, mint a magyarok.

Ezek után nagyon is természetes dolognak tűnik, hogy a magyarság bizonyos csoportjait sem érzik a sajtójuknak. Két ilyen kategória a bácskai magyarok, és a magyarországiak. Bizonyos fokú attribúcióról itt is beszélhetünk: ennek oka ezúttal természetesen nem a más nemzethez tartozás, hanem a környezet különbözősége.²¹ A megnevezésben is különbséget tesznek. Az előbbieket legtöbbször csak bácskaiként említi, akik igen bosszantóak és hangosak a piacon. K. J.: „A bácskai asszonyokká’ mikó beszélünk, ők másképp beszélnek, mint mink. Mondják is mindég, hogy mink olyan sok szerbet beledobunk. De hát ők bácskaiak. Ott a’ra fönt az úgy van, itt meg emígy. Űk sokan vannak. Vannak sokat maguk közt. Mink meg a szerbjeinke’, no.”

A másik probléma az, hogy az ország északi részén, a határ mellett élő magyarok gyakran felelősségre vonják a szerémségieket magyarságuk feltételezett elhanyagolása miatt. Márpedig ez igen nagy sértésnek számít, főleg, ha a vallásos életet is belekeverik. K. F.: „Azok mondják, hogy hát milyen magyarok vagytok, horvát mise van. Hát minálunk így van. Nem bírunk válogatni. Én csak azt mondom nekik mindig, Szerbiába’ vagyunk, kisen van. Ez nem Magyarország. Mink kisebbség vagyunk, osztakkó muszáj vagyunk hallgatni. Nem bírunk mink most itt Srembe’²² kajabá’ni, hogy mink magyarok vagyunk. Bírunk mink itt a házunkná’ megmondani, de kimegyünk az utcára, köll mondani: Dobar dan!²³ E’megyünk az üzletbe, köll mondani: Dobar dan! S ez így van.”

Magyarnak általában, mindenféle jelző nélkül csak a Magyarországon élő, ott születet és állampolgársággal rendelkező embereket hívják. Valamiféle közösséget vállalnak velük, de a különbségeket hangsúlyozzák. K. J.: „Mások. Másképp beszélnek, mint

21 ARONSON, E. 2002. 309.

22 Szerémségben.

23 Jó napot!

mink. Sokkal másképp, mint az emberemé' voltunk párszor. Más szavakat használnak. Példájú a kácsára azt mondják, réce. Nem is tudtam először, hogy mit mondanak... meg erre a nájlön kötőre is, hogy otthonka. Hát én aztat nem tudtam. Jajj, de bajba' voltam vele..."

Nemcsak a nyelvhasználatban mutatkoznak azonban eltérések, hanem mentalitás-ban is. Az adatközlők többsége értetlenkedve, mintegy furcsaságként emelte ki a konfliktushelyzetekben jelentkező szimptomát: a „magyarok” sokkal hamarabb és hevesebben reagálnak, mintha nem gondolnák át a dolgot. B. M.: „Csak mingyá kiabá'nak. Nem is kérdezik, hogy lehet-e aztat szépen másképp. Csak neki a másiknak. Lehet, hogy mink megszoktuk, hogy hallgatni köll, meg gondókozni. Ugye? De űk nem.” Az efféle ismeretek egy része a televízióból, más része pedig személyes találkozásból, esetleg magyarországi út során szerzett tapasztalatokból fakad. E három közül az elsőként említett nem tekinthető forrásnak, csupán befolyásoló tényezőnek.

Itt kell megemlíteni, hogy a távoli rokonság nagy része általában „bácskai” vagy „magyar”. A velük való kapcsolattartás nehézkes. A posta túl lassú, az utazást nyáron a parasztember nem engedheti meg magának, télen kényelmetlen és veszélyes. A megoldás kétféle: ez egyik, ha a telefonhasználatot részesítik előnyben. A másik, ha a családtagok hazajönnek évente egy-két alkalommal. Mindkét forma gyakori.

Ha a vallási identitást vesszük górcső alá, a maradéki magyarságot kell két részre bontanunk. A reformátusok és a katolikusok másképpen élik meg és ítélik meg a nemzethez való tartozást. Előbbiek anyanyelvükhöz, utóbbiak vallásukhoz ragaszkodtak annak idején. A kutatóknak nem tisztje eldönteni, melyik út a helyes.

Ma mindkét fél magyarnak, vallásosnak tartja magát. Református gyermekek között éppúgy akad, aki nem beszél a magyart, mint a katolikusok között. P. A.: „Magyar gyerek az, attú, hogy nem beszél. Hát nem lehet az más. Apja, anyja magyar, mitű lenne ű szerb vagy horvát?” És valóban: „Nincs olyan társadalma a Földnek, ahol a gyermeket ne a szülők csoportjába sorolnák.”²⁴

ÉN ÉS Ő – SZEMÉLYES IDENTITÁS

Ha az egyén kisebbségi helyzetben él, esetében inkább csoportidentitásról beszélhetünk. Ez nyomon követhető önértékelésében és a másik (esetleg harmadik) fél megítélésében. Ilyenkor alakulnak ki bizonyos sztereotípiák a másiktól.²⁵ A személyes életvitelben felfedezhetők a kompenzáció, esetleg a versengés elemei. Utóbbi, az identitás-érvényesítési törekvés magyar részről a faluban nyíltan nem érhető tetten.

A kompenzációra jó példa K. F. beszámolója: „No a szerbek nem vallásos népek. Azok nem vallásosak. Vannak egyesek, akik mennek a templomba, hogy is tudjam megmondani, mikó mondják, hogy svečari smo.”²⁶ Akkó mennek. Vannak, akik mennek, de átlagaba nem mennek. Én mentem mindig. Én mentem minden vasárnap. Mi men-

24 ALLPORT W. G. 1999. 62.

25 ARONSON, E. 2002. 307. „A sztereotípiák önmagában persze nem mindig sértő. De meg kell jegyez-nünk, hogy a sztereotípiázás akkor is fájdalmas lehet annak, akire irányul, ha az ilyen minősítés semlegesnek vagy éppen pozitívnak látszik.”

26 A családi védőszent ünnepe a svečar.

tünk. A család. Én mentem mindig, és megyek, amíg csak bírok majd!” Ebből kitűnik, valami általa birtokolt univerzális erénynek a másikban híját érzi.

Mégis, esetünkben amikor az ember saját magát veszi alapul, és ehhez viszonyítva beszél a másíkról, igen gyakran vállal közösséget vele. A legtöbb adatközlő vegyes házasságból származik, így nem szívesen dönt egyik vagy másik fél javára. K. F.: „Az én anyám horvát volt. Úgyhogy anyám beszélt hozzám horvátul. Mink akkor mondtuk: horvátul, ma úgy mondják, szerbül. Akkor az apám magyarul. Énnekem éppen olyan mindegy, hogy mondjam, magyar vagyok, il' ja da kažem ja sam Hrvat, ja sam Mađar. Én átvezethetem, kako hoćeš. Kako hoćeš da bude dobro. Így van.”²⁷

A vallási identitással megint könnyebb a helyzet. Itt a kereszteleés után az ember pontosan tudja, hová tartozik. Ráadásul a háromból két felekezetet nemzeti, ez újabb segítségét jelent. A vallási identitás lehet kifejezője az etnikus-kulturális identitásnak, és konfliktusforrása lehet az interetnikus kapcsolatoknak, de nem azonosítható egyértelműen a hit belső megélésével.²⁸ A katolikusoknál megfigyelhető, hogy hasonló közösséget vállalnak a horvátokkal, mint a reformátusokkal. Előbbivel felekezeti, utóbbival nemzetiségi alapon.

A reformátusok más helyzetben vannak. A szerbeken kívül, akik itt is világosan elkülönülnek a többiektől, ők azok a faluban, akik nemzeti egyházhoz tartoznak. Ez azt eredményezi, hogy rangsort állítanak fel vallási és nemzeti identitás közt. A tapasztalat szerint először magyarok, utána, mondhatni ebből következően reformátusok.

Hogy az önmeghatározás milyen akadályokba ütközik, konkrét példa nélkül nehéz lenne szemléltetni. Egy családon belül nem ritka a két nációhoz tartozók együttélése. Még az sem, hogy két vallást „tartanak”. Az alábbiakban azonban egy olyan családról lesz szó, amelyhez három nemzetiségű és háromféle vallású emberek tartoznak. Mindenki megtartja a saját szokásait, hőseit és szentjeit, de megismeri a másíket, és, hogy bántódás ne essék, tiszteletben tartja azt. Ha az ember együtt él valakivel, akit szeret – ha csak azért is, mert az unokái édesapja – megtanulja elfogadni úgy, ahogy van.

Az identításelemek integrációja itt akár fizikai értelemben is megfogható. És itt nem csupán egymás mellett élő, szeparált elemekről van szó, hanem beépített identításmintákról is.²⁹ Így tehát nem csak az egyént, az ő nézeteit, meggyőződéseit fogadják be, hanem egy szeletet a másik kultúrájából.

Talán itt érdemes szót ejteni a vonatkoztatási csoport fogalmáról,³⁰ mely esetünkben a családot fedi. Vallási, nemzeti öntudatot félretéve mindenki megtiszteli a másík ünnepeét azzal, hogy meglátogatja őt. Együtt vannak mindkét karácsonykor, húsvétkor, svecárokon.

A szűkebb család, akikkel beszélni tudtam, ma is egy fedél alatt élnek. A nagymama, a középső lánya, a veje, és a kisebbik lányuk éppen költözöfélben.

A nagymama horvát felmenői ellenére magyarnak vallja magát. Édesapja vegyes házasságból származott, de „magyar érzelmű volt”. Így négy gyermeke horvátul, illetve

27 Énnekem éppen olyan mindegy, hogy mondjam, magyar vagyok, vagy hogy azt mondjam, én horvát vagyok, én magyar vagyok. Én átvezetem, ahogy akarod. Ahogy akarod, hogy jó legyen. Így van.”

28 PAPP R. 2003. 73.

29 PATAKI F. 1987. 43. „E mintákat nem a magános egvén alkotja; azok a kollektív tapasztalás, a kollektív identitásalkotás és mintaselekcio termékei, s mint ilyenek a társadalom szellemi életének, kulturális objektivációinak szerves részét alkotják.”

30 ALLPORT W. G. 1999. 70.

szerbül csak az iskolában tanult meg. Katolikus magyar lányként egy horvát emberhez ment hozzá. Ebből a házasságból három leány születet. Egyikük, a legfiatalabb Horvátországba ment férjhez. A legidősebb, aki egy szerb emberhez ment hozzá, még beszél magyarul, a középső megérti, de nem tud válaszolni. Az egymáshoz való viszonyukat fessegető kérdésekre egyszerű választ adott: „Tudod, szeretem én mindet. Az unokáimat, a kis dédunokáimat! Hat kis dédunokám van, hét unokám. Mindet szeretem! Itt is ugye lett két kislány. Most nem izélhetem, hogy vidd ide, kereszteld meg. Ahova a férje tartozik, ugye? A gyerekek mind ott lettek. Azé is muszáj volt nekik átkörösztlöködni. Az elsőnek is, meg most ennek is. Mert hát a református hitbe' nincsen körösztl.”

A középső lány felfogása igen érdekes. Egy református magyar emberhez ment hozzá. Két lányuk született, közülük az idősebb még érti a magyart, a kisebbik már nem. Ők reformátusok, mint az édesapjuk. Mindketten szerb férfit választottak, így át kellett keresztelkedniük a pravoszláv vallásba, mivel templomi esküvőt akartak. Anyjuk jugoszláv nemzetiségűnek mondja magát. Nem mintha nem tudná, hogy ez egy megkonstruált identitás, de nem akar dönteni. Vegyes házasságból származik, abban is él, és lányait is így adta férjhez. Ragaszkodik a családi békéhez, nem tűr meg semmiféle mellődöngetést.

Bár ő maga katolikus, a férjével jár istentiszteletre, mert így ítéli helyesnek. Az énekes könyv segítségével gyönyörűen énekel, mint mondja, ha látja a szöveget egyszerűen megy az egész. Pedig magyar iskolába soha nem járt, nem tanult magyarul írni-olvasni. A heti bibliaóráknak is lelkes látogatója. Megegyezett a lelkész feleségével, hogy ők nyugodtan beszéljenek magyarul, megérti, ha pedig ő szeretne mondani valamit, azt úgyis van, aki lefordítsa. Bár ez általában szükségtelen.

Az interjú alatt is szerbül beszélt, míg jómagam magyarul tettem fel a kérdéseimet. Jobbára a kisebbik lánya esküvőjéről és lakodalmáról mesélt. Elmondta, hogy mivel a fiú szerb, a kikérés szerb szokás szerint zajlott, a szertartás pedig pravoszláv templomban. Nem a faluban, mert a helyi popa nem egyezett bele a házasságba. Nem volt hajlandó „átkeresztelni” a lányt. Ez gyakran megesik, de a közeli kolostor apátja mindig szívesen vállalja a szertartást. A lakodalmat a két család külön szervezte meg, nehogy valami probléma adódjon. Ahogy ő fogalmazott: „Ovi moji mađari, znaš? Mi ne volimo tu muziku... pa znaš!”³¹ Ez a mondat akár önmeghatározás is lehetett volna, ha nem szerbül hangzik el. Édesanyja itt először és utoljára szólta bele a beszélgetésbe: „Tudod, mit? Mégis azért ugye most ottand ugye szerbek? Az más izé, meg mi. A másíknál egybe volt. Mer mégis ugye az szerb hitű, de ide valósiak. Ez meg ugye boszanac.”³² Űk mán itt születtek, de az apja, meg az öregapja... tudod. Így volt ez jó a zene miatt is, meg a nóta miatt is, meg minden miatt.”

A vő természetesen magyarnak vallja magát, ez soha nem vetett fel benne kérdéseket. A feleségét azonban többször pirongatta játékosan: „Hát jugoslovenka olyan nincs is! Hát már nincsen Jugoszlávia! Hogy gondolsz ország nélkül te jugoslovenka lenni?” Az évődés mindig csak pár mondat erejéig tartott, és sosem vette komolyan egyik fél sem.

A férj nagyon is megérti, miért mondja ezt felesége. „Tudod, ű horvát is, meg magyar is. Most mitű lenne jobban ez, mint amaz? De egyszerre meg a kettő ugye... azt se

31 „Ezek az én magyarjaim, tudod? Mi nem szeretjük azt a zenét, azt a... hát tudod!”

32 Boszniai szerb.

lehet.” Valójában nem várja el a feleségétől, hogy döntsön. Egy homogén közösségben élő ember számára talán meghökkenítő lehet, hogy valaki nem tudja eldönteni, melyik nációhoz tartozik, de a faluban ez nem ritkaság.

A rokonság körében mindig általános derültséget okoz, ha a karácsonyi ünnepekre terelődik a szó. Náluk ez két hónapos ünnep. P. A.: „A névnapom az első, ugye? Hát azt megtartjuk együtt. A szerb Sveti Nikola, az a vejemnek krsna slava,³³ a védszentje neki. Akkor utána gyün a mi karácsonyunk, a mi újévünk. Akkor az ű karácsonyuk, aprószentek, az ű újévük. Akkó három királyok, és így... fárasztó ám!”

Arra a kérdésre, hogy a lányai milyen nemzetiségűek, csak annyit mondott, ők már férjhez mentek. Az arcára tanácstalanság ült ki, a vállát vonogatta, hiszen a saját gyermekeiről van szó, és pontos válasz nincsen. Eddig valószínűleg nem is gondolkodott ilyesmin, most pedig már nincsen jelentősége, hiszen a pravoszláv nemzeti egyház. Az ő gyerekeik már csak a szerbet tanulják meg, és természetesen pravoszláv hitre nevelik őket.

A kiköltözőfélben levő kisebbik lánytól hasonló válaszokat kaptam, mint az apjától, és mélyebb beszélgetésre sem idő, sem alkalom nem adódott. Ő nem beszél, de már nem is igazán ért magyarul. Az esküvő miatti jókívánságoknak megörült, és mielőtt az édesanyja segítőkészen lefordította volna neki, sietett elmondani: „To još razumem!”³⁴

A család nagy része tehát nem tudja, és nem is akarja eldönteni, ki is ő valójában. Vagy legalábbis ehhez nem érzi elengedhetetlenül szükségesnek a nemzeti hovatartozás pontos meghatározását sem ő maga, sem a környezete. Az elsődleges azonosulási csoport esetükben a család,³⁵ így az etnikai alapú megkülönböztetés háttérbe szorul.³⁶

EGYÜTT VAGY EGYMÁS MELLETT?

Több etnikum folyamatos együttélése során kölcsönösen elfogadott szabályrendszer jön létre, amely meghatározza a sajátos kapcsolatrendszer működését.³⁷ A társadalomban lévő etnikai kapcsolatokat a szocializmus alatt tudatosan építették. A meglévő konfliktusokat eltitkolták a nyilvánosság elől.³⁸ Ezt úgy oldották meg, hogy nem volt az országban sem szerb, sem magyar, sem horvát, sem más nemzetiségű polgár, csak jugoszlávok. Testvérek.

Ezt a kategóriát azonban jó ideig senki sem vette komolyan, még hivatalból sem. A mindennapi életben csupán az élcelődés tárgya lett. A konfliktusok, amennyiben voltak, ettől függetlenül mindenütt megmaradtak. Az érdekessége az, hogy nem lett vége a rendszerrel együtt. Valamilyen szinten a köztudatban maradt, és amikor szükség van

33 A krsna slava a névnap tulajdonképpen. Az egyént kereszteléskor annak a szentnek az oltalmába ajánlják, akinek a nevét kapja.

34 „Ezt még értem!”

35 LÁZÁR G. 1996. 23.

36 RÖDER, A. 1998. 9. A helyzet tehát fordított, mint a szerző által vizsgált területen: az egyént azért fogadják el, mert családtag, lehet bármilyen náció szülőtte, nem pedig azért, mert a saját etnikumból való, így megengedhető a családba kerülése.

37 BAKÓ B. 2003. 9. A szerző szerint ez a szabályrendszer minden etnikum által befolyásolt lehet. Nem tér ki olyan problémákra, mint kisebbség, többségi kisebbség.

38 BODÓ J. 1996.31.

rá, ma is előveszik.³⁹ Azt a szerepet, amit az előző rendszer szánt a fogalomnak, paradox módon mára tudta csak betölteni.

Szorosan az identitásválasztáshoz kötődve felvetődik a kérdés: a felekezeti különbségeket vajon a közös kultúrához való tartozás, vagy a faluközösségbe való tartozás oldja fel inkább?⁴⁰ Mindkettő. A kutató elvárna, hogy az adott helyzetben a falu lakói bizonyos rangsort állítanak fel magukban nemzeti- és vallási identitást illetően. Úgy tűnik, ez nem így történt. A maradékiak nem érzik szükségét, hogy megtegyék. Nem lenne ugyanis praktikus. Mindenkinek jobb, ha a másikat a faluközösség tagjaként kezelheti, mert mi alapján tegyen különbséget? Náció? Vallás? És ha a lánya magyar léteire szerbhez, horváthoz ment? Az unokák? Mindenképp meg kéne válnia valamitől, amit igenis sajátjának tekint. Összefügg-e egyáltalán a magyar nemzeti identitás a vallással? A falubeliek szerint: nem kell ahhoz feltétlenül reformátusnak lenni, hogy magyarnak vallhassa magát az ember.⁴¹

Ingeborg Weber-Kellermann szerint az együttélés, az egyik és másik csoport közös munkáját, közös ünnepeit és közösen megélt történelmét jelenti.⁴² Vajon az egymás mellett élés is? A falusi élet minden esetben megkívánja ezt a szoros együttműködést?⁴³

AZ ENYÉM, A TIÉD ÉS A MIÉNK

Mivel a közösség igen kicsi, mindenki ismer mindenkit, ezért az emberélet fordulóihoz kötődő templomi szertartásokon is nagyrészt osztoznak.

Harminc-egyven éve még nem engedték a szülők, hogy vegyes házasságok köttesenek, ez ma már természetes. K. F.: „Az én időmbe’ ez nem volt. Én az én feleségemmel’ 56-ba’ kerütk össze. Akkó nem volt. Hogy e’hitták a szerb legények a magyar lányokat táncba’, az volt, de hogy nősíttek volna, az nem. Mondták, hogy ne menjé’ hozzá, mert a gyerek nem lesz katolikus. De azért történt. No azután. Azután majd mind jobban és jobban.” Ha református katolikussal házasodik, a gyermekeket megegyezés szerint keresztelik egyik vagy másik hitre (általában az apáéra). Nem jellemző, hogy saját hitüket a házasságra lépéskor letennék.

Természetesen a szerbekkel való házasodás is gyakori, és itt egészen más szabályok érvényesek. K. J.: „Most példájú ha szerbhö’ mén férjhö’ református kislán, azt körösztoni köll, mer az nincs elismerve. Megkörösztolik űk po svoji.”⁴⁴ Akkó mikó katolikus kislán megy, e’viszi a papírokat és az el van ismerve” Az ezekből a házasságokból születő gyermekek általában a pravoszláv egyház követői lesznek, de keresztelőlükön a család református, és/vagy katolikus tagjai is megjelennek, jelezvén, hogy a gyermek

39 ld. Feljebb: „Hogy gondolsz ország nélkül te jugoslovenka lenni?”

40 PAPP R. 2003. 47.

41 A szerbekre ez ilyen formában nem igaz, mivel az ő egyházuk nemzeti alapú.

42 WEBER-KELLERMANN, I. 1978. 11. „Die einen – und die Anderen: das bedeutet gemeinsame Arbeit, gemeinsame Feste und auch gemeinsam erlebte Geschichte;” Az „egyesek és mások” talán pontosabb kifejezés lehet.

43 SCHENK, A. 1992. 128. A szomszédság fogalmát a szerző úgy definiálja, mint az adott közösség szociális struktúrájának egy részét.

44 „Sajátjuk szerint”

életének részesei kívánnak lenni. K. A.: „Minden házba', de minden házba' van katolikus a reformátusokná. Meg má' majdnem minden házba' van vagy szerb menyecske, vagy szerb vejkó. Ilyen a világ. Micsináj? A mienk is e' ment szerbhön, most agyonücsük? Micsinájunk vele? Meg sok izbeglicát⁴⁵ is e'vettek mán a mieink. Meg úk is a mieinket. Hát mán tíz éve itt vannak. Tíz éve mán. Augusztus ötödike volt. Akkó gyüttek.” Mintha ezt a gondolatmenetet folytatta volna E. V.: „Itt mán rendes se magyar nincs, se rendes horvát nincs, ez mán mind keverék!” Ez a mondat sokszor elhangzott az interjú készítése során. A maradékiak számára ez a gondolat segít kialakítani az áhított közös identitást, amely a falubeliek sajátja, összefogja őket, így véd a külső támadások ellen: állam, szerb tömeg. Érdekes, hogy egymástól várják a biztonságot.

A vegyes házasságokban megszokott dolog volt régen, hogy a gyermekek mindkét nyelvet megtanulják. Ez hozzá tartozott a családi béke megőrzéséhez. K. F.: „Uvek smo mešali.⁴⁶ Ha anyám szólt hozzám horvátú, én válaszótam magyarú, vagy fordítva. Mindig. Mióta én tudom. Én ahogy megtanútam beszéni magyarú, tán úgy is horvátú. Mink így nevelödtünk, meg a mieinket is így. Meg most az onokám, mondom neki, hozd ide azt, mondja: hozom deda!”⁴⁷

A szerbekkel való házasodás azonban három igen fontos kérdést vet fel. Az egyik: nevezhetjük-e érvényesülési stratégiának? Ha valaki a többségi nemzet egy tagjával házasodik, tudván, hogy milyen kötelezettségeket vállal, és, hogy gyermekei feltehetően e nemzet kultúrájába szocializálódnak majd, az lehet tudatos döntés eredménye? Vagy egyszerűen a saját és utódai boldogulását keresi az egyén? Az interjú tanúsága szerint erről szó sincsen. A magyarázat az „összezártság”, együtt nevelkedés.

A második kérdés az asszimiláció mértéke. A kutatónak úgy tűnhet, a falu magyarsága a nyelv-, és identitásváltás utolsó fázisában van. A kép azonban hamis. Az arányok évtizedek óta minimális változást mutatnak. Mindig is voltak, akik nem tartották fontosnak, hogy gyermekük ismerje a magyar nyelvet, kultúrát, és ma is vannak olyan szerb családok, akik, ha nem is tökéletesen, de beszélnek a magyart. Sőt, nem túlzás azt mondani, hogy a helyi szerbek, néhány kivételtől eltekintve, mind megértik azt.

Az utolsó kérdés az, hogy a menekültekkel való házasodás milyen visszhangot kelt a faluban. Úgy tűnik, a helyi szerbek nem veszik jó néven, sőt, a falusiak állítása szerint közülük még senki nem is lépett frigyre „egyik gyütte' se”.

Persze mivel a magyarság általában mindkét nyelvet tökéletesen beszéli – vagy, ha valamelyiket akcentussal, az sajnos a magyar – nem mindig egyértelmű még a házasulandó feleknek sem, hogy vegyes házasságról van szó. K. F.: „Ugye a kisebbik fiam Novi Sadon dolgozott, hát megismerkedett a menyemmel. Má' az anyakönyvvezető előtt vótak, ott ugye kérdezik: nacionalitetet, hát mongya, magyar. Erre a menyem, az horvát, odanézett, hát Josip, aszongya, te magyar vagy, nekem meg nem is mondd? Hát, mongya erre, hogy nem kérdezted mi vagyok. Megkérdezte, hogy azé' még hozzámgyüssz? Még évekil nevelték aztán, a gyerekeknek is e' meséték.”

A faluban, mivel igen apró, minden haláleset közösségi esemény is. Hogy ilyenkor mit tesz meg a lakosság, és mit nem, az természetesen nem az elhunyt vallási hovatár-

45 „menekültet”

46 „Mindig kevertük.”

47 „nagyapa”

tozásától függ, hanem hogy szomszéd, barát, rokon volt-e. Háztól temetnek, a virrasztás és a búcsúztató szokása még élénken él.

Gyakran saját hagyományait hagyják el azzal, hogy a más felekezetűeket meghívják. A szerb virrasztáson például nem szokás énekelni, hangosan beszélni. Mégis: láták a másiknál, és ők maguk ugyan nem gyakorolják, de a meghívottól elvárják, hogy saját hite szerint tisztelegjen a halott emléke előtt. K. J.: „Meg vótunk hívva, hogy éneköjünk horvátú a szerb virrasztáson, vagy pedig a búcsúztatót éneköjjük e’. Az még mindig van. Temetésen meg kimondhatatlan mennyien összemennek. Mindenki. Nem számít, hogy az most katolikus vagy református, e’mennek. Meg mink is e’megyünk úhozzájuk. A mijeinkné’ is tele volt az udvar.”⁴⁸ E. V.: „Temetésre el szokódott menni obavezno.⁴⁹ Menődik a halotthon, este a virrasztásra is, no akkor a temetés után a rokonság mennek dačara.⁵⁰ No dehát oda már csak rokon, jóbarát. Pravoszláv temetésen, ha nincsenek magyarok, nincs is nép.”

Ugyanígy a sírok látogatásánál többen említették, hogy sorra szokták venni a falu temetőit, és mindegyikben megkeresik a rokonokat, barátokat. Virágot visznek tisztelet és emlékezés jeléül, de nem követik például a pravoszláv szokást, hogy ételt, italt helyezzenek a sírra. B. M.: „Ott vótunk a mijeinkné’, osztakkó má’ bementünk a szerbekhen is. Me’ hát hiába, hogy szerb vót, a barátnóm vót, na!”

E. V., habár katolikus, rendszeresen jár a református temetőbe a veje miatt. „Hát nem lehet aztat, hogy nem. Hát a vejkó miatt nem lehet. Neki a szülei mind ott vannak. Oda menni köll, és kész!”

„ÖKUMENIKUS” ISTENTISZTELETEK

Évente egyszer a pravoszlávok a reformátusok, és a katolikusok „ökumenikus” istentiszteletet, illetve misét tartanak. Ezek tulajdonképpen csak annyiban különböznek az év többi istentiszteletétől, hogy meghívják rá a másik két vallás híveit, pásztorait, együtt hallgatják meg a szervező fél templomában a prédikációt, énekelnek, és azután a parókián elbeszélgetnek egymással, imádkoznak, énekelnek.

Ez tulajdonképpen az egyházak kísérlete arra, hogy a mindennapi életben részt vegyenek. Mert normális körülmények között a külön templom, külön mise elválasztja a híveket egymástól, holott az élet más szegmenseiben bizonyos problémákat együtt kell megoldaniuk.

A reformátusoknál, akik a kezdeményező felekezet, március elején tartják az összejövetelt, filmvetítéssel egybekötve. E. V.: „Nagyon szép volt. Tudod, akkor menődik a templomba, akkor ott van mise, akkor onnan meg menődött a paplakba. A Karcsi ahogy idegyütt, akkortú, hát bizony mán hat óráig ott vótunk. Négykó kezdődött”.

A pravoszlávok Sveti Arandelkor⁵¹ tartják, ez január elejét jelenti. A visszaemlékezők szerint a reformátusok után ők voltak az elsők, akik tizenkét-tizenöt éve meg-

48 K. J. és férje mindkét fiukat elveszítették a kilencvenes évek végén. A kisebbik 36 évesen, szívelégtelenségben halt meg, az idősebb másfél év múlva lett öngyilkos 40 évesen.

49 „feltétlenül”

50 „torra” – a szó valódi jelentése „megvendégelés”

51 Szent Arkangyal

hirdették az összejövetelt. Ami azért érdekes, mert, ha visszaszámolunk, ez pont a kilencvenes évek elejére esik. Mivel a popa helyben lakik, és régóta pásztor a már gyülekezetének, részéről ez preventív intézkedésnek is tekinthető. Még mielőtt a nemzetiségek egymáshoz való viszonya a faluban elmérgesedhetett volna, megerősítették az összefűző szálakat.

Talán ennek is köze van ahhoz, hogy különösebb bonyodalmak nélkül elmúlt az az idő. K. F.: „Nem volt itt semmi ebbe’ a kutya világba’, visszafele ez a tíz év, ami volt. Semmi. Senki nem bántott senkit. Az nem szép. Eccé gyűttek valami huligánok. No és azok beittak, rálúttak a templomra. A reformátusokéra. Dehát még szerencsénk volt, nem lútták le a harangozót. Ingyán, tudod, gránátot dobtak a katolikusba. Úgyhogy szerencsénk volt! No és akkó gyűttek a rendőrök, azok e’mentek, és mingyá’ megint rendbe’ vót minden ezekkel’ a mieinke’.”

A katolikusok már régóta nem fogadták a másik két gyülekezet híveit. Elhatárolódásról szó sincs a helyiek szerint, csupán hely szűkéről. A paplakot 2004-ben újították fel, és akkor hívták meg a reformátusokat és a szerbeket. K. J.: „Nagyon nagyon szép volt. Volt má’ a szerbeknél ugye Arandelkor, aztán a reformátusokná’ márciusba’, aztán, hogy ez a mi papunk... ugye a Károly is hívta, meg gyűtt is mindig. Mosmá’ van szép parokijánk. Láttad? Van, úgyhogy ottan má’ lehet nekünk is olyat. Hát köll is az. Szép is az.”

A társalgás általában még a reformátusok összejövetelén is szerbül zajlik. Ennek igen egyszerű oka van. N. F.: „Hát nem bírok én most ott magyarul beszélni azzal a szerb emberrel’, mikor ott ül mellettem. Akkor muszáj beszélni szerbül, hogy... nem szép, ha... hát köll egy kis kultúrát tartani magad iránt, nem?”

A hívek azonban nemcsak a „hivatalos” alkalmakkor mennek el egymás templomába. A katolikusok közül sokan szívesen járnak a szerb templomba karácsonykor, húsvétkor, K. J.: „Há’, mer’ akkó olyan szép a mise náluk!”. Ugyanígy karácsonykor néhány szerb család elmegy a katolikus templomba. Megtehetik a különböző naptárak miatt anélkül, hogy saját miséjükre lemaradnának. A református asszonyok katolikus misét is hallgatnak, például éjféle misére szívesen mennek, hiszen az náluk nincsen, vagy búcsúkor jelennek meg a templomban. Az indoklás itt is meglehetősen egyszerű: a mise ilyenkor magyarul van. B. M.: „26 júliusba van Szent Anna, akkó van búcsú. Katolikus búcsú. Mink is ünnepölünk. Bemeszelünk mink is. Hát ha a katolikusok ünnepe’nek, ünnepölünk mink is: mindenkihez gyűnnek vendégek, megyünk a búcsúba.”

Az ünnepek azonban nem csak arról szólnak, hogy egymás templomaiba eljárnak, vagy meghívják a másikat ebédre, vacsorára. A szerbek nagyobb egyházi ünnepei mind állami ünnepek is, iskola- és munkaszüneti napok, a magyarokéi azonban nem. A húsvéthétfői locsolkodás az iskolában például vajdaságszerte elterjedt.⁵²

2004 nyarán a katolikus hívek magyar papot is hozattak a faluba. Bánátból járt le minden második vasárnap délután misét mondani, de alkalmanként háromezer dinárt kellett fizetni ezért. Ennyi pénz egész hónapban alig gyűlik össze a perselyben. E. V.: „Hát de ha nem jöttek volna a reformátusok, nem is lett volna mise. Tudod, ez itt mind mondja, hogy magyar, meg én is, de nem tudjuk a misét. Akkor hogy mondjam? Szere’tek én a templomba menni, meg énekelni, de nem magyarul. Nem tudom úgy magyarul

52 PAPP R. 2003. 72. A könyvben foglaltakkal ellentétben a faluban nem hallani olyasmiről, hogy csoportosan szabadnapot vesznek ki.

kiolvasni azokat a... nem tudok magyarul olvasni.” Valóban, mivel horvátul folyik a mise, a gyerekek a horvát formulákat tanulják meg, a magyart nem, így nem tudnak magyarul felelni a papnak. Természetesen a válaszok tartalmát le tudják fordítani, de ez csak tükörfordítás.⁵³

Így a hívek lemondtak a magyar miséről, megelégedve az évi Szent Anna napi egygyel. E. V.: „Egy darabig gyűtt, aztán ű is belátta. Nem lehet. A bioskopia⁵⁴ is megmondta, nincs harminc hívő a misén, nem lesz magyar pap. Hát ha nem gyűnnek a reformátusok, akkor nincsen, meg ha gyűnnek, tán még akkor is alig.”

A lelkipásztorokat egyaránt tisztelet övezi minden részről. B. M.: „Hát jóvan, hogy az övüké, nem? Nem baj az, ha akármelyik hitbe’ van, aki szeret a templomba’.” Ez a felfogás azon is meglátszik, ahogyan például a katolikusok a református lelkészről beszélnek. A megítélés elsődleges szempontja: jól végzi-e a munkáját vagy sem. Az 1980-as évek végén leégett a református lelkészlakás, ahová a gyerekek hittan és magyarórákra, a felnőttek Bibliaórákra jártak. Közvetlenül a tűz után került Béres Károly keze alá a gyülekezet. A falusiak közös erővel hordták el a törmeléket, építették az új lelkészlakást. Egyik idős katolikus adatközlő, K. F. elpanaszolta, hogy mivel már akkor sem volt fiatal, meg a dolga amúgy is sok volt, csak három napot tudott segíteni. A felesége hangsúlyozta: „Ez a Béres ez olyan ember... keresni köll ilyen embert! Lámpássa’! Ha a Béres nem lett vóna, nem lett vóna meg az a ház megcsináva. Meg a templom se lett vóna így berendezve.” E. V. folyamatosan Karcsinak nevezte a lelkészt a beszélgetések alatt, elmondta, hogy mivel a felesége maradéki, ezért már őt is annak tekinti, és mennyire örül, hogy egy ilyen jó ember került a faluba.

Olyan felekezeti együttélés alakult ki, amely a hétköznapiakra csak részben, bizonyos szegmensekre terjed ki.⁵⁵ A hívek elfogadják, segítik egymást, még ha különböző vallás követői is. Az elfogadás azért vált könnyebbé, mert bepillantást nyertek a másik életébe: nem maradt rejtve, hogy mi folyik a templomban, így nem maradt táptalaj a pletykáknak és tévképzeteknek.⁵⁶

ÖSSZEZÉS

Összegzésképp nagyon óvatosan kell fogalmaznunk. A megannyi társadalmi változás, a töréspontok és jól behatárolható, egységesnek mondható korszakok eredménye, a mai Maradék békés falunak mondható. A harmóniára és nyugalomra a lakosai büszkék, és igyekeznek fenntartani azt. Ez az elmúlt tizenöt esztendőben nem is volt olyan egyszerű. Az egyik mód az elkülönülés volt, a másik pedig az együttműködés. Ellentmondásnak tűnhet, de nem az. Egy idős katolikus házaspár 1992-ig minden karácsonykor elment a szerb templomba. K. J.: „Akkó mikó ekezdött ez a keveredés lenni, akkó nem akartunk menni azé, hogy ne mondják a magyarok, hogy megyünk oda, vagy ne

53 TEKEI E. 1995. 159–172. Hasonló problémát vet fel a mindennapi imákkal kapcsolatban: a szöveget ismeri a személy, érti és le tudja fordítani, de tudatában van, hogy a másik nyelven az szintén „formula”, amit pedig ő nem tud, ezért ódzkodik a felmondástól.

54 püspökség

55 MIRNICS Gy. 2004. 323.

56 Papp R. 2003. 93. Esetünkben azonban szó sincs arról, hogy egyik a másikat babonásnak tartaná, éppen azért, mert saját szemével láthatta annak vallásgyakorlását „belülről”.

mondják a szerbek, hogy megyünk kihallgatni őket... én azelőtt mentem minden nagy-pénteken is, mer' akkó olyan szép a mise náluk!". Együttműködés? Talán elég annyi, hogy ma is megvannak a régi félelmek a vegyes házasságokkal kapcsolatban, de egyik részről sem rosszallják őket, mert tudják, ezzel nemcsak a másik felet minősítenék.

Együtt élnek tehát, de mindenkinek megvan a véleménye a másiktól (ez nem is mindig pozitív), de megtartja magának vagy a „saját fajtájának”, ahogy ők fogalmazznak, „jobb a békesség!”

A kutatás további részében az identitás azon szegmenseit lenne érdemes alaposabban megvizsgálni, melyek jobban befolyásolják a falubeliek mindennapjait. A közösség szerveződését, az identitásformáló tényezőket, a megalkotott hagyományokat, a közös mítoszokat, a kisebbségi identitás megalkotásának nyomait a helyi egyházi diskurzusokban.

BIBLIOGRÁFIA

ALLPORT, W. GORDON

1999. *Az előítélet*. Budapest

ARONSON, ELLIOT

2002 *A társas lény*. Budapest

BAKÓ BOGLÁRKA

2003 *Az interetnikus kutatásokról*. In: BAKÓ BOGLÁRKA (szerk): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. Budapest, 9–16.

CSEPELI GYÖRGY

2003 *Emberek vetése. A XXI század szociálpszichológiai kihívásai*. h. n.

DELAHOURTE, MICHEL

2003. *A szent és esztétikai kifejeződése: szent tér, szent művészet, vallási műemlékek*. In: JULIEN RIES (szerk): *A szent antropológiája. A Homo religiosus eredete és problémája*. Budapest

DAVIDOVIĆ, RADE

1988 *Opština Indija. Monografije Vojvođanskih opština*. Novi Sad

KEMÉNYFI Róbert

2000 *Szagrális tér – „Etnicitás” – Nemzetállam. Szagrális folyamatok elemzési lehetőségei az etnikai dinamika alapján*. In.: CSERI MIKLÓS – KÓSA LÁSZLÓ – T. BERECZKI IBOLYA (szerk.): *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón. A Magyar Néprajzi Társaság 2000. október 10–12. között megrendezett néprajzi vándorgyűlésnek előadásai*. Szentendre, 33–50.

KLAMÁR ZOLTÁN

2002 *Interetnikus kutatások a vajdasági Szerémségben*. In.: ERDÉLYI PÉTER és SZÜCS JUDIT (szerk.): *Múzeumi kutatások Csongrád megyében 2001*. Szeged

LÁZÁR GUY

- 1996 *A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében.* In: *Többség – kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből.* Budapest, 9–115.

MIRNICS KÁROLY

- 2003 *A magyar népesség aránya Vajdaságban – Szerbiában.* In: GÁBRITYNÉ dr. MOLNÁR IRÉN és MIRNICS ZSUZSA. (szerk): *Kisebbségi létjelenségek. Vajdasági szórvány- és szociolingvisztikai kutatások.* Szabadka
- 2004 *Asszimilációs szándék-mimikrik a vajdasági magyarság életében.* In: *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében.* Budapest, 308–327.

PAPP RICHÁRD

- 2003 *Etnikus vallások a Vajdaságban?* Budapest

PATAKI FERENC

- 1987 *Identitás, személyiség, társadalom. Az identitáselmélet vitatott kérdései.* Budapest

RAFFAI JUDIT – PAPP ÁRPÁD – TERBÓCS ATTILA (szerk.)

- é. n. *Vajdasági magyarok néprajzi atlaszának kommentárkötetete.* Szabadka

RÖDER, ANNEMARIE

- 1998 *Deutsche, Schwaben, Donauschwaben. Ethnisierungsprozesse einer deutschen Minderheit in Südosteuropa.* h.n.

SCHENK, ANNEMIE

- 1992 *Deutsche in Siebenbürgen. Ihre Geschichte und Kultur.* München

SZTANKÓ PÉTER

- 2003 *Etnicitás és mentális tér Körösszakálon.* Ethnographia 114. évf. 3–4. szám

TENGELYI LÁSZLÓ

- 1998 *Élettörténet és sorsesemény.* h.n.

TEKEI ERIKA

- 1995 *„Nem tudsz énekelni, gyónni, anyád nyelvén imádkozni.”* In: Barna Gábor (szerk.) *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népismereti tanulmányok és közlések.* Budapest, 169–180.

WEBER-KELLERMANN, INGEBORG

- 1978 *Zur Interetnik. Donauschwaben, Siebenbürger Sachsen und ihre Nachbarn.* Frankfurt am Mein

SÁRA KLAMÁR

RELATIONS OF RELIGIOUS AND NATIONAL IDENTITY IN MARADÉK (SZERÉMSÉG/*Srijem*/
REGION)

Maradék (today Maradik in Serbia-Montenegro) is a village with a little bit more than 2000 Hungarian, Croatian and Serbian inhabitants. The settlement had a bipolar structure at the time of its settling. Serbs erected their church on the hill and have their graveyard at the same place, whereas Hungarians and Croats arriving later built their sacred buildings in the lower part of the village. This structure broke up with the appearance of Protestantism at the end of the 19th century, as well as by civil-war refugees arriving in several waves at the end of the 20th century.

Maradék is a peaceful village today, due to several social changes and easily identifiable eras in its past. Its residents are proud of this harmony, but how can they save it for the future? Is this simply a fine example of tolerance or is there a convention accepted by each dweller of the settlement?



SZENDE ÁKOS

DR. FEKETE ANTAL PIARISTA JELENTÉSE A MAGYAR EVANGÉLIUMI
KERESZTYÉN DIÁKSZÖVETSÉG NYÁRI TÁBORÁBAN 1943-BAN TARTOTT
ELŐADÁSÁRÓL

Fejezetek az ökumenizmus történetéből

A református egyház a diák-iffúság számára rendszeresen szervezett nyári táborokat, többnyire külön a középiskolás lányok, a középiskolás fiúk ill. a főiskolások-egyetemisták számára. A főiskolások Tahiban rendezett 1943. évi nyári táborának gazdag programja¹ volt, pedig tartott a világháború, s a köépület sem készült el: június 24-én hajóval érkeztek a fővárosból, majd a 6 napos rendezvény a következő napirend szerint alakult: reggel zászlófelvonás, délelőtt biblia-magyarázat ill. előadások a közösségi életmód témakörében, késő délután pedig az „Una Sancta Ecclesia” cím alatt összefogott előadás-sorozat keretén belül meghívott előadók szerepeltek. Jún. 25.: „Az egyház és az egyházak”, jún. 26.: „A protestantizmus száz arca”, jún. 27.: „A római egyház”, jún. 28.: „A keleti egyház”, jún. 29.: „Ökumenikus mozgalmak”, jún. 30.: „Una Sancta Ecclesia”. A 27-i előadást dr. Fekete Antal² tartotta, melyről az alábbiak szerint számolt be:

Jelentés³

A Főtisztelendő Rendfőnök Úr⁴ óhaja szerint tisztelettel beszámolok a Pro Christo Magyar Evangéliumi Ker. Diákszövetség tahii főiskolás konferenciáján 1943. június 27-én d. u. a katolikus Egyházzól tartott előadásom előzményeiről és befolyásáról.

A jelzett Diákszövetségnek Tahiban barakk-tábora van, ahol tagjait minden nyáron össze szokta gyűjteni vallásos tárgyú előadások meghallgatására. Idei programjuk szerint táborozásuk egy hétig tartott (jún. 24–30.), délelőtt és délután egy-egy előadás volt, a nap többi részét pedig üdülés töltötte ki.

Úgy látszik a megindult uniós mozgalom indította az idén a vezetőséget arra, hogy a keresztyén egységet tegye a délutáni előadássorozat vezető gondolatává. A Szövetség

1 Lásd *Pro Christo* 1943. május.

2 Fekete Antal (1911–1994) magyar–német szakos piarista tanár, 1936–43 között a tatai, 1944–48 ill. 1952–85 között a budapesti piarista gimnázium tanára.

3 Piarista Levéltár.

4 Zimányi Gyula (1879–1953), rendfőnök 1940–46 között.

titkára, ifj. Victor János dr.⁵ ezt írta hozzám levelében: „Az »Una Sancta Ecclesia« címen konferenciánk programjába vett előadások célja elsősorban az, hogy a protestáns diákokhoz és diákleányokhoz közelebb vigyük az általuk kevésbé, sokszor csak ellenséges beállításból ismert többi keresztyén egyházakat. A jún. 27-i előadásnak a róm. kat. egyház életét és szellemét kell megismertetnie velük. Tudom, hogy egy egy órás – másfél órás előadás erre nagyon kevés, de talán mégis felkeltheti bennük az érdeklődést, vagy utat mutathat nekik a megértésre.”

Az óhaj az volt, hogy ezt az előadást katolikus pap tartsa meg. Hogy pont rám esett a választás, az onnan van, hogy személyes ismertség, majdnem barátság fűz a Diákszövetség elnökéhez, Karácsony Sándor dr. debreceni egyetemi tanárhoz.⁶ Ő évente többször le szokott jönni Tatára az ottani református pap, Dr. Márkus Jenő⁷ vendégeként és ilyenkor Magyar István dr. rendtársammal és barátommal együtt hivatalosak szoktunk lenni egy kis délutáni baráti eszmeeserére. Az idén télen felkért bennünket Lechniczky Gyula Alkotó és Teremtő Magyarság c. könyve⁸ kéziratának elolvasására és abból a szempontból való megbírálására, hogy nincs-e benne valamely, a katolikus világnézetet sértő részlet. Mi a kérésnek eleget tettünk. Most ezután, amikor a Diákszövetség előadót keresett, a professzor úr kettőnköt ajánlott. A kérést az említett Márkus Jenő közvetítette felénk és úgy döntöttünk, hogy én vállalom. Erre aztán hivatalosan is felkértek.

A Rendfőnök Úr hozzájárulásának az elnyerése után kívánsága szerint Shvoy Lajos székesfehérvári megyéspüspök úrhoz fordultam engedélyért. Az engedélyező levélben ezt írta. „Előadására – amely komoly missziós munka – szeretettel kérem a szentségi Úr Jézus áldását.”

Június 27-én d. u. 5 órakor érkeztem a táborba. A fogadtatás barátságos és szívélyes volt. Felolvasásom kb. egy óráig tartott. Egy kis dombon állva beszéltem, hallgatóim pedig körös-körül a földön ülve helyezkedtek el. A tábor lakói – mintegy százan – különféle civil egyetemi hallgatók voltak: orvosok, tanárok, jogászok; teológus csak kevés volt köztük. Érdekes, hogy volt köztük néhány katolikus is, különösen ezek örültek a katolikus pap érkezésének.

Felolvasásom nem polémikus beszéd volt, hanem Révész Imre ref. Püspök szava szerint való „bizonyágtévő” beszéd, egyszerűen elmondtam, hogy ezt én így meg így hiszem. Főforrásom Schütz Antal Dogmatikája és Szabó Vendel: Katholicizmus című műve volt. Előadásom vázlata a következő volt: A katolikus Egyház első tekintetre szembeötlő vonása a sokszínűség, a pazar változatosság; megmutatkozik ez hierarchiájában, szerzetesrendjeiben, templomai berendezésében, ájtatosságáiban, istentiszteletében; még inkább szembeötlő ez a változatosság, ha időbeli és térbeli egyetemességét nézzük. A nagy változatosság ellenére az Egyházban csodálatos egység uralkodik. Az

5 Victor János (1888–1954) református lelkész, teológiai tanár. Jellemzésül idézet egyik írásából: „Kinek van igaza? Hányszor vitatkoztunk ezen rossz hangulatban szétosztott gyűlések rendetlenül hagyott székei közt, füstös levegőben, késő estig, máskor a konferencia szálláson, szilencium után is vagy nemzetközi gyűléseken egy idegen város utcáskán?” Lásd: *Kinek van igaza? Pro Christo* 1943. január .

6 Karácsony Sándor (1891–1952), 1942-től a nevelés tanárja. A magyar cserkészmozgalom egyik vezető személyisége, a *Pro Christo* folyóirat szerkesztője és kiadója. (1951-ben nyugdíjazták, halála napján kapta meg a levelet nyugdíja megvonásáról.)

7 Márkus Jenő József (1907–1955), református lelkész, teológiai író.

8 Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában nem szerepel.

egység első megnyilvánulása és biztosító a hit egysége. Ezzel kapcsolatban szoltam a hit katolikus fogalmáról, a tévedhetetlenségről, a dogmákról és a dogmakifejlésről. Az egység másik megnyilvánulása a szentségi egység; ezzel kapcsolatban szó volt a szent-áldozatról, a szentségeknek az emberi természethez hozzásimuló rendszeréről, a szentek tiszteletéről és a szertartásbeli különbözőségekről a keleti és a nyugati egyházban. Az egység harmadik pillére a kormányzati egység; itt szoltam a hierarchia isteni jogosultságáról, a rendi és joghatósági hatalomról, az apostoli jogutódlásról, az atyai jóságról és apostoli szellemről, amely a papi hatalom kísérője kell, hogy legyen, továbbá a katholicizmus és a hazafiság kapcsolatáról. Utoljára kifejtettem az egyedül üdvözítő Egyház tanításának értelmét.

A befejezésben egyebek mellett utaltam arra, hogy kérdésekre szívesen válaszolok, de valamely vitát céltalannak tartok. A kérdések aztán egyre növekvő áradatban zuhogtak felém, de a megbeszélés végig emelkedett és megértő hangulatban folyt le. A kérdések túlnyomórésze egyszerű, sőt olykor naiv és ezerszer megvitatott vallási probléma volt. Olykor felvetettek olyan kérdést is, amelyben nincs is közöttünk nézeteltérés. Néhány nevezetesebb kérdés: Hogyan viszonylik egymáshoz a hit, mint kegyelmi tény és az Egyháznak tartozó hitbeli engedelmisség? A katolikus Egyház a többi „egyházakat” nem tartja egyháznak? Kell-e újrakeresztelés? Van-e megbocsáthatatlan bűn? Újólagoosan és alaposan ki kellett fejtenem az egyedül üdvözítő Egyházzal szoló tant. A megbeszélés közben rátapintottunk a köztünk lévő alapvető különbségekre is, amely egyéni istenkeresésben egyházi vezetésben nyilvánul. Úgy láttam, hogy legnehezebben vették be a szentek közbenjárásáról szoló tant, és különösen Kaszap István jelenlegi tisztelete nagy száka a szemükben.

A felvetett kérdésekre tőlem telhetőleg igyekeztem válaszolni, úgy hogy sem hitemhez ne legyek hűtlen, sem részükről a megértést feleslegesen ne nehezítem. Megjegyzem, hogy a szentek szerepéről való beszélgetés közben a Boldogságos Szűz kánai közbenjárására való utalás igen hatásosnak mutatkozott és nyugvóponttra vitte a vitát.

Az egyre jobban elnyúló kérdezősködésnek a magam részéről nem vethettem véget, de a tábor református papvezetője – Victor János dr. – ügyes tapintattal az idő előrehaladtára való hivatkozással berekesztette az gyűlést. Még közös zoltáréneklés következett, amelyben magam is részt vettem.

A búcsúzás percei már a baráti összeemelegedés jegyében teltek el. Ez látszik a tábor befejezése után kelt köszönőlevelükből is: „Elmondhatom azok alapján, amiket utána beszéltek egymás közt diákjaink, hogy érdemes volt fáradnod. Legtöbbjüknek nagy örömet szerzett az előadás és jelenléted, az őszinteségnek is örültek s annak is, hogy az őszinteségből is szeretetet éreztek.”

Számomra a legkellemesebb élmény az volt, hogy ezeket a fiatalembereket igazi, őszinte vallásos érdeklődés hevítette, vitte el oda, a táborba és tartotta ott össze. Az egyik azt is megvallotta nekem, hogy olvasgatta Schütz Dogmatikáját.

Bárcsak én is egy szerény kis eszköz lehettem volna az egy akol és egy pásztor krisztusi gondolatát munkáló Szentlélek Úristen mindenható kezében!

A Főtisztelendő Rendfőnök Úrnak előadásom iránt való szíves érdeklődését hálásan köszönve

maradok engedelmes fia:

Tata, 1943. július 7-én

Dr. Fekete Antal

ÁKOS SZENDE

ANTAL FEKETE'S REPORT ON HIS LECTURE AT SUMMER CAMP OF HUNGARIAN FELLOWSHIP OF EVANGELICAL STUDENTS (1943)

The Calvinist Church regularly organized summer camps separately for secondary school girls, secondary school boys and for students of higher education. The one organized for university students in Tahi in the summer of 1943 had a colorful program in spite of the fact that it took place during the Second World War. The participants arrived from the capital city by boat on 24th June and started the six-day long camp according to the following routine. The morning started with flag hoisting, followed either by exegesis or lectures on community life. Guest lecturers were invited in the afternoons for the lecture series entitled "Una Sancta Ecclesia". Among the topics we may find "The Church and the Churches", "The hundred faces of Protestantism", "The Latin Church", "The Eastern Church", "Ecumenical movements" and "Una Sancta Ecclesia". Antal Fekete delivered the lecture on the Latin Church. His notes on his invitation and on the circumstances of the lecture are published in this paper.



MIKLÓS PÉTER

MINDSZENTY JÓZSEF HERCEGPRÍMÁS LEVELE GYÖNGYÖSI JÁNOS
KÜLÜGYMINISZTERHEZ (1946. JÚNIUS 22.)

Mindszenty József (1892–1975) bíboros, esztergomi érsek, Magyarország utolsó hercegprímása többször fölemelte szavát az emberi jogok védelmében, a vallásuk, anyanyelvük, nemzet(iség)i hovatartozások miatt üldözöttek érdekében. „Mindszenty József prímási tekintélyének teljes erkölcsi súlyát latba vetette az emberi jogok megsértése ellen” – írta róla monográfiusa, Balogh Margit.¹

Még veszprémi püspök korában – Grósz József kalocsai érsekkel közösen – fölhívta az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökének figyelmét a Németországba történő deportálások jogtalanságára, a szovjet fogolytáborokban uralkodó rossz állapotokra és a letartóztatott papokkal való méltatlan bánásmódra. 1945. október 10-én levélben tiltakozott Dálnoki Miklós Bélánál a magyarországi németek – kollektív bűnösség elve alapján történő – kitelepítése ellen. Nem sok eredménnyel, hiszen 1945. december 29-én megjelent az a kormányrendelet, amely a németajkú lakosság Németországba való áttelepítését mondta ki (12.330/1945.M.E.). 1946. július 17-i levelében a titoista partizánok délvidéki magyarok elleni agressziójáról (gyilkosságok, tömeges és erőszakos kitoloncolások) tájékoztatta Nagy Ferenc miniszterelnököt – egyedül a magyar közéleti vezetők közül.²

A homogén csehszlovák nemzetállam megvalósításának jegyében Eduard Beneš és a londoni emigráns kormány már 1942–1943 fordulóján kiegészítette programját a magyar nemzetiségű lakosság kitelepítésével. Ezt később (1944 tavaszán) a moszkvai csehszlovák kommunista csoport és (1944–1945 fordulóján) a Szlovák Nemzeti Tanács is elfogadta.

A gondolat, hogy a csehszlovák nemzetállam megvalósulásának, kialakulásának (egyik) akadálya a magyarság, nem új keletű a beneši eszmerendszerben.³ Már 1916-ban – párizsi emigrációjában – megfogalmazta, „Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot” című munkájának ötödik fejezetében („A cseh-szlovákok és a magyarok: Egy legenda, amit szét kell rombolnunk”), hogy a magyarság a 11. század óta elnyomásban tartja a Kárpát-medencei szlovákokat, akiket erőszakkal magyarrá akar tenni. „A három

1 BALOGH MARGIT: *Mindszenty József*. Budapest, 2002. (a továbbiakban: BALOGH 2002) 115.

2 BALOGH 2002, 111–113.

3 GULYÁS LÁSZLÓ: *Egy sikeres emigráció anatómiája*. Eduard Beneš első világháború alatti emigrációjának néhány momentuma. Aetas, 1996. 2–3. sz. 103–138. és SIKLÓS ANDRÁS: *A Habsburg-birodalom felbomlása*. 1918. Budapest, 1987, 246–253.

millió szlováknak – írta Beneš az első világháború idején – három képviselője van a budapesti parlamentben. Ma Magyarországon teljesen keleties rendszer a jellemző. Nincs hely arra, hogy elmeséljem a sok kegyetlenséget, amit a magyarok a szlovákokkal és a jugoszlávokkal szemben elkövettek, és amelyek miatt még inkább utálat tárgyai a szlávok körében, mint a németek. Fél évszázad óta végzik intrikájukat, minden nyomorult eszközzel magyarizálni akarják a szlovákokat. Egyes vidékeken ez sikerült is nekik.⁴ A fejezet zárógondolataiban – még egy merőben más történelmi szituációban, a nyelvi-etnikai határookra (is) utalva – így fogalmazott: „Nem csak meg kell semmisíteni Ausztriát, hanem először le kell választani róla Magyarországot, a magyarokat és a németeket el kell választani egymástól, csak az általuk lakott területeket szabad meghagyni nekik és fel kell szabadítani a szlávokat.”⁵

Az 1945 utáni csehszlovák vezetés megfosztotta a felvidéki magyarokat állampolgárságtól és anyanyelvük szabad használatától. Eduard Beneš csehszlovák köztársasági elnök 1945. augusztus 2-án bocsátotta ki a 33/1945. számú dekrétumot, amely a magyarokat és a németeket megfosztotta csehszlovák állampolgárságtól. 1945. október 1-jén lépett hatályba a 88/1945. számú elnöki dekrétum, ami alapján a 16–55 év közötti korú férfiakat és a 18 és 45 év közötti életkorú nőket közmunkára lehetett kirendelni lakóhelyüktől távol eső vidékekre is (ez képezte később a magyarok tömeges internálásának jogi alapját). 1946. február 27-én Magyarország lakosságcsere-egyezményt kötött Csehszlovákiával, amely szerint ahány magyarországi szlovák jelentkezik az áttelepülésre, a csehszlovák kormány annyi magyart eltávolíthat országára területéről.

1946 júniusában a csehszlovák hatóságok megkezdték a reszlovakizációt, „visszaszlovákosítási kampányt”. A magyarokat választás elé állították: vagy szlováknak vallják magukat és visszakapják állampolgárságukat, vagy el kell hagyni hazájukat, kiutasítják őket. Ennek következtében kb. 400 000 – többnyire szlovákul nem is értő – magyar vallotta magát szlovák nemzetiségűnek. Néhány járásban azonban (pl. komáromi, párkányi) a kampány nem érte el a várt hatást. Erről a vidékről magyarok tízezreit telepítették erőszakkal Csehországba, elsősorban a korábban németek lakta térségekbe – ezzel próbálva megbontani a magyar kisebbség területeinek zárt tömbjelleget.

A lakosságcsere 1947 áprilisában kezdődött meg. 1948 tavaszára 70 273 szlovák hagyta el önként Magyarországot, illetve 68 407 magyar telepítettek ki Csehszlovákiából. Ténylegesen ennél jóval többen érkeztek Magyarországra (20–30 000 ember azért telepítettek ki, mert 1938. november 2. után költözött a Felvidékre, további 6000 fő önként hagyta el Csehszlovákiát). A kitelepítések 1949-ben értek véget.⁶

Mindszenty 1945 és 1947 között többször föllépett a felvidéki magyarok jogfosztása és kitelepítése ellen. Már 1945. október 15-én – alig több mint egy héttel hercegprímási székfoglalása után – körlevelet adott ki a csallóközi üldözött magyarok kilátástalan helyzetére hívva föl a katolikus hívek – és az egész magyar közvélemény – figyelmét. Pásztorlevelében kifejtette, hogy esztergomi főegyházmegyéje északi (ismét csehszlo-

4 BENEŠ, EDUARD: *Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot*. Fordította NAGY ANDREA, a szöveget kiadásra előkészítette GULYÁS LÁSZLÓ. Documenta Historica, 23. Szeged, 1995. (a továbbiakban: BENEŠ 1995) 33.

5 BENEŠ 1995, 34.

6 IZSÁK LAJOS: *Magyarország a második világháború után. 1945–1956*. In: *20. századi magyar történelem*. Szerk. PÓLÓSKAI FERENC – GERGELY JENŐ – IZSÁK LAJOS. Budapest, 1997, 288–292.

vák uralom alá került) részéről aggasztó híreket kapott azokról a katolikus magyarokról, akikkel „több mint 900 éven át éltünk együtt a szent hit és megszentelt hagyományok édes közösségében.”⁷ Leírta a magyar katolikus oktatási intézmények, iskolák és egyházi személyek elleni támadásokat, valamint beszámolt „a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborokba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról.”⁸

A hercegprímás szerint a magyarok üldözése a „szerencsétlen zsidókon már kipróbált eszközökkel”⁹ történt, s az intézkedések mind az emberi alapjogokat, mind a vallásszabadságot sértik. Körlevelének végén a következő szavakkal fordult híveikhez, a nyilvánossághoz: „Miért közlöm ezt a fájó helyzetet veletek, Kedves Híveim? Nem azért, hogy a gyűlölet lángra lobbanjon bennetek. Elég a gyűlölet már! A szabadságjogok semmibevevésének, a gyengébbekkel való bánásmód kiáltó, vádoló és elrettentő példája ez, amely sorsát magában hordja. Bizonyos, hogy még nem érkezett el az új rend, amely biztosítja a félelemnélküli és nyomormentes életet. A cél inkább az, hogy felébredjen szívetekben az együttérzés és felebaráti szeretet az embertelenség áldozatai iránt, akik nemcsak testvéreitek, de hittestvéreitek is.”¹⁰

Mindszenty József 1946. július 22-én fordult levélben Gyöngyösi János külügyminiszterhez.¹¹ Fölhívta a politikus figyelmét az erőszakos reszlovakizációra, valamint a csehszlovák hatóságok szabad nyelvhasználatot és szabad vallásgyakorlatot sértő intézkedéseire. Levelében javasolta, hogy a csehszlovák állam – a győztes szövetséges nagyhatalmak közbenjárására – engedje át magyarlakta területeit Magyarországnak, ezzel ugyanis egy csapásra megszabadulna a nem kívánt kisebbségtől. Mindszenty szerint: „Így szűnik meg az igazságtalanság az egyik és a szenvedés a másik oldalon, így lesz béke Közép-Európában.”

3715/1946. sz.

Külügyminiszter Úr!

Csehszlovákia a területén levő 750. 000 magyarból 200. 000-et kiutasítással, vagyonlekobzással, internálással, fenyegetéssel arra kényszerített, hogy szlováknak vallják magukat. 400. 000-et pedig hivatalos nyilatkozatok szerint kiűzni szándékozik.

A magyar püspöki kar júl. 21-i értekezletéből mindkét embertelen tény ellen tiltakozik a művelt világ színe előtt és kéri, hogy az önkény tobzódása szűnjék meg azokkal szemben, akik őseikkel a IX. század óta lakják azokat a területeket, és mint emberek birtokosai az emberi jogoknak. Most pedig még a templomokban és tiltják magyar anyanyelvük használatát.

Az, hogy 1938-ban örültek a Magyarországhoz való visszatérésnek, amellyel különben is 90%-ban magyar és összefüggő tömböt alkotnak, nem lehet ma bűnük. Melyik egyén és nép nem örül akkor, ha ősi hazája keblére visszatérhet?

7 MINDSZENTY JÓZSEF: *Hirdettem az igét. Válogatott szentbeszédék és körlevelek. 1944–1975.* Válogatta KÓZI HORVÁTH JÓZSEF. Vaduz, 1982. (a továbbiakban: MINDSZENTY 1982) 76.

8 MINDSZENTY 1982, 76.

9 MINDSZENTY 1982, 76.

10 MINDSZENTY 1982, 78.

Mivel Csehszlovákiának nem kell ez a tömb emberi jogokkal, területestől engedjék vissza a hatalmak Magyarországhoz. Így szűnik meg az igazságtalanság az egyik és a szenvedés a másik oldalon, így lesz béke Közép-Európában.

Hasonló értelemben síkra száll a magyar püspöki kar a régi Magyarország összes lakóinak emberi jogáért.

Fogadja Miniszter Úr őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Esztergom, 1946. július 22.

A magyar katolikus püspöki kar nevében:

Mindszenty József s. k.
bíboros hercegprímás,
esztergomi érsek

A hercegprímás elképzelése, hogy a felvidéki, többségében magyarok által lakott területek kerüljenek Magyarországhoz, nem volt egyedi a magyar politikai életben. A béketárgyalásokat előkészítő 1946. március 6-i pártközi értekezleten a csehszlovák-magyar határral kapcsolatban a kisgazda Auer Pál és a nemzeti parasztpárti Farkas Ferenc a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelését javasolta, ezt azonban mind a kommunisták, mind a szociáldemokraták elutasították. Ezen a megbeszélésen a kisgazdapárti Gyöngyösi azt az álláspontot képviselte, hogy az agresszív csehszlovák nacionalizmusra válaszul Magyarország fogadja be a felvidéki magyarokat, de csak területeikkel együtt. Ha ez a prágai kormánynak nem tetszik, hagyjon föl asszimilációs politikájával. Mivel a külügyminiszter ezen törekvését a munkáspártok (MKP, SZDP) nem támogatták, lemondását kilátásba helyezve távozott az értekezletről.¹²

Végül az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződés értelmében nem történt határmódosítás Magyarország javára, sőt, három magyarországi falu (Dunacsún, Oroszvár, Horvátjárfalu) 43 négyzetkilométernyi területtel Csehszlovákiához került.

A felvidéki magyarok védelmében 1946 novemberében Francis Spellman New York-i érsekhez és Bernard Griffin westminsteri érsekhez fordult táviratban.¹³ Tiltakozását a csehszlovákiai magyarellenes intézkedések ellen 1947. február 5-én megismételte: VI. György angol királynak, Harry S. Truman amerikai elnöknek és Giovanni Battista Montini bíborosnak – a későbbi VI. Pál pápának – írt táviratot a következő szöveggel:

„Mély hódolattal, bizakodó esengéssel terjesztem elő a Csehszlovákia által a két évvel ezelőtt imperiuma alá utalt, közel 652 000 magyarnak kegyetlenül borzalmas üldöztetését. Kollektíve, bírói ítélet nélkül megfosztottak mindenkit emberi jogától, minden vagyonától, anyanyelvű vallás- és kulturális szabadságától. Ezeket a jogokat a nagyhatalmak és az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szentnek és sérthetetlennek deklarálták és tekinté-

11 Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár (Szeged). Balogh István iratai. Jelzet nélkül.

12 ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2000. (a továbbiakban: ROMSICS 2000) 295–303.

13 BALOGH 2002, 114–115.

lyükkel szavatolták. November 16. óta közmunka ürügyével, fegyveres hatalommal deportálják a csecsemőket, aggastyánokat, ágyban fekvő súlyos betegeket, szülő nőket, továbbá önálló kereskedőket, 20–100 holdas önálló kisgazdákat, főiskolát végzett felszentelt papokat az ezeréves szülőföldről 500–600 kilométer távolságra marhaszállító vagonokban béreesszolgálnak. A betegek és a csecsemők közül az úton a húszfokos hidegben sokan megfagynak, elpusztulnak. Az emberiség nevében kérem, hogy amint az Egyház a két évvel ezelőtt lezajlott zsidódeportálás megakadályozásánál közreműködött, méltóztassék az Isten örök törvényeibe és az emberiségbe ütköző deportálás ellen tiltakozó szavát felemelni és százezrek égbekiáltó gyötrelmeit megszüntetni.”¹⁴

Eredménye a táviratnak nem lett. Ez azért sem meglepő, mert az angol külügyminiszter helyettesei a Londonban tárgyaló – Nagy Ferenc kormányfő vezette – magyar delegáció tagjainak 1946. június 21–22-én kifejtették a szövetséges hatalmak álláspontját a csehszlovák és a magyar államhatár, valamint a kitelepítések kérdésében. Az első helyettes kijelentette, hogy az angol kormány elképzelhetetlennek tartja, hogy egy győztes hatalmat (a csehszlovákokat) próbáljon meg rávenni arra, hogy területeiből adjon át egy vesztes országnak (Magyarországnak). Majd hozzátette: „A cseheknek nagyon rossz tapasztalataik vannak a kisebbségeikkel, és ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.”¹⁵ A második helyettes pedig a következőképp fogalmazott: „Őfelsége kormánya München után nincs abban a helyzetben, hogy kiiktassa a cseheket.”¹⁶

A hercegprímás 1947. október 2-án a magyar püspöki kar nevében fordult a katolikus hívekhez. A deportálásokról kiadott pásztorlevélben a főpap ismét a – magyar egyház által elítélt – hitleri zsidóüldözéshez hasonlította a kitelepítéseket: a csehszlovákiai magyarokét éppúgy, mint a magyarországi németekét. Mindkettőt igazságtalannak és csak további nemzetiségi ellentétek kirobbantójának tartotta. Különösen a kitelepítések végrehajtásának durva és erőszakos volta háborította föl.

Tagadta a kollektív felelősség és a kollektív bűnösség elvét, amelyben az isteni íratlan (természeti) és írott (kinyilatkoztatott) törvények megsértését látta. „A magyar püspöki kar körvonalazott alapokon kötelességszerűen már hosszú időn keresztül ismét következetes és kemény küzdelmet folytat a pusztán faji alapon és kollektíve üzött emberüldözéssel szemben. Miként a hitleri időben a zsidókkal történt, most is több, sőt sok-százados lakóhelyükből, otthonukból, vagyonukból kimozdítanak, vándorlásra, nyomorgásra kényszerítenek és kárhóztatnak százezres, sőt milliós tömegeket származásuk és anyanyelvük miatt. Kitelepítésnek nevezik ezt. A béke előmozdításának és biztosításának egyik modern főeszközét vélték feltalálni benne, és kényszerrel életbe léptetik, végrehajtják azt.”¹⁷

A körlevélben a csehszlovákiai kitelepítéseket – „a hazához hű német származásúak”¹⁸ Magyarországról való eltávolítása mellett – „égetően fájó magyar seb”-nek nevezte. „Csehszlovákiában deportálják vagy kiűzik a kereken hétszázézer létszámú magyarságot arról a területről – fogalmazott Mindszenty – ahol őseiben is már közel ezer esztendeig zárt tömbben élt és lakik a Duna fölött és amely terület csak az előző világ-

14 MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Vaduz, 1988, 147–148.

15 ROMSICS 2000, 298.

16 ROMSICS 2000, 298.

17 MINDSZENTY 1982, 161.

18 MINDSZENTY 1982, 161.

háború után, tehát alig negyedszázada nyert az új államalakulathoz odacsatolást. A ki-telepítés, ha mindjárt némi részében kínos állami megegyezés alapján történik is, valójában kiűzés és körülményei sok esetben kegyetlenek. Ez az egyik égetően fájó magyar seb.”¹⁹

A hercegprímásnak a csehszlovákiai magyarság védelmében kifejtett tevékenységének rövid ismertetése és Gyöngyösi Jánoshoz intézett levelének közlése szándékaim szerint újabb adalékokkal támasztja alá Balogh Margit Mindszentyről tett megállapítását: „Megrendültségtől felkorbácsolt hangú beadványokban kért és követelt, válasz híján újból rádörrenve a kormány tagjaira, a józan észérvek mellett az emberi lelkiismeretre és együttérzésre hatva.”²⁰

Mindszenty József határozott kiállása azonban – az ismert politikai viszonyok miatt – pusztába kiáltott szó maradt.

PÉTER MIKLÓS

PRINCE PRIMATE JÓZSEF MINDSZENTY'S LETTER TO FOREIGN MINISTER JÁNOS GYÖNGYÖSI (22 JUNE 1946)

József Mindszenty, cardinal, archbishop of Esztergom, often spoke for human rights, in support for those being persecuted for their religion, mother tongue or nationality. Mindszenty turned to János Gyöngyösi, Foreign Minister in a letter on 22nd June 1946. He drew the politician's attention to the process of aggressive reslovakization, as well as to the measures of the Czechoslovakian authorities aiming at restricting free usage of language and practice of religion. In his letter he suggested that the Czechoslovakian state - with the support of the Allies - should cede the territories inhabited by Hungarian population to Hungary, at the same time stressing the fact that Czechoslovakia could suddenly rid itself of the undesired minority community in this way.

19 MINDSZENTY 1982, 161.

20 BALOGH 2002, 115.



MÉSZÁROS ISTVÁN

KANADAI MINDSZENTY-VONATKOZÁSÚ IRATHAGYATÉK

Mindszenty bíboros életműve egészének tekintetében az 1972–1975. között végzett nyugati lelkipásztori utak bemutatása és elemzése terén észlelhető a legnagyobb hiányosság, jóllehet ez éppen az életmű sajátos betetőzése volt. A közelmúltban fontos segítséget kaptak a kutatók e sokágú téma egyik részletének feldolgozásához.

A HAGYOMÁNYOZÓ

A bíboros kanadai útja szinte minden pillanatának felidézését teszi lehetővé az az irat, kép- és filmanyag, amelyet a Kanadában, Torontóban élő Bácsalmási István nyugalmazott tanügyi főigazgató helyezett el 2005 nyarán a budai ciszterci rendház könyvtárában.

Bácsalmási István fontos szerepet játszott a bíboros 1973. szeptember 18-tól szeptember 28-ig tartó kanadai útjának előkészítésében, szervezésében és lebonyolításában. Ő volt a bíboros személyi tolmácsa és tanácsadója.

Hagyatéka nemcsak a Mindszenty-kutatás szempontjából fontos, hanem az emigrációtörténet, az összmagyarstörténet, a magyar katolikus világgözösség története, a kanadai magyar művelődéstörténet, iskolatörténet, egyesülettörténet, sajtótörténet szempontjából is számos új vonatkozást tartalmaz.

Mindezt jól tükrözi Bácsalmási István *egyéni élettörténete* is. Saját maga erről így számol be:

„Bácsalmáson születtem 1922-ben. Iskoláimat azonban már Budapesten kezdtem, ahová szüleim költöztek jobb állás végett. Az elemi, középiskolát és az egyetemet is ott jártam. Az utóbbit a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági szakán. Sok és szép emlékem van mindegyik iskolámból, így iskoláimra, tanáraimra csak szeretettel gondolok vissza. Egyetemi utolsó évemet a háború fejezte be 1944-ben, noha 1946-ban tettem le utolsó szigorlatomat. Az iskola mellett a cserkészet, a Credo, az egyetemi évek alatt az Americana segített formálni gondolkodásomat, lelkemet, életemet. Az Americana utolsó ifjúsági vezetője voltam 1942-től, a háború és a megváltozott politikai helyzet idején is folytatva, egészen addig, amíg a kommunista párt fel nem oszlatta a katolikus egyesületeket.

Az egyetem »befejezése« után szeptemberben bevonultam s tisztiiskolára kerültem Érsekújvárra. Karácsony előtt tudtuk meg, hogy a tisztiiskolát Németországba viszik. Hosszas

töprengés után úgy határoztam, hogy én nem megyek és visszaszöktem Budapestre. Akkor az emericánás kapcsolatokon keresztül már ismertem az ellenállási mozgalmak különböző csoportjaiból némelyet, személyeket (Szekfü Gyula, Pálffy József), és sikeresen Budapestre érve, egy »katonai« ellenállási csoporthoz osztottak be. Az Emericana Ház lett ennek a csoportnak a főhadiszállása. Feladataink közé tartozott fiatal középiskolásokat, egyetemistákat gyakorlatokra »besorozni« (ezzel menteni őket attól, hogy a németek utcai harcokra használják őket); nyilas karszalagosoktól letartóztatott katonaszökevényeket kiszabadítani; elhagyott vagy elrejtett fegyvereket összegyűjteni; sőt a németek által »lefoglalt« mentőautókat a kórházat számára visszavinni. Meglepően sikeres volt akkor az ilyesmi, némelykor éppen német segítséggel. Meggyőződésem volt, hogy tevékenységünket a legitim budapesti magyar katonai vezetés jól ismerte. Egyenruhámat az orosz megszállás első napján tettem le.

A bekövetkezett és mind rosszabbodó politikai változások lehetetlenné tették, hogy az egyetemmel kapcsolatban maradhassak (főleg Czettler Jenő professzor eltávolítása után), de sikerült elhelyezkednem a Magyar Általános Hitelbanknál, majd annak államosítása után egyik volt leányvállalatánál, a Magyar Tőgazdaságnál. Ez volt a munkahelyem, amikor el kellett hagynom Magyarországot 1949 januárjában.

Az 1945–1949-es évek voltak azok, amikor a náci-nyilas ellenes mozgalomból az alakuló keresztény politika felé húzódtam s részt vettem azokban az eseményekben, amelyek Pálffy József törekvéseihez fűződtek. A megszállást követően szerettük volna az Emericánát is újra indítani, az önként vállalt s a németek elleni tiltakozásul elrendelt »szünet« után. Meglátogattam egyetemi csoportjainkat, ez a munka – és alighanem a Néppártnál végzett feladatok is – felhívták rám a politikai rendőrség figyelmét, a Népszavában megjelent személyi támadás után. Beidéztek az Andrássy út 60-ba. Pár órás kihallgatás után nagy meglepetésemre elbocsátottak. A beidézés azonban rövidesen megismétlődött, de még nagyobb meglepetésemre ez a beidézés »érvénytelen« volt. Be sem engedtek az épületbe. De félve a következményektől, követeltem, hogy engedjenek be. Micsoda látvány lehetett! Valaki követeli, hogy engedjék be az Andrássy út 60-ba. Hála Istennek, a rendőr csak kinevetett, de nem engedett.

Még a Hitelbanknál dolgoztam, amikor minden ésszerű érv ellenére menyasszonyommal, Dél Klárával úgy határoztunk, hogy minél előbb megesküszünk. A teljes bizonytalanság volt a mi ellenérvünk. Mivel Klára békéscsabai lány volt, az esküvőnk Békéscsabán volt 1946. szeptember 29-én. Első gyermekünk (István) 1948. augusztus 20-án született Budapesten.

Ebben az időben bizonyára sokunk életében volt érezhető, kimutatható a katolikus-üldözés, a Bíboros elleni hadjárat hatása. Matheovics Ferenc és Zoltán Pál képviselők segítése után én is olyan helyzetbe kerültem, hogy mennem kellett. Amerikai segítséggel 1949. január végén jutottam ki Bécsbe s napokon keresztül a Pázmáneumban lakhattam. Bécsben vártam be feleségemet és hathónapos kisfiamat, akiket egy Bécsből küldött ember »lopott át« a határon. Bécsből már együtt mentünk a szabad nyugatra, a francia megszállta Innsbruckba, ahol rövidesen prefektusa lettem a menekült magyar diákok részére létesített s a Vatikán segítségével fenntartott kollégiumnak, ahol feleségem főzött a diákok számára.

Az 1951-i osztrák békeszerződésben előírták a hivatalos menekültszervezetek feloszlását, s mert a kollégium áthelyezése nem sikerült, úgy határoztunk, hogy elhagyjuk Európát, s odamegyünk, ahol befogadnak. Akkor már második gyermekünk is megszületett (Klára, 1950). Slachta Margit segítségével, aki meghívót küldött, a család együtt mehetett Kanadába. 1951. augusztus 4-én érkeztünk Halifaxba, három nap múlva vonattal Hamiltonba, a

Szürke Nővérek székházába. Az ő jótetteik története egy az emigráció történetével. Érkezésünk napján mindjárt a »dohányba« mentem dolgozni, de leromlott fizikai állapotom miatt egy napot is alig tudtam végigdolgozni. A tulajdonos két teljes napibért fizetett, nehogy ott haljak meg, inkább menjek el. A helyzet jó volt Kanadában, s két nap múlva már egy fizikailag kevésbé megerőltető munkát kaptam Toronto egyik repülőgépgyárában. A következő hét évben ott dolgoztam.

Ettől kezdve a torontói Szent Erzsébet Egyházközség tagjaként részt vettem a plébánia által rendezett egyházi és társadalmi életben, munkában. A hétvégi magyar iskola, illetve az iskolaszék vezetője lettem. Sokféleképpen tevékenykedtem a magyar menekültek életében, írtam az emigrációs magyar újságokba, előadásokat tartottam stb. Annak ellenére, hogy Torontóból 1958-ban elkerültem, a Szent Erzsébet plébánia fizető tagja maradtam s vagyok ma is.

Péter (1952) és Erzsébet (1954) megszületése után mind többet gondolkodtunk azon, hogy vissza kellene menni tanítani. Ezért jelentkeztem a torontói egyetemen, hogy tanári diplomát szerezzek. Felvettek s sikeres vizsga után a következő szeptemberben már »ideiglenesen« taníthattam. Torontótól nem messze, mintegy 65 km-re levő Bradford középiskolájában kaptam állást. Odaköltöztünk s ott született János fiunk (1959). Ekkor sikerült szüleit is kihozatni.

Három évig tanítottam fizikát, biológiát Brandford-ban, majd iskolát változtattam, s itt – Bayview-ben – négy év után igazgatóhelyettes lettem, majd igazgató a Thornlea nevű középiskolában.

Kanada egyik legjelentősebb »állama«, tartománya: Ontario. Ennek iskolarendszerében, tananyagában a nagy bevándorlás miatt változások sora indult el. Én magam minden év nyarat valamelyik ontariói egyetemen töltöttem s tanultam. A változások új lehetőséget is adtak. Bekapcsolódtam a Nevelésügyi Minisztérium tananyagának újjászervezésébe és minden hétvégén Ontario iskoláit jártam és tanfolyamokat tartottam az új tananyagról, tanításmódokról, lehetőségekről a fejlődni akaró tanárok részére. A Minisztérium által megindított televízió-program keretében Tananyagfejlesztés címen anyagokat is készítettem; nevem mind szélesebb körben ismert és elfogadott lett.

Amikor az új, megyei iskolaszékek kifejlesztésének ideje elérkezett, az egyik megye – York Region – tanügyi főigazgatójává neveztek ki. Felelősségem volt a megyében a tanári továbbképzés, a tananyag fejlesztése, a tanári kutatások irányítása, de az iskolák építése, illetve tervezésének felügyelete is rám tartozott (1969).

Néhány évvel később az iskolaszék »kölcson adott« két évre (1971–73) az ontariói Minisztériumnak a nevelésügy költségeinek vizsgálatára kiküldött bizottság mellé mint tananyagszakértőt. Négy napot dolgoztam ott minden héten, és esténként, valamint az ötödik napon eredeti iskolai beosztásomban.

Mint főigazgató nemcsak magam írtam szakcikkeket, tartottam előadásokat a hozzám tartozó témákról, de lehetővé tettem tanáraink számára is a szakirodalmi tevékenységet az általam indított, kéthetenként megjelenő és az Iskolaszék által kiadott szaklapokban, évkönyvekben. Tanárok által összeállított s továbbfejlesztett tananyagok sorozatát adtuk ki s terjesztettük. Ezen túlmenően rendszeresítettük a hétvégi találkozókat a szaktanárok és élvonalbeli, ismert tudósok, művészek között, amely igen kellemes formája lett a tanári továbbképzésnek.

Többször volt alkalmam nemzetközi konferenciákon (Japán, Korea, Brazília) részt venni s előadást tartani, valamint más országok (skandináv államok, Kína) tanügyi szervezeteit a helyszínen tanulmányozni.

Közben szobrászatra is jutott valamennyi időm. Varga Ferenc szobrászművésztől, igen jó barátomtól tanultam. A kanadai magyar művészek által 2000-ben Budapesten rendezett kiállításon is szerepeltek munkáim.

A fizikai távolság ellenére, amikor lehetőségem volt, be tudtam kapcsolódni az emigráció munkájába. Így volt 1973-ban is, amikor Mindszenty bíboros Kanadába jött és meglátogatta a nagyobb magyar településeket. Az a kitüntetés ért, hogy Torontótól nyugatra kíséretében lehettem és beszámolókat is küldhettem az emigrációs újságoknak. Az Iskolaszék külön határozatban tette ezt lehetővé és egy hétre felmentett minden kötelezettségem alól.

1986-ban mentem nyugdíjba. Öt gyermekünk mind elvégezte az egyetemet; 16 unokánk van, illetve hárommal több, számítva egy új férjet és a két feleséget.

Kilworthy (Kanada), 2005. szeptember 15.¹

EZERÉVES ÉVFORDULÓ

Az 1970-es évek elején volt ezer éve – millenniuma – annak, hogy elkezdődött a Kárpát-medencei magyarság szervezett kereszténnyé térítése: ekkor történt Géza fejedelem és családja megkeresztelkedése. (Hasonló jubileumra került sor ekkor a lengyeleknél és a cseheknél is.)

A magyarországi egyházi vezetők a jubileum időpontját *Szent István születési, egyben megkeresztelési évéhez* kívánták kapcsolni. Első királyunk – a modern történettudomány szerint – 969–975 között, *legvalószínűbben 973-ban született*. A püspöki kar elnöke, Ijjas József kalocsai érsek a Szent István Társulat 1969. június 18-i közgyűlésén bejelentette, hogy Magyarországon az ünnepi jubileumi esztendő 1972-ben lesz.

A budapesti kommunista pártközpontban azonban másként határoztak. 1970-ben ugyanis nagyszabású politikai ünnepség-sorozatban kívánták megünnepelni az 1945-i „felszabadulás” 25. évfordulóját; ebbe vonták be az állami és a katolikus egyházi vezetők között 1950-ben kötött „megállapodás” 20., valamint a kommunistaszimpatizáns békepapszervezet megindításának ugyancsak 20. évfordulóját.

Ezért a magyar egyház jubileumát is 1970-re tetették; a magyar kereszténység milleniumáról való megemlékezést nem engedélyezték, viszont Szent István jubileumához hozzájárultak, ha ezt 1970-ben tartják. Így is történt Magyarországon.²

1 Bácsalmási István neve számos helyen szerepel a hazai szakirodalomban. A második világháború utáni első, 1945. május 24-én tartott magyar katolikus püspökkari értekezleten szóba került „dr. Váczi Gyula székesfővárosi tanácsjegyző és Bácsalmási István mezőgazdásznak, az Emericana ifjúsági vezetőjének közös emlékirata is, amely módszer, ütem- és személyi változásokat sürget (a magyar katolikus egyházi vezetésben)”. *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei. 1945–1948.* Szerk. BEKE MARGIT. Köln-Bp. 1996. 37. – Mindszenty bíboros Bácsalmásinak írt három leveléből közöl részleteket: *Mindszenty-leveleskönyv. Gondolatok a bíboros leveleiből. 1938–1975.* Szerk. MÉSZÁROS ISTVÁN. Bp. 1997, 469., 471., 492. sz. – Bácsalmási Istvánt többször említi könyvében Mészáros Tibor, aki a bíboros egyik kísérelője volt kanadai útján. A száműzött bíboros szolgálatában. Abaliget 2000, 41–69. – Bácsalmási István cikke: A torontói Szent Erzsébet rózsái. Új Ember 1995. augusztus 6. Egy mondata: „A magyar menekültek ügyén túl Kanada lakossága akkor figyelt fel igazán a kanadai magyarokra, amikor 1973-ban megrendezték az ezredéves magyar kereszténység ünnepsorozatát és Mindszenty bíboros Kanadában körutat tett.”

2 Az eseménytörténet részletesen: MÉSZÁROS ISTVÁN: *Kimaradt tananyag.* II. Bp. 1994, 204–213.

Az emigrációs magyar katolikusok azonban kitartottak az eredeti terv mellett és világszerte 1973-ban ünnepelték a magyarság megkeresztelkedése kezdetének ezer esztendő jubileumát.

Számos megemlékező ünnepséget, rendezvényt, találkozót tartott Kanadában is a katolikus magyarság, amelyek csúcspontja Mindszenty bíboros lelkipásztori látogatása volt.³

A helyi magyar szervezetek kezdeményezésére és kérésére ugyanis a kanadai püspöki kar – egyetértésben a világi-politikai hatóságokkal – meghívta az ekkor Bécsben élő bíborost, aki a meghívást elfogadta. Ez volt 1971 utáni első hosszabb, távolabbi országba, Európán kívüli területre tett főpásztori szolgálata.

S a kanadai magyar vezetők megfogalmazták és közzétették a felhívást: „Tegyük hitvallást ezeréves kereszténységünkről Mindszenty hercegprímásunkkal együtt!”

A 82-dik életévében járó bíboros repülőgépe 1973. szeptember 18-án indult el Bécsből s még aznap délután landolt Montreal repülőterén. Két napot töltött itt. Útja ezután végigvezetett a hatalmas ország területén Quebec-től a Csendes Óceánig. Szeptember 21–22–23-án Torontóban tartózkodott; azután Winnipeg következett szeptember 24–25-én, majd Calgary szeptember 26-án, végül a legnyugatibb határszélen Vancouver szeptember 27–28-án.

Bácsalmási István iratanyaga alapján *plastikusan megeleveníthető a kanadai út egésze és minden részlete.*

Itt vannak az előkészületek, a tervezés és szervezés, a lebonyolítás iratai; pontos dátumok, helyek, személyek, teendők, események dokumentumai, az ünnepségek, rendezvények intézkedési útmutatói attól kezdve, hogy ki kinek az autójába szálljon be, hol álljanak a cserkészek, ki adja át a virágcsokrot; a hangverseny műsora, mi a díszvacsora menüje s a többi hasonló.

Különleges értéke a hagyatéknek a látogatással kapcsolatos újságcikkek gyűjteménye. Innen is, akárcsak az iratokból, pontosan feltárhatók a vendéglátók köszöntő beszédei, Mindszenty válaszai és prédikációi, valamint a sajtókonferenciák anyaga. Segítségükkel „megérzékeltethető” az utazás lényege: Mindszenty találkozása a kanadai magyarsággal; Mindszenty hatása a meghívókra; s azok hatása a meghívottra. Az újságok pontosan tükrözik a helyi közvélemény megnyilatkozásait Mindszenty személyéről, életéről, tevékenységéről; azt, hogy Mindszenty kanadai jelenléte nagy tömegeket mozgott meg, nagy tömegeket gondolkodtatott el keresztény hitükről és magyarságukról.

Bácsalmási István a legszélesebb körből gyűjtötte össze a kanadai újságcikkeket. Egyrészt az angol nyelvű lapokból, a következőkből: The Sun, The Sunday, Sun News, The Globe and Mail, The Tribune, The Toronto Star, The Toronto Sun, Winnipeg Tribune, Winnipeg Free Press, The Calgary Herald, The Albertan, The Vancouver Sun, The Columbian.

Azután magyar lapokból: Magyar Élet, Kanadai Magyarság, Kanadai Magyar Újság; valamint más nyelvűekből: Courier Toronto (német), O Journal Portugues (portugál), Nase Hlasy (szlovák).

Végül hatalmas hozzájárulás a Mindszenty-ikonográfiához – túl a gyűjtött újságok képanyagán – a gyűjtemény diakép- és filmanyaga.

3 Kanadáról és katolikus egyházáról ld. *Magyar Katolikus Lexikon*. VI. Bp., 2003, 118–119.

Írásos jegyzék alapján pontosan azonosíthatók a 98 darab diakép témái; ezek mindegyik meglátogatott nagyváros ünnepeit felidézik. S ezek mellett egy teljességre törekvő hangos mozgófilm a lelkipásztori látogatás egészéről ad részletes képi tudósítást.⁴

E képanyag szakszerű feldolgozása ugyancsak fontos feladat.

NÉHÁNY SZEMELVÉNY

A meglátogatott öt metropolis egy-egy kanadai tartomány ("állam") fővárosa: Quebec (Montreal), Ontario (Torontó), Manitoba (Winnipeg), Alberta (Calgary), British Columbia (Vancouver).

A torontói Kanadai Magyarok Szövetsége terjedelmes tájékoztatást fogalmazott a bíboros útját Bécsben előkészítők számára. Részlete:

„Ontario tartomány mintegy 60.000 főnyi magyarsága már mintegy egy év óta készül az ezeréves magyar kereszténység megünneplésére. Vannak, akik több mint 500 kilométer távolságról jönnek Torontóba, hogy együtt hódolhassanak ennek a nagy évfordulónak és hogy személyesen láthassák Őeminenciáját.

Előkészületeink folyamán az elmúlt év alatt nemcsak a szentistváni hagyományokat domborítottuk ki, hanem a magyar kereszténység hatalmas szellemi, erkölcsi és kulturális teljesítményeit is az elmúlt ezer év folyamán.

A kanadai és különösen a torontói magyarság – amióta Kanadába telepedett – igen nagy életerőről és ezeréves hagyományaihoz való hűséges ragaszkodásáról tett tanúságot. Toronto ma a szabad világbeli magyarság egyik legnagyobb szellemi központja.

Az itteni magyar egyházak szilárd alapokon állnak és erősebbek, mint valaha. A többi magyar intézmény és egyesületek fejlettek és jól meggyökerezettek. A magyar élet virágzik Kanadaszerte, de különösen Ontarióban.

A magyarányú szervező munka folyamán az elmúlt évben, néhány jelentéktelen disszidens hangon kívül, az itteni magyarság teljes erővel a szervező bizottság mögött állt és annak munkáját támogatta. Kanadai részről mind egyházi, mind világi vonalon a legnagyobb megértést és a legmelegebb együttműködést tapasztaltuk munkánkban ünnepeink megrendezése folyamán.

A kanadai magyarság magyarságtudata erős, de ugyanakkor erős benne a ragaszkodás Kanadához is, amely igen sok magyarnak adott új hazát és biztosított jó megélhetést. Ezért kialakult itt egy különleges kanadai magyarságtudat, amelyben – sajnos – a kanadai rész az idő múltával mindig erősebb lesz...”

Részlet az utolsó állomásról, *British Columbia tartományról nyújtott összefoglaló tájékoztatóból*:

„British Columbia, mint a neve mondja, angol gondolkodású. NDP szocialista kormány. A lakosság legnagyobb része Vancouver metropolisban, pár kisebb városban. Katolikusok talán 10 %-át teszik a lakosságnak. Nincs semmi (állami) segítsége a katolikus iskoláknak, elemi iskoláknak sem. Nagyon kényes kérdés, úgyszintén a szociális politika. Érsek James F. Carney, jóakarátú felénk (magyarok felé). Itt marad a bíboros látogatásánál, pedig nagyon fontos egyházmegyei ügyet kellene ugyanakkor elintéznie

4 E diakép- és filmanyagot Calgary magyarjai készítették és küldték el Bácsalmási Istvánnak.

Rómában. Kb. 120.000 katolikus van az egyházmegyében (= a tartományban); egyházmegyés papok száma 81. szerzetespapoké 97. plébánia: 67. Katolikus iskolák fenntartása nagyon nagy teher, egyáltalán nincs állami támogatás. Politikai téren is vigyázni kell (templomok adóztatásáról is szó van).

A magyarok temploma a vancouveri Magyarok Nagyasszonya-templom. 1961 őszén vették a protestánsoktól 5.000 dollár befizetésével, 40.000 dollárért. Egyesületek: Férfi Társulat, Nőszövetség, cserkészlet: magyar iskola, hittan-tanítás. Kb. 250 család rendszeres tagja a plébániának. Karácsonykor stb. sokkal többen jönnek.

British Columbia tartományban a magyarok száma kb. 8.000, Vancouverben 4.000. Református gyülekezet, Magyar Társas Kör, MHBK. Az egyesületek között nagyon jó összhang és közös munka van. A kis magyar végvár szépen dolgozik együtt.”

1973. október 2-án, Mindszenty látogatása után, *Bácsalmási István feljegyzést készített a bíboros számára. Részletei:*

„.....minden tartományban távoli városokból és lakótelepekről jöttek magyarok az ünnepekre. A magyarság széles rétegei – minden vallási és egyéb különbségektől függetlenül – képviselve voltak. Ez komoly erőforrás lehet a magyar jövőnek Kanadában. Mindenütt sok példája mutatkozott annak is, hogy a magyarok, a magyar származású kanadaiak Kanada iránti hűségüket a magyarsághoz való hűségre építették. Ez igen helyesen van így, mert az igazi magyar értékek csak akkor válnak értékessé Kanada számára is, ha azokat hűségesen megőrizzük, a fiatalok átveszik és a többi kanadai polgár számára is átadják.”

„Kétségtelen, hogy egyetlen magyar emigrációnak sem volt olyan lehetősége, hogy magyarnak maradjon és munkájában sikeres legyen, mint Kanadában a mai emigrációnak. Kanada elismeri a nemzetiségi értékeket, azokat támogatja és így a siker csak az összefogáson és a magyarok belső erején múlik. Hogy ez a siker teljes legyen, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mindenkinek tanulmányozni kell azokat a körülményeket, amelyek között élnek és dolgoznak. Az egyesületek, mozgalmak, melyek e munkáért és a fiataloknak a magyarsághoz való kapcsolásáért felelősek, arra kell vigyázzanak, hogy meg ne rekedjenek a múltra való emlékezésnél. A múlt soha vissza nem tér és csak azok a népek, társadalmi rétegek és intézmények maradnak életben, amelyek alkalmazkodni és váltani tudnak anélkül, hogy igaz értékeiket és jellegüket elvesztenék. A keresztény magyar milleniumnak is csak akkor lesz folytatása itt, ha (a kanadai magyarság) mind keresztény, mind magyar értékeiben része marad a megújuló világnak.”

A főpásztori látogatás azt mutatta, hogy „megvan a lehetősége annak, hogy a kanadai magyarok egymás iránti szeretettel és jóindulattal megvizsgálják mindazokat a lehetőségeket és az esetleges változtatásokat, amelyek a magyar fiatalokat a magyarság gondolatának, a magyarság családjának szerves részévé teszik, segítik, hogy hitükhöz hűséges emberek maradjanak és így Kanada számára is még értékesebb polgárokká legyenek.”

A TISZTELET MEGNYILVÁNULÁSA

Az újságcikkeket olvasva, a mindenütt szokásos újságírói frázisok, a vendégváró lelkes-érzelmes hangvétel mögül felsejlik *nem csupán a várankozás és érdeklődés*, de a magyar bíboros iránti *őszinte tisztelet és nagyrabecsülés*, sőt a *szeretet* érzése is.

A Kanadai Magyarság 1973. szeptember 15-i vezércikkének első és utolsó bekezdése:

„Mindszenty József hercegprímásról, »az emberről«, nemrégiben angol nyelvű könyv jelent meg, melyről lapunk hasábjain néhány héttel ezelőtt beszámoltunk.⁵ Mi magyarok abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Mindszenty Józsefet, a modern magyar történelem legendás hősét közelebbről ismerjük. Világító fátyla ő a magyarság történelmi horizontján, aki életszentségével, törhetetlen, meg nem alkuvó jellemével példaképe minden magyarnak, katolikusnak, protestánsnak egyaránt.”

„Köszönjük Mindszenty József hercegprímásunknak legújabb áldozatát, hogy ezt a fárasztó utat vállalta értünk, hogy találkozzék velünk és lelkünkkel, Valamennyien örömmel tekintünk prímás urunk látogatása elé, mely számkivetett emigrációs életünk legnagyobb élményének ígérkezik.”

Mindszenty bíborost mind az öt városban üdvözölte a helyi tartomány kormányzója, helyi miniszterelnöke, a város polgármestere vagy ezek képviselője. Közvetlen vendéglátója mindenütt a helyi érsek – egyikük bíboros – volt; a helyi magyar szervezetek gondoskodtak az események megrendezéséről. A bíboros a legtöbb időt a helyi magyarok között töltötte, akiknek jó része messze vidékről érkezett az ünnepségekre.

Az ottani szokások szerint elmaradhatatlan volt mindenütt a bankett, a vacsora; volt csarnokban, nagyteremben tartott ünnepély, beszédekkel, szavalatokkal, ének- és zeneszámokkal; és tévéinterjúk; voltak koszorúzások 56-os magyar hősi emlékműveknél.

De a legfőbb esemény mindenütt a magyarok templomában mondott magyar nyelvű, s a város katedrálisában bemutatott latin szentmise volt, magyar és angol nyelvű prédikációval. (Mindszenty angol nyelvű beszédekét is mondott.)

Figyelemreméltó, hogy Mindszenty üdvözlésére mindenütt megjelentek a magyar protestáns gyülekezetek lelkészei, más vezetői és népes küldöttségei is; a bíboros külön köszöntötte őket s beszélgetett velük. De az anglikánokkal is baráti kapcsolatba került.

Jól tudjuk: a nyugati magyar emigráció – sokféle ok miatt – sokféleképpen megosztott volt, különféle törésvonalak mentén. Ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) az egység szimbólumát látta benne sok kanadai magyar. Ezt fejezte ki a Kanadai Magyarság cikkírója a szeptember 22-i számban:

„Nagy napjai lesznek a közeljövőben a kanadai magyarságnak. Mindszenty József mártír bíboros, Magyarország hercegprímása látogat ide, aki számunkra a szabadulás reményét hozza. Egész Kanada magyarsága, felekezeti különbség nélkül már napok óta készül erre a hatalmas eseményre, ami az emigráció történelmében fordulópontot jelenthet. A bíboros hercegprímás személye összeköti és összefűzi azokat a magyarokat,

5 „Mindszenty the Man”, írta – Vecsey József visszaemlékezései alapján – Phyllis Schlafly: megjelent 1973-ban St.Louis-ban, a Cardinal Mindszenty Foundation kiadásában. A Kanadai Magyarság róla szóló ismertetésének szerzője Vaszary Rózsa, a lap 1973. augusztus 18-i számában olvasható a recenzió.

akik eddig kicsinyes okokból, vagy csupán személyi antipátiából nem voltak hajlandók részt venni az egységes magyar emigrációs élet szervezésében. Mindszenty bíboros hercegprímás látogatása nagy ajándék számunkra és köszönjük a jó Istennek, hogy megengedte, hogy ez a magas korú főpap, mint az ő küldötte, megjelenhet közöttünk.”

* * *

Sok szempontból érdemes felidézni a mindegyik városban a helyiek által igényelt *sajtókonferenciák* szövegeit. Elsősorban azért, mert belőlük megtudható, hogy ekkor, 1973 szeptemberében főként mi érdekelte a kanadai közvéleményt, az azt képviselő írott és elektromos média képviselőit.

Torontóban szeptember 21-én *Mindszenty bevezetőjével* kezdődött a sajtótájékoztató. Részlete:

„Örvendek, hogy meghívást kaptam Kanadába és ellátogathattam ebbe a vendégszerető országba, amely annyi tízezer menekült magyarnak nyújt új hazát. Örvendek a meghívásnak azért is, mert alkalmam nyílik az ezeréves magyar kereszténységünk megünneplésekor is hangoztatni a már feledésbe merülő igazságot, hogy Közép-Európa nem Kelet-Európa! A diplomatáknak nincs joguk olyan súlyos földrajzi hibát elkövetni, hogy Közép-Európát, és benne egy olyan történelmileg, kulturálisan, a kereszténység ezer szálával a Nyugathoz tartozó országot, mind Magyarország, egyszerűen a Kelethez csatolják. Hivatásomnak tartom, hogy a világ lelkiismeretéhez szóljak minden alkalommal és felhívjam a világ közvéleményének figyelmét arra, hogy Magyarország a maga évezredek véraldozatával mint Nyugat védője a Kelet megújuló támadásaival szemben olyan érdemeket szerzett, amelyekről megfélemedezni a legnagyobb hálátlanság volna a Nyugat részéről...”

Majd jöttek a kérdések. Változott-e véleménye a kommunizmusról az elmúlt évtizedek alatt? „Nem, ellenkezőleg: még inkább erősödött az a meggyőződés, hogy a kommunizmus a legnagyobb veszélyt jelenti a kereszténységre és hazámra. 1945 óta újra és újra bebizonyították az események, a tények.”

Vajon visszakövetelte-e az elvett egyházi nagybirtokokat? „Mi magyar püspökök, nem voltunk a földreform ellen. Csak a módot kifogásoltuk, ahogy a földreformot végrehajtották. A magyar földreform vége az lett, hogy még a kisgazdától is elrabolták földjüket és bekényszerítették őket a kolhozokba. Én és püspöktársaim csak az egyházi intézmények kártalanítását kértük, amit a kommunista kormány meg is ígért, de soha nem teljesített. Szó sem volt arról, hogy az egyházi földeket követeltük volna vissza! Megrálgalmaztak azzal is, hogy az 1956-os forradalom idején, kiszabadulásom után tartott rádióbeszédemben újra követeltem az egyházi birtokok visszaadását. Ez is hazugság: csak azt kértem, hogy az egyházi intézmények jogtalanul elvett épületeit adják vissza, a földekről szó sem volt.”

Mi a helyzet a *kommunista bíróság előtt tett beismerő vallomással?* „...a kommunista bíróság nem tanúk, tények alapján hozza meg ítéleteit, mint itt Nyugaton, hanem felsőbb parancsra. Amit célul kitűztek, hogy mit akarnak a vádlottból kicsikarni, azt minden aljas eszköz bevezetésével el is érik...”

Többször kijelentette: *megbocsát ellenségeinek. Ez vonatkozik a kommunistákra is?* „Igen, minden ellenségemnek megbocsátok. De ez nem jelenti, hogy életem utolsó percéig ne harcoljak a kommunista rendszer ellen, a nemzetemet és a kereszténységet el-

nyomó zsarnokság ellen. Az ellenségeimnek személy szerint megbocsátok, de a kommunista rendszernek soha!”

E részletek a Magyar Élet október 6-i tudósításából valók; néhány idézet a Kanadai Magyarság szeptember 29-i számából:

A torontói sajtókonferencián Mindszenty bíboros „hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok kormányától több ízben levélbeli biztosítékot kapott, hogy a *Szent Koronát* nem adják vissza a kommunista magyar kormánynak. Jövő évben megjelenő emlékirataival kapcsolatban megjegyezte, hogy ha van is egyezmény a Vatikán és a budapesti kormány között arról, hogy nem politizálhat, amit ő mond és ír, az nem politika, hanem a keresztény erkölcs védelme az ateista materializmussal szemben.” („Sem szóban, sem írásban nem politizálok, hanem erkölcsi elveket, örök emberi jogokat védek és hirdetek. Ez szent hivatásom. A kommunista kormány felfogásával, amely minden megnyilatkozásomban politikát lát, nem törődöm.”)

„Végtelen örömmel láttuk – írta a riporter-, hogy az agg főpap milyen friss szellemi erővel rendelkezik és milyen változatlanul elszánt védője annak a kereszténységnek, amelynek most ezeresztendős fennállását ünneplik a magyarok. Mi hősnak és mártírnak tartjuk az agg főpapot, de amikor ez a kérdés felmerült, azt válaszolta: *»Hős nem vagyok, mert sok ezren végigmentek mindazon, amin én; mártír pedig nem lehetek, mert – Isten kegyelméből – még élek.«*”

A Magyar Életben cikksorozatban számolt be Bácsalmási István – „Millennium Torontótól nyugatra” címmel – a bíboros útjáról. Záró bekezdése az október 27-i számban:

„A magyarok és a kanadaiak – vallási és politikai különbségektől függetlenül – jöttek üdvözölni Magyarországi bíboros primását. Katolikusok székesegyházaiban, templomaiban, szentleckét olvasó protestáns lelkészek testvéri szeretetén, presbiterek üdvözlő szavain éppen úgy, mint az anglikán érsek békecsókján át *tanúi lehetünk nemcsak minden magyar, de más nyelvű kanadai nagy tiszteletének Bíborosunk iránt.* Nagy kitüntetésben volt részünk, hogy eljött hozzánk.”

* * *

Az kétségtelen, hogy ekkor aligha volt magát magának, illetve magyar származásúnak valló ember Kanadában, akihez nem jutott volna el a tömegkommunikáció – újságok, tévé, és rádióadók – útján az öt „élőben” hallgató tömegeknek személyesen hirdetett üzenete: *Védjétek, őriztétek, adjátok tovább gyermekeiteknek keresztény hiteteket és magyarságotokat!*

S az is kétségtelen, hogy a kanadai magyarok, magyar származásúak egészének nagyobbik részében *legalább a látogatás néhány napjára létrejött az egység*, éppen Mindszenty hatására. De sokakban élt a nagyobb remény. „Hisszük, hogy a Mindszenty bíboros lelkéből áradó szellem továbbra is egységesíti sorainkat” – ahogyan a Magyar Élet október 6-i beszámolójának végén olvasható.

Néhány helyi érdekesség.

A torontói konferenciacsarnokban, „a *Queen Elisabeth* épületében három ezer ülőhely van. Kérjük az érdeklődőket, hogy idejében jelentsék be jegyigényüket a Szent Erzsébet plébánián. Az ülőhely ára 3 dollár. Állóhelyeket a helyszínen lehet kapni 1 dollár áron.” (Kanadai Magyarság 1973. szeptember 22.)

A Magyar Élet október 27-i számából, illetve Bácsalmási István kéziratából: „A Calgary ünnepség nagyszerűségét talán az esti szentmise körülményei jellemzik a legjobban. Alberta (tartomány) érsekei és püspökei mind megjelentek tisztelegni a Kardinális Úrnál s természetesen részt vettek az esti szentmisén a katedrálisban. A felvonulás pompáját a magas egyházi méltóságok díszte, a Kolumbusz Lovagok egyenruhája, a cserkészek csapata mellett egy díszes indián küldöttség tette igazán felejthetlenné. Jellegzetes indián arcok, férfiak és nők teljes díszben, fehér bőrruhában gyönyörű gyöngyhímzéssel, hatalmas tollas fejdísszel méltó képviselői voltak az ősi Kanadának. A szentmisében a felajánlás előtt, amikor az ostyát és a bort a hívők nevében s képviselőjében a miséző bíboroshoz vitték, a menetet az indián főnök zárta be, kezében *egy békepipával*, ajándékként a Kardinális Úrnak, amelyet indián nyelvű köszöntő kíséretében adott át.” (Bácsalmási István diákép-sorozatában több kép örökíti meg a jelenetet.)

Részlet az Edmonton-ban (Alberta) lakó Noel Péter 1973. november 7-én kelt, Bácsalmási Istvánhoz írt leveléből:

„Szabadságharcos vagyok, 1956-ban kétszer vettem részt a műegyetemi rohamzászlóaljban, fegyveres harcban a szovjetek ellen. Mindszenty hercegprímást különösen tiszteltem az egyenes kiállásáért. Mint a műegyetemi katolikus egyházközség volt tagja, Mindszenty minden megjelenésén részt vettem és rendkívül büszke vagyok arra, hogy hercegprímásunk megismert Calgary-ban.”

'A Mindszenty-fogadásról van egy 1 órási ½ inches videotapem, amelyről egy jó félórás tapot lehet készíteni. Az itteni MEETA televíziós lab-on keresztül próbáljuk megcsinálni az editiót. Mihelyt a tape megvan, jelentkezem. Esetleg itt csinálunk egy másolatot és azt küldjük el. Ha akarjátok, Ti is annyi másolatot csinálhattok róla, amennyit akartok.”

És még egy információ ugyanebből a levélből: „Az itteni UNACEB alelnöke és a hírosztály elnöke vagyok. A fegyveres erők kadettjaival sokat foglalkozom és a UNACEB-en keresztül megszerveztem a Cadett Communication Center-t. Cadettek videotapezték Mindszentyt és ők vették hangszalagra is a beszédet. Egy kópiát a MKCSBK-nál találsz az Etobicokeban. Van egy nemzetközi lapunk, amelyik a következő számában egy hosszú cikket fényképekkel közöl a Calgary-i Mindszenty-fogadásról. Ez a lap a világ minden részére elmegy és még Magyarországra is bekerül az ottani ENSZ-bizottságon keresztül.”

KRITIKÁK, BÍRÁLATOK

A Kanadai Magyarság október 6-i számában Virágh Anna kritikus hangú cikket írt.

Egyik kifogása: *hosszú volt a Queen Elisabeth Building-ben tartott „ezeréves jubileumi emlékünnepelel”*. „A túlzott szereplési vágy – még ha jószándékú is – káros!” „A több mint két órás műsort le lehetett volna csökkenteni egy órára, hogy ne fárasszuk ki a hercegprímást és a vele egykorú ontariói kormányzót.” „Ugyanakkor köztudomású, hogy rengeteg kanadai honfitársunk érkezett messze távolból, még Amerikából is, hogy találkozzék szeretett főpásztorával, áldását kérje s hogy meghallgassa az ezer éves magyar kereszténység fennállása alkalmából a szabad földön élő magyarokhoz intézett szövegét.”

A műsor egyébként igen magas szintű volt. *Erkel* Hunyadi-nyitányát és *Kodály* Háry-közzenését játszotta a szimfonikus zenekar; 75 tagú énekkar *Kodály* Szent István-énekét, *Bárdos Lajos* „Istené az áldás” kezdetű kórusművét énekelte; a „Nyírségi táncok”-at népes tánckar adta elő, ének- és zenekar kíséretében; elhangzott *Händel* 42-ik zsolttára, végül *Berlioz* Rákóczi-indulója. Közben a kanadai külügyminiszter, az ontariói kormány minisztere, a város egyik vezetője és a torontói érsek mondott rövid köszöntőt. Közreműködtek még a Torontói Magyar Színház művészei is, akik *Sajó Sándor* „Magyar ének” című versciklusát adták elő. Egyébként Mindszenty teljes frissességgel mondta el beszédét e valóban hosszú műsor legvégén.⁶

A cikk másik kifogása már komolyabb: egy csoport „reakciós röpcédulákat” osztogatott a közönség körében, jóllehet az ünnepségen „a Duna-medence testvérnepeinek küldöttségei is részt vettek: szlovák, rutén, horvát testvéreink”, ők is együtt ünnepeltek a magyarokkal. „Van egy óriási sorrendi tévedés, amit egyesek nem vesznek észre. Először a kommunizmust kell legyőzni! Utána majd leülhetünk a kerekasztal mellé baráti tárgyalásra a Duna-medence népeivel.”

* * *

E belső kritika mellett külső bírálat is érte a torontói ünnepséget. A kanadai baloldali magyar emigráció lapja, az *Új Szó* 1973. október 6-i számában cikk jelent meg „Mindszenty kardinális Torontóban” címmel. Erről a Magyar Élet – jobboldali lap – „A legnagyobb dicséretet” címmel írt válaszcikket október 20-i számában.

„Mi a legnagyobb dicséretnek vesszük – írta a Magyar Élet szerzője –, ami a baloldali lap részéről megjelent Mindszenty hercegprímás torontói látogatásával kapcsolatban. A dicséret elsősorban magyar tömegeink lelkesedését és a rendezést illeti, amikor az *Új Szó* cikke így ír: »Be kell látnunk, hogy a kanadai magyarság demokratikus, haladó szellemű tábora erőtlen még ahhoz, hogy 5000 főnyi sereget tudjon mozgósítani valamely magyar ünnepélyre és oly pompázó magyar kulturális programmal gyönyörködtessen, amint a Mindszenty-ünnepélyre hívtak életre.« – így az *Új Szó*.

„Büszkék voltunk eddig is – folytatja a Magyar Élet – az ezeréves magyar kereszténység ünnepének, a Mindszenty-látogatás hatalmas sikerére, amely olyan tömegek részvételével, olyan külső keretek között olyan benső tartalommal zajlott le, amely méltán kivívta a kanadai egyházi szervek, világi hatóságok, kormány, sajtó, tévé, rádió és a lakosság elismerését. De az *Új Szó* beismerő, »önkritikát« gyakorló vallomása még ezeknél is jobban esett. Elfogultsággal irántunk – a »kanadai magyar jobboldal« vagy »keresztény kurzus« iránt (ahogy a cikk nevez mindet) – igazán nem lehet az *Új Szót* vádolni. *Dicsérete, elismerése tehát megcáfolhatatlan és objektív. Köszönjük!*”

„Ezért az elismerésért és dicséretért most szemet hunyunk a cikk további csipkelődései fölött, amik olyan útszéliek, hogy hercegprímásunk személyéhez nem érhetnek fel.”

6 Mindszenty kedves gesztusa volt, hogy hazajövetele után Bécsből levelet írt Zadubán György torontói zeneigazgatónak, az ének- és zenekar karnagyának, a zenei program megszervezőjének. Ottlétekor nem tudta megköszönni magas szintű munkáját – írja neki a bíboros. „Komoly művészi teljesítményük európai viszonylatban is jelentős, és segített öregbíteni tehetséges magyar népünk jó hírét.” *Mindszenty-leveleskönyv* 467. sz.

De e vitacikkben több további információ is található. Az egyik: *a kanadai magyar követség fogadásának kudarca*. „A Mindszenty-látogatás időpontjában az ottawai magyar nagykövet fogadást rendezett – mintegy ellensúlyozásként – a torontói Park Plaza Hotelben. 250 meghívott közül 40-en jelentek meg a fogadáson. Ennél szemléltetőbb érvet a mi erőnkre és az ő gyengeségükre aligha tudnánk felhozni.”

Más: *az Új Szó olvasói közül is sokan részt vettek a Mindszenty-ünnepségen s még többen küldtek hozzájárulást a költségekre*. „Mert nem minden Új Szót olvasó magyar azonosítja magát az újság véleményével, amely szerint »Mindszenty csak az ezeréves múltat nézi«, hanem vallja, hogy hercegprímásunk példája a mai magyarság egyetlen szikla szilárd alapja, tanítása pedig fákllya amely a magyar jövőbe mutat! A józan ítéletű »baloldali« magyarok nem tudják elfelejteni, hogy Mindszenty megjárta a szélsőjobboldali börtönöket is, mert a bíboros harca nem jobb- vagy baloldali, hanem örök isteni és emberi igazságokat hirdetett a múltban is és hirdet ma is.”

Egy harmadik információ: az Új Szó cikke végén levő megállapítás. Ezt állítja a szerző: *„Nem mondható el, hogy az óhaza (a Kádár-rezsim) elég gondoskodással fordul a kanadai magyar haladó tábor kulturális frontja felé”* – idézi a Magyar Élet a konkurens lapot. S hozzáfűzi: „Ebben is egyetértünk az Új Szóval: jobb volna, ha a hazai kommunista kormány az Új Szó táborát talán még jobban segítené anyagiilag, minthogy arra költené pénzét, hogy a mi sorainkat bontsa meg propagandájával: sok pénzt felemészítő anyanyelvi konferenciák rendezésével, hazacsalogató újságokkal, tankönyvekkel stb.”

Záradéku a cikkíró még egy megjegyzést tett, mégpedig a Kanadai Magyarság általunk már idézett vitacikkére reflektálva: *„Végül külön köszönjük az Új Szónak azt a dicséret megjegyzését, amely szerint »pompázó magyar kulturális program« volt a torontói Queen Elisabeth nagytermében. Ez objektív vélemény, hiszen nem mi, hanem az Új Szó írja. Jó volna, ha a magát jobboldalinak és kereszténynek tartó torontói magyar újság cikkírója is elgondolkogna a dicséret fölött, miután ugyanezt a programot súlyos bírálatban részesítette.”*⁷

LAUDÁCIÓ

Érdeemes két tekintélyes kanadai személyiség ekkor, a nagy nyilvánosság előtt elhangzott véleményéből egy-egy részletet idézni. Mindkettő – számunkra, magyarok számára – „távoli idegen”, Magyarországtól messze élő, egészen más társadalmi közegben munkálkodó, a modern nyugati világot alaposan ismerő férfiú. Ha lehántjuk a kötelező vendéglátói udvariasság formuláit, a szónoki beszéd retorikai fordulatait, a személyes jelenlét befolyásoló tényét, akkor is érzékelhető, hogy kijelentésük mélyén ott van az őszinte megbecsülés, a tisztelet, az elismerés egyértelmű, határozott kifejezése.

7 Részlet az Új Szó említett cikkéből: „...A Mindszenty-ünnepélyen a mai (1973-beli) magyarországi valóságáról hallgattak. Az új demokratikus Magyarországot nem méltatták... Az igazság nem szepítette az egyébként – kulturális szempontból – ragyogóan sikerült ünnepélyt...A magyar demokrácia megvalósítása a hazájában maradt magyar nép feladata, nem a Kanadában rendezett Mindszenty-kereszténykurzusé...” S következnek az 1945-1948 közötti Mindszenty-ellenes hazai vádak. A kanadai magyar „haladó tábor” nehéz helyzete feletti siránkozás után az optimista befejező mondatok: „Azért mi mégis a jövőbe tekintünk. Nem elégszünk meg azzal, hogy Mindszenty példájára csak az ezeréves múltat nézzük.”

A kanadai központi szövetségi kormány külügyminisztere, *Mitchel Sharp*: „Különleges élmény és megtiszteltetés számomra egy történelmi nagyság személye mellett lenni. Mindszenty kardinális örök történelmi szimbóluma az erőnek, amely soha nem hajt fejet az erőszak előtt. Az Ön tevékenysége, Eminenciás Úr, egy Isten küldötte jel a mai idők számára. Hosszú évek vannak mögöttem, amit a közösség szolgálatában töltöttem. Én magam protestáns vagyok, skót vagyok – kanadai skót, de ezen az ünnepen én is úgy érzek, mint a magyarok – kanadai magyarok, és én is odatartozom a szélesebb »egyetemes« Egyházhoz. Toronto életében nagy ünnep a mai nap. Örülök, hogy itt lehetek, részt vehetek ebben az ünneplésben. Életemben volt alkalmam sok nagy embert megismerni, de elmondhatom: szilárd meggyőződésem, hogy most, ebben a percben – amikor Mindszenty Józsefet, Magyarország hercegprímását üdvözlöm a kanadai kormány nevében –, korunk legnagyobb emberét köszöntöm. Mindszenty mint ember, mint az igazság hőse és vértanúja, kétségtelenül a ma élő legnagyobb igaz ember.”⁸

Torontó érseke, *Francis Pocock*: „Eddig úgy ismertük Mindszenty hercegprímást, mint a sziklaszilárd elvek emberét, a kereszténység és Magyarország hőjét, vértanúját. Az is! De most alkalmunk volt megismerni Mindszenty nagy lelkének egy másik oldalát: a megbocsátó, a szelíd, a türelmes, a jóságos embert. Akiben Krisztus lelke él. Eddig Mindszentyben az igazság törhetetlen bajnokát tiszteltük, de most, hogy megismertük, elmondhatjuk: *Mindszenty József hercegprímás, mi nagyon szeretünk is téged!*”

A Magyar Élet szerkesztője az október 6-i számban közölte e két szövegrészletet, hozzátéve ezt is:

„Amikor e két beszédet gondolatban összefűzöm, egy teljes Mindszenty-kép bontakozik ki.” Ez a kép él tovább „mindnyájunk lelkében, akiknek alkalmuk volt ez örökké

8 Elgondolkodtató, hogy Sharp külügyminiszter ekkor itt hangoztatott véleményét szinte szó szerint megismételte egy interjúalany Budapesten 18 év múlva. Részlet abból a beszélgetésből, amelyet Pintér Dezső, a Magyar Hírlap munkatársa készített Andrew Timár kanadai üzletemberrel: „...Mindszenty bíboros (1973-ban) nekünk a reményt hozta el. Sharp külügyminiszter ezt mondta róla: Én egy skót protestáns vagyok, de meghajlok a hercegprímás előtt! – Riporter: Aki személyesen ismerte Mindszentyt, arra általában életre szóló hatást tett szenvedélyessége, hajlíthatatlansága. Szavaiból ítélve Ön is közéjük tartozik. Miért? – Igen, őt én a legnagyobb magyarok között tartom számon. Természetesen ismerem a vitákat, de azok az én véleményemet nem változtatják meg. Amikor Kanadából visszatért Bécsbe a hercegprímás, üzenetet intézett az amerikai magyarokhoz. Ebben az állt, hogy a magyarnak ne legyen nyugta, akárhol is él a világon, mert a megmaradt kevésebből újra kell építenünk a hazát. Amióta jöhetek – ennek két éve –, időm nagy részét Magyarországon töltöm. Mindszenty parancsának teszek eleget, a magam szerény módján hozzá akarok járulni az újjáépítéshez. Értse meg végre, Mindszenty számomra és még sok külföldön élő magyar számára nem öskövület, hanem a hazaszeretet és hűség megtestesítője. „(Magyar Hírlap 1991. május 4.)

Mindszenty kanadai látogatása után 27 évvel később írta olvasó levelét „Bendő László és családja, Kanada”. Részlete: „Örömmel várjuk mindig az Új Embert Kanadában, itt, Vancouver városában, a Magyarok Nagyvasszonya templomában, ahol annak idején szeretett és áldott Mindszenty bíborosunk meglátogatott minket. Olvasom a június 11-i számban a Mindszenty-szobor Lakitelken című cikkben, hogy felavatták a hercegprímás első magyarországi köztéri szobrát. Ez a megállapítás nem felel meg a valóságnak. 1999-ben meglátogattuk az első köztéri Mindszenty-szobrot Törökszentmiklóson.” S mellékeltek annak fényképét is. (Új Ember 2000. július 2.) Sok mindenről tanúszkodó sorok ezek. Igen távolba szakadt hazánkfiában hosszú évtizedeken át teljesen más körülmények között élve is erős és eleven a bíboros iránti tisztelet; nem csupán megőrizték emlékét, de nagyrabecsülésük, szeretetük sem változott iránta. S most – évtizedek múltán – veszik a fáradságot, hogy ez ügyben levelet írjanak a szerkesztőségbe; s ami még megindítóbb: Magyarországon tartózkodva felkeresték a távoli település új Mindszenty-szobrát!

emlékezetes négy nap alatt a hercegprímást látni, törekeny, a szenvedésektől és kortól megtört alakját, de ugyanakkor hallani érces, kemény hangját, amely szárnyakat kapott, amikor örök elveket, emberi és isteni igazságokat hirdetett. Ez a teljes Mindszenty: hitvalló és megbocsátó, törhetetlen és szelíd, hős és szent!”

• • •

Mindszenty és kísérete Vancouverből 1973. szeptember 28-án tért vissza Torontóba, ahol a repülőtéren kedves jelenet játszódott le. Bácsalmási István az út során szeretetteljes kapcsolatba került a primással, aki igen hálás volt neki tőle kapott sokirányú segítségéért, tanácsokért, felvilágosításokért, szolgálatokért. A tanügyi főigazgató szeptember 29-én, éppen Torontóba való visszaérkezésük utáni napon ünnepelte 27-dik házassági évfordulóját. *S a bíboros – kedveskedő gesztussal – úgy köszönte meg neki segítőkészségét, hogy még Vancouverből köszöntő táviratot küldött Bácsalmási István feleségének.* Torontóba érkezésükkor felesége és szülei a bíboros meghívására kijöttek a repülőtérre, az Air Canada különszobájában a bíboros szeretettel beszélgetett velük, majd megáldotta őket. Nagy öröm töltötte el mindnyájukat – tudósít a történetekről az egyik kísérő, Mészáros Tibor.⁹

Itt van az iratgyűjteményben Mindszenty bíboros Bécsből 1973. október 15-én kelt, Bácsalmási Istvánnak írt levele:

„Főigazgató Úr! Köszönöm meglehangú levelét. Örülök, ha legkisebb örömet is szerezhettem kedves családjának. Én tartozom köszönettel mindazért, amit körültem tett, és tenni fog a magyar iskolaügyért.... Áldásom Önre, kedves családjára és munkatársaira: +József”

LEVELEK

Bácsalmási István eléggé sűrű levelezésben állt a bíborossal; az elküldött és válaszul kapott levelek mind megtalálhatók a gyűjteményben. Bácsalmási első levelének dátuma: 1971. október 9., ebben a budapesti USA-követségi „félrabság”-ból Rómába érkezett bíborost köszöntötte. Mindszenty utolsó levelét 1975. március 30-án írta Bácsalmásinak: halála előtt öt héttel. A levélváltások legfőbb témája: *a kanadai magyar iskolák ügye; egyáltalán az iskola szerepe az emigrációs katolikus magyarság életében.*

1973 októberében írt leveleiben Bácsalmási István tájékoztatta Mindszentyt azokról a tárgyalásokról (ezt még Mindszenty javasolta ottlétekor), amelyet a Bácsalmási által vezetett küldöttség Trudeau kanadai szövetségi miniszterelnökkel készült folytatni a kanadai magyar iskolák ügyében. Ezt segítő, a bíboros Bécsből előkészítő-ajánló levelet küldött a kanadai miniszterelnöknek. Ennek másolatát október 10-én megküldte a főigazgatónak. „Szeretném remélni, hogy soraim segítenek előkészíteni a talajt s a Miniszterelnök Úr nemcsak fogadja majd az iskolai és egyéb kulturális ügyekben jelentkező küldöttséget, hanem közismert megértésével támogatást is nyújt a nemes törekvéseknek.” (Sajnos, erre az ottawai látogatásra nem került sor, s ez nem a tervek hiányán múlt – írja Bácsalmási István.)

9 Mészáros Tibor: A száműzött bíboros szolgálatában. Abaliget 2000. 69.

1973. október 18-i levelében Mindszenty megköszönte a Bácsalmási által küldött alapos beszámolót a kanadai iskolaügyről, iskolaszervezetről, azt részletes megjegyzésekkel kísérte. Ezek egyike: „Meglep a középiskola előnye (Kanadában); szinte fontosabb az elemivel (népiskolával, alapiskolával) szemben. Pedig az emberi művelődés jogában minél többen kell, hogy részesüljenek.”

1974. január 13-án írta a bíboros azt a levelét Bácsalmásinak, amelyben a torontói Szent Erzsébet-plébánia katolikus iskolájának statisztikáját elemzi. A Torontóban élő 800 katolikus magyar családból összesen 230 gyerek jár a Szent Erzsébet-iskolába. Mindszenty e levelében válaszol az emigrációs körökben felbukkant erősödő áramlatra, amely szerint ma már nincs szükség külön magyar katolikus iskolákra. Mindszenty véleménye: „El kell vetnünk azt a gondolatot, hogy hamarosan feleslegessé válhatna a magyar iskola. A 20. században a kisebbségi – anyanyelvpolitikai és családi-népi hagyományában felnevelt – közösségek önfenntartási munkája is elismerten a természetjogból fakad. Lásd Egyesült Nemzetek Alapokmánya és az Egyház »Exsul familiae« instrukciója.”

* * *

Ismert tény: VI. Pál pápa 1974. február 5-én megfosztotta esztergomi érseki tisztségétől Mindszenty bíborost, világszerte széleskörű tiltakozást váltva ki.¹⁰

Bácsalmási István az elsők között volt, aki együttérzését kifejezte a bíborosnak február 9-én kelt levelében:

„Főtisztelendő Bíboros Atya! Fájdalmas megrendüléssel vettük hírét a pápai döntésnek. Anélkül, hogy ítéletet mondanék arról, aminek hátterét mi nem ismerjük, nem tudom, eltitkolni félelmemet, hogy Róma diplomáciája igazolni látszik, hogy akik Moszkvával egyezkednek, – moszkvai módszer nélkül azt alig tehetik.

Eminenciás Úr élete, sorsa ma úgy jelenik meg előttünk, mint akinek nem csak az ellenségeitől kellett szenvedni és tűrni, de élni kell a fájdalmakkal is, amit azok okoznak, akiknek hálája és támogatása megingathatatlan erkölcsi kötelesség volna. Még ma is fülemben cseng az egyik torontói újságíró kérdése: »Eminenciás Úr mártírnak érzi-e magát?« Ma én szeretnék erre a kérdésre válaszolni azzal, hogy előttünk Mindszenty bíboros mártíromsága 1974-ben Rómában lett teljessé.

Azoknak a nagyszámú magyaroknak egyike, akik ingadozás nélkül és mindenkor Bíboros Úr példáját tartottuk jelképnek életünkben, szeretném újra és újra kifejezni ezt a hűséget, köszönetet és szeretetet Eminenciás Úr személye és munkája iránt. Fiúi mély tisztelettel: Bácsalmási István”

Nem sokkal később, március 5-i dátummal Bácsalmási István a Torontói Magyar Iskolaszék („Hungarian Schoolboard”) nevében, mint annak elnöke írt Bécsbe a bíborosnak:

„Eminenciás Urunk! A magyar emigráció politikai és társadalmi egyesületeinek vezetői a szabad világ minden tájéről küldik Bíboros Atyánknak hűségnyilatkozataikat. Mi, akik a magyar fiatalok magyarságáért és az ezer éves kereszténységhez való hűségükért emigrációs magyar iskoláinkban munkálkodunk, különleges felelősséget érzünk meggyőződésünk megvallásáért. Bíboros Úr hősies életmunkája a magyar fiatalság jö-

10 V.ö. MÉSZÁROS ISTVÁN: *Mindszenty és az Ostpolitik*. Bp. 2001.

vője és a keresztény nevelés jogának biztosítása érdekében érte el legmagasabb fokát. A magyar fiatalok tiszta lelkülete és meglátása előtt nem kódósítható el a tény, hogy akik a kommunistákkal egyezkednek, kommunista taktikát is kell, hogy kövessenek. Eminenciás Úr mártíromsága nem a magyarországi börtönökben, nem az emigrációban, hanem Rómában, 1974-ben lett teljessé.

Bíboros Atyánk keresztútján a magyar ifjúság jelenléte és szeretete adjon erőt a nehézségek és fájdalmak elviselésében. Az Iskolaszék és az iskolák tanítói és tanulóinak nevében fiúi mély tisztelettel: Bácsalmási István, az Iskolaszék elnöke.”

Az együtt érző levelek sokaságát kapta a bíboros, aki köszönetét nyomtatott válaszban tudatta a levélírókkal, sajátkezű aláírással. Ezt kapta Bácsalmási István is. A lap felső balsarkában főpapi címere látható; felső jobb sarkában az ismert vallomás: „Állok Istenért, Egyházért, Hazáért. Nemzetem szenvedése mellett a magam sorsa nem fontos. 1948. november 18.” A középső részen levő szöveg: „Együttérzését és jókívánatait hálásan köszönöm, szeretettel áldásommal viszonzom. Mindszenty József bíboros”.

Tehát Mindszenty engedelmeskedett a pápának: itt már nem szerepel az esztergomi érseki tisztség. Levéllapjainak felső balsarkában ezelőtt ez a szöveg állt: „Josephus Card. Mindszenty Archiepiscopus Strigoniensis, Primas Hungariae”; ezután összes levélében csak ennyi: „Josephus Card. Mindszenty”. Elfogadta a megaláztatást: alávetette magát a pápa döntésének.

* * *

Ekkor, e megaláztatás légkörében erősödött fel a kanadai és az Egyesült Államokbeli magyar emigráció körében, hogy szobrot emeljenek Mindszenty bíborosnak. Sok irat található ezzel kapcsolatban is Bácsalmási István gyűjteményében: a szervezésről, az egyetértés megszerzéséről, az anyagi alapok megteremtéséről. Számos emigrációs vezető írt levelet Mindszentynek, hogy adja beleegyezését a terv megvalósításához. Részlet Bácsalmási István e témájú, a bíboroshoz Bécsbe írt leveléből:

„A szobrot az amerikai magyarság ajándékozná Eminenciás Úrnak, végső fokon egy szabad Magyarországnak. Egy ilyen megmozdulás érzelmi fontossága sem a jelen emigrációs magyarjai, sem a holnap magyarsága számára sem becsülhető le. A szobor bronzba öntött megvallása lenne az amerikai magyarság hálájának Eminenciád történelmi szerepéért...”

Mindszenty azonban a szoborra vonatkozó megkereséseket sorra elutasította: „minden anyagi erőt a magyar iskolákra kell fordítani!”

Bácsalmási István egy másik leveléből: „Kanadai látogatása idején én végig kísérem Montreáltól Vancouverig s vissza. Akkor is s később is sokat beszéltünk arról, hogy engedélyezzen egy »hivatalos szobor« elkészítését. De minden erőm s meggyőző képességem eredménytelen volt Bíboros Úr szerénységet legyőzni.”

(E kezdeményezéstől független volt Füzér Julián javaslatára és vezetésével a New Brunswick-i magyar egyházközség döntése: a bíboros halála után, 1976-ban saját erőből felállították városukban az egész alakos impozáns Mindszenty-szobrot.)¹¹

Számos más, a 20. század második fele kanadai (és amerikai) magyar emigrációs életével foglalkozó témával kapcsolatban *található elegendő kutatómunka Bácsalmási Ist-*

11 Ld. FÜZÉR JULIÁN: *Szentnek hiáltjuk*. Youngstown 1989. 285-291.

ván hűségesen összegyűjtött, gondosan megőrzött és ránk hagyatékozott, gazdag tartalmú s hazánkban ismeretlen irat, kép, dia- és filmanyagában. Jó lenne, ha mihamarabb feldolgozásra és publikálásra kerülne. Jelentős hozzájárulás lenne ez a közelmúlt összmagyarság történeti képének teljesebb megalkotásához.¹² Köszönet érte Bácsalmási Istvánnak!

ISTVÁN MÉSZÁROS

DOCUMENTS FROM CANADA RELATED TO CARDINAL MINDSZENTY

Valuable bequest was deposited temporarily in the library of the Cistercian monastery of Buda in the summer of 2005. The collection of István Bácsalmási finally found its place at the Mindszenty Archive of the Majthényi House of the Salesian Society. The bequest contains numerous documents, letters, articles, photographs, slides and films in connection with Cardinal Mindszenty. The Hungarian Cardinal made a pastoral visit to Canada in September 1973. Bácsalmási not only played an important role in the preparation, organization and completion of the visit, but was also acting as a translator and advisor of Mindszenty. The documents reveal the pastoral visit in detail, including its program in Montreal, Toronto, Winnipeg, Calgary and Vancouver. The enthusiasm, love and respect Canadian Hungarians surrounded the 83-year-old Hungarian pontiff with is still sensible in these documents. Mindszenty urged them to keep their Hungarian language and Christian faith. The bequest of István Bácsalmási is a significant help for scholars to reveal the so far less known period of the Cardinal's life in Wien between 1972-75. The bequest is not only important for researchers interested in Mindszenty's life, but also to scholars of Hungarian history, emigration, Hungarian Catholicism and that of Hungarian culture in Canada, and for those interested in mediahistory.

12 A gyűjtemény végleges helye: Szalézi Majthényi Ház, Mindszenty Archivum. Budapest XII. Felső Svábhegyi út 12.



FEDELES TAMÁS

EGYHÁZTÖRTÉNETI KUTATÁSOK PÉCSETT

A Pécsi Egyházmegye Egyháztörténeti Bizottsága

(H-7624, Pécs, Szent István tér 23., 06/72/513-030,
www.pecs.egyhazmegye.hu, ppkl@pphf.hu)

A pécsi püspökség azon kevés egyházmegyék közé tartozik, amelynek alapításáról viszonylag pontos képet alkothatunk. Ismeretes alapításának pontos dátuma, fennmaradt ugyanis az a diploma – noha interpolált formában –, amely beszámol erről az eseményről. A püspökség felállítására ezek szerint 1009. augusztus 23-án Győr várában került sor, mégpedig Azo pápai legátus jelenlétében. Kevésbé egyedülálló, mégis rendkívüli jelentőségű, hogy ismerjük az egyházmegye első vezetőinek nevét és kormányzati ciklusukat (Bonipert, Mór). A további püspökök névsora is teljesnek mondható. Ezek feltárásában alapvető jelentőségű, hogy a 18–19. század fordulóján elkészült a pécsi egyházmegye akkori – és sajnos ma is – legteljesebb monográfiája. Ez utóbbi körülmény, illetve a közelgő millenniumi évforduló miatt időszerű feladat az egyházmegye történetének új, monografikus igényű feldolgozása.

Mayer Mihály pécsi megyéspüspök úr 2005 folyamán újjászervezte az egyházmegye bizottságait. Ennek keretében újult meg az egyháztörténeti bizottság is, melynek jelenleg egyik legfontosabb feladata a püspökség közelgő millenniumára történő felkészülés. (Feladatokat koordináló személyek: Sümegi József, Kikindai András, Fedeles Tamás, Horváth István). Ez természetesen összetett feladat, amely magában foglalja a 2009-re tervezett egyházmegye – monográfia elkészítését és kiadását. A felkészülési időszakban a monográfia előkészítését segítő konferenciák szervezése, lebonyolítása; az egyházmegye históriájának megismertetése a szélesebb nyilvánossággal (népszerűsítő előadások); forráskiadványok (pl. *canonica visitationes*), a konferenciák anyagának közzététele; továbbá reprezentatív kiadványok (pl. pécsi püspökök, pecsétek a pécsi egyházmegyében) megjelenítése.

AZ EGYHÁZMEGYEI MONOGRAFIA SZERKEZETI FELEPÍTÉSE

A könyvsorozatot nem tematikus, hanem kronologikus kötetekben kívánjuk elkészíteni. A korszakokat szem előtt tartva négy kötetet tervezünk.

1. A középkori püspökség 1009–1543;
2. Az egyházmegye a hódoltság és az újjáépítés idején (1543–1780);

3. Az egyházmegye átszervezésétől a kiegészítésig (1780–1868);
4. A kiegészítéstől az államosításig (1869–1950);
5. Kronológia 1950-től napjainkig.

Ezek közül a két legfeldolgozottabb korszak kétségtelenül a középkor és a hódoltság időszaka, míg a 19. század derekától ívelő időszak a legkevésbé kutatott periódus. A kiinduló helyzet figyelembe vételével tehát reálisan arra látunk esélyt, hogy a sorozat első két kötete 2009 augusztusára elkészül, és a fennmaradó részekre vonatkozó kutatások előrehaladott állapotba kerülnek.

REPREZENTATÍV KIADVÁNYOK

A monográfia kötetein kívül a nagyközönség számára tervezett kiadványok:

1. Pécsi püspökök 1009–2009
Rövid életrajzok, a lehető legtöbb illusztrációval, pl. Sírkövek, festmények, fotók, címerek;
2. A püspöki palota építéstörténete;
3. Sigilli nostri – Pecsétek és pecsétnyomók a pécsi egyházmegyében;
4. Térképek a Pécsi káptalani Levéltárban;
5. Szakrális építészet, templomok, kálváriák, keresztek, búcsújáró helyek.

KONFERENCIÁK, ELŐADÁSOK

A tudományos szimpóziumoknak igen fontos szerepük van a kutatók közötti eszmés tapasztalatcserében, valamint e rendezvényeken az érdeklődő laikusok is „első kézből” kaphatnak információkat a legújabb tudományos eredményekről. A monográfia előkészületeiben is fontos a konferenciák rendezése, hiszen ez nagy mértékben segítené a munkát. Ennek érdekében arra törekszünk, hogy olyan témákat, korszakokat tegyünk egy-egy tanácskozás témájává, amelyek eddig kevésbé voltak kutatottak.

Tervezett konferenciák:

1. Gr. Zichy Gyula pécsi püspökké való kinevezésének 100 éves évfordulója alkalmából 2005. október 24.;
2. Szatmári György pécsi püspökké való kinevezésének 500 éves évfordulója alkalmából 2005. december 13.;
3. Egyházi arcélek – 2006 tavasz;
4. Előadások az egyházmegye történetéből – 2006 ősz;
5. A Pécsi Egyházmegye és a barokk. Egyháztörténeti konferencia Klimó György püspök halálának 230. évfordulójára – 2007 tavasz;
6. Oktatás a Pécsi Egyházmegyében 1009–2006 – 2007 ősz;
7. Szakrális építészet, tájformálás a Pécsi Egyházmegyében – 2008 tavasza;
8. Janus Pannonius – 2008 ősz;
9. Záró konferencia 2009 tavasz

ISMERETTERJESZTŐ ELŐADÁSOK

A tudományos konferenciák mellett szükség lenne – a szó nemes értelmében – ismeretterjesztő előadásokra is. Ezzel tulajdonképpen az egyházmegyében élő emberek irányába tennénk egy lépést, hiszen ezáltal még inkább tudatosíthatnánk bennük az egyház, a püspökség fontos szerepét a város és az egyházmegye életében. Ezek az előadások minden hónapban megrendezésre kerülnek, és az egyházmegye életének, különféle eseményeinek egy-egy szeletét mutatják be a felkért előadók.





MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK
REGNUM
ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY
2005/3-4



VARGA SZABOLCS

PÉCSI PÜSPÖKI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA,
PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI INTÉZET

H 7621 Pécs, Papnövelde u. 1-3. www.pphf.hu

A Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán 2005. májusában önálló szervezeti egységként született meg a Pécsi Egyháztörténeti Intézet. Létrehívását az tette szükségessé, hogy a főiskolán folyó oktatásban az egyháztörténet hangsúlyosabb szerepet kapjon. Az intézetnek vezetője nincsen, a tagjai, Dr. Katus László, Dr. Lantosné Imre Mária, Gözsy Zoltán és Varga Szabolcs a döntéseket közösen hozzák, és a törvényességi felügyeletet a főiskola főigazgatója gyakorolja.

A Pécsi Egyháztörténet Intézet legfontosabb feladata, hogy megismertesse a nagy múltú magyar és a legújabb európai egyháztörténeti kutatások eredményeivel a hittudományi főiskolán tanuló hallgatókat. Az itt végző diákok diplomázásuk után többségében a pécsi egyházmegye valamelyik – sok esetben rendkívül hátrányos helyzetű – településén végeznek plébánosi, világi hitoktatói, hittanári munkát, ahol mostoha körülmények között kell helyt állniuk és közösséget szervezniük az ott élőkől, hogy összefogással próbáljanak felülemelkedni a mindennapok nehézségein. Emellett nekik kell felvállalni a rendezvényszervező, helytörténész – egy szóval a helyi értelmiség – feladatait is, ami speciális tudást igényel. Ehhez pontosan ismerniük kell a település és a régió fejlődésének sajátosságait, szokásait, és tisztában kell lenniük a társadalom és egyház évezredes kapcsolatának sokszínűségével, hogy a lehető legjobb módszert alkalmazhassák a közösség tagjainak megszólításánál. Ebből a felismerésből születtek meg azok az intézet dolgozói által tartott kurzusok, amelyek a néprajz, szociológia és történelem módszereit és eredményeit felhasználva igyekeznek beható ismeretek nyújtani a dél-dunántúli régió vallási, társadalmi sajátosságairól a hallgatóknak. Több pozitív példa erősíti meg azt a feltételezést, hogy közösségsszervező erővé képes válni egy a falu, és kistérség történelméről tartott rendezvénysorozat, amelynek a „motorja” a főiskolán hosszabb-rövidebb ideig kurzusokat látogató hallgató.

A plébániákra kikerülő hallgatók feladata lesz a *plébániai iratanyag megőrzése és felhasználása* is, amely sok esetben a falu történelmének leggazdagabb és legrégebb forrásbázisa. Azonban csak annak „szólalnak meg”, aki értő kézzel nyúl hozzá! Ezért a képzésben nagy hangsúlyt kap a plébániai források megismerése, megértése és szakszerű módon való feldolgozása. A távlati cél az, hogy a Vanyó Tihamér által évtizedekkel ezelőtt lefektetett elvek alapján, azok továbbgondolásával, modern plébánia-történet-feldolgozások szülessenek, amelyek sok esetben növelik a településen élők

összetartozás tudatát, és egyben olyan iratanyagból merítenek, amelyet „hivatásos” kutatók a legritkább esetben aknáznak ki. A települések belső életét dokumentáló források a legritkább esetben jutnak el a makrotendenciákban gondolkodó tudósok asztaláig, így kiesnek a történészek látóteréből. Sok tudományos alapokon nyugvó kismonográfia lehet az alapja egy későbbi nagyobb szintézisnek, ami az egyházmegyén élők múltját szeretné a teljesség igényével megalkotni. Külön fontosságot ad ennek, hogy az etnikailag és felekezetiileg sokszínű pécsi egyházmegye áll a kutatások homlokterében, és az egyháztörténeti iratanyagból mintákat nyerhetünk a különböző népcsoportok együttélési stratégiáira. Ezek az eredmények a ma embere számára is komoly jelentőséggel bírhatnak. A sokszínűséget erősíti, hogy a ma már Horvátországhoz tartozó drávaszegi plébániák is kutatási területként szerepelnek a sokoldalú hallgatói és oktatói kapcsolatoknak köszönhetően. Ennek a feladatnak a felvállalásával kíván az intézet a METEM alapításkor megfogalmazott küldetésében részt venni, hogy minél több *modern plébániatörténet születhessen meg a közeljövőben* „céhen kívüli” történészek tollából, mégis tudományos igényességgel.

Az intézet kutatási területe szükségszerűen túlmutat az egyházmegye keretein, mert csak nagyobb régióban, tágabb kontextusban lehet értelmezni a történeti folyamatokat. Ezért az intézet anyaggyűjtése kiterjed a Dél-Dunántúlra, és a ma már Horvátországhoz tartozó területekre.

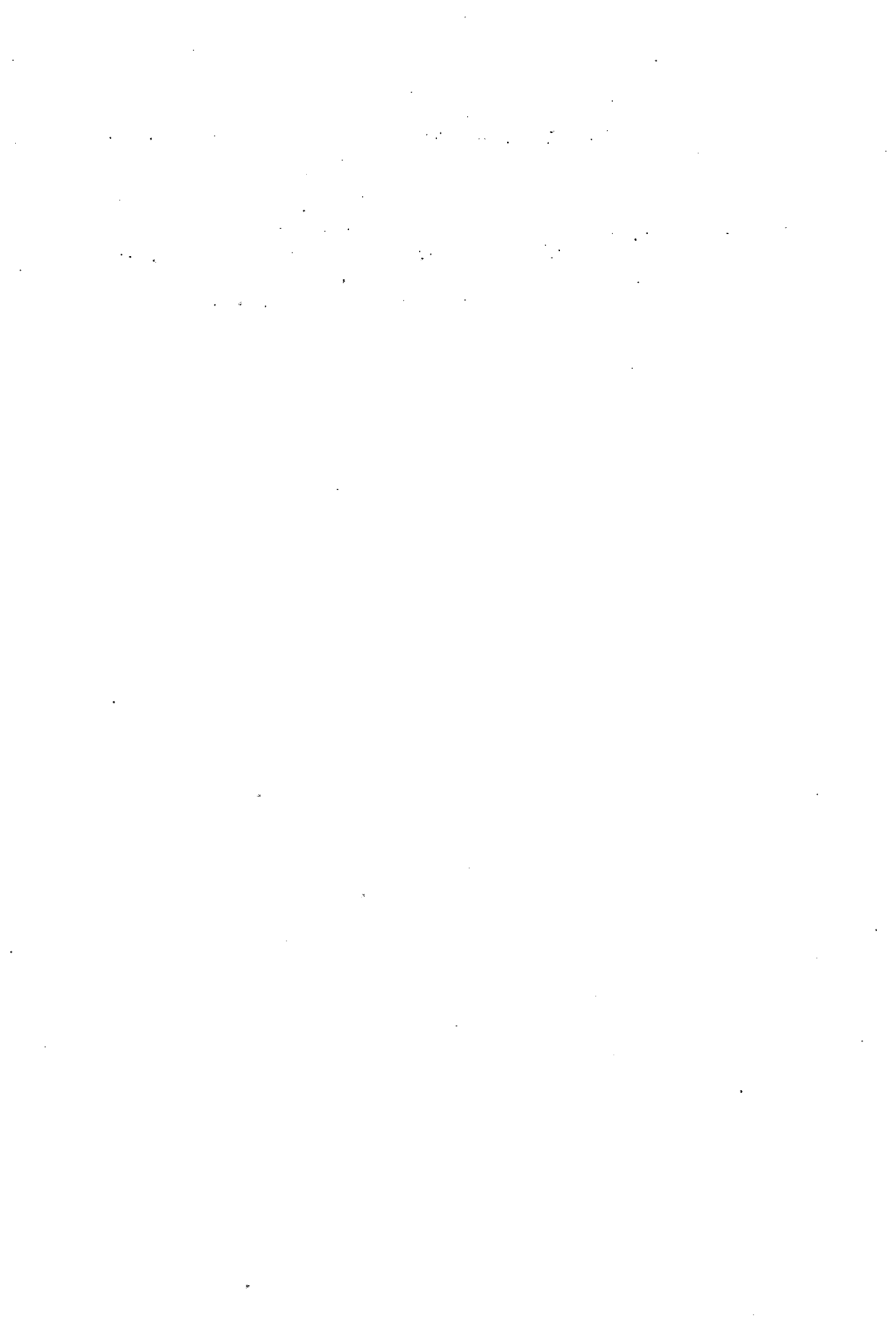
Az intézet feladatai közé tartozik az *„egyháztörténeti források gyűjtése, rendezése, archiválása, kutatók számára történő előkészítése és hozzáférhetővé tétele”* is. A képzés, és a hallgatók szakdolgozatainak sikere érdekében a plébániatörténet megírásához nélkülözhetetlen, ám a plébániai levéltárakban nem fellelhető iratokat az intézet dolgozóinak kell felkutatniuk a lehető legszélesebb társintézményi támogatással. A legteljesebb és legfontosabb forrásanyagot pedig az intézet a legszigorúbb forráskiadási szabályok betartásával kívánja feldolgozni és megjelentetni, hogy ezzel is segítse a kutatók munkáját.

Tudományos munka elképzelhetetlen megfelelő ellátottságú könyvtár nélkül, az intézet ennek megfelelően – bár támaszkodhat az egyházmegyei anyagot is magába olvasztó, idén új épületbe költöző főiskolai könyvtárra – *helytörténet-specifikus anyag szisztematikus gyűjtésébe fogott*, elsősorban a más pécsi közgyűjteményekben nem található regionális múzeumok és levéltárak, beleértve a horvát területen fekvő intézményeket is, kiadványainak összeszedésére vállalkozott.

A legújabb kutatási eredmények megismertetése és tudományos kapcsolatépítés céljából *az intézet évente tudományos összejöveteleket, konferenciákat szervez*, és ezek anyagát nyomtatásban is megjelenteti. 2005 őszén az egyháztörténeti forrásokat rejtő gyűjtemények anyagainak hasznosíthatósága volt a konferencia központi témája, ahol többek között Erdélyi Gabriella, Fazekas István, Molnár Antal tartottak előadást, és amelynek rövidített változatai a www.mult-kor.hu történelmi portálon lesznek a közeljövőben olvashatóak, nyomtatásban pedig 2006 első felében jelenik meg. A következő év tavaszán az intézet egy modernkori magyar egyháztörténetről szóló szimpóziumot, szeptemberben pedig egy regionális keretekben maradó rendtörténeti konferenciát kíván megszervezni. *A távlati tervek között szerepel egy az egyházmegye etnikai sokszínűségével, egy a hangsúlyosan koraujkorral foglalkozó, valamint a legújabb plébániatörténeti kutatások eredményeit bemutató tudományos ülésnek kíván teret adni. Ezeknek a rendezvényeknek a legfontosabb célja a hallgatók megismertetése a legújabb kutatási*

eredményekkel, valamint, hogy a nyomtatásban megjelenő anyagok későbbi kutatások alapjaivá válhassanak.

A munka sikere természetesen csak szoros kapcsolatok kiépítésével érhető el, ezért partneri viszony kialakítása a cél az összes a régióban működő levéltárral, múzeummal, valamint az országban egyháztörténettel foglalkozó oktatási és kutatási intézménnyel, akikkel kiadványok és tapasztalatok kicserélésére van lehetőség. Csak a lehető legszélesebb alapokon nyugvó összefogás segítheti az intézetet céljai megvalósításában, hogy a következő években minél szélesebb kutatói bázisa legyen a regionális egyháztörténeti és helytörténeti kutatásoknak.





ZOMBORI ISTVÁN

GLÜCK JENŐ
1927-2004



Jelentős veszteség érte a Kárpát-medence egyháztörténeti kutatását, mert 2004. november 27-én elhunyt Glück Jenő Aradon élő történész. Személyében egy sajátos szakmai utat ismerhettünk meg, egy olyan történész kollegáét, akinek életútja és szakmai munkássága átölelte a politikai fordulatokban gazdag 20. század második felét. Glück Jenő bár román állampolgár volt, a román és a magyar kultúra számára egyaránt jelentős munkásságot végzett. Tanulmányai, forrásfeldolgozásai románul, magyarul, németül jelentek meg romániai, magyarországi szakmai folyóiratokban, múzeumi és levéltári évkönyvekben, valamint különböző országos és helyi lapokban.

1927. szeptember 27-én Aradon született. Ott végezte elemi iskoláit és a liceumot (1934-1946). Nagyváradon érettségizett 1946-ban. Kolozsvárott járt egyetemre a Bolyai Tudományegyetem történelem-földrajz-filozófia szakos hallgatójaként (1948-52). 1952-ben államvizsgázott és szerzett diplomát. Az Aradi Regionális Múzeumban dolgozott 1952-60 között, mint múzeológus, szekcióvezető majd igazgató-helyettes. 1960-ban a tanügyhöz került, mint történelemtanár és 1989-ig ott dolgozott.

1953-tól kezdve folytatta történész kutató tevékenységét és ettől kezdve jelentek meg publikációi. A kezdettől fogva együttműködött a Román Tudományos Akadémiá-

val és részt vett az Európa Központ Etnikai és Társadalmi kérdéseket kutató Bizottság munkájában. 1979 óta együttműködött a Romániai Zsidó Hitközség Történelmi Központjával. Állandó kapcsolatban állt a kolozsvári Judaisztikai Intézettel. Kutatómunkája során jelentős időt töltött különböző romániai (Arad, Bukarest, Kolozsvár, Temesvár, Nagyvárad, Szeben, Szatmárnémeti) és külföldi (magyar, osztrák, német, izraeli, francia, svéd, svájci, belga és vatikáni) levéltárakban, valamint könyvtárakban. Tudományos publikációinak száma – a családtól kapott információ szerint – 384.

Kutatómunkája során különböző alapítványoktól, egyetemektől, múzeumoktól, levéltáraktól kapott anyagi támogatást. A jelzett országokban – különösen az 1989-es romániai forradalom után – számos konferencián vett részt. Tudományos tevékenysége részét képező publikációi mellett kulturális folyóiratokban, heti, havi és napilapokban mintegy 1000 írása jelent meg.

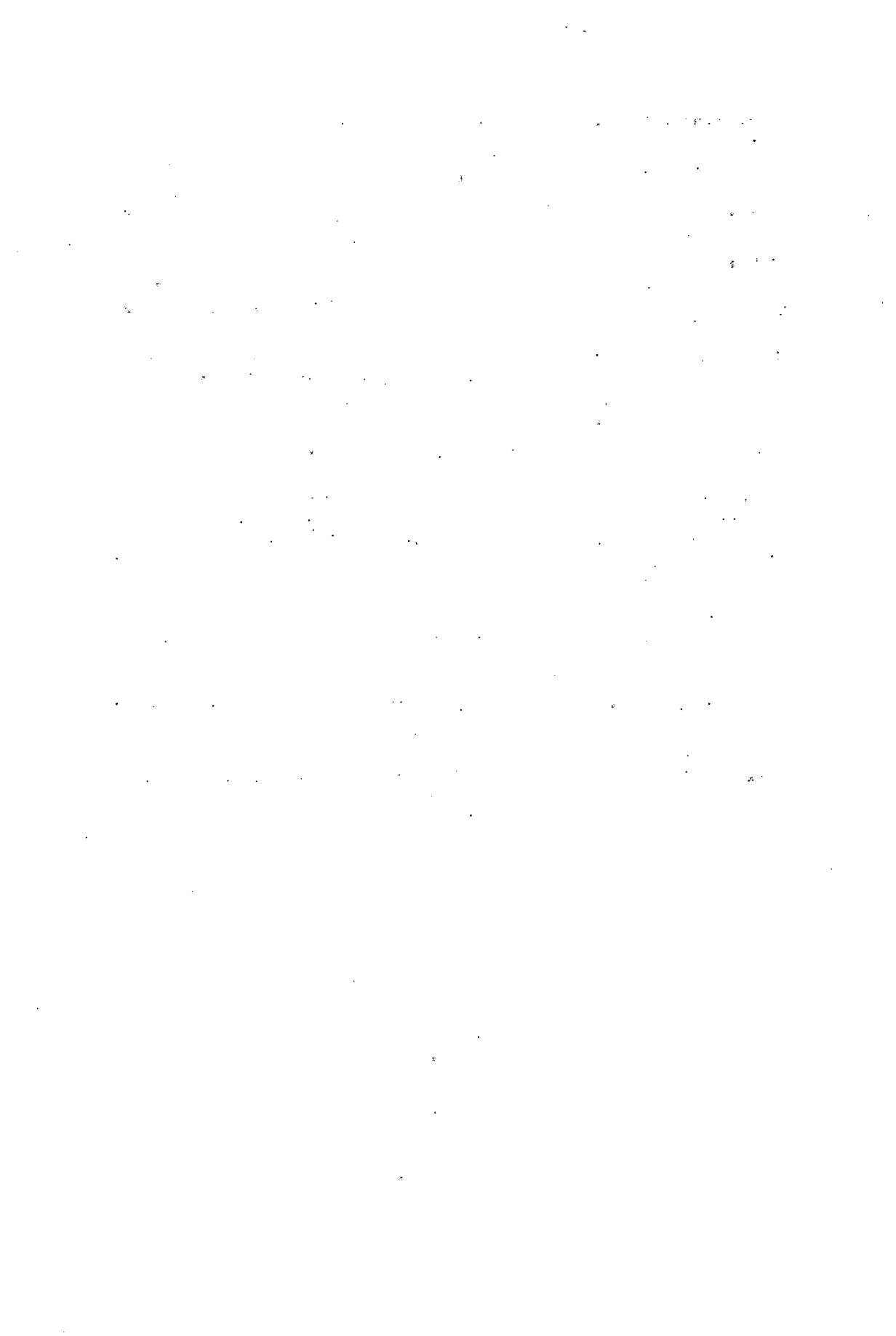
A METEM-mel való kapcsolata 1992-ben kezdődött, ekkor jelent meg első írása a magyarországi görögkeleti román plébániákról. Ezt követően haláláig még 21 tanulmánya, forrásközlése, könyvismertetése vagy egyéb szakmai beszámolója jelent meg a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban, amint ezt alább felsoroljuk. E témák felölelték a magyarországi ill. erdélyi magyar és román ortodox egyház több témáját, az erdélyi zsidóság különböző városokban működő intézményrendszerét és számos magyarországi ill. erdélyi katolikus, görög-katolikus, református vagy éppen evangélikus egyház egyháztörténeti, művelődéstörténeti problémáját. Munkásságát nem a bonyolult elvi koncepciók kidolgozása, hanem alapos forráskutatásra épülő, tényfeltáró tanulmányok jellemezték. Időrendben a középkortól egészen a 20. századig ívelt a feldolgozott témakör. Ugyanakkor egy esetben a téma kényes politikai jellege miatt hasznosnak látta, hogy a Glattfelder Gyula csanádi temesvári püspök 1923-as romániai kiutasításáról szóló fontos tanulmányát Bélteky József név alatt jelentesse meg (Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1996/3–4.).

Glück Jenő rendszeresen felkereste szerkesztőségünket és igen hasznos személyes együttműködés jött létre. Számos kidolgozandó témát megbeszélünk, amelyek az évek során rendre megvalósultak. Sajnos jó néhány felvázolt téma megírását már többé nem tudja elvégezni. Féléves betegség után 2004. november 27-én hunyt el Aradon. A következőkben közöljük a folyóiratunkban megjelent írásainak pontos felsorolását. Elképzelhető, hogy a hagyatékból még egy-két újabb tanulmány közlésre kerül.

BIBLIOGRÁFIA

- A Gyulafehérvári Érseki Levéltár 1848–49-es dokumentumai= 10 (1998) 1–2. sz. 51–57.
- A hajdani nagyváradai egyházmegye dokumentumai. (1692–1846). = 11 (1999) 1–2. sz. 75–79.
- A kolozsvári Szervátiusz Múzeum. = 15 (2003) 1–2. sz. 215–216.
- Az aradi román nemzeti mozgalom újjászervezése. (1877–1892). = 11 (1999) 3–4. sz. 93–110.
- Az erdélyi főrabbinátus. (1754–1877). = 14 (2002) 1–4. sz. 143–161. Tan.
- Az erdélyi zsidó oktatás történetéből. = 6 (1994) 3–4. sz. 91–116.

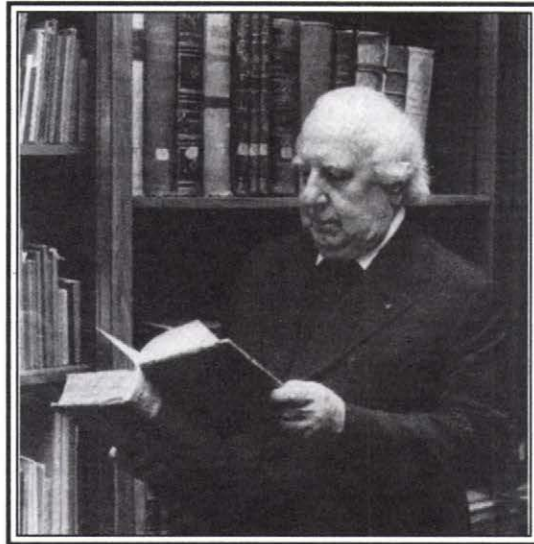
- Adatok a magyarországi görög-keleti román plébániák történetéhez az aradi püspöki levéltárból. (1792-1848). = 4 (1992) 51-63.
- Adatok a pest-budai, budapesti román egyházi élet történetéhez. (1686-1919). = 9 (1997) 3-4. sz. 5-17.
- Adatok a temesvári hitközség történetéből. (1848-1918). = 15 (2003) 3-4. sz. 77-86.
- Adatok az erdélyi könyvtárak judaisztikai anyagának meghatározásához (1800-ig). = 7 (1995) 1-2. sz. 73-87.
- Adatok az erdélyi izraelita hitközségekről (1867-1914). = 16 (2004) 3-4. sz. 75-94.
- Adatok az észak-erdélyi zsidó hitközségek történetéhez. (1940-1944). 9 (1997) 1-2. sz. 49-61.
- Adatok Gabriel Bucelin Szent Gellérről szóló írásairól. = 5 (1993) 3-4. sz. 19-26.
- Az aradi minoriták helytállása a XVIII-XX. században. = 16 (2004) 1-2. sz. 115-134.
- Egyháztörténeti emlékek Izrael múzeumaiban. = 8 (1996) 3-4. sz. 207-215.
- Jerusalem. A jeruzsálemi pátriárkátus folyóirata. [Ism.] = 6 (1994) 3-4. sz. 275-282.
- Lépések az erdélyi zsinat-presbiteri evangélikus egyházkerület megteremtése útján (1919- 1932). = 13 (2001) 1-2. sz. 91-100.
- Lestyán Ferenc: A hitvallásos iskolák küzdelme a két világháború között. 1920-1940. Kolozsvár, 2001, Glória K. 296 p. [Ism.] = 13 (2001) 3-4. sz. 246-247.
- Lestyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori Erdélyi Püspökség templomai. 1-2. Kolozsvár, 1996, Glória K. [Ism.] = 9 (1997) 1-2. sz. 232-233.
- Nagyváradi források a magyarországi görögkeleti parókiák történetéhez. (1793-1847). = 7 (1995) 3-4. sz. 61-81.
- Nemzetközi judaisztikai ülés Kolozsvárott 1995. október 24-26. = 7 (1995. 4. sz. 243-7741014.
- Örményország kereszténysége Kelet és Nyugat között. = 13 (2001) 3-4. sz. 147-153.
- Studia Judaica 1. - Studia Judaica 2. (Ed. Ladislaus Gyémánt, Pompiliu Teodor, Maria Radosa. [Babes-Bolyai Univ.] [Ism.] = 5 (1993) 3-4. sz. 252-255.
- Bélteky József álneven: Sajtóvisszhangok Glattfelder Gyula temesvári püspök működésének utolsó éveiből. = 8 (1996) 3-4. sz. 203-216.





SARBAK GÁBOR

IN MEMORIAM GÁBRIEL ASZTRIK LÁSZLÓ OPraem
(Pécs, 1907. december 10. – 2005. május 16.)



Az elmúlt évszázadra jellemző életutat takarnak Gábrriel Asztrik premontrei kanonok életrajzi adatai, amelynek csak főbb állomásait szükséges most felidézni, hiszen e folyóirat egyik korábbi számában erről már jelent meg kimerítő dolgozat. Még a „boldog békeidőkben” született, ahogy ő mondta és írta: az Osztrák-Magyar Monarchiában, Pécssett. 1926-ban lépett be a jászóvári premontreiekhez, rendi stúdiumait az itteni Norbertinumban végezte el, kanonok lett és 1931-ben szentelték pappá. A sikeresen induló papi és tudományos pályát (1936-ban doktorált a Pázmány Péter Tudományegyetemen) a második világháború utáni tragikus politikai változások más irányba kényszerítették. A magyar-francia szakos paptanár, a gödöllői premontrei francia gimnázium tanára 1941-től a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán is tartott előadásokat. Figyelt arra, hogy a külföldi érdeklődésre is számot tartó, először magyarul megjelenő dolgozatait rendre idegen nyelven, elsősorban franciául, de alkalmanként spanyolul is közzétegye. 1947-ben választotta tagjai sorába a Szent István Akadémia. Miután elhagyta Magyarországot, Rómán keresztül útja Kanadába vezetett, ahol

rövid, egy éves torontói tartózkodása idején a tekintélyes Pontifical Institute of Medieval Studies-ban dolgozott (1947). A következő évtől kezdve új hazája az Amerikai Egyesült Államok lett, ezen belül igazi otthonra a Notre Dame egyetemen (Indiana állam), az általa létrehozott középkori intézetben lelt a hallgatók egyre népesebb körében és könyvei között. A hallgatók és egyre bővülő, Amerikát és Európát egybefogó tudós baráti köre nemcsak kutatói habitusát, hanem kiapadhatatlan életigenlését is értékelte. Ez a közeg biztosította munkája számára a megfelelő szellemi környezetet.

Tudományos kutatásainak biztos háttérrel adott alapos felkészültsége – felsőfokú tanulmányokat Budapest mellett Párizsban is folytatott – és több irányban is tájékozódó érdeklődése. Itthon töltött éveinek dolgozatait egyetemi hallgatók és fiatal kutatók ma is haszonnal forgatják. Ezekből a tapasztalat útján megtanult ismereteket adja át szerzőjük: hogyan kell egy középkori kéziratot kézbe venni, mik azok az elemek, amelyekre figyelni kell és főként pedig, hogyan kell ezeket értékelni, hogyan kell ezekből a továbblépéshez megfelelő adatokat szerezni (Breviárium típusú kódexek, 1934; A középkori kéziratok kormeghatározása, 1939; A Pozsonyi kódex eredeti kézírata, 1941).

Gábel Asztrik francia szakos tanár volt és ez nemcsak témaválasztásán, hanem írásainak könnyedségén és eleganciáján is érződik (Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban, 1938; Descartes, 1938; Gosztonyi János püspök és párizsi mestere, 1936; Abélard, 1942; A középkori gondolat újabb tudományos irodalma Franciaországban, 1937). A középkoron túlmutató érdeklődését bizonyítja A római index és a francia romantika (1936) című dolgozata. Természetes, hogy ilyen előzmények után érdeklődése a párizsi egyetem története felé, tágabb értelemben a középkori diákság élete felé fordul, és az egyetem középkori életének feltárása körül végzett kutatásai lettek igazán maradandók, mivel a források közzétételén és feldolgozásukon alapultak. E munkálatok tapasztalatainak birtokában ismét itthonra tekintett, és a pécsi és a pozsonyi egyetem történetét dolgozta föl. A szellemieken túlmenően a középkori egyetem életének gazdasági feltételeiről is maradandó tanulmányt írt (California, 1975). Amerikai tevékenysége jelentős mértékben járult hozzá a középkori kutatások ottani elismertségéhez. Publikációs tevékenységében tudatosan választotta a szakmai lehetőségek mellett az egyes dolgozatok önálló füzetként való megjelentetését, ami szélesebb körű nyilvánosságot biztosított eredményeinek. Talán ez utóbbi igénynek tudható be, hogy rendje folyóiratában, az *Analecta Praemonstratensiában* elég keveset publikált.

Az Indiana államban lévő Notre Dame egyetemen egyedülálló gyűjteményt hozott létre választott szakterületének, a középkori egyetemek tanulmányozására. Ennek és még a Magyarországon korábban megkezdett tanulmányainak gyümölcse a párizsi egyetemen 1498 és 1547 között – tehát történelmünk és benne irodalomtörténetünk egy nagyon fontos korszakában – megforduló magyar studensekről összeállított kimerítő jegyzék: csak sajnálhatjuk, hogy az 1986-ban angolul megjelent munkát magyarul ma sem forgathatjuk (*The University of Paris and its Hungarian Students and Masters during the reign of Louis XII and François Ier*, Frankfurt/M., 1986, a kötetet Madas Edit méltatta részletesen: *Magyar Könyvszemle* 104 [1988], 87–88). 2000-ben egyeteme könyvtárának ajándékozta értékes 16. századi könyvgyűjteményét, amely latin, francia, német, olasz, görög és héber nyelvű kiadványokat tartalmaz; összesen 262 címet 245 kötetben. Még a 60-as években megszervezte a milánói Ambrosiana könyvtár kéziratainak mikrofilmzését, a több tízezer fekete-fehér és színes felvétel páratlan lehetőséget kínál az értékes anyag tengerentúli tanulmányozására.

Magyarországról való távozta után magyarul keveset írt: meg kell említenünk, hogy a magyar szentekről adott ki egy kis füzetet Clevelandben (1954), közelebbi kutatási területéről is vett témát: a párizsi egyetemen az angol-magyar kultúrkapcsolatokról is tájékoztatta a külföldi magyarságot.

Gábrriel Asztrik életútja tehát végérvényesen elszakadt Magyarországtól, és külföldön megjelent jelentősebb írásait itthon is csak egy szűk szakmai réteg ismerte hasonlóan amerikai tudományos és tudományszervező tevékenysége részleteihez. Az idő múltával, miután a Medieval Institute vezetésétől megvált (1952 és 1975 között volt intézeti igazgató), a nyugdíjas Gábrriel Asztrik érdeklődése erőteljesebben fordult szülőföldje felé. A hazafelé fordulás és az itthoni elismerés szándéka szerencsésen találkozott: Lékai László bíboros, primás, esztergomi érsek 1982-ben, Mezey László professzor, Gábrriel Asztrik régi barátjának a közreműködésével a margitszigeti Szent Mihály premontrei prépostság címzetes prépostjává nevezte ki. Az egyházi elismerés mellől nem maradt el a világi sem: a Magyar Tudományos Akadémián *Ismeretlen magyar diákok Párizsban 1495–1525* címen tartotta meg akadémiai székfoglalóját 1982. október 1-én. Gábrriel Asztrik fényes akadémiai előadása Budapesten minden jelenlévő számára maradandó tudományos és előadói élményt jelentett. Még egy apró mozzanatot kell felidézniünk Gábrriel Asztrik magyarságával kapcsolatban: ha lehetősége nyílt, akkor egy-egy műve előszavát egy magyar szent ünnepére kelezte. Ezt tette Vincentius Bellovacensisről angolból németre fordított kis könyve esetében is, ahol Szent István király szeptember 2-i, a világegyházban megült ünnepe hívta fel a figyelmet a szerző nemzeti hovatartozására. Külföldi tudományos kitüntetéseit, tekintélyes akadémiákon való tagságát most nem soroljuk fel, hanem csak egy hivatalos állami kitüntetésre utalunk: Gábrriel Asztrik magyar állami elismerésére csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség: a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét az Antall-kormány idején a washingtoni magyar nagykövetségen vette át.

Középkori szellemi életünk taglalásakor Gábrriel Asztrik kutatási eredményeit fel kell használnunk. Sajnos ebben a külföldi tudományosság megelőzött minket, mert Gábrriel Asztriknak nem nyílt lehetősége, hogy írásai magyarul idejében eljussanak hozzánk és hatást gyakoroljanak a magyarországi kutatókra. Írásaiból – a sok új adat és meglátás mellett – fontos kiszűrni azt tanulságot, hogy a középkori szellemi életet és a szellemi élet intézményeit belülről kell megismerni ahhoz, hogy a valóságnak megfelelő képet tudjunk róla alkotni. Gábrriel Asztriknak köszönhetjük, hogy alapvető kutatásai során a forrásokban mindig felfigyelt az egyetemi polgár magyarországi tudensekre és általa szerezhett tudomást Európa és Amerika sok-sok középkori és koraujkori honfitársunk egyetemjárásáról.

Gábrriel Asztrik a daylesford-i premontrei apátságban (Paoli, Indiana, USA) lelt örök nyugalomra.





MOLNÁR ANTAL

VANYÓ TIHAMÉR OSB
(1905-2005)



Vanyó Tihamér, a bencés szerzetes és történettudós éppen száz esztendőskorában, 2005. május 27-én Pannonhalmán elhunyt. Halála nemcsak egy földi mértékkel mérve kiemelkedően hosszú és harmonikus élet végét jelentette, hanem egyúttal a magyar egyháztörténetírás történetének is fontos dátuma. Tihamér atyával egy nagy tudós-nemzedék utolsó tagja is eltávozott közülünk: ő volt az egyik utolsó élő tagja a két háború között a Regnum Egyháztörténeti Munkaközösségbe szerveződő katolikus történetészeknek, akiknek nyomdokain az 1989 utáni magyar egyháztörténetírás újraindult. A több generációt is átlépő nemzedékváltás szereplőinek – köztük jelen sorok írójának – megadatott, hogy a nagy öregek közül még többeket személyesen is ismerhetett, így a stafétát közvetlenül tőlük vehették (vehettük) át.

Tihamér atya 1905. március 8-án született Vanyó Aladár néven Szomolnokon, egy gyorsan magyarosodó szepességi bányavároskában.¹ A helyi elemi iskola után a kassai premontrei gimnázium tanulója lett, tanárai közül főleg Stuhlmann Patrik és a szintén

1 Vanyó Tihamér életrajza műveinek bibliográfiájával: MOLNÁR ANTAL: *Egy magyar egyháztörténész a 20. században. Vanyó Tihamér OSB*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6 (1994/1-2) 37-50.

jeles történész, Oszvald Arisztid voltak rá nagy hatással. Az 1918-ban bekövetkező történelmi kataklizma a Vanyó családot is elsodorta a Felvidékről, a tisztviselő apa feleségével és két fiával együtt Budapestre települt át. A Duna-parti teherpályaudvar vagonját egy Budafoki úti szükséglakás követte, a nehéz éveket az új iskola kiváló tanárai és közössége tették elviselhetővé: Aladár a pesti piaristákhoz, Sík Sándor osztályába került.

A kiemelkedő tehetségű fiatal fiú hivatását nagyon korán az elmélyült, belső készte-tésből fakadó szellemi munkában találta meg. A két háború közötti Magyarországon még igen erősen élt a tudós szerzetes paptanári ideál, szinte valamennyi rendben voltak olyan kiváló tudósok, akik a kor európai tudományosságának színvonalán kutatták szakterületük problémáit – mellette természetesen gimnazista fiúk generációit tanították és nevelték a keresztény és magyar értékek szerint. Mégis, a csonka Magyarország kolostorai közül a szellem talán legkultikusabb órhelyének a pannonhalmi bencések monostora számított. Nem véletlen tehát, hogy a 18 éves fiú úgy lépett be a bencés noviciátusba, hogy korábban soha nem találkozott bencés szerzetessel.

1923-ban lépte át először a kolostor küszöbét, és annak falait az elmúlt 82 évben a tanulmányutak és ritka vakációk kivételével soha el nem hagyta, igazi szerzeteshez méltóan. 1928-ban végzett a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem történelem-földrajz szakán, és még ebben az évben megírta doktori értekezését. Professzora a 20. század talán legnagyobb magyar történetírója, Szekfű Gyula volt. A fiatal bencés szerzetes és az ekkor már országos hírű egyetemi tanár kapcsolata nem a szokványos tanár-diák viszony sémái szerint alakult. Szekfű (akárcsak egy évtizeddel korábban Sík) felismerte Vanyó kiemelkedő intellektusát és nem mindennapi munkabírást, és barátjává fogadta a fiatal kollégát. Ennek a mély emberi kapcsolatnak az emlékét levelezésük őrzi, amely egyúttal a magyar katolikus egyháztörténetírás két háború közötti megszervezésének is fontos forrásanyaga. Vanyó egyike volt azoknak a pályakezdő egyháztörténészeknek, akikre építve a professzor újra akarta írni a magyar barokk történetét. Vanyó tagja lett a Szekfű köré szerveződő munkaközösségnek, a Regnumnak, amelynek tudományos tevékenysége, illetve az általuk kiadott hatkötetnyi évkönyv a magyar katolikus egyháztörténet-írás egyik csúcspontjának tekinthető.

A fiatal szerzetes szellemi fejlődését azonban elsősorban a hazai, pannonhalmi közeg formálta és tágitotta. Ma már eléggé nehéz magunk elé képzelni a két háború közötti magyar bencés rendet, amelynek tagjaként számos európai látóköri és műveltségű szerzetes élt, sokukat (így például Radó Polikárpot, Csóka Lajost, Karsai Gézát, Szigeti Kiliánt, Békés Gellértet) ma is számon tart a tudomány. Ennek az intellektuális pezsgésnek az emléke a Pannohalmi Szemle húsz évfolyama, amelynek rendszeres munkatársa lett Tihamér atya is. Az egykori pannonhalmi szerzeteseket minden érdekelte, ami a környező világban történt, talán ezért érzi a lapot olyan frissnek a mai olvasó is.

Vanyó Tihamér igazi értelmiségihez méltóan igen széles látókörrrel tájékozódott a világban: szívesen olvasott és ismertetett földrajzi vagy filozófiai könyveket, feltűnő bátorsággal szólt hozzá kora égető politikai kérdéseire. Igazi területe azonban a történettudomány, azon belül is az egyháztörténelem lett. Mind saját generációjában, mind pedig az utódok közül elsősorban egy szempontból emelkedett ki: ragyogó képességgel érzett rá a nemzetközi történetírás élvonalának kérdésvetéseire. Szinte bármihez nyúlt, megdöbbenően modernnek bizonyult.

Doktori értekezését Sopron megye egyházi és művelődési viszonyairól írta az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján. Témaválasztásában és forráskezelésében olyan

utakon járt, amelyet a disszertáció kiadása utáni évben induló francia *Annales* folyóirat munkatársai honosítottak meg az európai történetírásban. Az ő művéhez hasonló írá-
sok Franciaországban és Németországban a következő évtizedekben jelentek meg. Há-
rom alkalommal járt Rómában, ahol a Vatikáni Titkos Levéltárban kutatott. Mindhá-
rom kutatóút eredményei fontos kötetekben láttak napvilágot. Az 1933-ban megjelent,
fő művének tekintett 500 oldalas forrásközlésében a magyar püspököknek Rómába kül-
dött jelentéseit adta ki, a bevezető tanulmányban pedig máig egyedülként tett kísérle-
tet, hogy a Trienti Zsinat magyarországi hatásait összefoglalja – a hasonló témájú né-
met és olasz tanulmánykötetek előtt évtizedekkel! 1935-ben és 1986-ban a bécsi
nunciusok magyarországi vonatkozású jelentéseiből és irataiból közölt bőséges váloga-
tást. 1941-ben összefoglalta a plébániatörténet-írás módszertanát – ez a munkája az
egyházi helytörténetírás máig legjobb elméleti áttekintése. Az *egyház történetész szemháta-
ra* címmel egy évvel később megjelent írásában pedig a tudományág olyan távlatait ér-
zékelte, amelyhez hasonlóra máig kísérletet sem tettek. Azt pedig már valóban csak
érdekességként említhetjük, hogy még olyan ma divatos témában is publikált, mint a
nők történelmi szerepe – csakhogy ő 1939-ben.

Írásainak jegyzékéből azonban rögtön kitűnik: az ő pályája is jellegzetesen 20. szá-
zadi magyar sors. 1949-től 1969-ig egyetlen sora sem látott napvilágot, ezt követően pe-
dig lassan, kis lépésekkel került vissza a történettudomány vérkeringésébe. A Történettu-
dományi Intézetben tartott előadásai igazi tudományos szenzációknak minősültek, az
1970-es évektől az országos folyóiratok versengtek írásaiért. Már késő volt? Nem, de a
szakmai közvélekedés szerint a történész pályája csúcsára 40 és 60 éves kora között ér,
nem pedig utána. Jóval utána.

Tihamér atya a kényszerű hallgatás éveiben sem tétlenkedett. Egyrészt továbbra is
rendszeresen követte a nemzetközi történeti irodalmat, olvasmányairól, és különösen a
Historische Zeitschrift könyvismertetéseiről alapos, annotált bibliográfiai jegyzeteket
készített. Másrészt élénk, fürkésző szelleme új utakat keresett, és egyik izgalmas szelle-
mi kirándulását a pszichológia területére tette. Évtizedek alatt beledolgozta magát
ebbe a tudományba is, különösen Szondy Lipót munkássága volt rá nagy hatással. Ér-
deklődését, kitűnő érzékét és alapos tudását kamatoztatva sokakon segített. Az emberi
szenvadás iránti érzékenységéről nemrégiben megjelent, sok évtizedes tapasztalatból
táplálkozó kötete is tanúskodik.² Tanári munkája során kifejezetten nagyhatású peda-
gógusnak bizonyult. Húsz éven át tanította a bencés főiskola növendékeit, majd
1950-től nyugdíjba vonulásáig a pannonhalmi gimnazistákat. Növendékei évtizedek
múltán is szeretettel és ragaszkodással keresték fel, órai nemcsak az átadott hatalmas
tudás, hanem a valóban európai szemlélet és a sajátos, utánozhatatlan humorú előadás-
mód miatt is felejthetetlen élményt nyújtottak a diákok számára. A ma már ósz hajú
egykori gimnazisták élményeit hallgatva, vagy a máig nagyhatású, nemcsak szakszerű-
en, hanem igazi történetírói vénával megírt tanulmányokat olvasva tudatosul bennünk
igazán: Vanyó Tihamér, a bencés tudós paptanár maradandó nyomot hagyott maga
után. Egy eltűnőben levő világ egyik utolsó hírmondójaként.

Requiescat in pace!

2 VANYÓ TIHAMÉR: *Fény a hegyről. Levelek szenvedőknek*. Pannonhalma, 1999.



EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

TANULMÁNYOK PETROVICH EDE TISZTELETÉRE

A Petrovich Ede Emlékkonferencia (Pécs, 1998. szeptember 21.) tanulmányai
Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2001. 141 o.

A Petrovich Ede emléke előtt tisztelgő kötet a tudós pap-tanár születésének századik évfordulója alkalmából, 1998. szeptember 21-én, a pécsi városháza dísztermében rendezett konferencia előadásait tartalmazza. A kötet Font Márta és Vargha Dezső szerkesztésében, a Tanulmányok Pécs történetéből című sorozat 8. tagjaként látott napvilágot 2001-ben, részét képezve a Pécs története nagymonográfiának.

A könyv Mayer Mihály püspök és Páva Zsolt akkori polgármester bevezető visszaemlékezéseivel indul, amelyekben élénk rajzolódik Petrovich Ede (1898–1987) sokoldalú egyénisége, aki papként, tanárként, tudományos kutatóként egyaránt kimagasló és példamutató munkát végzett.

Az előszóban Font Márta röviden ismerteti az előadások témáját. Tömör tájékoztatást ad a szerzőkről, Petrovich Edéhez fűződő kapcsolatukról. A kötet két fejezetre oszlik. Az első fejezetben (23–62. o.) a szerkesztők azoknak a paptársaknak, tanítványoknak, kutatóknak az előadásait gyűjtötték csokorba, akik személyesen ismerték Petrovich Edét. A második részben (65–134. o.) olyan tanulmányokat olvashatunk, amelyek baranyai és pécsi vonatkozású kutatási eredményeket tárnak fel az olvasó előtt.

Az első fejezet Timár György „*Emlékeim Pécs vallási életének tudós kutatójáról*” című cikkével indul, amelyben a volt tanítvány emlékezik Petrovich Edére, aki az 1949/50-es tanévben tanította az államosított ciszterci gimnáziumban. Petrovich Ede a Széchenyi Gimnázium hittanára volt ebben az időben, mivel azonban a Széchenyi Gimnáziumot egyesítették a ciszterci gimnáziummal, s így a tanítástól eltiltott ciszterci atya helyébe „Ede bácsi” lépett hittanárként. Tankönyv híján saját írású, igen jól szerkesztett Apologetikáját diktálta le diákjainak. Olyan színvonalú munka volt ez, amelyet szerzőnk főiskolás korában is haszonnal forgatott. Miután az iskolai hitoktatásból kizárták, a kutatómunkának szentelte idejét. Az 1964-ben megjelent Csekey-féle bibliográfiában (Csekey István: Baranya és Pécs bibliográfiája. [Könyvek és folyóiratcikkek] Pécs, 1964.) már kétezer oldal kézirattal és két kiadvánnyal szerepel. Timár György a latin tanár alakját is felidézi, aki olyan kiváló pedagógusként volt képes az ismeretekre rávezetni hallgatóit, hogy meg is tudják jegyezni azt, amit hallottak. A szerző tollából kirajzolódik Petrovich személyiségének legfőbb erénye, életének, tevékenységeinek kulcsszava: a hűség. Hűség választott hivatásához, hűség a történelem valóságának közléséhez.

Boros László visszaemlékezésében röviden felvázolja a tudós pap életútját. Petrovich Ede 1898. augusztus 7-én született Hőgyészen. Tanulmányait a pécsi tanítóképző gyakorló iskolájában kezdte, majd a Ciszterci Rend Pécsi Nagy Lajos Gimnáziumában folytatta. 1916-ban a pécsi 19-es honvéd gyalogezredbe vonultatták be, a fronton tanúsított bátorságáért kitüntetését kap. 1922-ben, a pécsi papnevelő intézet elvégzése után szentelték pappá. Baranya és Tolna megyében káplánként szolgált, 1931-től az iskola államosításáig a pécsi Széchenyi István Reálgimnáziumban, az államosítás után a Nagy Lajos Gimnáziumban vallástant és latint tanított. Később a káptalani és püspöki levéltárban dolgozott. Boros László, mint valóságos polihisztorról emlékezik meg Petrovich Edéről, aki nem „csak” történész, hanem képzett irodalomtörténész, kitűnő nyelvészeti érzékkel rendelkező filológus, helytörténész és egyháztörténész volt. Hatalmas tudását és műveltségét örömmel osztotta meg az érdeklődőkkel. Lakása igazi szellemi központtá vált, ahonnan értékes tanácsokkal távozhattak vendégei.

Pesti János, megszakítva a személyes hangvételű visszaemlékezések sorozatát, Petrovich Ede névtani munkásságára irányítja a figyelmet. Petrovich Ede felismerte, hogy a történész nem kerülheti meg a helynevek és személynevek kérdéskörének vizsgálatát. Ez vezethette *Pécs utcái és házai 1687-ben* címmel megjelent nagy történettudományi jelentőséggel bíró munkájának megalkotásához. A munka a hódoltság alatti helyzetet tükrözi, Pécs esetében pedig a török uralom előtti állapotot is bemutatja.

Ivasivka Máttyás tanárát és cserkészvezetőjét idézi fel. Ez a visszatekintés a szerkesztők kérésére készült, a konferencián nem hangzott el. Ivasivka Máttyás hét évig, 1943-tól 1947-ig, majd 1948–51 között volt tanítványa Petrovich Edének a Széchenyi-, illetve az államosított Nagy Lajos Gimnáziumban. Hittanóráira úgy emlékezik, hogy Petrovich tanár úr mindig más tudományágakkal és művészeti területekkel is össze tudta kapcsolni a tanítandó anyagot, így mélyítve el azt, és adva szélesebb kitekintést diákjainak. Az ifúság nevelésében cserkészparancsnokként, illetve Mária-kongregációs gyűlések vezetőjeként is részt vett. Zeneértő és zeneszerető ember volt, akinél gyakran gyűltek össze a diákok zenehallgatásra. Ivasivka Máttyás karnagy pályaválasztását is ő motiválta. A visszaemlékezésben felidéződik pedagógiájának leghatékonyabb eszköze: a humor. A szerző kedves anekdotákat oszt meg az olvasóval. Említést tesz Róbert László *Zsidónak születni* (Budapest, 1994, T-Twins Kiadó.) című könyvéről, amelyben Róbert László megemlékezik tanárának, Petrovich Edének az 1944-es német megszállás alatt tanúsított emberi nagyságáról, példamutató helyzetéről. Az idézett könyv eme részlete a tanulmánykötete 32. oldalára került. Szerencsésebb lett volna, ha Ivasivka írása után olvasható.

Boda Miklós Petrovich Ede egyetemtörténeti kutatásairól értekezik. Petrovich Edét Csizmadia Andor, a Pécsi Tudományegyetem jogtörténész professzora és akkori dékánja vonta be az egyetemalapítás hatszázadik évfordulója (1967) kapcsán megjelent kutatásokba. Majd számos munkája látott napvilágot ebben a témakörben. 1966-ban *A középkori egyetemmel kapcsolatos szentbeszédok kora*, és *A középkori pécsi egyetem megszűnése* című tanulmányai jelentek meg. *A középkori pécsi egyetem ismeretlen tanárai* című munkának az Irodalomtörténeti Közlemények adott helyet 1967-ben. A jubileumi ünnepek idejére (1967. október 9–14.) kiadott Jubileumi Tanulmányok első kötetében olvasható *A pécsi egyetemi beszédgyűjtemény (a müncheni kódex)* című nagy jelentőségű tanulmánya. *Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez* címmel ismeretterjesztő cikke jelent meg a Felsőoktatási Szemlében. Petrovich Ede írta a jubileumi cikksorozat

tot a Dunántúli Naplóba (*A középkori pécsi egyetem*). Az egyetemtörténeti konferencián elhangzott előadását tudományos apparátussal kiegészítve *A középkori egyetemre vonatkozó források* címmel jelentették meg. Veresmarthy Ipoly pécsi kódexe, illetve *Az egyetemalapító pécsi püspök és Janus Pannonius sírhelye* című tanulmányai 1968-ban láttak napvilágot. 1970-ben a Filológiai Közlöny adta közre *Új magyar vonatkozású adatok a XV. századból egy római levéltárban* címen az Ágoston-rendi remeték központi levéltárában végzett kutatásait. 1972-ben *A középkori pécsi egyetem épülete és címere* tárgyában közölt tanulmányt. A *pécsi egyetemi beszédek* kiadását az MTA Irodalomtudományi Intézete vállalta magára. Petrovich Ede a kéziratát 1977-ben leadta, hogy a szükséges pótlásokat, kiegészítéseket elvégezése után, amit ő már nem tehetett meg, megjelenhessen a munka.

Horváth J. Gyula „*Petrovich Ede és a pécsi egyetemi beszédek*” című írásában kettős feladatot teljesít. Részletesen bemutatja Petrovich Ede életútját kiegészítve és pontosítva Boros László visszaemlékezését, majd Petrovich életművének legfontosabb munkájával, *A pécsi egyetemi beszédekkel* ismerteti meg az olvasót. Petrovich Ede Békefi Remignek a pécsi egyetemről írt munkájában (Békefi Remig: *A Pécsi Egyetem*. Budapest, 1909.) találkozott először a müncheni kódexszel. A müncheni kódex Windbergben (Würtemberg) a premontrei rend birtokában volt, majd a napóleoni háborúk alatt került a bajor fővárosba. Ma a Bayerische Staatsbibliothekban őrzik. A kódex tartalmi szempontból két részre oszlik. Az első 1–112 számozott levél Nicolaus de Lyra postilláit tartalmazza, a XV. századra valló írással. A kódex második részének terjedelme 1–156 számozott levél, több kéz írása. Az írás a XIV. század végére, a XV. század elejére vall, másolat. A lapszéli jegyzetet közel egykorú írással írták. A pécsi beszédek szövege 156 levél, vagyis 312 oldal, 623 hasáb. A kódex eredeti szövege akkor keletkezett, amikor még működött a pécsi egyetem. A főcím és a beszédek címei eltérő írásmóddal vannak írva, tehát később kerültek a kódexbe. A szerzőség kérdésével Petrovich Edén kívül Timkovics Pál és Klaniczay Tibor is foglalkozott. A kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy a kompilátor, aki különböző időben keletkezett beszédeket, műveket használt a válogatás forrásául, domonkos rendi szerzetes lehetett. Mivel a szövegben nem található magyar szót, illetve Magyarországról semmi információt nem közöl valószínű, hogy a művet végső formába öntő munkatárs nem magyar ember volt. Az a személy ugyanakkor, aki a beszédek rendjét összeállította, vagy magyar ember volt, vagy jól tudta azt, hogy a munka egy magyar intézmény részére készül. A *Sermones compilati* kritikai kiadásának gondolata már 1967 előtt foglalkoztatta Petrovich Edét. Munkáját azonban betegsége és szemének gyengesége miatt át kellett adnia Timkovics Pálnak, aki a Budapesti Egyetemi Könyvtár vezető munkatársa volt. Timkovics Pál és Petrovich Ede halála után a munkálatok irányítását Kulcsár Péter vette át. A mű kiadásán dolgozó munkacsoport tagjai Pajorin Klára, Szovák Kornél, Mayer Erika, és Ványai Katalin voltak. Az Akadémiai Kiadó gondozásában, végül 1993-ban jelenhetett meg a *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Hungariae*.

Kárpáti Gábor „*Petrovich Ede kapcsolata a régészettel*” című írásából megtudhatjuk, hogy a régész-szerző 1976-ban az Irgalmas kórház udvarán végzett feltárás révén került kapcsolatba Petrovich Edével. Kárpáti a Munkácsy utca 8. számú ház területén talált kolostor templom maradványainak meghatározásánál is igénybe vette Petrovich Ede segítségét. Petrovichnak *Az egyetemalapító Vilmos püspök és Janus Pannonius sírhelye*

című tanulmányára támaszkodva sikerült azonosítania a *Székesegyház* altemplomának feltárása során a délnyugati pillér és a nyugati zárófal között kiképzett kriptában nyugvó csontvázat Janus Pannonius maradványaival.

Az első részben jobban el lehetett volna különíteni a személyes hangvételi visszatekintések füzérét, Petrovich tudományos tevékenységét méltató munkáktól. Horváth J. Gyula írása kiváló átvezető lett volna a fejezet két, tartalmilag jól elkülöníthető része között.

A kötet második fejezete Engel Pál *„Baranya megye az országos politikában (1316–1437)”* című tanulmányával kezdődik. A cikkben pontosan megfogalmazódik melyek azok a különbözőségek, amelyek – összehasonlítva az ország más területeivel – Baranya megyét jellemzik. Területe a középkor végén 5718 km² volt, lényegesen meghaladta az átlagos magyar megye kiterjedését. Népsűrűsége kiugróan magas volt, ami gazdasági fejlettségének bizonyítéka. Birtokmegoszlásának egyik jellemzője az egyházi birtok dominanciája. A 141 ezer hektár kiterjedésű egyházi birtok kétharmada a pécsi egyházé volt, csakúgy, mint Mohács mezőváros és 47 falu. A megye legvagyonosabb földesura a püspök volt, míg a káptalan az ország egyik leggazdagabb egyházi testülete. Baranyában feküdt a pécsváradi – szintén igen módos – bencés apátság. A vránai johannita perjelségnek is jelentős birtokai voltak a megyében. A megye többi egyházi nagybirtoka a fentebb említetteknel jóval kisebb birtokokat mondhat magáénak. A birtokszerkezet másik sajátossága a királyi birtok elenyésző súlya volt. A földterület közel 70%-át nemesi – leginkább köznemesi – családok birtokolták, azonban a megye birtokviszonyaiban és a nemesi társadalom szerkezetében gyökeres átalakulást hozott Zsigmond uralkodása. A tanulmány kifejti azon okokat és eseményeket, amelyek következtében e jelentős átalakulások végbementek.

Kőfalvi Tamás dolgozata – *„A pécsváradi konvent hiteleshelyi munkaszervezése az Árpád-korban”* – bemutatja azt a változást, amelyet a hiteleshelyi tevékenység hozott a bencés regula által szabályozott közösségek életében. Szent Benedek Regulájának hét fejezete foglalkozik a szerzetesek és a külvilág kapcsolatával, amelyekben hangsúlyozza a világtól való elzárkózás fontosságát. Így óvva a szerzeteseket a külvilág romboló hatásaitól. A hiteleshelyi munka azonban folyamatos érintkezési pontokat teremtett a szerzetesek és a világiak között, ami lényeges változást hozott a szerzetesek életformájában. Az író a pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenységéről szólva, felhívja a figyelmet azokra a sajátosságokra, ami e konvent munkaszervezését jellemzi. Pécsváradon ténylegesen a dékán lehetett a munka irányítója, amit a hiteleshelyi oklevelek méltóságsora bizonyítja. A szerző valószínűsíti, hogy a külső hiteleshelyi munkába a konvent kénytelen volt bevonni saját falvainak papságát, ugyanis az ügyek az idők folyamán olyanmire felszaporodtak, hogy a konvent nem győzte saját embereivel ellátni a feladatokat. Három adásvételi szerződést tartalmazó oklevél tanúskodik arról, hogy az apát tevélegesen is részt vett a hiteleshelyi munkában.

Kiss Gergely *„Jogbiztosítás a pécsváradi bencés monostorban a 12–13. században. Adalékok a magyarországi exemptio történetéhez”* című munkájában a pécsváradi bencés monostor alapítólevelének keletkezési körülményeit vizsgálva, felsorolja, hogy az alapítólevél ma ismert állapotában milyen javakat juttatott a monostornak (90–91. o.). Az alapítólevél elemzéséből kiviláglik, hogy két, egymással részben összefüggő területre terjedt ki a monostor hatalma, egyrészt a monostor birtokai és népei feletti joghatóság, másrészt egyházi jogi kiváltságokra. Az apát célja egy zárt birtoktest kialakítása, illet-

ve az ott élő népesség egésze feletti joghatóság elnyerése volt. Az alapítólevél tanúsága szerint a monostor számos egyházi kiváltság megszerzésére is törekedett. Ezek közül a két legfontosabb célt a megyéspüspöktől való függetlenedés elérése, valamint azoknak a jogosítványoknak a megszerzése jelentette, amelyek kifejezetten a püspöki méltósághoz kapcsolódtak. Tanulmányában a szerző e jogbiztosító törekvéseknek három fázisát különítette el.

Ritoókné Szalay Ágnes „*III. János pécsi püspök, azaz Janus Pannonius családjáról*” című cikkében a vatikáni regesztakönyvben talált, Janus Pannoniusra vonatkozó adatokat ismerteti az olvasóval. 1458. május 23-án III. Callixtus pápa Johannes de Chesmicze titeli prépost több előterjesztett kérését is teljesítette. A folyamodványokba Janus élő családtagjait is belefoglalta. Így szerzünk tudomást Péter fitesvéréről, anyjáról, Borbáláról, aki Chesmiczei Pál özvegye, valamint nőtestvéréről, Ilonáról. Ritoókné Szalay Ágnes a forrás jelentőségét abban látja, hogy egykorú, hivatalos okmánycsoport tárja fel előttünk János püspök nevét és családi körülményeit. A cikk Vitéz János származására és családjára vonatkozó adatokban is bővelkedik. A tanulmány a vatikáni regeszták közreadásával zárul.

Fedeles Tamás „*A Congregatio Missionis magyarországi története (1686–1926)*” című tanulmányában a lazarista rend magyarországi működésének történetét dolgozza fel egy igen érdekes kézirat segítségével, melynek címe: „*A Missiótársaság – közönség. Lazaristák – és a magyarok*”. A kézirat tartalmilag két részre tagolódik. Az első részből (A missiótársaságnak az Osztrák és Magyar birodalomban történt letelepedéséről 1760-) megtudjuk, hogy Migazzi bécsi érsek a szeminárium vezetését Bécsben a lazarista atyákra bízta. Esztergomban és Vácott is ez történt. A lazaristáknak rendházuk is létesült Bécsben, majd Nagyszombatban és Vácott. Ezen alapítások emlékei néhány évi működés után nyomtalanul eltűntek a forrásokból. Ennek okát nem ismerjük. A kézirat második része (A magyar Missiótársaság és az osztrák-német 1852–1900.) többek között tudósít a magyar lazarista rendtartomány megalakulásáról. 1898-ban az első magyar missziósházát Piliscsabán alapították meg a rend számára. 1903-ban rendházuk nyílt Budapesten, a Gát utcában, majd e helyett Lakócsán kapnak új házat és birtokot. 1909-ben Budapesten a Nagyboldogasszony úton missziósházuk, a Ménesi úton rendházuk nyílt. A magyar provincia 1926-ban jöhetett létre, addig a magyarországi rendházak az Osztrák-Stájer rendtartományhoz tartoztak. A feltárt forrás közli az elsőként lazaristákká lett magyar papok adatait is. A tanulmányhoz kapcsolt függelékben Páli Szent Vince életútjáról és az általa alapított szerzetesrendekről kapunk tájékoztatást.

A fejezet zárótanulmányában Rajczi Péter a hazaárulónak bélyegzett Scitovszky János püspökről rajzol árnyaltabb képet. Scitovszky János 1824-ben rozsnói püspöki méltóságra emelkedett, majd 1836-ban pécsi püspökké nevezték ki. 1849-ben esztergomi érseki és hercegprímási címet, 1853-ban bíborosi méltóságot kapott. Pécsi püspökként rendkívüli egyházi és iskolai szervezőmunkát végzett. Tevékenyen részt vett a reformországgyűléseken. Az 1848-as forradalom rendelkezéseit nem ellenezte. A forradalmi események erős egyházellenes megnyilvánulásai azonban Scitovszkyt, mint a konzervatív párt vezetőjét, arra indították, hogy a Bécsben működő apostoli nunciátúrán keresztül legyen befolyással a magyarországi politikára.

A kötetet Boros László összeállításban Petrovich Ede tudományos munkásságának bibliográfiája zárja, mely segítséget nyújthat az érdeklődőknek a további kutatásokhoz. Vargha Dezső utószavából megismerjük a tudományos konferencia létrejöttének körül-

ményeit. A szervezők elérték kitűzött céljukat, e sokszínű és gazdag tartalmú konferenciakötet – a szerkesztés néhány kifogásolható megoldásától eltekintve – méltó megemlékezés Petrovich Ede munkásságáról.

Győri Éva

GOMBÁS ISTVÁN

A MEZŐTÚRI REFORMÁTUS GIMNÁZIUM FŐGIMNÁZIUMMÁ SZERVEZÉSE.
1850–1915
Mezőtúr, 2004.

Sajátos és úttörő vállalkozás Gombás István 2004-ben megjelent iskolatörténeti monográfiája. A szerző maga is növendéke volt annak a gimnáziumnak, amelynek a történetének egy valamivel több, mint fél évszázados korszakát dolgozza fel. Nem ez az első mű, amely egy hazai iskola történetét vizsgálja, de mindenképpen újszerű a vállalkozás, hogy az intézmény újjászervezésének és főgimnáziummá szervezésének éveit állítja középpontba. A könyv 2004-ben, a Mezőtúri Szegedi Kis István Református Gimnázium és Szakközépiskola, valamint a Mezőtúri Öregdiákok Baráti Köre gondozásában jelent meg, a lektorálás munkáját dr. Tolnay Gábor, a történettudomány kandidátusa végezte.

A szerző széles körű kutatómunkát végzett, és témája bemutatásához felhasználta az összes rendelkezésre álló szakirodalmat, forrást. Művében gazdagon idéz a korabeli dokumentumokból, amelyek szövegét az esetek többségében teljes terjedelmében közli, így az iskola története iránt érdeklődő olvasó maga is képet alkothat az iskola átszervezésének körülményeiről, eredeti nyelvén tanulmányozhatja a forrásokat. Az iratok elolvasása melleleg irodalmi-nyelvtörténeti szempontból is sok érdekességgel szolgálhat. A könyv megírása mögött hatalmas és átfogó kutatómunka rejlik. A szerző felhasználta a mezőtúri református egyház levéltárának anyagait, így az Egyháztanács gyűléseinek jegyzőkönyveit, a presbitérium, az iskolaszék, az igazgatótanács jegyzőkönyveit, a gimnázium évkönyveit, a *Mezőtúri Hírlap*, a *Mezőtúr és Vidéke*, s több más egyházi és világi lap archív példányait, a debreceni főgimnázium értesítőjét, a gyülekezet történetéről írott munkákat. A Faragó Bálint tollából látott napvilágot *A mezőtúri református egyház története* című tanulmány, valamint Tóth Dezső által jegyzett *A túri református egyház-község története* szintén fontos kiindulópontjai a nevezett könyvnek. Bodolay László még 1882-ben jelentette meg írását az iskoláról (*Adatok a mezőtúri ref. gimnázium történetéhez*) a tiszántúli református középiskolai tanáregyesület évkönyvében, amely jó alapot szolgáltatott a mű megírásához.

Gombás István mellett, hogy bőségesen építi be a forrásokat könyvébe, a kötet függelékében több dokumentum faksimile változatát is közreadja, valamint olyan táblázatokat, adatsorokat tesz közzé, amelyek tartalmazzák az iskola tanulói létszámának alakulását, a tanárok, igazgatók nevét, rövid életrajzi adatokkal kiegészítve, a diákothon lakóinak alakulását tartalmazó adatsort, a tanulók támogatására létrehozott alapítványok, alapok felsorolását, rövid bemutatását. Olvasható egy 1913–14-es statisztikában, hogy a milyen volt a tanulók felekezeti megoszlása, valamint hogy mivel foglalkoztak a

szüleik. Az iskolai tanárok tudományos munkáját bizonyítja az iskolai évkönyvben publikált írások listája. Megtalálhatók a könyvben az 1734-es és 1899-es törvények szövegei is. A munkát tervrajzok és fotók illusztrálják, így a szerző közli az intézmény egykori igazgatóinak fényképét is.

Amint arra már utaltam, a kötet az iskola történetének csak egy szeletét, mégpedig az 1850–1915 közötti időszakot tárgyalja, amely mindenképpen fontos periódus, mert ekkor alakult ki a tanulóhiány miatt megszűnt iskolából a hat-, majd nyolcosztályos gimnázium, ekkor épült meg az új iskolaépület is. A korszakot két nagyobb egységben tárgyalja a szerző: *A hatosztályos gimnázium újjászervezése és megszilárdítása*, valamint *A főgimnáziummá alakulás feltételei és megvalósulása* részletesen mutatja be azt az utat, amelyet a gimnázium közel hét évtized alatt bejárt. *„Amikor történetünk kezdődik, a túri gimnázium már több mint 300 éves múltra tekint vissza. E hosszú, küzdelmekkel teli évszázadok után, most ismét nehéz feladat vár a fenntartó testületre, a túri eklézsiára; a gimnázium teljes átszervezésének feladata, amelynek sikerétől nem kevesebb, mint a léte függött.”* – írja előszavában Gombás István.

Az 1848–49-es események után nem csupán a politikai légkör változott meg, hanem az oktatási rendszer is. A forradalom előtti iskolarendszer jórészt a középkori oktatási hagyomány szellemében és tananyagával működött, nem igazán tudott lépést tartani a megváltozott helyzettel, annak követelményeivel. Elsősorban a tisztviselők képzésével foglalkozott, emellett a magasabb szintű tanulmányok végzésére készítette fel a diákokat. A protestáns iskolarendszernek meg kellett küzdenie a katolikus államhatalom által az útjába gördített nehézségekkel is. Hiányzott a tantervből a reáltárgyak oktatása, amely a szaktudományokhoz szolgáltatva volna az alapot. A hiányosságok pótlásáról a református egyházban is folyt vita. A szabadságharc alatt voltak bizonyos reformkísérletek, de az igazi szervezeti átalakítás csak az 1849-es Entwurf (Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve) kiadása után következett. Csak az a gimnázium kaphatott nyilvános gimnáziumi minősítést, amely megfelelt az Entwurf követelményeinek, amely együtt járt az érettségiztetés jogával is. A szegény protestáns iskolák nem tudtak lépést tartani az új követelményekkel, maguk a püspöki székhelyeken működő középiskolák is csak úgy tudták biztosítani a fennmaradásukat, hogy a vidéki gyülekezetektől felajánlásokat kértek. A mezőtúri iskolát fenntartó gyülekezet nem volt túl jó anyagi helyzetben, csak a város polgáraitra támaszkodhatott. A behatárolt lehetőségek miatt nem tudott átállni az iskola az új rendszerre, hiába adott ki az egyházi előljáróság 1851-ben adakozási felhívást. A régi tanrendszerben egyre kevesebben akartak tanulni, ezért a diákok lassan elhagyták a túri iskolát, amely Kiss Sándor professzor lemondásával 1854-ben kénytelen volt becsukni kapuit.

A túri egyház nem hagyta annyiban a dolgot, nem akarta, hogy iskolája „elenyéssen”, ezért az egyik megürült lelkészi állás javadalmára építve 1858-ban újraindította és hatosztályos intézménnyé fejlesztette a gimnáziumot. Szabó Pál lelkész nyugalomba vonulása lehetővé tette az iskola újbóli beindítását, de ezzel a felsőbb egyházi hatóságok nem értettek egyet, az ezzel kapcsolatos levelezést részletesen bemutatja a könyv szerzője. Az egyházkerület csak 1859 nyarán egyezett bele abba, hogy a nevezett lelkészi állást ne töltsék be, és a gigazdálkodott jövedelemből gimnáziumot szervezzenek. Az Októberi Diploma 1860-as kibocsátása után érvényét veszítette az Entwurf, és visszaállt a protestáns egyházak iskolafenntartó autonómiája is. A mezőtúri iskola is választás előtt állt: tartja magát az Entwurfhoz, visszatér a forradalom előtti rendszer-

hez, vagy hatosztályos képzést indít be. Ez utóbbi mellett döntöttek, és az ehhez szükséges négy tanári állás anyagi alapját is megteremtették az egyház adományai és 200 hold jövedelme révén (1863).

Az iskolaszervezést nehezítette, hogy 1863-ban Könyves Tóth Kálmán személyében olyan esperest választott az egyházmegye, aki következetesen harcolt a másik lelkészi állást mielőbbi betöltéséért. Ugyan 1866-ban megválasztották az új második rendes lelkészt (éppen az esperes személyében, aki ezt azonnal elhárította), de a gimnázium anyagi alapjai megszilárdultak, az intézmény 1864-re hatosztályúvá nőtte ki magát. Az iskola élén Kiss Sándor állt (1868-as nyugalomba vonulásáig), de 1865-től betegsége miatt sógorát, Bede Lajost kellett megbízni az igazgatói feladatok „ideiglenes” ellátásával. 1872-ben létrehozták a rajz és tornászati tanszéket is, ami viszont komoly anyagi kiadásokkal járt, de az iskola megbirkózott ezzel. Az iskola tanári állásait mindig pályázat útján töltötték be. A gimnáziumra és az azt fenntartó egyházra nagy teherként nehezedett az 1879-es kormányrendelet, valamint az 1883. évi XXX. tc., amelyek arról rendelkeztek, hogy a gimnáziumokban a tanárok száma nem lehet kevesebb az abban fennálló osztályok számánál (esetünkben tehát hat rendes tanárt kellett alkalmazni), ehhez jött még továbbá az igazgató állása is. Így Mezőtúrra legalább hét tanárt kellett. Az ötödik tanári szék felállításának ötlete már 1875-ben felvetődött, Bede Lajos ebből a célból 1878-ban a mezőtúri felsőrészi birtokosságot kérte az ezt lehetővé tevő adomány megtételére. Ezt meg is ígérték a birtokosok, de azzal a feltétellel, hogy a polgári iskolát egyesítik a gimnáziummal, ahol polgári iskolai osztály is indul. Bede Lajos igazgató 1878-ban elhunyt, utódja Bodolay László lett.

A gimnáziumi autonómia mellesleg azzal is együtt járt, hogy az egyes intézmények maguk döntöttek a tanárok javadalmazásáról is, így a tanári fizetések nagyon tarka képet mutattak szerte az országban. Mezőtúron kezdetben, az ötvenes években a pénzbeli járandóság mellett természetbeli juttatást – búzát, árpát, tűzifát, szalmát, lakhelyet – kapott a tanerő, de a hetvenes évek végére ez megváltozott, és a tanárok már csak pénzben kaptak juttatást.

Gombás István külön fejezetet szentel a tanulmányi időnek is, amelyet az Entwurf is szabályozott. Az egyes egyházakban és egyházkerületekben ezen a téren is változatos gyakorlattal találkozunk. Korábban a nagy „nyári” szünet őszre esett, de csak egy hónap volt, a két félév közé pedig nyolc napos szünetet iktattak be. A Tiszántúli Egyházkerület 1874-es határozata értelmében a nyári szünet a nagy meleg miatt július és augusztus hónapra lett áttéve, a szerda és szombat délután szabad volt, minden nap 11–14 óra között szünetet tartottak. Az új rendszert az 1875/76-os tanévben vezették be. Megreformálták a vizsgarendszert is: az osztályrendszerre való 1858-as áttérés után mindkét félévet vizsgákkal és szigorlatokkal kellett zárni, amelyek kívülállóktól elzártak voltak. A debreceni tanterv volt irányadó, és csak három minősítés létezett: kitűnő, első és másodosztály (secunda), ez utóbbi bukást jelentett. A tanulók elhelyezése gondok jelentett, hiszen a tanteremnek csak nagy jóindulattal nevezhető helyiségek kicsik, alacsonyak, sötétek voltak, és a megfelelő higiéniai körülményeket nem tudta biztosítani az iskola vezetése. Az ivóvizet a közeli Berettyóból, illetve a város széli ásott kutakból nyerték. Az állandó helyhiányon az épületek toldoztatásával kívántak segíteni. A főépület egyes helyiségeinek átépítése már 1871-ben megkezdődött, de a végleges megoldást csak az új épület felépítése jelentette. Az utolsó komoly átalakítás 1878-ban volt. Az épületben a padló kezdetben földes volt, az ablakok kicsik voltak, a szellőztetést nem lehetett

könnyen megoldani, de a takarításra alkalmaztak egy-egy személyt. Az első téglából készített fedett kör alakú illemhely 1870-ben készült el.

Az iskola belső életét az iskolai törvények szabályozták. Ezek részben a többi iskolában már meglévő szabályozást követték, de természetesen a helyi viszonyokat is respektálták. Mezőtúron 1864-ben, a debreceni minta alapján készültek el az új iskolai törvények. A fegyelem szigorú volt, a büntetések között találkoztunk a kicsapással, a vesszőzéssel, az iskolai zárkába zárással is. Az egyes fegyelmi esetekkel a tantestület és a presbitérium foglalkozott, minden egyes ügyet alaposan kivizsgáltak. 1878-ban új szabályozást vezettek be, ismét debreceni mintát szem előtt tartva, amelynek szövegét a kötet szerzője teljes terjedelmében közreadja. Elengedhetetlen tartozéka minden oktatási intézménynek a könyvtár és a szertár. Mezőtúr nevezetes iskolájában is volt mindkettő. A könyvtári állomány első darabjai még a 16–17. századból valók voltak, többnyire klasszikus írók latin és görög nyelvű munkái és teológiai témájú könyvek tartoztak az állományba. A könyvtárat a szegény tanulók ingyen vehették igénybe (ők tandíjat sem fizettek, csakúgy, mint a többi helybeli református tanuló), a más felekezetekhez tartozó és vidéki tanulók tandíját részben az állomány gyarapítására fordították. A hetvenes években már természettudományi, irodalmi, filológiai, történelmi kötetekkel is bővült a gyűjtemény, amely szép lassan kinőtte addigi helyiségét. A tehetséges tanulókat segélyekkel és jutalmakkal ösztönözték a még jobb munkára. Az iskola évkönyvet volt köteles megjelentetni, amelyben a falai között folyó munkáról számolt be a külvilágnak, de ennek anyagi feltételei első alkalommal csak 1877/78-ban álltak elő. Az étkeztetésről a tápintézet gondoskodott.

Könyve második részében a főgimnáziummá szerveződés folyamatát mutatja be szerzőnk. Ennek első fejezetében kitér a tanügyi épület kérdésére. A régi, elavult épület helyett szükség volt egy új emelésére. Az 1883. évi XXX. tc. is úgy rendelkezett, hogy minden intézménynek megfelelő épületet kell felépíteni az oktatás helyszínéül; a megfelelő lépések megtételére két éves türelmi időt kaptak. Mindezt a vallás- és közoktatásügyi miniszter egyik, a témához kapcsolódóan kiadott utasítása is szabályozta. Az 1880-as évek végére több mint száz új középiskolai tanügyi épület készült el, ekkor épült meg a mezőtúri is. Az országban ekkorra már kialakult szakembereknek, építésszeknek és építési vállalkozóknak egy hálózata, akik kifejezetten ezzel a feladattal foglalkoztak. Az új épülethez nagy, világos tantermeket, tornatermeket, szertárakat, dísztermet is terveztek. 1885-ben az egyháztanács megtette a szükséges lépéseket az új iskolaépület tervének megvalósítása irányába, amelyek megteremtették az intézmény főgimnáziummá fejlesztésének egyik fontos feltételét is. A szűkös anyagi lehetőségek ellenére felépült a főépület, valamint a kisegítő épületek, így az 1889–90-es tanévet már itt kezdhette meg a nagy múltú gimnázium. Az avató ünnepségen nem csak a református egyházi testületek és gimnáziumok képviselői jelentek meg, de más felekezetek is képviseltették magukat. Az egyre fejlődő és növekvő intézmény telke kicsinek bizonyult, ezért szükségessé vált néhány szomszédos telek megvétele.

A nevezett 1883. évi jogszabály egyik megfogalmazott célja a hazai oktatási rendszer egységesítése volt. *„Erre az időre a hatosztályos ún. „csonka” gimnáziumok működtetése mindinkább ésszerűtlenné vált. A korszerű és megfelelően felszerelt tanügyi épületet ugyanúgy megkövetelték a hatosztályos gimnáziumtól is, mint a nyolcosztályos főgimnáziumoktól. Bizonyos költségmegtakarítást legfeljebb az jelentett, hogy a hatosztályos gimnáziumnál öt rendes tanárral kevesebbet kellett alkalmazni. Ugyanakkor a tanulók „menet közben”*

nem szívesen változtattak iskolát, ha teheték, olyan középiskolába iratkoztak, ahol a nyolc osztályt elvégezheték. Így mindazokra a gimnáziumokra, melyeket nem tudtak 8 osztályú főgimnáziumra kiegészíteni, a növendékek számának csökkenése várt anélkül, hogy fenntartási költségeiket jelentősebben mérsékelni tudták volna. Ezt látva, a fenntartó testületek egyre nagyobb erőfeszítéseket tettek, hogy eddigi hatosztályos „csonka” gimnáziumukat nyolcosztályos főgimnáziummá egészítsék ki.” – vázolja fel a korszak legegésőbb problémáját Gombás István. A helyzet komolyságát felismerve a fenntartó presbitérium mindent megtett a nyolcosztályos intézménnyé fejlesztés érdekében, és 1892-ben már államsegélyt két a minisztertől, amelyet azonban először nem kapott meg. Hosszabb huzavona után sikerült kieszközölni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy engedélyezze a nyilvános hetedik évfolyam indítását, de a nyolcadik, érettségivel záró osztály megindítását attól tette függővé, ha az iskola új tantermet és szertárt épít, valamint ha legalább nyolc tanárt alkalmaz az igazgatón kívül. 1893/94-től három új tanár kezdte meg a munkáját az intézményben, és végre lehetővé vált a nyilvános érettségik megtartása is. 1895-ben elhunyt Bodolay László igazgató, aki már egy valóban népes iskola élén állt. Szemben az 1858-as 44 fős tanulói létszámmal, az 1895/96-os tanévben már 264 fő látogatta a református gimnáziumot. Az ezzel kapcsolatos részletes statisztika szintén megtalálható a könyvben. Az évtized (és évszázad) végére azt is sikerült elérni, hogy megszűnt a „társbérlet” a református elemi iskolával, tekintve, hogy annak új épületet emeltek. 1910-ben megépült az új tornaterem, az új rajzterem, a könyvtár és az igazgatói lakás, továbbá feltöltötték a mélyen fekvő udvart is.

A szerző külön foglalkozik az iskola kormányzásával is. Az egyházi fenntartású intézményt természetesen a presbitérium irányította, de ezeket a feladatait különböző választott bizottságok útján látta el. Először a gazdasági bizottság, az Iskolai Bizottmány és az Iskolaszék, majd 1886-tól az Igazgató Tanács (12, majd 1896 után 14 tagú) volt a legfontosabb ügyintéző szerv. Ez utóbbi élén a református lelkész állt. A főgimnáziummá átszervezett iskola első állandó igazgatóját Fejér Lajosnak hívták. Mint szerte az országban, Mezótúron is megünnepezték a millenniumi évfordulót, az ez alkalommal ültetett „millenáris fák” ma is láthatók. Az iskola Segélyező Egyletet hozott létre a kevésbé tehetséges, de igyekvő tanulók támogatására, akiknek tandíjat kellett volna fizetniük a törvények értelmében (tandíjmentességet csak a jeles eredménnyel záró gimnazisták élveztek). A gimnázium új iskolai rendszabályokat alkotott, amelyeket 1899-ben hagyott jóvá az egyházkerületi közgyűlés. A szabályzat tartalmazta többek között a félévi, és vizsgaszabályokat, rendelkezett a tandíjról, a szünetekről, a fegyelmi és szállásügyekről, a vizsgákról. Megszabta pl. azt is, hogy a diákok 9 óránál később nem tartózkodhattak az utcán. A helybeli tanulók is kötelesek voltak a továbbiakban tandíjat fizetni, így megszűnt a felekezetek közötti megkülönböztetés ezen a téren is, de a Segélyező Egylet továbbra is segítette a szegény és igyekvő gyerekeket. A szabályzat meghatározta a tanulók iskolán belüli és azon kívüli életét is.

1903-ban megünnepelte az intézmény fennállásának 350. évfordulóját. A neves évfordulóról fényes rendezvényekkel emlékeztek meg. 1907-ben bevezették az osztatlan tanítási rendszert, ami azt jelentette, hogy már nem tartottak délben 2–3 órás munkaszünetet. 1909-ben bevezették a villanyt az iskolába. A gimnázium nevelési gyakorlatában kiemelt helyet kapott a vallásos és a nemzeti tudat formálása. Kezdetben nem volt hittanár, tekintve, hogy a tanárok egy jelentős része teológiát is hallgatott, de később már külön vallástanárt alkalmaztak, aki viszont nem örvendett túl nagy megbecsülés-

nek, ez meglátszott a javadalmazásában is. A hazafias nevelés részeként gyakran megemlékeztek a magyar nemzet jeles eseményeiről és sorsfordulóiról. Figyelmet érdemel Gombás István gondolata: *„Mivel a haza fogalma és a hozzá kapcsolódó nemzeti tudat, hazafias gondolkodás, a hazaszeretet, korántsem azonos az államszeretettel, a mindenkori államhatalommal való együttgondolkodással, ezért a „hivatalos Magyarország” ünnepéből sem lett „nemzeti ünnep.”* Így aztán március 15-ét mindig széles körben ünnepelték meg, míg április 11., az áprilisi törvények megalkotásának napja kevésbé volt népszerű. Az utolsó jelentős esemény, amelyről a szerző is megemlékezik, az internátus 1914–15-ös felépítése, amelynek átadása már a világháború idejére esik. Az impozáns épület a gimnáziummal szemben, a Kevi (Nagy, Kossuth) utcában emelkedik. A kötet második része is ennek fotójával zárul.

Amint azt már említettem, a könyv harmadik része a függelék, amely rendkívül gazdag anyagot tartalmaz. A kötetet mindenképpen haszonnal forgathatják a hazai protestáns iskolatörténet vagy akár a mezőtúri helytörténet iránt érdeklődők, de annak is ajánlható, aki a Bach-korszak és a dualizmus korának iskolapolitikája iránt érdeklődik.

Mucsi András

KÓNYA SÁNDOR

HARMATÖZZATOK, EGEK! NÉPÜNK VALLÁSOS ÉNEKEI ÉSZAK-BÁNSÁGBAN
Zenta, Thurzó Lajos Közművelődési Központ, 2004. 404 o.

Sajátos műfajú könyvet tart kezében az olvasó, amikor Kónya Sándor gyűjteményét lapozgatja. A kötet vallásos népénekgyűjtemény, amelyben az Észak-Bánságban a hívő katolikus magyar nép ajkáról hallható énekekből áll, amelyek a könyvben szereplő kottákból egy zeneértő számára könnyen meg is szólaltathatók. Kónya Sándor munkájának nagy eredménye, hogy nemcsak a népi szövegeket gyűjtötte össze, hanem a dallamokat is lejegyezte. A kötetben található énekek többsége nem népzenei alkotás: 19. századi kéziratok kántorkönyvekben fennmaradt, ismeretlen szerzők által alkotott dalokat éppúgy tartalmaz, mint a közkezen forgó és tömegesen használt egyházi énekeskönyvekből elterjedt énekek szöveg- és dallamvariánsait.

A kötet – amelyet a szerző Bálint Sándor emlékének ajánlott, a nagy szegedi néprajztudós születésének centenáriuma – 237 éneket tartalmaz, némelyiket több változatban. Az adatközlők (idősebb kántorok, templomi énekesek) mellett a helyi templomokban, plébániákon őrzött régi – gyakran kéziratok – énekeskönyvek voltak a gyűjtemény forrásai. Az énekek tematizálva vannak: az egyházi év ünnepein és liturgikus eseményein túl külön egységben szerepelnek Szűz Máriaéről és a szentekről szóló énekek, valamint a búcsújárásokhoz kötődő dalok és a halottas énekek.

A szentekhez kapcsolódó énekszövegek adatokat szolgálnak a helyi szentkultuszhoz, fölfedezhetők bennük a tisztelet helyi, észak-bánsági sajátosságai. Szent Annát – Szűz Mária édesanyját – például a gyermektelen és a szülő nők patrónájaként tisztelik. (Ez a szerep a Felvidék magyar katolikusai között Antiochiai – később Árpád-házi – Szent Margitnak jutott.) „Üdvöz légy, ó, föld öröme, boldog Szent Anna, / Szűzanyánk-

nak szent szülője, Jézus nagyanyja, / Magtalanok példája, minden szülők fáklyája, / A szüléstől rettegőknek gyámja s dajkája.”

A dalok legtöbbje tanító szándékú: magyarázza az ünnep tartalmát, a szent életpéldájának üzenetét, s mindig magában foglal hittanítást, teológiai igazságot. Ezt már csak az is indokolja, hogy a szentmise liturgiája a második vatikáni zsinatig latin nyelvű volt (köztük az ünnep szerint változó könyörgés és zsoltár is). A – kanizsamonostori (Banatski Monostor) templom patrónusaként tisztelt – Illés prófétáról szóló dal az ószövetségi prófétáknak az üdvtörténetben betöltött szerepét világítja meg. „Isten az ószövetségben hajdanán, / Prófétákat választott ki jó korán, / Kik a jövő dolgokat megjósolták, / A Messiás jövetelét és sorát. // Szent Illés prófétáknak egyike, / A tündöklő csillagzatok szebbike, / Ki az égbe tüzes kocsin vitetett, / Velem együtt, hívek, róla zengjettek.”

A mártír lovag Szent György – akinek Törökkanizsa (Novi Knezevac) templomát szentelték – esetében legendája elevenedik meg az énekben: „Azt kívánta tőled, megtörhetetlen bajnok, / Vad Dioklécián, a szívtelen zsarnok, / Hogy a bálványt imádd, ne az igaz Istent, / aki király itt lent. // Vége van, vége már itt a nagy kínoknak, / Piros vércseppeid, mint rubin ragyognak, / Menyegzős ruhádnak ez lőn ékessége, / Koronád szépsége.”

Az énekgyűjteményt bevezető tanulmány, valamint mutatók egészítik ki. A bevezetőben két sajnálatos hiba maradt. A 21. oldalon olvashatjuk, hogy a januári házszenteléskor a szemöldökfára fölírt három betű (GMB, illetve CMB) az újszülött Jézust megjelölő három napkeleti bölcs – a háromkirályok – (Gáspár, Menyhért, Boldizsár, illetve Caspar, Melchior, Baldasar) nevének kezdőbetűi. A katolikus liturgikus hagyomány szerint azonban ezek a házszenteléskor elmondott áldás latin szavainak kezdőbetűi. (Christus mansionem benedicat! = Krisztus áldja meg ezt a hajlékot!) Ezt az is alátámasztja, hogy a három bölcs neve kanonikus szentírási szövegekben nem maradt fenn, csak apokrifekben. A 23. oldalon Kálmán király uralkodási ideje tévesen szerepel, a helyes időtartam: 1095–1116.

Kónya Sándor gyűjteményét a népi vallásos szövegek és a népi zenei élet iránt érdeklődők egyaránt élvezettel forgathatják. Reméljük, hogy a könyvben pontosan följegyzett énekek (dallamok, szövegek) tovább élnek, s a kántorok és hitoktatók munkája nyomán eljutnak az észak-bánsági – Szerbia-Montenegró területén élő – katolikus magyar fiatalokhoz.

Miklós Péter

A NAGYVÁRADI SZEMINÁRIUMI NYOMDA. 1745–1802.

Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Emödi András. Nagyvárad, Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár – Országos Széchényi Könyvtár, 2004. 271 o.

Nagyváradon a nyomdászat kezdete a protestantizmushoz köthető. A lengyelországi származású Hoffhalter Raffael és Hoffhalter Rudolf 1565 és 1567, illetve 1584 és 1585 között működtetett sajtót a városban. Az 1639 és 1660 között nyomtató Szenczi Kertész Ábrahám váradi (a református parókia és iskola mellett működő) műhelye a

17. századi legszínvonalasabb magyar nyomdák egyike volt. A város Habsburg uralom alá kerülése után megindult a katolicizmus újjászervezése: az elenyészett középkori püspöki központ kiépítése, katolikus szellemű oktatási intézmények szervezése (köztük a papnevelde és a hozzá kapcsolódó nyomda), szerzetesrendek (jezsuiták, ferencesek, kapucinusok, pálosok, premonstreiek) letelepítése.

A visszafoglalás utáni első püspök, Benkovics Ágoston (1692–1702) 1699-ben 6000 forintos alapítványt tett a szervezendő váradi gimnázium javára. Az intézmény – a jezsuita páterek vezetése alatt – 1722-ben kezdte meg működését. Eleinte négyosztályos rendszerben oktatták a diákokat, majd 1735-ben megszervezték az 5. (retorika) és 6. (poézis) osztályokat is. Az iskolát 1774-ig vezették a jezsuiták. Az oktatási intézmény 1778-ban – a Ratio Educationis kiadása után – állami főgimnázium lett, s a Tanulmányi Alapból tartották fenn.

Patachich Ádám püspök (1759–1776) püspöki liceum néven két éves bölcséleti osztályt szervezett, hogy biztosítsa a papképzést megelőző teológiai stúdiumok elsajátítására a keretet. Ennek folytatásaként, a meglévő szellemi alapokra 1780-ban az uralkodó királyi akadémiát állított föl, kezdetben bölcséleti, majd (1788-tól) jogtudományi karral. Az utóbbiból jött létre 1850-ben a főgimnázium 7. és 8. osztálya. 1776-ban az országban kilenc tankerület hoztak létre, köztük a nagyváradit – élén királyi tanügyi főigazgatóval –, amelyhez Arad, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Szabolcs megyék területe, valamint a Nagykunság (és később a Temesvidék) tartozott. Ez tovább növelte Nagyvárad oktatási és kulturális központ jellegét.

A papi utánpótlás biztosítására azonban nem működött a püspöki székhelyen papnevelő intézet. A váradi kispapokat a kassai szemináriumban nevelték. Csáky Miklós püspök (1737–1747) kinevező iratában – akinek főpásztorsága idején a négy vármegyét magába foglaló egyházmegyében 24 plébános tevékenykedett – már megfogalmazásra került egy önálló váradi szeminárium szervezésének igénye. A nagyváradit Sárlos Boldogasszony oltalmába ajánlott papnevelő intézet alapító okirata 1741. február 17-én kelt. Új épület emelésére a Helytartótanács 1804 decemberében adta meg az engedélyt Miklósy Ferenc püspöknek. Az épület (amelyben 1927-ig folyt a papnevelés) 1806-ra készült el. (A jozefinista egyházpolitika idején – amikor csak állami központi szemináriumok működtek – a nagyváradit teológushallgatók Egerben, illetve Pesten tanultak.)

Az első – a katolikus főpap Csáky Miklós hívására érkező – váradi nyomdász Schmid János Miklós volt, aki 1740-ben alig egy hónapos ott tartózkodás után meghalt, így nyomdai tevékenységét nem folytatott. Csáky azonban megbízta titkárát, hogy az özvegyet bírja maradásra, és segítsen neki személyzetet szerezni. Az első tényleges működő szemináriumi nyomdász Kállai Gergely volt (1745), akihez két nyomtatvány (két vizsgatétel) előállításra köthető. Becskereki Mihály 1746 és 1755 között 32 kiadványt készített. Őt a 23 könyvet nyomtató Wolf József követte (1761–1766), aki – Patachich Ádám bőkezűségének köszönhetően – Bécsben vásárolva fölújította a nyomda betű- és nyomdadisz-készletét. Heller János 1768 és 1770 között 19 nyomdai terméket állított elő.

A legtermékenyebb, a szemináriumi nyomdában dolgozó nyomdász Bálint Ignác János volt, akinek 1771 és 1785 közötti váradi munkásságának eredménye 110 nyomtatvány. Ifj. Eitzenberger Ferenc Antal (1786–1797) és Guttmann János Pál (1798–1802) 35, illetve 32 kiadványt készített. A nyomda utolsó bérlője Máramarosi Gottlieb Antal volt, aki 1803-ban 12, 1804-ben 28 kötetet nyomtatott. Gottlieb 1804-ben

vette meg a nyomdát a szemináriumtól – a szerződést Lajcsák Ferenc prefektus, későbbi püspök írta alá –, amelyet 1808-ban eladott Tichy Jánosnak.

Az Emödi András összeállította katalógus 303, a nagyváradi szemináriumi nyomdában 1745 és 1804 közt előállított nyomtatvány könyvészeti leírását tartalmazza. A fősorolt kiadványok 60%-a 1 ív vagy az alatti, 15%-a 1 és 10 ív közötti terjedelmű. 64%-a magyar, 28%-a latin, 7%-a német nyelvű, 3 nyomtatvány pedig olaszul készült. A katalógusban szereplő könyvek 13%-a nem maradt ránk (csak az irodalomból, s a bibliográfiákból ismerjük őket), 48%-a 3 vagy annál kevesebb, 25%-a 3 és 10 közötti példányban ismert.

A nyomtatványok többsége az egyház oktatási, igazgatási és hitterjesztő tevékenységéhez kapcsolódik. Nagy számban találhatók közöttük gimnáziumi vizsgák nyomtatott tézisei, iskolai értesítők, alkalmi (temetéskor, beiktatáskor, templomszenteléskor elmondott stb.) egyházi beszédek, de a kiadványok közt van Csokonai Dorottyája is. Különösen becsesek az egyháztörténeti kutatás számára a rendszeresen kiadott váradi egyházmegyei papi cím- és névtárak (Calendarium dioecesanum, Schematismus cleri venerabilis).

A katalógust – amelynek használatát névmutató segíti – a benne szereplő (és föllelhető) könyvek címlapjának másolata egészíti ki, valamint a szemináriumi nyomdában használatos fejlécek, líneák, cifrák, kezdő- és záródíszek, címerek másolatai teszik színesebbé. A kötet adalékokkal szolgál a magyarországi nyomdászattörténet mellett a bibliográfia és a művelődéstörténet számára is. Rámutat a katolikus egyház – s benne a nagyváradi papnevelde – 18. századi gazdag könyvkiadói tevékenységére.

Miklós Péter

GERGELY JENŐ

FŐPAPOK, FŐPÁSZTOROK, FŐRABBIK
Arcélek a huszadik századi magyar egyháztörténetből
Pannonica Kiadó 2004, 315 o.

Gergely Jenő munkáit nagy élmény olvasni, mert mindig érdekes témát választ, mert imponáló a tárgyi tudása, mert a történeti eseményeket, személyeket objektív szemüvegen keresztül nézi, értékeli, mert mondatai jól szerkesztettek, világos, érthető a stílusa.

A fenti megállapítások hatványozottan érvényesek legújabb munkájára, melyben a 20. századi Magyarország lakosságának magatartását, cselekvését döntően befolyásoló, sőt meghatározó egyházfők helytállását vagy megalkuvását, bátor kiállását vagy általuk célszerűbbnek vélt taktikázását mutatja be a történelmi esszé műfajának segítségével, mely az átlagolvasó számára is igazán élményszerűvé teszi az olvasást.

Úgy véljük, szerencsés kézzel válogatott az egyházi személyek között, hiszen a terjedelmi korlátok által megszabott lehetőségek között, a kiválasztott arcélek jól reprezentálják a nagyobb keresztény egyházak és az izraelita vallásfelekezet sokszínű elitjét.

Mivel a szerző a kiemelkedő egyházi személyiségek történelemformáló szerepét igyekszik bemutatni, magától értetődik, hogy nem vállalkozik teológiai- filozófiai eszmerendszerük részletes elemzésére.

Természetes, hogy azon személyeknél (katolikusok), ahol az ábrázolás főleg saját kutatómunkán alapul, a megrajzolt kép sokkal árnyaltabb, az értékelés sokkal mélyrehatóbb, mint azoknál (más felekezetek alakjai), ahol főleg mások által megírt tanulmányokból építkeznek.

Külön nagy érdeme a szerzőnek, hogy az általa korábban adott értékeléseket, a forrásanyag bővülése, más szerzők kutatásainak felhasználása, és nem utolsósorban a társadalmi változások által nyújtott lehetőségek kihasználásával képes volt tovább árnyalni, néhány esetben pedig módosítani is.

Katolikus egyházfők

Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspök (1858–1927)

A 20. századi magyar katolicizmus legnagyobb alakja volt, akinek hatása messze túlmutat az egyház keretein. Bár a Vatikán 1911-ben három írását is indexre tette, irodalmi munkássága, pasztorációs tevékenysége és közéleti szereplése nélkül nem lett volna korszerű, életképes magyar katolicizmus. Ő fogta harmonikus egységbe a tradicionális kereszténységet és a 20. század kultúráját.

Csernoch János bíboros, Nagy-Magyarország utolsó hercegprímása (1856–1923)

Nagyon mozgalmas időkben (1912-től) volt hercegprímás. A háború alatt az egyházat igyekezett az általa igazságosnak vélt háború érdekében mozgósítani. Az összeomlás után visszavonult a közvetlen politikától, elveiben megmaradt királypártinak, de azért Horthyt is támogatta, segítette a keresztényszocializmust és mindent megtett Trianon revíziójáért.

Giesswein Sándor keresztényszocialista prelátus kanonok (1856–1923)

A magyarországi keresztényszocializmus elméleti megalapozója, és közel két évtizeden keresztül parlamenti képviselője is volt.

Az általa megalapozott keresztényszocializmus kínált alternatívát a radikális baloldallal és a szélsőjobb antiszemita és demagóg politikájával szemben. A 30-as évek végén ezen a bázison szerveződtek a Pethő-Szekfű-Barankovics vezette keresztény értelmiségi csoportok, és jött létre a II. világháború után a Barankovics István vezette Magyar Demokrata Néppárt, és az 1989-es rendszerváltás után létrejött Keresztény Demokrata Néppárt is Giessweinre hivatkozott, de ennek már nem sok köze volt hozzá.

Bangha Béla sajtópáter (1880–1940)

A katolikus egyházi vezetők támogatásával Bangha Béla jezsuita páter szervezőkészsége, szerkesztői munkája teremtette meg a színvonalas, hatékony, harcos katolikus sajtót, és törte meg a liberális mentalitású „destruktív” sajtó hegemoniáját.

Elméleti munkásságát Magyarország újjáépítése és a kereszténység, valamint a társadalom visszavezetése Krisztushoz c. munkái fémjelzik.

Szerkesztői munkáját dicséri a négykötetes Katolikus lexikon és a nyolckötetes Keresztény egyház története c. munkák megjelentetése.

Tóth Tihamér veszprémi püspök, rádióapostol (1889–1939)

A rádiónak igehirdetésre való felhasználása fűződik nevéhez: 1926. jan. 31-én a Belvárosi Plébániatemplomból tartott szentbeszédét közvetítette először a rádió.

Nevelési elveit a Levelek diákjaimhoz c. köteteiben fejtette ki, melyek meghatározó befolyást gyakoroltak a két világháború közötti magyar ifjúságra.

Óriási sikerét mutatja, hogy például a Tiszta férfiúság c. kötete 19 kiadást élt meg. Hatását 1945 után az új rendszer igyekezett eltüntetni.

Serédi Jusztinián biboros hercegprímás (1884–1945)

Eredeti neve Szapucsek György volt, és csak 1901-ben a bencés rendbe való fölvételekor magyarosította Serédire, és a Jusztinián szerzetesi nevet választotta a György megtartása mellett, de ez utóbbit nem használta.

Rómában szerzett teológiai és kánonjogi doktorátust, és hosszú éveket töltött Rómában a korszerű egyházi törvénykönyv megszerkesztését végző bizottság munkájában.

Óriási meglepetésre 1927-ben a pápa őt nevezte ki az esztergomi érseki székbe. Gergely Jenő részletesen elemzi a kinevezést és a magyar kormány ellenkezésének hátterét.

Ugyancsak részletesen mutatja be Serédinek a zsidótörvények és a holocaust idején tanúsított magatartását, a nyílt és bátor erkölcsi kiállás elmaradásának okát.

Boldog Apor Vilmos győri püspök a nők védelmezője (1892–1945)

Általánosan köztudott róla, hogy egyértelműen elítélte a zsidó állampolgárok üldözését, hogy példamutatóan részt vállalt az üldözöttek mentésében, hogy a szovjet katonákkal szemben a nők védelmében szenvedett vértanúságot, de Gergely Jenő azt is bemutatja, hogy Apor püspök egyik vezéralakja volt azoknak, akik a magyar jövő keresztényszocialista-kereszténydemokrata alternatíváját keresték, és hogy az ő püspöki palotájában volt 1943 nyarán a Katolikus Szociális Népmozgalom zászlóbontása.

Slachta Margit szociális testvér (1884–1974)

A Szociális Testvérek Társaságának alapító főnöknőjeként leginkább azzal vált közzismertté, hogy a két világháború között ő volt az első képviselőnő („honanya”) a magyar parlamentben. Áldozatos szociális munkát végzett, és főleg a munkásnők sorsát viselte szíven.

A háború alatt aktív antifasiszta tevékenységet fejtett ki, és vezetése alatt a Szociális Testvérek Társasága több mint ezer zsidót mentett meg, köztük jelentős közéleti személyiségeket.

A háború után a Keresztény Női Tábor képviselőjeként újra bekerült a parlamentbe, de nem tudott alkalmazkodni az elveivel ellenkező világhoz, és mivel nem is akart vele kompromisszumot kötni, pártja megszűnése után az Egyesült Államokba emigrált.

Márton Áron erdélyi püspök (1896–1980)

XI. Pius pápa 1938. dec. 24-én nevezte ki gyulafehérvári püspökké.

A háború kitörése után erőteljesen szót emelt a háború ellen, elítélve az erőszakot.

A zsidók gettókba gyűjtésének és deportálásának megkezdése után, a kolozsvári papszentelésen a szószéken ünnepélyesen elítélte a zsidóüldözést.

Közel egy hónappal később (jún. 25-én) a szegedi papszentelésen hasonló szavakkal ítélte el Hamvas Endre csanádi püspök is a gyalázatos tettet.

A háború után Márton Áron sorsa hasonlóan alakult Mindszenty Józseféhez. Gergely Jenő érdekes párhuzamot von kettejük életsorsa között:

„1945-48 között bátran és erélyesen védték egyházuk és nemzetük érdekeit az új hatalommal szemben. 1949-től börtönben vannak, mindkettőjüket koncepciós perben marasztalták el, Sztálin halála után mindketten házi őrizetben élnek, illetve rövidebb-hosszabb ideig kiszabadulnak. 1956 újabb tragikus fordulat; Mindszenty a budapesti amerikai követség épületében házi őrizettel felérő elzártágban él 15 évig, Márton püspök saját otthonában érezheti magát rabnak (nem hagyhatja el a püspöki palotát illetve a hozzá tartozó templomot – P.J.). Nagy különbség volt azonban, hogy Mindszenty bíborost továbbra is kikapcsolták az egyházkormányzathoz, míg Márton Áron irányítható – munkatársai révén – egyházmegyéjét.”

Házi őrizetét csak 1967-ben oldotta fel a román kormány.

Mindszenty József bíboros hercegprímás (1892–1975)

Gergely Jenő, munkáját a Mindszentyt értékelő álláspontok ismertetésével kezdi:

A keresztény konzervatív jobboldal és polgári centrum Mindszentyt a nyilas és kommunista diktatúrával kérelmelhetlenül szembenálló harcosként ábrázolja.

A szocialista és liberális baloldal pedig idejétmúlt, anakronisztikus konzervativizmusát, legitimizmusát, a realitásérzék teljes hiányát, engesztelhetetlen gyűlöletét a kommunistákkal és a mögöttük álló Szovjetunióval szemben emeli ki.

Rámutat arra, hogy egyházon belül sincs konszenzus értékelésében:

Egyesek a szentszéki kompromisszumkereső politika áldozatának tartják, amely hallgatólagosan megtagadta a vele való szolidaritást.

Mások erényeknek vélt tulajdonságait fogyatékosként értelmezik, akinek még az emléke is zavaró lehet az adott hatalommal való együttműködésben.

A szerző igyekszik kivonni magát az egyoldalúságok hatása alól. Megállapítja, hogy a teljes igazság feltárása, az objektív valóság rekonstruálása rendkívül bonyolult feladat. Sajnálattal állapítja meg, hogy eddigi kutatásaival mindegyik fél a saját igazát próbálta megerősíteni. Leszögezi, hogy a rendszerváltás után hozzáférhető iratok segítségével igyekszik a korábbiaknál teljesebb képet megrajzolni. Sajnálatosnak tartja, hogy a szentszéki iratok még mindig nem hozzáférhetők.

A teljesebb kép megrajzolásában jelentős Mindszentynek az érseki szék elfoglalásáig terjedő tevékenységének bemutatása.

A zalaegerszegi munkálkodásából kitűnik a Habsburg királyi házhoz való kötődése, szigorú, aszkétikus jelleme, jó szervező készsége, náci és nyilas ellenessége, mely veszprémi püspökségétől (1944. márc. 25.) konkrét cselekedetekben, bátor kiállásokban is megnyilvánult.

A szerző elemzi Mindszenty hercegprímássá való kinevezését, a hercegprímás helyzetértékelését, a fennálló hatalommal való elkerülhetetlen összeütközésének okát. Rámutat arra is, hogyan kovácsolódott ki a terv a „klerikális reakció” visszaszorítására, hogy milyen konkrét lépéseit használták föl ellene a koncepciós vádak (összeesküvés a királyság visszaállítására, kémkedés, valutaüzérkedés) megfogalmazásánál, hogyan

történt az eltávolítása, 1956-os kiszabadulása, amerikai követségre menekülése, onnan való kikerülése, de egyuttal az egyház éléről való vatikáni eltávolítása. Talán ez utóbbit lehetett volna részletesebben is kifejteni!

Református egyházfők

Balthazár Dezső debreceni református püspök (1871–1936)

Nagy-Magyarország utolsó református püspöke, aki átélte az összeomlást, a forradalmakat, Trianont. Politikai magatartása hosszú pályafutása során érdekesen alakult: Tisza szabadelvűségétől, a Mezőfi Vilmos vezette 48-as Szociáldemokrata Párton át, hűségnyilatkozat a tanácskormány mellett, kapcsolat a megszálló románokkal, baráti kapcsolat ápolása Horthy Miklóssal, de az egész numerus clausus törvény elítélése, a Bethlen kormány támogatása majd elítélése, új kiscgazda párt létrehozására való kísérlete, a fajvédő Gömbös elítélése, de kormányfőként támogatása.

Ravasz László dunamelléki református püspök (1882–1975)

Az Erdélyből áttelepült püspök jó kapcsolatot ápolt Bethlen Istvánnal és Horthy Miklóssal is.

Széleskörű irodalomtörténeti tevékenységet fejtett ki, melyért az akadémia tiszteletbeli tagjává is választotta.

A rádiózás ígihirdetésben való felhasználását ő is korán fölismerte, és országszerte népszerű hitszónok lett.

A napi politikába nem avatkozott be, de tekintélyével fedezte, támogatta a szociális igazságtalanság ellen küzdő református mozgalmakat, szervezeteket.

A náci fajelméletet elítélte, a két zsidótörvényt megszavazta, de tiltakozott a második törvény faji jellege miatt. A német megszállás után felemelte szavát a zsidóellenes intézkedésekkel szemben.

A háború után a polgári demokrácia és a szocializmus közötti harmadik utat remélte megvalósítani az igazi kálvinizmus alapján. Bár 1948-ban elfogadta az új hatalommal való megbékélést, de végül a visszavonulás mellett döntött. Az 1956-os események visszahozták az egyház élére, de a forradalom leverése után elmozdították, és a „rendcsinálás” elől menekülve leányfalui magányába tért vissza.

Evangelikus egyházfők

Raffay Sándor bányakerületi evangélikus püspök (1866–1947)

Püspöki beiktatására közvetlenül az összeomlás előtt, 1918. szept. 5-én került sor.

Politikai pályája mentes az irányváltásoktól: A keresztény nemzeti törekvések lelkes támogatója, együttműködik a Nemzeti Hadsereggel, bekapcsolódik az irredenta szervezetek munkájába, politikai beszédeit két könyvben is közreadja.

A bethleni konszolidáció után a közvetlen politikai szerepléstől visszavonul. A zsidótörvényeket megszavazza, sőt a zsidókérdést faji problémának tekinti, és ezt a zsidókérdés Magyarországon c. brosúrájában ki is fejti. A holocaust idején a konvertiták mentesítése mellett áll ki, és ebben együttműködik a reformátusokkal.

A háború befejezése után (1945. jún. 12-én) lemondott, nem várva be a lemondatást és a letartóztatást.

Ordass Lajos Deák téri evangélikus püspök (1901–1978)

Német származása ellenére – eredeti neve Wolff volt, és csak a német megszállás után magyarosított – szembehelyezkedett a nácizmussal, a Volksbunddal.

1927-ben svéd ösztöndíjat kapott és jelentős kapcsolatokat épített ki.

A német megszállás után kapcsolatba lépett a svéd követséggel, és Wallenberggel is együttműködött a menlevelek szerzésében.

Raffay Sándor lemondása után szentelték püspökké. Első feladatának egyháza anyagi helyzetének rendbehozatalát tartotta. Több külföldi utat tett, és jelentős pénzösszeget szerzett.

A kormányval való összeütközése először az iskolai hitoktatás kérdésében alakult ki, majd az iskolák államosításában. Fölvette a kapcsolatot Mindszentyvel is.

A kormány illetve pártvezetés először Ordassal számolt le. Eddig kevésbé volt ismert az ellene indított koncepciók per, és annak a Mindszenty perrel való kapcsolata, módszerbeli hasonlatossága.

Jelentős Ordass püspök félreállításában Dezséry László, Darvas József és Mihályfi Ernő szerepe, de még így is nehezen tudták a karakán magatartást tanúsító püspököt elítélni, börtönbe csukni.

Az 1956-os forradalom idején Ordass is visszakerül a püspöki székbe, és csak 1958. jún. 24-én tudják onnan Dezséry László asszisztálásával eltávolítani.

Izraelita vallásfelekezet

Löw Immanuel szegedi főrabbi (1854–1944)

1875-től 1944-ig volt a szegedi izraelita hitközség főrabbi, ő volt az első főrabbi, aki aki zsinagógájában bevezette a magyar nyelvű hitszónoklatot.

Elsősorban tudományos tevékenysége volt jelentős. A 19. sz. utolsó harmadának és a 20. sz. első felének legnagyobb zsidó tudósa, polihisztora volt.

Politikai tevékenysége kevésbé jelentős. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eszméi mellett kiállt, elítélte a vörös és fehérterrort, ez utóbbiért 1920-ban több mint egy évig házi őrizetben tartották.

1927-től részt vett a felsőház munkájában, ahol természetesen föllépett a zsidótörvények ellen.

A deportálást ő sem kerülhette el, de sikerült leszedni a vonatról, és Budapesten érte utol a halál.

Könyvismertetések az olvasókat a könyv elolvasására való buzdítással szokták befejeződni. Én ezt még megtoldanám azzal, hogy a szerzőt is a megkezdett munka folytatására ösztönözném, hiszen maradtak még markáns, az eddigieknél problematikusabb „arcélek”, hogy csak Grósz József, Czapik Gyula, Hamvas Endre, Beresztóczy Miklós, Tildy Zoltán, Káldy Zoltán nevét említsem.

Várjuk a folytatást!!

Pál József

A PÉCSI EGYHÁZMEGYE A 17-18. SZÁZADBAN (SERIA HISTORIAE
DIOECESIS QUINQUEECCLESIENSIS I.)

Szerk. Fedeles Tamás és Varga Szabolcs.

Pécs, Pécsi Hittudományi Főiskola Egyháztörténeti Intézete, 2005. 290 p.

2005 őszén jelentette meg a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Egyháztörténeti Intézete a Pécsi Püspökség Története sorozatának első tomoszát: *A pécsi egyházmegye a 17-18. században című* konferenciakötetét. A sorozat első kötetét reményeink szerint újabbak fogják követni, hiszen a szerkesztők dinamizmusa mindenképpen ezt jelzi előre. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy a Pécsi Egyházmegye Egyháztörténeti Munkaközössége 1993-ban tette közzé a szintén sorozatként indított tanulmánykötetét,¹ azonban ez idáig nem jelent meg a szeria újabb kötete.) Jelen tanulmánygyűjtemény a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán 2004. szeptember 27-én, az 1704-es pécsi kuruc és rác dúlás 300. évfordulója emlékére rendezett tudományos emlékülés referátumait tartalmazza, melyet Fedeles Tamás és Varga Szabolcs rendezett sajtó alá. A konferenciával és a kötettel is az volt a szervezők célja, hogy az egyházmegye történetének kellőképpen még fel nem kutatott korszakaiból, még meg lévő fehér foltjaiból egy szakaszt, a Rákóczi-szabadságharc időszakát, a tragikus helyi esemény kapcsán bemutassanak, s a szakma figyelmét e korszak történéseire, eseményeire irányítsák.

Elsőként a konferencia fókuszában álló eseményeket idézzük fel röviden. *„Háromszáz év távlatából is kisejlik a téma aktualitása, hiszen a történések háttérben elsősorban a különböző etnikumok és felekezetek egymás iránti toleranciájának alapvető hiátusa húzódott meg. (...) Pécs városa a kurucok dunántúli hadjárata idején igyekezett neutrális magatartást tanúsítani, azonban a város jelentős számú német származású polgára (...) a Habsburgok pártján állt. A kuruc sereg 1704 februárjában körülzárta a várost és parancsnokuk, Sándor László, tárgyalásokat folytatott a városvezetéssel. A tárgyalások sikertelenségének okozója Pécs védőinek megfontolatlan magatartása volt, akik a városból kitámadván foglyokat ejtettek. A pécsiek a kurucok ultimátumát (...) nem teljesítették, így a felkelők felprédálták a települést.*

1704 márciusának végén a Habsburg-párti szerb határőr csapatok érkeztek a Mecsek-lábához és 25-én kegyetlen mészárlást folytattak Pécssett a tisztek parancsai és a város követeinek kérése ellenére. Ezen események taglalásánál mindenképpen meg kell említenünk a rácok (ortodox szerbek) magyarokkal és a katolikus délszlávokkal (bosnyák, bunyevác, kis létszámban szerb) történő szembenállását. Ezen etnikumok vallásfelekezeti szembenállását felerősítette Radanay Máttyás Ignác, Pécs hódoltság utáni első püspöke, 1700-ban hozott intézkedése: az ortodox szerbeket kitelepítette a városból. Az ellentétek másik kiváltója a szerbek privilegizált helyzete volt, hisz a török uralom alatt szinte teljesen elnéptelenedő D-i országrészre települt délszlávok jelentős kedvezményekben (pl. adó-, tizedmentesség) részesültek.”²

Ahogy a kötet előszavában Katus László írja, *„a kötetben található tanulmányok egy része a Rákóczi-szabadságharc országos és helyi vonatkozásaival foglalkozik. Bemutatják a közvetlen előzményt: a pécsi egyházmegye felszabadulását a török hódoltság alól, majd ta-*

1 Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye Történetéből I. Szerk. FRICSY ÁDÁM. Pécs, 1993.

2 FEDELES TAMÁS - VARGA SZABOLCS: Etnikai és vallási konfliktusok a Rákóczi szabadságharc idején Baranyában. *Jó Hír*, 1 (2004):9.

női lehetünk a kurucok és a rác határőrök véres összecsapásainak az egyházmegye területén. De a történet nem csak kölcsönös kegyetlenkedésekkel járó politikai, etnikai és vallási viszályokról szól, hanem megbékélési törekvésekről is. Az ellenfelek összebékítése érdekében tett erőfeszítéseket egy baranyai birtokos, Hellebronth János kuruc ezeres kapitány. Ha az ő és mások erőfeszítései nem is jártak eredménnyel, s a »Ráciz Nemzetet« nem is sikerült a magyar ügy számára megnyerni, azért nem kevés magát rácnak valló katona harcolt Rákóczi seregében. Velük ismerkedhetünk meg a kötet egyik tanulmányában. Bár a kurucok zöme protestáns volt, Rákóczi maga a katolikus hitet vallotta, s igyekezett jó viszonyt, diplomáciai kapcsolatot létesíteni a Szentszékekkel. Nem rajta múlt, hanem a kedvezőtlen katonai viszonyokon, hogy ez nem sikerült.” (5–6. o.)

A gyűjteményes kötetben lévő tanulmányok többsége a pécsi egyházmegye történetével foglalkozik, úgy fogva át egy nagyobb korszakot, hogy annak időtengelyében a 18. század eleje, a Rákóczi-szabadságharc időszaka áll. Az első tanulmány, *A katolikus egyházi intézményrendszer a hódolt Magyarországon* címmel, MOLNÁR ANTAL tollából származik, és a rá jellemző alapossággal mutatja be a katolikus intézményhálózat 150 esztendő változásait.

A következő dolgozat VARGA J. JÁNOS munkája, melyben a szerző a felszabadító háborúk pécsi egyházmegye területén folyt hadmozdulatait tekintette át. *A török elleni felszabadító háború hadmozdulatai a Pécsi Egyházmegye területén* c. munka az 1686. szeptembere és 1689. február 13-a közötti eseményeket mutatja be igen lényegre törően.

KATUS LÁSZLÓ professzor úr *Rákóczi és a Szentszék* címmel közzétett írása II. Rákóczi Ferenc vatikáni diplomáciáját mutatja be. A tanulmány Brenner Domokos apát, a fejedelem egyik kiváló diplomatájának, 1707/1708-ban, Rómában folytatott – összességében sikeresnek egyáltalán nem nevezhető – tárgyalásait tárja elénk.³

1704: két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsen címmel publikálta dolgozatát BÁNKÚTI IMRE a korszak egyik legkiválóbb ismerője.⁴ A tanulmány az ismertetés elején jelzett események menetét mutatja be nagy alapossággal. A szerző munkája végén a következőképpen összegezte az eseményeket. „*Rákóczi függetlenségi háborúja alatt mindkét hadsereg számtalan kisebb-nagyobb excessust, rablást, emberéleteket is követő atrocitást követett el, még a saját országában is. A lakosság mindig ki volt téve a katonaság önkényes eljárásának és hatalommal való visszaélésének. De az a hatalmas, mondhatni felmérhetetlen pusztítás és pusztulás, ami ezt a körzetet emberéletben és anyagi javakban érte ebben a rövid 3–4 hónapban, példátlan a szabadságharc történetében. A török hódítást és a visszafoglaló háborúkat is átvészelt falvak sokasága semmisül meg, és persze főleg a magyar etnikum szenved mondhatni a mai napig kimutatható veszteséget.*” (51. o.)

A kötet soron következő tanulmányát MÉSZÁROS KÁLMÁN vetette papírra. A fiatal szerző igen plasztikus portrét festett az 1704-es pécsi események egyik központi figurájáról, Hellebronth Jánosról készített munkájában. (Címe: *A szerb-kuruc megbékélési törekvések egyik szorgalmazója: Hellebronth János kuruc ezereskapitány.*) A tanulmány értékét tovább növeli, valamint a későbbi kutatásokra is ösztönzőleg hathat a dolgozat

3 E két tanulmány csak a kötetben kapott helyet, a konferencián a két szerző egyéb elfoglaltsága miatt nem tudott részt venni.

4 A korszak történéseiről számos alapvető munkája közül most csak egyet említünk meg: A kurucok első dunántúli hadjárata (1704. január–április). Bp., 1975. (Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 78.)

függelékében közölt Hellebronth által írt levelek jegyzéke, melyek közül több eleddig még kiadatlan.

SERES ISTVÁN *Rác katonák II. Rákóczi Ferenc hadseregében* c. igen érdekesítő munkája egy eleddig kevésbé kutatott témát tár az olvasók elé. Két 1708-ban készült mustrakönyv alapján 53 katona vallotta magát rác nemzetiségűnek a tiszántúli és az erdélyi ezredekben. Az említett források adatgazdagságát szemlélteti kiragadott példánk. „Sivó Mátyás: káplár az 1. seregben; a Szabolcs megyei Ráczfehértóra való, ott is született; 42 éves; saját jószántából állt be az ezredbe, nem az ellenség közül szökött át, és nem is rab-ságból állt kurucnak; négy éve szolgál a regimentben, korábban otthon lakott.” (86. o.)

Radanay Mátyás Ignác pécsi megyéspüspök ugyan már nem érte meg az ominózus 1704-es eseményeket, azonban személyében a hódoltságot követő újjászervezés egyik központi alakját kereshetjük. Szerepe, és nem kevésbé egyénisége, több kiváló historikus is életrajzának megírására ösztönzött.⁵ ÓDOR IMRE, a Baranya Megyei Levéltár igazgatója, *A hódoltság utáni Pécs „harcias-hitvédő” püspökének megpróbáltatásai. Radanay Mátyás Ignác (1687–1703)* címmel tette közzé a főpap életéről készített tanulmányát.

A szerkesztők egyik nagy érdemének tartjuk, hogy helyet adtak a (konferencián és a) kötetben DUJMOV MILÁN görögkeleti lelkész (referátumnak és) tanulmányának, hiszen a vizsgált korszak objektív megítéléséhez elengedhetetlen az eddig ismert (elsősorban latin-, magyar- és németnyelvű) források és szakirodalom mellett a szerb források, valamint feldolgozások ismerete. *A szerb ortodox egyház helyzete Baranyában az 1690-es években* címmel közölt tanulmány voltaképpen hiánypótló, hiszen a szerző az eddig – mindenekelőtt a nyelvi korlátok miatt – a magyar olvasók számára hozzáférhetetlen szerb feldolgozásokat is beépítve munkájába felvázolta a görögkeleti szerb egyház baranyai történetének egy szeletét.

A hódoltság utáni időszak legelső feladatai közé tartozott a köz- és az egyházigazgatás újjászervezése. A vár- és az egyházmegyék határait ismét meg kellett állapítani, amely események sok esetben több éves pereskedésekhez is vezethettek. GÓZSY ZOLTÁN *A Pécsi Egyházmegye nyugati határainak problémái a 18. század elején* címmel publikált tanulmánya a Pécsi és a Veszprémi Egyházmegyék közötti határvitákat követi nyomon.

TIMÁR GYÖRGY a Pécsi Egyházmegye történetének kiváló ismerője ezúttal a *Patrocíniumok Baranya vármegyében a 18. század első évtizedében* címmel publikálta – a későbbi kutatások szempontjából véleményünk szerint – alapvető dolgozatát. A szerzőt az egyházmegye templomtitulusai már régóta foglalkoztatják, hiszen már egyik legelső tanulmányában is e témával foglalkozott.⁶ A dolgozat legnagyobb értéke a 165–184. oldalakon közzétett adattár, melyben a vármegye településeinek abc-rendben történő felsorolása és a templomokra vonatkozó valamennyi lényeges adat megtalálható.

A történészek munkáit egy elismert vallási néprajzkutató tanulmánya követi. LANTOSNÉ IMRE MÁRIA ezúttal az egyházmegye két jelentős családjának a Batthyány és

5 Többek között: BABICS ANDRÁS: Radanay Mátyás pécsi püspök kinevezése. *Regnum*, 2 (1937) 187–205.; FRICSY ADÁM: A török utáni első pécsi püspök, Radanay Mátyás Ignác. In: Az első jegyzetben idézett munka 115–130. oldalain.

6 Profán és templomtitulusból eredő falunévek találkozása a XIV. századi Baranya ÉNy-i szögletén. In: Baranyai Helytörténetírás 1971. Pécs, 1972., 7–20.; A szentisztelet Pécsen, a középkorban. (patrocínium, titulus ecclesiae). In: Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon. Szerk. FONT MÁRTA. Pécs, 2001. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.) 69–100.

a Mercy familiáknak a hitélet szempontjából meghatározó tevékenységét vette górcső alá. *A két kegyúri család a hitélet megújításáért* címet viselő munka egyetlen hiányosságának a fotómelléletek hiányát tartjuk. (Nyilván a képmelléklet elmaradását a nyomdai munkálatok költséges voltával magyarázhatjuk.)

A következő két tanulmány a kötet szerkesztőinek munkája. FEDELES TAMÁS kedves témájának (a pécsi székeskáptalan és kanonokjai)⁷ egy újabb korszakát dolgozta fel *A pécsi székeskáptalan és kanonokjai a 18. század első felében* címmel közzétett munkájában. A kötet legterjedelmesebb tanulmányának (204–246. o.) egyik legnagyobb értéke, hogy a szerző gondot fordított a szemléltetésre is, így a munka végén elhelyezett diagramm és táblázatok megkönnyítik a tanulmány befogadását.

Varga Szabolcs igen alapos, *Peregrináció és művelődés a Pécsi Egyházmegyében a 16–17. században* című dolgozatában a püspökség területének hódoltságkori iskola-rendszerét, kultúráját, vallásfelekezeti és etnikai összetételét tette vizsgálat tárgyává.

A kötet utolsó tanulmányát MÁRFI ATTILA jegyzi, melynek címe *A pécsi jezsuiták egyházi témájú iskolai színdarabjai a 17–18. században*. A Baranya Megyei Levéltár munkatársa e tanulmányában folytatta a jezsuiták pécsi színjátszását feltáró munkáját;⁸ ezúttal az 1667 és 1771 között bemutatott 49 színdarab alapján készített összefoglalást.

A gyűjteményes munka tanulmányainak bemutatását követően még néhány gondolat erejéig szeretném igénybe venni a Tisztelt Olvasók türelmét. A kötet talán technikai szerkesztésből adódó szépséghibája, hogy néhány helyen bent maradtak a korrekció megjegyzések félkövér betűvel szedve (pl. 112. o.), s ez zavaró lehet az olvasó számára, és egy kicsit rontja az egyébként nagyon jól sikerült és szép kivitelezésű kötet értékét.

A konferenciakötet jól reprezentálja azt a törekvést, mellyel az egyháztörténettel (is) foglalkozó szakemberek igyekeznek az egyházmegye múltjának még kellőképpen fel nem dolgozott területeit kutatni, a fellelhető levéltári források segítségével bemutatni. A tanulmánykötet hasznos olvasmány lehet a 16–18. századi Pécs, és az egyházmegye története iránt érdeklődő szakemberek, és az érdeklődő olvasók számára egyaránt. Így bátran ajánljuk a kötetet minden érdeklődő szíves figyelmébe.

Sümegei József

7 Számos munkát szentelt a kanonoki testület elsősorban középkori történetének, melyek közül most monográfiáját említjük meg: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)

8 Egyik korábbi munkája: *Fejezetek a pécsi jezsuita iskolai színjátszás történetéből* Pécsen a 17. század végén és a 18. században. In: *A Koller József emlékkonferencia (Pécs, 2002. október 24–25.) válogatott előadásai*. Szerk. FONT MÁRTA - VARGHA DEZSŐ. Pécs, 2003. (Tanulmányok Pécs történetéből 13.)

METEM-Könyvek

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik OSB és Zombori István

1. **Szabó Ferenc S. J.:** A teológus Pázmány. A grazi „theologia scholastica” Pázmány életművében, Róma, 1990. 365. p.
2. kiadás Budapest, 1998. 368 p. ára: 399 Ft
elfogyott
ára: 980 Ft
2. **Sólymos László Szilveszter – Várszegi Imre Asztrik:** Pannonhalmi főapátok. 1. Kreuzs Krizosztom (1856–1885), Kelemen Krizosztom (1929–1950), Budapest, 1990. 370 p. ára: 280 Ft
3. **Udvardy József:** A Kalocsai Főszékeskáptalan története a középkorban, Budapest, 1992. 152. p. ára: 180 Ft
4. **Csapodi Csaba:** Gróf Zichy Nándor élete és politikája Budapest, 1993. 160. p. ára: 200 Ft
5. **Kelet–Közép–Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla)** Szerkesztette: Somorjai Ádám Budapest, 1994. 206. p. ára: 300 Ft
elfogyott
6. **B. Murádin Katalin:** Faragott kőszószékek Erdélyben Budapest-Kolozsvár, 1994. 168. p. ára: 350 Ft
7. **Elmer István:** Börtönkereszt Budapest, 1994. 224. p. ára: 350 Ft
8. **Fülöp Éva Mária:** A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949) Budapest, 1995. 252. p. ára: 400 Ft
9. **Gerics József:** Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Budapest, 1995. 318. p. ára 550 Ft
elfogyott
10. **Reisner Ferenc:** A Katolikus Szemle egyháztörténeti anyagának repertórium (1887–1944). Budapest, 1995. 178 p. ára: 250 Ft
11. **Boba Imre:** Morávia története új megvilágításban Budapest, 1996. 197 p. ára: 650 Ft
12. **Orbán Gyula József:** Friedensbewegung katholischer Priester in Ungarn, 1950–1956. Budapest, 1996. 380 p. ára: 1500 Ft

13. **Rónay Jácint:** Napló ára: 896 Ft
Budapest–Pannonhalma, 1996. 400 p.
14. **Galcsik Zsolt:** Szerzetesrendek feloszlataása ára: 650 Ft
Nógrád megyében (1950) (Dokumentumgyűjtemény)
Budapest, 1996. 316 p.
15. **Mező András:** A templomcím a magyar helységnevekben ára: 650 Ft
(11–15. század). Budapest, 1996. 314 p.
16. **Sólymos Szilveszter:** Szent Zoerard-András (Szórád) és Benedek ára: 650 Ft
remeték élete és kultusza Magyarországon
Budapest, 1996. 176 p. + [18] t. ill.
17. **Magyar egyháztörténeti bibliográfia (1980–1990)** ára: 450 Ft
Budapest, 1997. 223 p.
18. **Jakó Zsigmond:** Társadalom, egyház, művelődés. ára: 950 Ft
Tanulmányok Erdély történelméhez. Budapest, 1997. 479 old.
19. **Dóka Klára:** Egyházi birtokok Magyarországon a 18–19. ára: 850 Ft
században. Budapest, 1997. 463 p.
20. **Hermann Egged Emlékkönyv.** Budapest, 1998. 206 p. ára: 650 Ft
21. **A magyar piarista rendtartomány történeti névtára** ára: 1350 Ft
1666–1997. Budapest, 1998. 548 p.
22. **Kubinyi András:** Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a ára: 1200 Ft
középkori Magyarországon. Budapest, 1999. 382 p.
23. **Zakar Péter:** A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–1849-ben ára: 800 Ft
Budapest, 1999. 191 p.
24. **Kelemen Miklós:** Unitárius kislexikon. Budapest, 1999. 191 p. ára: 800 Ft
25. **Borovi József:** Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. ára: 1200 Ft
Budapest, 2000. 218 p.
26. **Holl Béla:** Laus librorum. Budapest, 2000. 300 p. ára: 1500 Ft
27. **Szabó Lajos:** Utolsó szalmaszál ára: 1000 Ft
Budapest, 2000. 352 p.
28. **Mészáros István:** „Állok Istenért, egyházért, hazáért”. ára: 1200 Ft
Írások Mindszenty bíborosról. Budapest, 2000. 222 p.

29. **Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918.** ára: 1200 Ft
Szerkesztette: Sarnyai Csaba Máté. Budapest, 2001. 184 p.
30. **Kisházi-Kovács László: A városi kegyuraság Szegeden. 1917–1948.** Budapest–Szeged, 2001. 226 p. ára: 1200 Ft
31. **Kund Miklós Regényi: Die ungarischen Konvente der oberdeutschen Karmelitenprovinz im Mittelalter.** Budapest–Heidelberg, 2001. 130 p. ára: 1500 Ft
32. **Orbán Imre: „Ecce, iam vici mundum!”** Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon. Budapest, 2001. 233 + 24 p. illusztráció. ára: 1500 Ft
33. **Orbán József Gyula: Katolikus papok békemozgalma Magyarországon. 1950–1956.** Budapest, 2001. 307 p. ára: 1500 Ft
34. **Szilas László SJ: Alfonso Carrillo jezsuita Erdélyben (1591–1599).** Budapest, 2001. 159 p. ára: 1200 Ft
35. **Frenyó Zoltán: Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve.** Budapest, 2002. 277 p. ára: 1500 Ft
36. **Tempfli Imre: Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966.** Budapest, 2002. 1157 + 10 p. illusztráció. ára: 4800 Ft
37. **A bécsi Pázmáneum.** Budapest, 2002, 377 + 29 p. illusztráció. ára: puha kötés: 2000 Ft
kemény kötés: 2500 Ft
38. **Sarnyai Csaba Máté: Polgári Állam és katolikus egyház (1848. március–december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése.** Budapest, 2002. 179 +5 p. illusztráció. ára: 1200 Ft
39. **Schwarcz Katalin: „Mert ihon jönnek Aßonyotok és kezében új szoknyák” – Források a klarissza rend magyarországi történetéből.** Budapest, 2003. 288 p. ára: 1600 Ft
40. **Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon.** Budapest, 2003. 546 p. ára: 1800 Ft
41. **Molnár Antal: Püspökök, barátok, parasztok. Fejezetek a szegedi ferencesek török kori történetéből.** Budapest, 2003. 120 p. ára: 1000 Ft

42. **Csetri Elek-Frivaldszky János, id.:** A köz hasznára – az ég kegyelmével. Fridvaldszky János a jezsuita, tudós és feltaláló. (1730–1784). Budapest, 2003. 160 p. ára: 1300 Ft
43. **Valter Ilona:** Árpád-kori téglateplomok Nyugat-Dunántúlon Budapest, 2004. 330 p. ára: 3500 Ft
2. kiadás: Budapest, 2005, 330 p.
44. **Molnár Antal:** A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. Budapest, 2003. 213 p. ára: 1500 Ft
45. **Molnár Antal:** Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez. Budapest, 2004. 189 p. ára: 1500 Ft
46. **Tóth Sándor Attila:** Rómából a Pannon Árkádiába. Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa. Budapest, 2004. 311 p. ára: 2000 Ft
47. **Leslie László:** Church and State in Hungary (1919–1945). Budapest, 2004. 400 p. ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft
48. **Holl Béla:** A váci püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvek protestáns vonatkozású bejegyzései a 18. században. Budapest, 2004. 315 p. ára: 1900 Ft
49. **Molnár Antal:** Mezőváros és Katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században. Budapest, 2005, 322. p. ára: 2000 Ft
50. **Kijevtől Kalocsáig. Emlékkönyv Boba Imre tiszteletére.** Szerkesztette: Petrovics István. Budapest, 2005. 307 p. ára: 1900 Ft

Előkészületben:

A Magyar Sion repertórium

Kakucs Lajos: Santiago de Compostela: Szent Jakab tisztelete Európában és Magyarországon

ECCLESIA SANCTA
sorozat

Sorozatszerkesztők:
Várszegi Asztrik, Somorjai Ádám,
Török József, Zombori István

- | | |
|---|--------------|
| 1. A katolikus egyház Magyarországon. Budapest, 1991. 160 p. | ára: 150 Ft |
| 2. A katolikus egyház a Szovjetunióban. Budapest, 1994. 124 p. | ára: 150 Ft |
| 3. A katolikus egyház Lengyelországban. Budapest, 1994. 441 p. | ára: 280 Ft |
| 4. Az orosz ortodox egyház története. Budapest, 1999. 295 p. | ára: 1200 Ft |
| 5. A katolikus egyház a balti országokban. Budapest, 2000.
344 old. | ára: 1680 Ft |
| 6. A katolikus egyház Írországban. Budapest, 2002. 414 p. | ára: 2500 Ft |
| 7. A katolikus egyház Észak-Európában. Budapest, 2003. 284 p. | ára: 1900 Ft |
| 8. A katolikus egyház Svájcban. Budapest, 2004. 495 p. | ára: 2600 Ft |
| 9. A katolikus egyház Ausztriában. Budapest, 2005, 306 p. | ára: 2200 Ft |

Előkészületben:

- A cseh egyház története**
- A horvát egyház története**
- Az örménykatolikusok**
- A kopt egyház története**

EGYÉB KIADVÁNYOK

- Igazságot szeretettel.** Szerk.: Zombori István. Budapest–Szeged, 1995. 203 + 4 p. ára: 440 Ft
- Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete.** Szerk.: Zombori István. Szeged, 1995. 172 + 28 p. ára: 360 Ft
- Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 1996. 337 + 16 p. ára: 1250 Ft
- Pál József: Ferences harmadik rend Szegeden (1919–1944).** Budapest, 1996. 80 p. ára: 300 Ft
- Lapo Lombardi: La Santa Sede e i cattolici dell'Europa Orientale agli arbori della guerra fredda.** Roma–Budapest, 1997. 155 p. ára: 850 Ft
- Mille anni di storia dell'arciabbazia di Pannonhalma.** Roma–Pannonhalma, 1997. 233 p. + [11] t. ill. ára: 1200 Ft
- Rudnay Sándor és kora.** Esztergom–Nagyszombat, 1998. 188 p. ára: 1000 Ft
- Felekezetek és identitás Közép-Európában az újkorban** Piliscsaba–Budapest, 1999, 358 p. ára: 1400 Ft
- Lorenz Weinrich: Hungarici monasterii ordinis Sancti Pauli primi heremitaie de urbe Roma. Instrumenta et priorum registra (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 2.)** Roma–Budapest, 1999, 416 p. ára: 2000 Ft
- Bálint László: Lakos Endre.** Budapest–Szeged, 2000. 90 p. ára: 400 Ft
- Katolikus múzeumok és kincstárak Magyarországon.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 106 p. ára: 1200 Ft
- Kereszténység, kultúra, közélet.** Szerk.: Žilka Tibor. Budapest–Piliscsaba, 2001. 184 p. ára: 1200 Ft
- Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolata 1920–2000.** Szerk.: Zombori István. Budapest, 2001. 135 + 21 p. ára: 1990 Ft
- Le relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede 1920-2000.** A cura di István Zombori. Budapest, 2001. 146 + 21 p. ára: 2200 Ft
- Sasvári László: Az ikonosztáz vonzásában.** Budapest, 2002. 122 + 6 p. ára: 900 Ft
- István György Tóth: Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) I. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.)** Roma–Budapest, 2002. 756 p. ára: 3000 Ft
- István György Tóth: Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) II. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.)** Roma–Budapest, 2003. 839 p. (757–1596 p.) ára: 3000 Ft
- Cevins, M.-M. de: L'église dans les villes Hongroises à la fin du Moyen Age (1320–1490).** Budapest–Paris–Szeged, 2003. 419 p. ára: puha kötés: 4000 Ft
kemény kötés: 4500 Ft

- Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból.** ára: 3800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 396 p.
- Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében.** ára: 1800 Ft
Szerk.: Zombori István. Budapest, 2004. 219 p.
- Fight against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century.** Edited by István Zombori. Budapest, 2004. 227 p. ára: 2500 Ft
- A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. I-II.** Szerk.: Óze Sándor–Medgyesy-Schmikli Norbert. Piliscsaba–Budapest, 2005. 1086 p. ára: 4400 Ft
- István György Tóth: Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) III. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.)** Roma–Budapest, 2005. 800 p. (1597–2396 p.) ára: 3000 Ft
- István György Tóth: Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717) IV. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 4.)** Roma–Budapest, 2005. 665 p. (2397–3061 p.) ára: 3000 Ft
- Bohdan Cywiński: Tüzpróba. Egyház, társadalom és állam Kelet-Közép-Európában. II.** Budapest, 2005. 464 p.

HASONMÁS KIADVÁNYOK:

- Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában** ára: 1200 Ft
Budapest, 2000. 181 p.
- Monumenta Vaticana I–VI., (V–VI. – egy kötet).** Budapest, 2000 ára: 1800 Ft/db
- Monumenta Vaticana II. sorozat I–III.** ára 1800 Ft/db

A Monumenta Vaticana (Vatikáni Magyar Okirattár) köteteinek eredeti megjelenési éve

Első sorozat:

- I. Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375. Budapest, 1887. LXXVII + 520 p.
- II. Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311. Budapest, 1885. CXX + 510 p.
- III. IX. Bonifác pápa bullái 1389–1396. Budapest, 1888. XXXVIII + 365 p.
- IV. IX. Bonifác pápa bullái. Második rész. 1396–1404. Budapest, 1889. 654 p.
- V. A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523. Budapest, 1889. XXVIII + 168 p.
- VI. Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490. Budapest, 1891. LXXV + 275 p.

Második sorozat:

- I. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526. Budapest, 1884. CLIII + 472 p.
- II. Buonvisi bíbornok bécsi nuncius jelentései. Budapest, 1886. CLIV + 308 p.
- III. Erdélyországi pápai követek jelentései VIII. Kelemen idejéből. Budapest, 1909. XXXVI + 485 p.

EGYHÁZLÁTOGATÁSI JEGYZŐKÖNYVEK

Sorozatszerkesztők:

Szántó Konrád és Zombori István

1. **Kalocsai főegyházmegye.** Budapest, 1994. ára: 250 Ft
135 p. Összeállította: Dóka Klára
2. kiadás, Budapest, 1998. 115 p. ára: 250 Ft
2. **Váci egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 250 Ft
136 p. Összeállította: Patkóné Kéringér Mária
3. **Székesfehérvári egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 250 Ft
127 p. Összeállította: Dóka Klára
4. **Veszprémi egyházmegye.** Budapest, 1997. ára: 450 Ft
296. p. Összeállította: Dóka Klára
5. **Egri főegyházmegye.** Budapest, 1998. ára: 250 Ft
217. p. Összeállította: Dóka Klára
6. **Győri egyházmegye.** Budapest, 1998. ára: 250 Ft
214 p. Összeállította Dóka Klára
7. **Pécsi egyházmegye.** Budapest, 1999. ára: 250 Ft
208 p. Összeállította: Patkóné Kéringér Mária
8. **Szombathelyi egyházmegye.** Budapest, 1999. ára: 400 Ft
276 p. Összeállította Dóka Klára
9. **Esztergomi főegyházmegye. I–IV.** Budapest, 2000. ára: 3000 Ft
Összeállította: Hegedűs András–Tóth Krisztina
I. kötet A–K. 300 p.
II. kötet L–Z. 251 p.
III. kötet. Mutató. 168 p.
IV. Térképek 12 db.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Scholarly manuscripts related to Church history in Hungary, academic comments on books, articles, – photocopies of unpublished documents and sources, – related to the Church's history in Hungary and in Hungarian linguistic communities with correct references, double-spaced and typewritten, are invited and should be submitted in two copies to the Editor:

Zombori István, Szerkesztő, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, Szeged, Pf. 245, H-6701 Hungary. Tel.: +36+62+426+043.

E-mail: heh@axelero.hu

References should be included in text within parenthesis and arranged as this example (Gabriel, 1986, p. 15). All references should be listed alphabetically at the end of the manuscript, author, title, year, place, publisher, and should be arranged as in the following examples:

Book:

3 Gabriel, Astrik, L. 1986. *The University of Paris and Its Hungarian Students and Masters During the Reign of Louis XII and François I.* Frankfurt am Main: Verlag J. Knecht.

Article:

Fraknói, Vilmos. 1902. „Vatikáni levéltár és a római magyar intézet.” *A katolikus Magyarország 1001-1901.* Edited by János Kiss, János Sziklay. Budapest: Stephaneum, I. pp. 425-429.

Every contributor should include with his/her manuscript a short abstract limited to 250 words and a short introduction about him/herself.

Author will receive 3 complimentary copies of the issue in which his/her article appears and 50 separatum

Any comment on method and observation about METEM project, request for information about advertising, sponsorship, bequeath, supporting Patron-, and Director-membership in METEM-International should be sent to Rev. Dr. Tibor Horváth, S. J., METEM, Regis College, 15 St. Mary Street, Toronto, Ont., Canada M4Y 2R5. Tel.: 1-416-922-2476. Fax. 1-416-922-2773

